

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

KOZOCSA SÁNDOR

HARMINCKETTIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

BUDAPEST, 1943

TARTALOM

TANULMÁNYOK.

	Oldal
Sándor István: Ady és a gyermek	1

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Alszeghy Zsolt: A trencsényi magyar jezsuitadramák forrásaihoz..	11
Lengyel Miklós: A költő kikapcsolódása a társadalomból.....	14

BÍRÁLATOK.

Herezeg Ferenc. — Nemzeti Színház 1941. — Gulyás Pál: A bibliográfia kézikönyve. — Várdai Béla: Rab magyar tájakon. — Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum Egyesület története és feladatai. — Halász Előd: Nietzsche és Ady. — Gál István: Babits és az angol irodalom: — Jóború Magda: Akadémiai drámai pályaművek 1857—88. — Ács Tivadar: New-Buda. — Monoki István: A magyar időszakai sajtó a román uralom alatt. — Vájlok Sándor: Petőfi a tótoknál. — Polgári iskolai tanárok élete és munkái. — Reminiczy Erzsébet: Ady hatása líránkra	17
---	----

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Folyóiratok	25
-------------------	----

FIGYELŐ.

Ismeretlen bírálat Kodály Zoltánról. — Hogyan készült Vajda János költeményei válogatott gyűjteményének kiadására? — Adalékok Kónyi János életéhez. — Olasz könyv Petőfiről. — Hírek. — Elhúnytak. — Titkári jelentés. — Társasági ügyek	29
--	----

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

KOZOCSA SÁNDOR

HARMINCKETTIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
BUDAPEST, 1943

1911

1912

1913

1914

1915

1916

1917

1918

1919

1920

TARTALOM.

Tanulmányok.	Oldal
Alszegehy Zsolt: Faludi Nemes emberének rokonai	68
Barta János: Baróti Szabó Dávid és a romanticizmus	153
Gáldi László: „Ludas Matyi“ román átdolgozása	101
Márffy Oszkár: Császár Ferenc a műfordító	113
Sándor István: Ady és a gyermek	1
Sík Sándor: A magyar romantika kérdése	49

Kisebbségi közlemények.

Alszegehy Zsolt: A trencsényi magyar jezsuitadramák forrásaihoz	11
Agárdi László: A Boldogasszony Anyánk egy ismeretlen változata	170
Dezsényi Béla: Egy felvidéki hetilap két elfelejtett cikkírója	175
Elek Oszkár: A szél és a nap	126
Kozocsa Sándor: Babits Mihály Horatius-fordításai	128
Kristóf György: „Ne sirj pajtás, ne könnyezz“ kezdetű népdalunk történetéhez	173
Lengyel Miklós: A költő kikapcsolódása a társadalomból	14
Radnóti Miklós: Kaffka Margit kallódó verse és három Dehmel műfordítása	177
Ródey Tivadar: Babits Mihály kritikusi „stílusgyakorlata“ 1905-ből	81

Bírálatok.

A pannonnahalmi főapátsági Szent Gellért-főisk. évkönyve. (Kocsis Lénárd), (—ry)	180
Ács Tivadar: New-Buda. (K.)	23
Balanyi György: Magyar piaristák a XIX. és XX. sz.-ban. (—ry)	180
Barta János: Mackách Imre. (Haraszthy Gyula)	131
Böloni Ferenc Sándor: Nyugateurópai utazás. (Gedeon Jolán)	181
Csapodi Csaba: A magyar barokk. (Angyal Endre)	136
Csorba Zoltán: Miskolc és Borsod az irodalomban. (—ry)	138
Gábori Asztrik: Abélard. (Angyal Endre)	89
Gál István: Babits és az angol irodalom. (Angyal Endre)	21
Gulyás Pál: A bibliográfia kézikönyve. (Dezsényi Béla)	19
Gyóni Géza: „Repülj már levelem.“ (G. K.)	182
Halász Előd: Nietzsche és Ady. (Szabó Richárd)	20
Hankiss János: A magyar irodalom közéről. (—ry)	135
Hankiss János: Európa és a magyar irodalom. (Baránszky-Jóh László)	88
Herke Rózsa: Pájer Antal. (Cs. G. K.)	90
Herczeg Ferenc: Felsőzados tagságának alkalmával írták a Petőfi Társaság tagjai. (R.)	17
Jezsuita Történeti Évkönyv. (Gyenis András)	180
Jóború Magda: Akadémiai drámai pályaművek 1857—88. (rtr)	22
Kalmár Ödön: Bártfay László. (rtr)	182
Kardos Albert: Oláh Gábor s a Csokonai-Kör. (G.)	137

	Oldal
Kárpáti Aurél: Néma hegedű. (R)	137
Keményfy János: 500 év humora. (Cs. G. K.)	139
Kovalovszky Miklós: Ady Endre önképzőkori tag. (Batizi László)	136
Lám Frigyes: Győr a magyar regény- és novellairodalomban. (ry)	138
Lám Friedrich: Neue ungarische Lyrik. (Szabó Richárd)	134
Lukács József: A magyar katonai hírlapok és folyóiratok bibliográfiája II. Rákóczi Ferentől napjainkig. (D. B.)	139
Mándy Stefánia: A gyermek a magyar irodalomban. (rtr)	183
Miszi László: A magyar tragikum-elmélet története. (rtr)	89
Monoki István: A magyar időszaki sajtó a román uralom alatt. (kb)	23
Nemzeti Színház 1941. Kiadja a Nemzeti Színház igazgatósága. (Réley Tivadar)	18
Németh Mária: Bezinczkyné Bajza Lenke. (B. L.)	183
Pelyvás-Ferenecik István: A magyar irodalmi impresszionizmus és Krúdy Gyula. (D.)	90
Báró Petrichevich Horváth Emil: A Petrichevich-család naplói. (G.)	88
Polgári iskolai tanárok élete és munkái. Összeállította: Deák Gyula. (Sz)	24
Remniczky Erzsébet: Ady hatása Ifránkra. (S. O.)	24
Rubinyi Mózes: A nyolevanéves Radó Antal. (Galambos Ferenc)	89
Sík Sándor: Esztétika. (Mitrovics Gyula)	178
Sőtér István: Jókai Mór (F.)	133
Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története és feladatai. (—ry)	20
Tihanyi Károly: Kiss Károly irodalmi munkássága. (Bikácsi László)	182
Vájlok Sándor: Petőfi a tótoknál. (Csorba Tibor)	24
Várdai Béla: Rab magyar tájakon. (Cs. Gárdonyi Klára)	19

Folyóiratok szemléje.

Folyóiratok	25, 91, 140, 184
-------------------	------------------

Figyelő.

Adalékok Kónyi János életéhez. (Lukács József)	32
Adat a „Hitel” fogadtatásához. (Újvári Gyula)	193
Arany János levele Hunfalvy Pálhoz. (Korompay Bertalan)	144
Egy ismeretlen Mikszáth-vezérek. (Bisztray Gyula)	146
Egy színházi újság története. (M. Császár Edit)	187
Elhúnytak. (G. P.)	35, 99, 151, 195
Hírek.	34, 99, 150, 193
Hogyan készült Vajda János költeményei válogatott gyűjteményének ki- adására? (Dénes Tibor)	30
Ismeretlen bírálat Kodály Zoltánról. (Ortutay Gyula)	28
Kemény Zsigmond ismeretlen levelei. (Jancsó Elemér)	145
Kisfaludy Sándor levele Jankovich Miklóshoz. (Korompay Bertalan)	144
Kovácsóczy Mihály kiadatlan levelei. (Dezsényi Béla)	94
Olasz könyv Petőfiről. (Ternay Kálmán)	33
Társasági ügyek	45
Titkári jelentés. (Brisits Frigyes)	43

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

	Oldal		Oldal
Abelard	89	Brisits Frigyes	44, 49
Ady Endre	1, 2, 20, 24, 45, 134, 135, 138, 140, 150, 186	Bródy Zsigmond	192
Agárdi László	26, 172	Cholnoky László	130
Alszeghy Zsolt	14, 26, 34, 68, 150	Cholnoky Viktor	138
Ambrus Zoltán	90	Csapodi Csaba	26, 135
Angyal Endre	22, 89, 135	Csatkai Endre	142
Arany János	45, 127, 144	Csathó Kálmán	17, 91
Asztalos Sándor	27	Császár Edit	192
Abrányi Kornél	22	Császár Elemér	34, 183, 184
Acs Tivadar	23	Császár Ferenc	113
Agoston Julián	142	Csengey Gusztáv	27
Aprily Lajos	135	Csiky Gergely	90, 141
Árgirus	101	Csokonai	15, 102
Babits Mihály	21, 24, 28, 45, 81, 121, 128, 134	Csokonai kör	138
Badies Ferenc	93	Csóka J. Lajos	180
Bajza József	49, 153	Csorba Tibor	24, 26
Balanyi György	180	Csorba Zoltán	138
Balassi Bálint	92, 185, 186	Czirjék Mihály	89
Balla Ignác	17	Czóbel Minka	17
Balogh László	140	Dayka Gábor	89
Bangha Béla	93	Deák Gyula	24
Barac János	102	Dezsényi Béla	19, 98, 141, 177, 185, 195
Baránszky Jób László	9, 88, 150	Dénes Tibor	29, 45, 93
Baros Gyula	194	Déryné	189
Baróti Dezső	195	Dobsa Lajos	22
Baróti Szabó Dávid	93, 153	Domanovszky Sándor	34
Barta János	131, 153	Dömötör Sándor	26
Batizi László	137	Döbrentei Gábor	54, 114, 184
Bán Aladár	17	Dugonics András	79, 140
Báróti Sándor	74	Eckhardt Sándor	26, 27, 91, 92, 133, 185
Bártfay László	182	Egressy Gábor	187
Benedek András	93	Etek Oszkár	92, 127
Benedek Marcell	90	Etek Dezső	195
Beniczkyné Bajza L.	183	Emich Gusztáv	192
Beöthy Zsolt	133, 153	Endrődi Sándor	16
Berde Mária	143, 186	Eötvös József báró	25
Berczik Árpád	22	Erdélyi János	26
Berzevicy Albert	121	Erdélyi József	142
Berzsenyi Dániel	55, 66, 153	Fadrusz János	140
Bethlen Miklós gróf	93, 195	Falu Tamás	17
Bél Mátyás	70, 92	Faludi Ferenc	26, 68, 80, 173
Bikácsi László	183	Farkas Gyula	28, 34, 49, 50, 54, 155
Birkás Géza	25	Fazekas Mihály	101
Bisztray Gyula	140, 149	Fábián István	93
Bittenbinder Miklós	11	Fáy András	126
B'azovich Jákó	1	Ferenczy József	195
Bodor Aladár	17, 141	Fereczi Zoltán	121
Bókay János	17	Féja Géza	142
Bory István	92	Firbás Oszkár	184
Bóka László	26		
Böloni Farkas Sándor	181		
Bözödi György	186		

	Oldal		Oldal
Fitz József	93	Jancsó Elemér	26, 146, 181
Földi Mihály	17	Janovics Jenő	141
Földessy Gyula	45, 128, 150	Jankovich Miklós	142
Galambos Ferenc	89	Jankovics Marcel	18
Gacs B. Emilián	170	Jezsuita drámák	11
Gábel Asztrik	25, 89	Jóboru Magda	22
Gál István	21	Jókai Mór	133, 141
Gáldi László	101	Jósika Miklós	56
Gálos Rezső	184	József Attila	24, 140
Gárdonyi Albert	26	Juhász Géza	27, 184
Gárdonyi Géza	2, 26, 93	Juhász Gyula	24, 81, 92, 142
Gs. Gárdonyi Klára	19	Kaffka Margit	177
Gáspár Jenő	17, 141	Kalmár Ödön	182
Gedeon Jolán	182	Kapi Béla	186
Gellért Sándor	135	Kardos Albert	138, 140
Gerézdi Rabán	26	Kardos Tibor	34, 195
Gulácsy Irén	18, 139	Katona József	186
Gulácsy Lajos	138	Kaszab Andor	186
Gulyás József	142	Kazinczy Ferenc	50, 54, 142, 153
Gulyás Károly	27	Kármán József	142
Gulyás Pál	19, 175	Kárpáti Aurél	137
Guzmics Izidor	27, 89	Kelemen János	173
Gyalui Farkas	17	Kemény Zsigmond báró	60, 145, 185, 195
Gyenis András	180	Keményfy János	139
Gyomlay Gyula	36	Kerecsényi Dezső	93, 194
Gyóni Géza	26, 142, 150, 182	Keresztury Dezső	150, 195
Gyökössy Endre	18	Kerényi Frigyes	23
Gyöngyösi István	77	Kines István	93
György Lajos	25, 80, 140	Kiss József	186
Gyulai Pál	60, 126, 133, 142	Kiss Károly	182
Halász Előd	20	Kisbán Emil	180
Halász Gábor	150	Kisfaludy Károly	54, 92, 114
Hangay Sándor	140	Kisfaludy Sándor	50, 54, 92, 143
Hankiss János	87, 135	Kodály Zoltán	29
Haraszthy Gyula	133, 141	Kocsis Lénárd	180
Harsányi Lajos	17, 184	Konez József	102
Harsányi Zsolt	17	Kónyi János	32, 79
Havas István	18, 93	Korompay Bertalan	144
Hegedűs Sámuel	126	Kornis Gyula	17, 20, 93
Hegedűs Lóránt	18, 93, 141	Kolozsvári G. Emil	186
Hj. Hegedűs Sándor	17	Koszó János	49, 184
Hell Miksa	180	Kosztolányi Dezső	24, 34, 81
Heller Bernát	99	Kovacsóczy Mihály	94
Herczeg Ferenc	17, 133	Kovalovszky Miklós	27, 135, 186
Herke Rózsa	90	Kovács Endre	27
Herepei János	25	Kovács László	184
Hevesi Sándor	90	Kozocsa Sándor	27, 130
Hóman Bálint	35	Kölesey Ferenc	24, 49, 55, 56, 58, 60, 90, 153
Horvát István	27, 54	Kristóf György	140, 174
Horváth János	1, 10, 25, 62, 93, 155, 173, 185, 193	Krúdy Gyula	90, 138, 142
Hunfalvy Pál	144, 175	Kuthy Lajos	56, 186
Hunfalvy János	175	Kühár Flóris	141
Hunyady Sándor	27, 38	Lancsics Bonifác	170
Illyés Gyula	24, 150	Lám Frigyes	134, 138, 184
		Lázár Béla	18

Oldal	Oldal		
Lauka Gusztáv	141	Prohászka Ottokár	91, 138
Lengyel Miklós	16	Pukánszky Kádár Jolán	141
Lóvay József	147	Radnóti Miklós	177
Lovass Gyula	140	Radó Antal	89
Ludas Matyi	101	Radó Polikárp	25, 180
Lukács József	26, 32, 138, 195	Radványi Kálmán	99
Madách Imre	22, 131, 185	Ráday Gedeon	159
Madácsy László	92	Rájnics József	93, 153
Makay Gusztáv	26, 185	Rákosi Jenő	22, 142
Mándy Stefánia	183	Ráskai Lea	141
Márai Sándor	91, 140	Reményik Sándor	27, 28, 186
Márffy Oszkár	113	Reminiczy Erzsébet	24
Mátó Károly	141, 195	Rezek Román	142
Megyer József	186	Reviczky Gyula	22, 142
Merényi Oszkár	27, 186	Rédey Tivadar	19, 27, 83, 86, 140
Mécs László	24	Révai Miklós	153
Mészáros Ignác	74, 79	Rimay János	25
Mikszáth Kálmán	133, 146, 149	Ro'la Margit	45
Mindszenti Gábor	92	Rónay György	28
Miszi László	89	Rózsa József	139
Mollnár Gizella	151	Rubinyi Mózes	89, 146
Monoki István	23	Ruzicska Pál	150
Móricz Zsigmond	26, 27, 28, 141, 184	Salamon Sándor	184
Mitrovics Gyula	180	Sándor István	1, 25, 184
Nagy Iván	195	Schöpfung Aladár	27
Nagy Gábor, Otrókoci	27	Schwarz Elemér	92
Nagy Sándor	185	Semjén Gyula	140
Nagypál István	27	Sík Sándor	24, 27, 45, 49, 140, 178
Nemzeti Színház	18	Sötér István	133
Négyesy László	81	Staud Góza	186
Németh Antal	18	Szabó Dénes	26
Németh Mária	183	Szabó Mihály	25
Nyirő Gyula	9	Szabó Richárd	21, 135, 140
Oláh Gábor	27, 92, 138	Szabó T. Attila	20
Orosz Ádám	173	Szalay László	50, 55
Ortutay Gyula	26, 30	Szathmáry István	18
Orezy Lőrinc	70, 165	Szász Károly	17, 22, 93
Pais Károly	25, 92	Szekfű Gyula	35, 59, 141
Paku Imre	140	Szemere Pál	184
Pap Károly	18	Szemző Piroska	139, 185
Papp Ferenc	127, 184, 194	Szerdahelyi Kálmán	188
Passuth László	140	Szenteleky Kornél	141
Pákh Albert	142	Szentiványi Béla	27
Pásztor József	40	Szentkúty Pál	26
Pázmány Péter	63, 93, 142	Szerb Antal	133, 156
Pelyvás Ferencsik I.	90	Gróf Széchenyi István	55, 56, 58, 92, 193
Perényi József	170	Szép Ernő	4
Petőfi	15, 24, 33, 56, 125, 141, 173	Szigeti József	26
Pethes Imre	140	Szigligeti Ede	22, 186
Petrichevich Horváth E. br.	88	Szilágyi Lóránt	34
Péterfy Jenő	81	Szini Gyula	138
Pintér Jenő	68, 125, 150, 153	Szinnyei Ferenc	133
Pray György	94	Szinnyei József	152
Preszly Elemér	18	Szirmai Károly	184
		Szitnyai Zoltán	17
		Szoszna Demeter	170

VIII

	Oldal		Oldal
Szőllősi Zsigmond	18	Vadnay Károly	192
Szücs László	18	Vahot Imre	125
Takács Judit (Dukai)	142	Vajda Endre	28
Tamás Ernő	142	Vajta János	14, 30, 147
Tárkányi Béla	170	Vajthó László	186
Teleki József gr.	54, 68	Varjas Béla	195
Teleki László gr.	53	Váj'ok Sándor	24
Ternay Kálmán	34	Váradai Antal	22
Thaly Kálmán	141	Váradai Péter	26
Thewrewk Emil, Ponori	29	Várdai Bé'a	19, 93
Tihanyi Károly	182	Vértesy Jenő	49
Toldy Ferenc	55, 114, 153	Virág Benedek	153
Tolnai Gábor	27, 93, 194	Vidor Miklós	142
Tormay Cécile	150	Viszota Gyula	25
Tóth Árpád	24, 81, 140	Vita Zsigmond	92
Tóth Béla	140	Voinovich Géza	18, 91, 131
Tóth László	91	Vörösmarty Mihály 25, 50, 56, 58	
Tóth Lőrinc	125	Wallaszky Pál	142
Tótfalu'si Kis Miklós	26	Wesselényi Farkas	79
Török Pál	186	Werfer Károly	175
Török Sophie	27	Zádor György	50
Trombitás Dezső	186	Zilahy Károly	90
Trócsányi Zoltán	185	Zolnai Béla	141
Ujvári Gyula	193	Zsigmond Ferenc	133
Ujváry Lajos	142	Zsikó Gyula	142

Ady és a gyermek.

Irta: SANDOR ISTVAN.

1. Téma és lélek.

Megszoktuk, hogy Ady Endrét egy túlérlett s épp ezért dekadenciába hajló korszak fiának tekintsük, aki maga is magában hordozza kora bomlasztó, erjesztő hatását s lelkivilágával a modern lélek élményi zeüfoltságát, túlterheltségét, örök nyugtalanságát példázza. Magatartásának jellemző végletei, a fáradt harcceptelenség és hetyke nekigyürkőzés, a megalázkodó önátadás és lobogó individualista gőg, a pesszimizmus tehetetlensége és a kirobanásig fűtött öletláz — az akciók és reakciók örök egymásba viharzásáival szembetűnően a válságba jutott századforduló emberére utalnak. Hasonlóan a kor anyagi kultúráját habzóoló mohósághoz, amellyel akkor a technika, ipar, kereskedelem, termelő munka, pénzgazdálkodás új európai formáit a magyar föld számára meghódítjuk, telhetetlen tüdővel szívjuk magunkba a forrongó európai szellem új ihletéseit is. Szinte közhely az irodalomtörténetben, hogy az idegen hatások kereszttüzében már-már az a veszedelem fenyeget, hogy kultúránk elveszti az ősi magyar művelődési hagyományokkal való összefüggéseit. Ady számára a századforduló érzés- és eszmevilága minden riktó önellenmondásával, kiforratlan kavargásával, átmeneti ideiglenességével rendkívüli élményt jelent, — több mint tanulság és több mint benyomások tömege: életérés és életelv is egyben, amely megszabja sorsa jövő alakulását. A magyar költő az elvont eszményiségből a valóságba húzza le, elméletből életté formálja át korának vezető gondolatait, állandó hatású életenergiává fokozza fel Nyugat hangulati ihletéseit. A bonyolult kor így lesz tragikus következmények forrása Ady lelkivilágában: benne végsőkig kiéleződnek a korszak önellenmondásai, zsákutcába viszik pályáját, hiábavaló töprengések szédítő áramlatát szabadítják a megoldást kereső költőre. Ady összetettségében, túltengő szingargadságában, végleteket átfogó egyenetlenségében valóban korának megszemélyesítője volt, — a koré, amely oly ellentéteket egyesít magában, mint Zola és Lisieuxi Szent Teréz, Hartmann és Bergson, Darwin és Prohászka, Nietzsche és Dosztojevszkij. Költészetében, mint valami ezerlátó kaleidoszkópban találkozik és birokra kel a felzaklatott századvégi szellem minden jelszava s a meghasonlott, szeszélyes végletek közt lengő Adyba nézni annyi, mint a modern ember lelkének útvesztőjében keresni eligazodást.¹

A válság megoldásának az útja a gyermek. A gyermek a primitív, érintetlenül egészséges életerő, a naivul őszinte és keresetlen természetesség világába vezet, a problémátlan békés boldogság birodalmát tárja fel előttünk,

¹ Blazovich Jákó: *A nagy szfinksz.* Bp., 1936. — Magyar viszonylatban Horváth János: *Aranytól Adyig.* Bp., 1921.

amely feloldódott hangulatával és ellentéte a „felőtték“ gondterhes országának. Túlerhelt kultúrájú korszakok eretneknek érzik magukat a gyermekhez képest, bonyolult civilizációjukat, úgy vélik, az élet kezdő korszakának paradicsomi őállapota árán vásárolják s az élet legnagyobb tragikumának látják, hogy a gyermekséget halálra ítéli a múltó idő s a felnőtt élmények feltornyosulása feledésbe meríti. Ezt a szemléletet nagy mértékben népszerűsíti a krisztusi tanítás: „Bizony mondom nektek, ha meg nem változtok és nem lesztek mint a kisdödek, nem mentek be a mennyek országába“ (Márk 18, 3) és: „Bizony mondom nektek, aki nem fogadja Isten országát mint a kisdöd, nem megyen be abba“ (Márk 10, 15). De kétségtelesen, hogy a kereszténységen kívüli profán szellemi áramlatok is minden háfnyatló korszakban, válságba jutott egyéniségben szabályos egyöntetűséggel érkeznek el a gyermekhez. A hellenizmus szobrászművészetében egész sor emlék vall a gyermek kultuszáról, a renaissance eleven pedagógiai érdeklődése, Rousseau *Emil* je és a nyomában kialakuló fejlődésregény vagy a romantikus költészet gyermek-rájongása (így a *Délsziget*) egyaránt a megosömörlött, kiutat kereső koroknak és emberéleteknek a gyermekség iránti nosztalgiájából származik. Az eltűnt idő visszaidézése, a feledésbe hullott gyermekkor felelevenítése, a multba merülő emlékezet felcsigázása a modern ember lelkiéletének is elemi erővel jelentkező sajátosságai. Mikszáth gyermeknovellái — nagyrészt a „Tavaszi rügyek“ kötetében — Gárdonyi elbeszéléscsokra, „Az én faum“ hódítják meg ezt az élménykört a modern magyar irodalomnak, Ambrus és részben Herczeg gyermekalakjai, akiket a városi levegő idő előtt megérlel, vagy félrenevel, az élmény köré szövődő modern problémákról beszélnek, Kosztolányinak legjellegzetesebb kötete a „Szegény kis gyermek panaszai“ s nem egy Babits-vers az egész korszak nevében hangoztatja a vallomásértékű gondolatot: „Gyermek szeretnék lenni, tiszta gyermek“. Csak hirtelen kézzel kiragadott példákat említünk s az irodalom idevágó kiterjedt adatköszletének elemzését máskorra tartogatjuk. E futó megfontolások is magyarázatul szolgálnak azonban a sajátos álláspontnak, amelyet a gyermekkel foglalkozva a századforduló irodalmi fejlődésében Ady Endre képvisel.

Ha van írónk, aki összetettségével a gyermeki lélek egyszerűségétől, ideglete hajszoltságával a gyermeki békétől, lázongó erotikus nyugtalanságával a gyermek tisztaságától távol került — Ady az. Költészete a meg-hasadt, modern lélek tükörképe, amelyben egymást keresztező erők harca folyik, a gondolatok járása, képzetek társulása egyszerre vezet a legellentétesebb égtájak felé, s amely már-már azt az érzést kelti, nem is egyetlen lélekek, hanem elentmondó lelkek szövődékének ihletéből származik. De éppen szellemének e gyötrő meghasonlottsága fordítja figyelmét a gyermekség nagy misztériuma felé s a gyermekről kötetről-kötetre megszólaló minden verse — összesen mintegy harminc-nyolcvan költemény — megrázó erővel tárja fel, mennyi meghatott, remegő vágyakozás, kielégületlen kereső fájdalom lappang szíve mélyén az elveszett kincs, az eltűnt és soha vissza nem szerezhető gyermekkor iránt. Életharcának pihenő pillanataiban újra meg újra a gyermek fölé hajol s ilyenkor egy elérhetetlen világ titkai nyílnak meg előtte s úgy érezzük, a gyermekség meleg idilljének elvesztése Ady érzelmi életének legfájdóbb élményei közé tartozik. A költő számkivetettnék tudja magát a gyermeki lét paradicsomából, a békés problémátlanúság, a megoldott vagy fel sem vetett kér-

dések nyugalmas világból s a sóvárgás útján e világ felé közeledve egyre újra rá kell döbennie elromlott életének nagy negatív tanulságaira. Költészetének ez az oldala a kiterjedt mennyiségi arányai ellenére is sajnálatosan selejtes Ady-irodalomban alig található móltánylásra. Nézetünk szerint azonban Ady lelkiéletének egyik legsúlyosabb problémáját vetjük fel a kérdéssel: hogyan áll szemben a költő a gyermekség misztériumával. A probléma összetettségét mutatja, hogy a kérdést Ady költészetében a szempontok nagy változatosságával közelíthetjük meg s külön-külön tisztázandó feladatként merül fel a kutató előtt, milyen reakciókat vált ki verseiben az élete kezdő korszakára való emlékezés, a soha meg nem született gyermek után szomjazó apai vágy, a gyermek büntelen, tiszta ártatlanságának mérlegelése vagy éppen a saját gyermeki lélekalkat, fantázia és stílus elvének esztétikai élménye.

2. „Egy ismerős kis fiú.“

Induljunk ki a kérdés egzisztenciális oldaláról, amelyet Ady verseinek több csoportja közelít meg.

Költészetének tanulsága szerint Adyt mindenekelőtt az a gyermek foglalkoztatja, aki ő maga volt, aki eltűnt, megszűnt létezni, „meghalt“, mialatt Ady Endre felnövekedett. Az emlékezés, a mult felidézésének varázsos folyama sokszor nem tudja a költővel elfelejtetni a jelent s az elsüllyedt szép ifjúkor Atlantiszának felbukkanása a feledés tengeréből nem lehet háborítatlan. Az érett kor és a gyermekség ellentétét Ady szembeálló, viaskodó világainak fogalmai: élet és halál, bűn és bánat, harc és béke fogják körül s összeszővődve, kuszálódva különös, diszharmonikus hatásúvá formálják a költeményt. A verseknek egyik csoportját a mult és a jelen efféle egymásbajátszása jellemzi. Ady halálsejtelmekkel vívódó lelkében a gyermekévekre visszaneézni elsősorban kísértetjárást, szellemidézést jelent: egy elveszett, legjobb barátot hívni elő sírjából, akiben egyszer már meghalt önmaga s aki így könnyörtelen közelgő végzetére emlékezteti. A gyermek és a felnőtt, „vén“, „fáradt“ Ady, a már meghalt és a halálváró költő állanak szemben ebben a halálos perspektívában. Az óra, amelyben Ady saját gyermekségével találkozik, kísérteties hangulatban egy halott gyermek hazajáró ezélémeivel hozza össze s tovatűnt multja után pillantva megdöbbenő távlattal a halál zsákmanójának látja gyermekkori önmagát.

Az a kis fiú jár el hozzám
Mostanában, nevetve, holtan,
Aki voltam.

Édes kölyök: beteg, merengő,
Körüllengi s babrálja lágyan
Szegény ágyam.

Vénülő arcom nézi, nézi
Csodálva s könnyét ejti egyre
A szememre.

S én gyermekként ébredek sírva
Százszor is egy babonás éjen,
Úgy, mint régen.

(Egy ismerős kis fiú.)

Különös, borzongató látomásokat mutogatnak e versek, amelyeknek szemlélője és tárgya ugyanazon személy, két egymásért vívódó, egymással titokzatosan azonos Ady Endre. A gyermekkor és az öregség, az életnek e két ellentétes, de egyaránt lételemiségbe foszló tája között tétovázik a költő, a multat sóvárogva s a jövőt rettegve, „eljátszott gyermekségének“ halvány nyomait s halálba tartó öregedésének tüneteit mérlegelve. A fények és árnyak

sajátos játéka ez, nyugtalanító, egyensúlytalan lengés az „ifjú öregség” és az „elagott ifjúság” fogalmainak változatai közt:

Vén, lógó fejemnek	Aleás, vén valómmal
Fiatal az arca:	Titkon nyögve, fájva.
Mintha a gyermekség,	Ifjú színnel megyek,
Eljátszott gyermekség	Csúfolódva megyek
Játszadozna rajta...	Az öreg halálba.

(*Aleás, vén valómmal.*)

Bármilyen megkapó is az emlékekbe feledkezés poézise, nem képe Ady lelkének, amelyben összetettebb és megoldhatatlanabb kérdések kavarnak. Adyra vall azonban a verseknek az a második csoportja, amelyben a gyermekkor boldog kedélyvilága felett a fenyegető jövő komor fellegeit fedezi fel a költő. Nemcsak a gyermek Ady Endre kísért a férfi-költő éjtszakáiban: Ady a majdani férfikor problémáit látja felködni már a gyermekkor látszólag zavartalan boldog életében is. Mély emberszeretettől sugallt sorokban hangoztatja, hogy nemcsak férfinak, hanem gyermeknek lenni is nehéz s a gondok életünk kezdő, békésnek és boldognak látszó éveit sem kímélik. Régi gyermekkori bajok és megoldatlan problémák hozzá is tapadnak Ady emlékeihez s zavarják emlékező látomásait:

Valamikor labdatéren
Hét fiúk, ha összekaptunk sorshúzáson,
Ki az az egy nem osztó
Labdaverő boldogságon,
Ki az az egy, ki ne játsszon,
Engem dobott ki a sors,
Mindig engem, mindig engem.

(*Dalok a labdatérről.*)

A gyermekség nála sem ismeretlen dicséretével ilyen tragikus páthoszbba csukló sorok is együttjárnak. A gyermek vigassága „ráfogott vigasság”, vallja a költő, amely mögött egyenesen a „keresztrehúzott” Krisztus szenvedési lappanganak. Elégikus elmélkedéssel írja a gyermekség másik egykorú költőjéhez, Szép Ernőhöz intézett versében, milyen mély lelki szakadékok közt kanyarog a gyermek útja:

Könyörtelen tudása	Ifjú bánatok s vágyak,
Sok tannak, rajznak, szernek,	Akik hiába kelnek,
Ektelen szögek kínja,	S kiket fölött irigység
Miket a fejbe vernek...	Örségei tepernek.

(*A gyermekség elégiája.*)

A kép: gyermek, aki az élet nagy titkai, megpróbáltatások és örömök, boldog tudatlanság és égető problémák között halad, több versében a felnőtt Ady élethelyzetének is szimbóluma lesz. „Gyermekeként a mélység fölött Űgy játszadozok kínjaimmal, Mint egy még meg nem űtközött Váró brigád”, csendül föl — több versében is — a motívum. A gondok és bánatok vonalán így lesz eggyé az ifjú és a férfi Ady, aki e verscsoport tükrében eredendően sorsüldözött és kitaszított:

Téged búval és jókor,
Minden csapással ver meg,
Te: legszomorúbb ember,
Ezerszer ember: gyermek.

Es mégis vannak versek, amelyekben Ady végigjárva az emlékezés útját áthidalja a végtelen távolságot a ma és a tegnap között, eleven gondjainak tömegét válláról levetve, gyermekként pihen el a gyermekkor békés emlékeit idézve. Ilyenkor a nagy ellentétek küzdelme feloldódik s álomszerűen finom hangulatokban hangzik ki a költemény. „Szelíd esti imádság“ című verse remek példája idetartozó alkotásainak; az álom zsongító közelében hívja elő a gyermekkori boldog álmok emlékét s egy felbukkanó egykori szelíd imádság szavaival zárul:

Mikor az alkony leszáll,
A barna alkony leszáll,
Régi imám az ajkam
Szaporazza, az ajkam: (Adj
csöndes éjt szüleimnek, adj csön-
des éjt mindeneknek. Istenem.
én járva-keelve, fölvirradva
és lefekve, imádlak, mint
édes Atyám. Jó Atyám vi-
selj gondot rám, ámen.)

Hasonló remeke a visszaemlékezés lélektanának a multba feledkezés mindent kibékítő, álomba ringató folyamatának „Hazamegyek a falumba“ című verse is: a falu, a táj elpihentető, meleg ölekezésének e szép bemutatása, ahonnan Ady jött s ahová bujdosásában megpihenni hazatérhet. A tájnak az a gyermekkétevé varázsa kétségtelen Petőfi hatása Ady versében: Petőfi verse szülőföldjéről, amelynek emlékei között gyermekké lesz, s gyermekként hull az álom felejtető békéjébe, szemmel láthatóan mély élménye volt Adynak. A hazatérés a faluba nála is szimbolummá mélyül s egyben a zajló életből a gyermekkor csöndjébe való hazatérést is jelzi, a falu dajkáló karja, amely mint kisírt, elfáradt gyermeket ringatja a férfit gyermekálomba:

Mintha pendelyben látna újra
S nem elnyüve és megsárgulva,
Látom, hogy mosolyog rám,

Majd szól: „En gyermekem, pihenj el,
Békülj meg az én ős szívemmel
S borulj erős vállamra.“

(*Hazamegyek a falumba.*)

Visszasírt, elpihentető, boldog békéjében és vészterhes, tragikus jövő-dőre utaló tragédiájában, ime, egyaránt tudja látni Ady gyermekségének éveit s a komor játék, amelyet az idővel űz, a mult fölött a jelen, a jelen fölött a mult árnyait lengetve, csak fokozza problémáinak és képeinek végletes paradoxonait. A kör — mint Ady valamennyi tárgyköre — ezúttal is bezárul s a költő vallomását juttatja eszünkbe világnézete kettősségéről: „Nagy Istenhit és örök kétség, Kik karmukat egymásba vették, Ady, te vagy.“

3. „A fiam bölcsőjénél.“

Megrázóbb távlatok nyílnak Ady költészetében a másik gyermekarc: a soha meg nem született gyermek felé, akinek a költő magzattalan apja volt. Az apaság szép ajándéka, amely boldog birtokosait egy második gyer-

mekkor élményében részleteti, Ady Endrének nem jutott osztályrészül s hogy szomorú életében ez a veszteség mindvégig fájó sebet jelentett, úgyszólván valamennyi kötete igazolhatja. A halálélmény, amelynek sötét árnyékában az Ady-versek hosszú sora hajtott ki, a költő életének e meddőségében is táplálót kapott. Az elaggott élet szép folytatása további friss gyermeki sorsok kibontakozásában nem lehetett halálos gondjainak vigasztalója. A képzelet azonban, amelyet a meddőség problémája olyan mélyen foglalkoztat, a nem-lét feneketlen örvényéből is felidézi a meg nem született gyermek lenge árnyékát s neki panaszolja fájdalmait:

Hús lugasban vén, nyári napon,	Hogy ködből vagy és sohse valál.
Aludj, mikor az apád altat,	Sohse fájít így szegény apádnak,
Kicsi fiam:	Kicsi fiam,
Felleg-bölcsöd sirva ringatom.	Közél lehet hozzá a Halál...
Alom-testeekédet legyezem,	Vén nyár, vén sors, magtalan apa:
Csókra emlékszem, melyekből,	Akartad-e valaha látni,
Kicsi fiam,	Kicsi fiam,
Nem hívott elő a szerelem.	Kóbor, bús apádat valaha.

(A fiam bölcsőjénél.)

Ady mohó életláza, amely a bűn és eszmér váltakozó ritmusával szaggatja életét, a gyermektelenség nagy negatívumában valóban soha feleletet nem kapó, jeges kérdésbe ütközik. A szép törvény rút kivételének kell éreznie sorsát a magzattalanság problémakörében is, másnak, mint mások, magánosnak a jobbsorsú társak között. Sorsának kivételessége, tragikus példatlansága azonban, amelyre annyiszor hivatkozik, a gyermektelenség döbbenetes tényével szemben soha dacosan viselt, gögös rangot nem jelenthet, itt Ady csak esügedten tekinthet magára s vágyakozva boldogabb kortársaira:

Bús szerelmünkéből nem fakad	S áldott legyen, ki: te meg én,
Szomorú lényünknek a mása,	Ki az övék, kiért mi sirtunk,
Másokra száll a gyermekünk,	Kit forró lázunk eldobott,
Ki lesz a vígak Messiása,	Olettetőnk, kit sohse bírtunk,
Ki majd miértünk is örül...	Ki másoké: a gyermekünk.

(A mi gyermekünk.)

Csodálatos, hogy Ady békét és eszndet sóvárgó érzései még a megoldhatatlan kérdéseknek ebből az útvesztőjéből is megtalálják — legalább egy-szer — a kivezető utat s az elveszett boldogság olyan eleven látomásához vezetnek, amely már-már a boldog valóság derűjét sugározza. A lázadó és a dekadens Ady lelkében nemcsak szunnyadnak, hanem energikusan dolgoznak is egy békés, kiegyensúlyozott, „polgári“ élet ösztönei. Az „Alom egy méhesről“ című vers meleg színei kétségtelen e tény mellett bizonyítanak. Ez az örök elérhetetlenség halk lírájával fátyolozott, feltételes módoz kapcsolott ábránd, amelyben a hajszolt szellem pillanatnyi megbékélését figyelhetjük meg, legkövetlenebb hangulati rokona a gyermekkori emlékeken megpihenő, fentebb ismeretett verseknek:

Páris helyett: falu eszndje,	Méhes mellett hűvös álmok
Csöndes Ér, szagos virágok,	S kik szakadtak ágyékből,
Zöngő méhek s hárs alatt	Unokák és gyermekek,
Hahotázó gyermekek,	Bolondok és pajkosak,
Okuláré és karos-szék.	Babrálgatnák ósz szakállam.

Alkonyatkor ósdi könyvet	Méhes mellől szent nagy éjben
Ejtenék ki vén kezemből.	Békés lelkemből szállnának
Fölöttem az Ég ragyog:	Bátor, tiszta, szűz, erős,
„Hess, aludni gyermekek,	Föld-szagu gondolatok
Csillagot néz nagyapátok“ ...	S küldném őket a világba.

Az idillikus hangulatban felolvadó életképnek alig egy-két megszokó hangú sora sejteti, milyen örvényekből menekült hozzá Ady vergődő lelke. Valójában inkább a Hóseás átkáról írt kemény vers jellemzi az elmaradt gyermekáldás Adyban élő problémáit, amely fölé a Szentírás szigorú ígét írta föl mottónak: „Adj valamit nekik, Úram, de mit kérjek, hogy adj? Adj gyermek vesztő méhet nekik és téj nélkül való kebleket...“ „Annak okáért olyaná léznek, mint a reggeli köd, mint a reggel felkelő harmat és mint a polyva, melyet a szél elhajt a szérúról és mint a füst, mely a kürtőről kimegyen és eloszol“ (Hóseás könyve, 9, 13.). Mnél melegítőbb és vonzóbb látomása Ady-nak elvesztett gyermeke, a hiányérzet fájdalma, amellyel a kép vágvakozó lelkét eltölti, annál égetőbb. „Szívemben az elveszett szép családok Tűzhelyeiről pernyét ver a szél“, panaszolja édesanyjának „Az elveszett családok“ című költeményében s a meg nem született gyermek és a halál küszöbén álló költő arca nem egyszer titokzatos egységbe olvad össze:

Halál leseng e nyári napon,
Mint ha én feküdnék bölesődben,
Kicsi fiam,
S álom-arcocskád cirógatom.

(A fiam bölesőjénél.)

Van verse, amelyben életének egész kamaszos féltelenségét próbálja megmagyarázni azzal, hogy elvesztett fiának helyét kell betöltenie s a tavasz lázát fia helyett viseli:

Parancsol a szent Tavasz-lárma. Fiaid helyett vagy futós, dőre,
Illat, sirás, dac és esengés, Halálig ke'l éned tavaszban:
Minden, mi a fiadra várna... Tavasz van, úrfi, föl, előre.

(Tavasz van, úrfi.)

Végzetében, amely életét meddségre kárhoztatta, csak egyetlen lesújtó gondolat lehet vigasztalója. — amely viszont magyar aggodalmakkal gyötrődő szívének éppen nem vigasztalás: Ady úgy érzi, meddségében e föld sorsával osztozik: „...gyermeket nem fogok hagyni Romlás és pusztulás helyén.“

Rövidre fogva ennyit vallanak Ady versei a gyermekség lényegéről, a gyermeknek a költő dúlt képzeletében nyert szerepéről. Ady lelkének egész összetettsége feltárul előttünk olvasásukkor, jeléül annak, hogy életének komoly ügye, szellemének nyugtalanító problémája sugallja sorait.

4. „Zúg-zeng a Jégcimbalom.“

Van azonban verscinek olyan csoportja is, amelyben a gyermek ügye nem annyira Ady életének fizikai, egzisztenciális oldaláról kap hangot, hanem elsősorban az éthosz, az erkölcs szempontját érvényesíti. A gyermek világához közelítve nemcsak egy békés, boldog, derült égöv fuvalatai érintik az élet terhe alatt roskadozó költőt: a szép, tiszta álmok, a lélek csöndje, az

ártatlan jóság egyben Ady lelkiismeretét is megmozgatják s az önvád, a bűntudat újabb súlyaival terhelik. Ady a gyermekről szóló verseiben akarva-akaratlan tárja ki karját a jóság és vigasztalás forró szomjazásával Isten és édesanya felé: „Vén bűnös mély lelkemből néha Csodálatos forróság buzog.“ Két karácsonyi versét kell itt elsősorban említenünk: az Isten-gyermek ünnepének alkotásait, amelyhez Ady lelkében is a gyermekvilág jámborságának annyi meleg emléke kapcsolódik. Már egyik ifjúkori, kételkedésbe hulló alkotásában, a „Karácsony“ című versben sem tudja visszafojtani az ösztönösen felbuzgó óhajtást:

De jó volna mindent, mindent
Elfeledni,
De jó volna játszadózó
Gyermek lenni.
Igaz hittel, gyermek szívvél
A világgal
Kibékülni,
Szeretemben üdvözülni.

A léleknek ezek a törekvései kezdő korszakában is a gyermekvers naív hangját csendítik meg, érettebb költői éveiben pedig a gyermeki jóság olyan ösztönös kifejezéséhez vezetnek, mint a remek „Kis, karácsonyi ének“.

Tegnap harangoztak,
Holnap harangoznak,
Holnapután az angyalok
Gyémánt-havat hoznak.

Szeretném az Istent
Nagyosan dicsérni,
De én még kisfiú vagyok,
Csak most kezdek élni.

Isten-dicséretre
Mégis csak kiállok,
De boldogok a pásztorok
S a három királyok.

Én is mennék, mennék,
Enekelni mennék,
Nagyok között kis Jézusért
Minden szépet tennék.

Új csizmám a sárben
Százszor bepiszkolnám,
Csak az Úrnak szerelmemet
Szépen igazolnám.

(Igy dúdolgattam én
Gyermek-hittel, bátran,
1883
Csúf karácsonyában.)

A gyermekséget visszasóvárogva jut-e itt Ady Istenhez, vagy a jóság vizében megfürödve lesz-e gyermekké, — ki tudná megmondani. Csak az utolsó sor kirívó „csúf“ szava utal e versben a meghasadt modern lélekre. Kétségtelen azonban, hogy a gyermekség erkölcsi légkörébe, békés Istenközelségébe vezetnek a sorok s az idillikus emlékek játékában a gyermeki hitet sóvárgó szív dobogását hallgatjuk. Más zengésű lesz Ady hangja, ha gyermeki szeretetével édesanyja felé fordul. Ilyenkor régi intésekre emlékszik, amelyeket elfeledve siklott ki sorsa, a „szép utat“ emlegeti, amelyet nem követet s a „rossz utat“, amely világszűfjává tette s a „balga küzdelemben“ elfáradva kérleli szülőjét: „— Édesanyám, lelkem, Sirasson meg engem.“ A felelősség Ady lelkét Isten és anyja előtt egyaránt elnehezíti, mindkettőjükben bíróját érzi s tud velük szemben nemcsak gyermekien alázatos, de kamaszosan lázongó is lenni. Mi lehet a szülő gyermekének, mekkora része van a zsenge emberi élet sorsának alakulásában s milyen örvényeken kell átsegítenie vigyázó gonddal övét, mint apa nem érezhette meg a költő. De egész elrontott életének keserűsége oldódik fel

egyik versében, ahol sorsának tanulságait a puha ágyában békésen pihenő gyermek fölé hajolva mondja el — nyilván a szülőknek:

Februári estén,
Mikor tavaszt lesvén
Háborog a vén Duna:
Kiesi, meleg ágyban
Álom borul lágyan
Minden jó, kis fiúra.

Miért nővünk nagyra,
Behavazva, fagyva,
Ha a hideg Duna zúg?
Kis emberkék népe,
Élet szemefénye,
Mért leszünk nagy, rossz fiúk?

Odakünn az utcán
Ködbe, bűnbe hullván
Nagy, rossz fiúk bomlanak,
Mint a Duna árján
Csörömpölve, árván
Ezer mocskos jégdarab.

Februári estén,
Mikor tavaszt lesvén
Háborog a vén Duna,
Vigyázzatok ébren,
Míg alusznak mélyen,
Minden jó, kis fiúra.

Jó, kis fiúk lelke
Nyár-álmokra lelve
Röpül ki az ablakon.
Nagy, rossz fiúk fáznak,
Jajgatva bokáznak
S zúg-zeng a Jégcimbalom.

Jég-táblák verődnek,
Kis fiúk megnőnek,
Kopognak az ablakon:
Jégesatakos utcán,
Rossz, nagy fiúk útján,
Zúg-zeng a Jégcimbalom.

(Zúg-zeng a Jégcimbalom.)

Hogy a sorsa mélységeibe tekintő Ady szerint is van értelme családnak, nevelésnek, gyermeki jósnak és szülői szeretetnek, hogy a tisztaság, béke, boldog, gyermeki biztonságérzet neki is kincs, amelyet lelke nélkülöz s énjének megértéséhez nem egyedül a muszáj-herkulesi lázongás adja kezünkbe a kulcsot, — ez a vers élményszerűségével, őszinte meghatottságával s egész remek művészi kivitelezésével igazolhatja. Valóban, Ady vágya a gyermek után nemcsak az élet, hanem egyben az ártatlanság vágya is volt.

5. A gyermek szemével.

Jelent-e valamit az Ady-versek e vallomása a költő formaművészetének szempontjából? Vajjon Ady, a gyermeki egyszerűség világából kiszakadt, elmentétek közt vergődő, bonyolult lélek a maga sajátos formai igényeivel nem távolodik-e el végzetesen a gyermekiség képzetkörétől? S a versek, amelyeknek problémáit felsorakoztattuk, nemcsak tűnő állomások-e életben, amelyeket a rokon hangulat szuggesztív hatására utólag és erőszakosan foglal egységbe a kutató?

Kétségtelenül jelentékeny számban sorakoztathatjuk fel Ady olyan verseit, amelyek egy magas kultúrának százados erjedésben termékenyedett földjéből sarjadtak, bonyolult töprengéseikkel, világot ostromló problémáikkal eredendően „felnőttiek” s a gyermekiséghez semmi közük.² És mégis: éppen a gyermek szent témájáról szóló verseken át Ady lelkének egy kevésbé feltárt rétegéhez juthatunk, a felnőtt Ady gyermekiségének birodalmába, amelynek titokzatos hatásai fel-felszüremkednek olykor a legszövevényesebb alkotásokba is. Lelkialkatának meghasadt, tépett jellege, amelyre Nyíró Gyula egyik

² V. ö. az Ady-irodalmon kívül Rónay György: *Stilus és lélek*. Magyar Kultúrszemle. 1941; Baránszky László: *Az impresszionizmus irodalmunkban*. Irodalomtörténet. 1938; Sándor István: *Az „érthetetlen” líra*. Élet. 1938.

mélyértelmű tanulmánya figyelmeztet, magával hozza ezt a különös komplikációt, amelyet az egyszerű és a bonyolult színek árnyalatainak egybekapcsolódása nyújt.³ Ady nem egyszer a gyermeki kifejezőmód ösztönösségével, rapszodikus szaggatottságával, megszállott képzeletgazdagságával szól élete gondjairól is s maga írja le álmélkodva a lélektani értékű vallomást:

Láp-lelkem mintha kristály volna,
Naiv, szép gyermekmesék hona,
Kacsalábon forgó kastéllyal
És benne minden hóféhér,
Tündérvárás, édes babona...

(*A fehér lótoszok.*)

Csodálatos két világ összeolvadása ez: a logikát meghaladó és logika előtti szellemi korszakok találkozása a túlkulturált és a primitív lélek titokzatos rokonsága alapján. Mint Horváth János kitűnő Ady-magyarázata írja, „az ösztöniségnek, az éntudatlan lezajló életfolyamatoknak ez a szeszélyes beszéde úgy viszonylik az értelemtől ellenőrizett s vezetett közléshez, mint egy felkiáltás a fogalomhoz“.⁴ A kifejezésnek ezt a formáját használja a féltudatú gyermek s ehhez kanyarodik vissza a felzaklatott lázú modern költő beszéde is. A szimbólumok, amelyek a gyermek mesevilágát festik s a szimbolumok, amelyekben át a dekadens költő lelkének alvilágába pillanthatunk, egyazon magikus szemléletmód és formaelv teremtményei.

Az Ady-versek gyermekes, dadogó szótördelése, mcsés babonás hangulatjellessége nem merő stílusjáték, hanem ösztönös, titokzatos lelkierők munkája s a naivitás, amely minden érzelmkifejező erejük mellett is ösztönösen születő szavait jellemzi, elválaszthatatlan a költő tudatalatti lelkiéletétől. „Édes átok: Utolsó napig és hajszálíg Gyermek-szemmel Nézni a világot“, a költő szavai valóban gyökerében ragadják meg Ady formaművészetének lényegét.

³ Nyirő Gyula: *Ady, a schizoid költő*. Magyar Szemle. 1933.

⁴ Horváth János: *Ady s a legújabb magyar iyra*. Bp., 1910. 32. sk. 11.

A trencsényi magyar jezsuitadrámák forrásaihoz.

Bittenbinder Miklós az Irodalomtörténeti Közlemények 1910. évfolyamában számol be arról az öt iskoladrámáról, amelyeket Trencsénben a piarista-rend kéziratárában talált. Közülök az egyiket, az 1778-ban előadott farsangi játékot törölnünk kell a jezsuitadrámák sorából, hiszen a Jézustársaságot 1773-ban feloszlatták. A többi négy közül az egyik címében vallja: „Holberg Lajos dániai játéki közül németből magyarra fordított“; ezt — az „Erasmus Montanus“ címűt — Bittenbinder közzé is tette, pontosan egybevétvén eredetijével (U. o. 432—468. l.). A másíkról — „A titkos“ címűről — a cím utalása („németből magyarra fordított“) alapján gondos kutatással megállapítja, hogy Johann Elias Schlegel „Der Geheimnisvolle“ címen adott darabjának fordítása. Ismertetése még két darabról szól; azoknak forrásait szeretném itt ismertetni, sajnos, csak Bittenbinder kivonata nyomán vetvén össze a darabokat, mivel az erdei kéziratokat nem tudtam megszerezni.

1. Az első vígjáték ezt a címet viseli: *Malcotento úrjak*. Ennek a forrása Gabr. Franc. Le Jay (1657—1734), ismert jezsuita drámaíró *Vota* című darabja. Közli szerzőnk drámakötele: Bibliothecae Rhetorum Liber Dramaticus, Ingolstadt, 1748., a 450—476. lapon. Azok közé az iskolai drámák közé tartozik, amelyek a latin mithológia egy-egy alakját szerepeltetik. Le Jaynál ez a szereplő Mercurius, akit éppen Jupiter állandó küldöttjeként Shakespeare Athéni Timonjának forrásából, Lukianosból is ismerünk. Le Jay darabja azzal indul, hogy Mercurius már únja az emberek örökös panaszait, örökös elégedetlenkedését:

Nae muneris dudum me taedet ac piget mei; adeo defessus ego sum ferendis quotidie hominum votis ad Jovem!... Hi avaritiae student uni, illi ambitioni serviunt, isti voluptates venantur cupidius, alii molli amant consenescere in otio...

M. U.:

Egyik gazdagságot, másik méltóságot, a harmadik szabadságot, a negyedik zsák pénzeket, az ötödik gyenge, puha ételt, a hatodik meg a többi a patvar tudja mi a nadragulyát kíván magának...

Íme, most is nyolcan jönnek hozzá: a nagyravágyó Megathymus, a zsu-gori Philochrysus, a hiú Clytus, a szolgál Dromo, az öreg Polychronius, a gyermek Eugenius, a falusi Mopsus és az erényességével kérkedő Aristus. Egyenként kívánnak vallani, és Mercurius egyenként hallgatja meg panaszukat. Megathymus a mindenség királya szeretne lenni:

Nihil ego minus, quam supremum universi affectem imperium... Primo exulabit orbe toto penitus armorum furor, et ubique regnabit alta pax... Sic mutua junget populos concordia, et pulsus turbaram irritamentis optata ad omnes perveniet quies.

M. U.:

Legelőszőr csendességet, békességet szereznek országomba, hogy hadak, várontások, ostromlások s mindenféle versengések távol legyenek: így kiki félelem nélkül lévén, bátran, vigan, kedvére élhetne.

Philochrysus gazdaságot óhajt:

Opes roganti cum dederis, simul et dederis vestes egregias, magnificam supellectilem, aurata palatia, elegantes hortos, regales villas...

M. U.:

Magam pedig szép paripákat, lószerszámokat, cifra fegyvereket, kopókat, agarakat, vadász mestereket tartanék... E mellett cifrán öltöznék... Ha mikor megunnám magamat, muzsikát, bálakat, táncokat, vendégségeket indítanék...

Clytus hírnévre vágyik, *Dromo* viszont az urával szeretne szerepet cserélni, mert kegyetlen a sorsa:

Tota in me, credo, conjurat domus. Vir, mulier, liberi, domestici, ipsa etiam felis et simia, quasi icto inter se foedere, memo affligunt omnes et excruciant miserabiliter... Liberis hoc volupe est inter cetera, ut si quid peccaverint ipsi, miserum in Dromonem culpam conferant... Si fractus cyathus, si epota amphara, si quid comestum furtim, aut subreptum clanculo, reus omnium agor protinus...

M. U.:

Az úr, az asszony, a cselédek, még a macska és majom is mind rajtam cséppölnek, az úrfiak pedig csak nevetik, sőt még több bajt szereznek, mikor reám kenik csinjaikat. Ha török, ha szakad valami, mindjárt *Buta Marci* volt az oka; ha ledül a korszó, ha valami lárma esik a szobába, *Buta Marci* cselekedte, akárminemű fogyatkozás történik, mind a *Buta Marcinak* kell adózni érte...

Az öreg *Polychronius* ifjúságot kíván, *Eugenius* viszont a gyermekkorból szeretne kiszabadulni:

Istud cerne jugum, quod ferimus!... Vita haec nostra est, ut campanula vigilandi, dormiendi, edendi, jejunandi, laborandi, feriandi magistra sit. Gaudes stertere multam in diem hesterno fessus labore? ecce importunus ante solem ortum sonus e stratis exturbat. Dormire non juvat? datum est signum ad quietem, decumbendum est. Fames urget? hora non insonuit, servanda jejunia. Non esuris? coenae tempus est, truderis ad mensam vel invitus. Feriari velles? invitat tranquillae lucis amoenitas? nihil agis: durus monitor pellit ad studium. Ludere praesentia non amas? aër pluvius est? frustra sis, dies ludo dicitur, necesse est, ut vel cum fastidio ludas.

M. U.:

... aki csak előtálal, mind parancsol velünk... minden lépésünket vizsgálják, dorgálják, egy szóval, ha mindjárt a fejünkre járnánk is, annyi sok uraknak nem tehetünk eleget. Kedvünk szerint baj nélkül nem esik egy mozdulásunk... Reggel talán édesdeden esne a nyugalom, mert kifáradtunk; megvonják a harangot, kivernek az ágyból... Ugat mérgesen a gyomor, jól esne a fölöstököm, de... nincs ideje... Megúntuk a munkát, tetszene valami mulatság... itthon kell ülni, tanulni kell... Ellenben semmi kedvünk nem volna a sétálásra, minthogy a sár, a köd, a hideg alkalmatlankodik, affelől csak ki kell menni...

A diák állandó bírálótnak van kitéve:

Hilaris es, comis, festivus, ut fert aetatis nostrae conditio? invenies, qui te levem, turbidum, etiam amentem dicitet. Gravitatem quandam

affectedas praeter aetatem? morosus, difficilis, obscurus habebis. Garris ingeniose, suaviter arrides, comiter blandiris? callidus continuo, versipellis, astutus audies. Simplicior contra urbanitates eiusmodi non aucuparis? vix ac ne vix quidem vitabis nomen arrogantiae. Corporis cultum paullum negligis? sordidus es, impexus obsoletus. Capillos identidem in cirros agis? et cyprio aspergis pulvere? politulum clamant et cuticulae studiosum plus aequo suae...

M. U.:

Még jóindulatunkat is rosszra magyarázzák. Ha jó kedvet mutatunk, vigadunk, tréfás mulatságot indítunk, az mindjárt csintalanság, gyermekség, pajkosság nálunk. Ha okosan, módosan, díszesen, eszesen kezdünk valamihez, az nálunk vagy színesség, vagy esztelenség. Ha valakivel nyájasan beszélgetünk, tréfálunk, nevetgélünk, az álnokság, ravaszság... Ha a csinoskodást, cifrázkodást nem szeretjük, lusta, szennyes, mocskos gyermekeknek mondattunk. Ha ellenben kevésbé tisztogatod magadat, fodorított hajadat... már kényesnek, büszkének, világ boldogjának tartanak...

Már az itt jelzett szözszerinti egyezésekből is nyilvánvaló, hogy a trencsényi darab magyar szerzője nemcsak azt az ötletet vette Le Jaytól, hogy Mercuriust Jupiter küldöttjeként szerepelteti, hanem a szövegből is átvesz részleteket. De lényeges módosításokat is találunk. A magyar darabban nem a panaszosok egymásutánja vonul el előttünk, hanem egyszerű mesébe olvasztotta szerzőnk a panaszokat. A megindulás azonos, de már az első panaszos, Bancsi deák a latin darab két szereplőjének kívánságát olvasztja egybe. Továbbszövése az is, hogy annyira beleéli magát a királyi méltóság álmába, hogy már hivatalokat is osztogat. Az első felvonás végén a két diák verekedése bohózatos elemet visz a darabba. A szolga panasza itt nem Mercuriushoz szól, hanem Puposzi igazságtalan dorgálásának eredménye. A diáksors sötét beállítása viszont válasz a szolga megállapítására, hogy az úrfisors jobb az övénel. A panaszosok megnyugtatóására szolgál a szakállnövesztés ígérete — ez is megvan Le Jaynál —, de itt minden ifjút megnyugtató. A végén a praeceptor megjelenése és dorgáló szava a komikus kudarcot emeli ki.

Le Jay darabjából új színezetű diák-komédia formálódott, de megmaradt ragaszkodó átköltésnek.

2. Az utolsó darabnak Bittenbinder „A zsuGORI” címet adta. Nem sokra becsüli: „igen kezdetleges. A komikum nagyon alacsony... A szereplő személyek neve és néhány részlet után ítélve nem lehetetlen, hogy fordítással van dolgunk”.

A szereplő nevek gondosabb megfigyelése magára a forrásra, Plautus *Aululariájára* is rávezethette volna Bittenbindert. Vessük egybe a neveket magyar darabunkban és Plautus híres *Aulularia* című vígjátékában.

Itt:

Euclio
Hafilas, szolga
Megadorus
Stofilus
Antrax
Congrio
Lykonides.

Plautusnál:

Euclio
Staphila, cselédleány
Megadorus
Strotilus
Anthrax
Congrio
Lyconides.

Plautus szereplői közül kettő hiányzik: Eucl'o leánya: Phaedra, és Megadorus húga: Eunomia. Ez a szereplő-elhagyás már jelzi, hogy az átalakítás csak annyi, amennyit a jezsuita vigjátékok szokása megkövetelt: a nőszereplők elhagyása. A trencséni darab híven követi Plautus vigjátékának fonalát, de a harmadik felvonásban megszakad. Töredék. Annyi azonban kétség-telen, hogy Plautus *Aulularia* című darabjának fordítása.

Alszeghy Zsolt.

A költő kikapcsolódása a társadalomból.

A költő gyakran el akar szakadni az embernyájtól; képzelete és egyénisége ragadja magával embernemjárta területekre. A megszokott formák és hagyományos keretek nyomasztólag hatnak lelkére. Vajda János a látszólag törvény nélkül bolyongó üstökösben látja a maga egyéniségének képviselőjét. A magasba repül Kölcsey Ferenc is; kiszakadva embertársai közül, felülről nézi a küzdő, szenvedő, ábrándozó embereket. Onnan az isteni magasságból nem emberi szemmel és emberi formák közé zárt értelemmel vizsgálja a számunkra berendezett földi életet. Az isteni magasságból „Sándor csillogó pályája nyúl vadászat, özfutás... Mátyás diosó csatázási, Napoleon hódítási e waterlooi diadal; mind csak kakasviadal“.

A költőnek az embertömegeből való menekülését a latin költészetben több helyen megtaláljuk. Horatius egyik ódájában távol tartja magától a tömeget, mert utálja. Odi profanum vulgus et arceo. (III. 1.) Magára akar maradni, hogy megírhasa még soha el nem hangzott sorait. Másik ódájában már magasba száll (II. 20.), érzi a halhatatlanságot. Mint énekes hattyú repül a magasban; a Styx szomorú vize messze marad tőle.

Non usitata nec tenui ferar
Penna biformis per liquidum aethera
Vates neque in terris morabor
Longius invidiaque maior
Urbes relinquam.

De az elszakadásra vágyó költőre és filozófusra örökké jellemző sorokat Ovidius adja Pythagoras szájába. (Metamm. XV. 47.)

..... Iuvat ire per alta
Astra; iuvat terris et inertis sede relicta
Nube vehi, validique umeris insistere Atlantis
Palantesque homines passim ac rationis egentes
Despectare procul.....

Akik felrepülnek az embertömegeből, azok akarva-akaratlan tanítanak. Más, magasabb szempontból nézik az életet, kitáruul előttük a múlt és a jövő, isteni ihlet szállja meg őket, meglátják és megérik mindazt, amit a porban kúszó közönséges ember nem láthat és nem érezhet.

De másképen is el lehet szakadni az emberi társadalomtól. Ha a költőt a sors csapásai lesújtották, ha életkedvét elvesztette, ittmarad ugyan a földön, de szinte kikapcsolódik az emberi közösségből. Az élet színe elveszett számára; nem örül az örvendezőkkel, sőt nem szomorkodik a bánatosokkal.

Lelke és a világ közé nehéz, sűrű köd telepedett. A világűrben is bolyonganak törvényes pályájukon a ragyogó csillagok között elsötétedett ég testek. Ady Endrének egyik rövid verse érzékelteti ezt a tökéletes kikapcsolódást: *En kifelé megyek.*

Egy-egy szitok, szép szó, üvöltés
Jön messziről még-még utánam,
Zúgó fülemig alig ér el,
Mértföldeket lép-lép a lábam:
En kifelé megyek.

Hátul: egyre messzebb az Élet,
Elöl: jön-jön az Ismeretlen,
Nem gyűlölöm, kiket gyűlöltem,
Nem szeretem, kiket szerettem:
En kifelé megyek.

Mit hagyok itt, nem is tudom már.
Messzebb, messzebb visz minden óra.
Fekete-zöld babérfák terhe
Eszik a bús távozóra:
En kifelé megyek.

Ha e verset figyelmesen olvastuk és engedjük, hogy a költemény hangulata eltöltse lelkünket, feltétlenül felébrednek bennünk Csokonainak a Reményhez írt következő sorai: *Nékem már a rét hímetlen, A mező kiszűt, A zengő liget kietlen, A nap éjre dült. — Bájoló lány trillák! Tarka képzetek! Kedv! Remények! Lillák! Isten véletek! — A hangsúly a nékem szón van; a kikapcsolódás tökéletes.*

A két költemény rokonsága véletlen találkozás is lehet; ugyanaz a hangulat rokon-burkot teremtett magának. De ha tudjuk azt, hogy Ady Endre nagyon szerette Csokonai költészetét, sőt nem egyszer útra is magával vitte költeményeit: valószínűnek kell tartanunk, hogy lelkének mélyén ott zsongtak Csokonai sorai.

Érdekes ez az Ady-vers azért is, mert nemcsak a legszebb Lilla-dalt érteszti fel lelkünkben, hanem eszünkbe juttatja Vajda János Mindent elfeledtem című költeményének első versszakát is.

Úgy tetszik, mindent elfeledtem,
Mögöttem minden ellapult.
Ha visszanézek, egy kietlen
Szomorú sivatag a mult.

De Vajda nem kapcsolódik ki teljesen az életből; csodás, ködös távolban még előtte lobog első szerelmének alakja. A szerelmi csalódás ködfátyolt von lelke elé és ezen a fátyolon keresztül nézheti már csak a világot. Petőfit gyakran meglepi a világfájdalmas hangulat, de a tökéletes kikapcsolódás az emberi társadalomból egyik versében sem nyilatkozik meg erősebben mint az Élő halott címűben. Húszéves korában írta. A költemény átmenetnek tekinthető Csokonai és Ady között. A Reményhez utolsó sorainak borongó hangulata uralkodik benne, de mégis közelebb áll Adyhoz. Megnyilatkozik ez a közelség nemcsak a hangulatban, hanem a kifejezésekben is. Talán Petőfi nélkül meg sem születtek volna Ady következő sorai: *Nem gyűlölöm, kiket gyűlöltem, Nem szeretem, kiket szerettem.* De álljon itt az ötszakaszos Petőfi-versnek három jellemző szakasza!

Egem ki nem derül,	Ellenség, jó barát,
Ha jó a kikelet;	Végeztem veletek;
Egem be nem borúl,	Senkit sem gyűlölök,
Ha látom a telet.	Senkit sem szeretek.

Nincs semmi örömöm,
Nincs semmi bánatom;
Érzelmim, vágyaim
Mind, mind elaltatom.

A szerelmi bánat-okozta szomorúság kódének a költő lelkéből a ragyogó világra való szétáramlása a világirodalom számos költőjénél megvan. Egyik legszebb példája Heine dalai között található. A kis dal Endrődi Sándor fordításában:

A rózsák miért oly sápadtak?	Miért süt viruló ligetre
Mondd meg csak édes az okát.	Hidegen, bosszúsan a nap?
Zöld fűben miért állnak oly némán	S mint egy magányos puszta sírdomb
A kékszemű kis ibolyák?	A föld miért oly sivatag?
Oly panaszos, oly szomorú dalt	Miért vagyok beteg, bús én is?
A pacsirták mért dallanak?	Felelj, felelj hát énnekem!
Mért árad illatos mezőkről	Oh! Miért lettél hűtlen hozzám,
Felénk ez a halotti szag?	Miért hagytál el életem.

A versekkel úgy vagyunk, mint a képekkel, vagy a muzsikával. Mennél többet ad hozzá a lelkünk, annál nagyobb és tartósabb a hatás. A rokonságok, hatások, véletlen találkozások kimutatásának az esztétikai élvezet fokozása az igazi célja.

Lengyel Miklós.

Herczeg Ferenc. Fél százados tagságának alkalmával írták a Petőfi Társaság Tagjai. Bp., 1941. (Singer és Wolfner.) 257 l.

Nemrég mult ötven esztendeje, hogy a Petőfi Társaság *Herczeg Ferencet* rendes tagjává választotta. A Társaság ez alkalomból a költőnek emlékkönyvet adott át, amely teljes egészében Herczeg Ferenc emberi és írói egyéniségével foglalkozik, s így túl alkalomszerű jellegén irodalomtörténeti szempontból is jelentős. A Társaság tagjai közül *huszonnyolcan* írtak kisebb nagyobb cikkeket a nagynevű íróról. A kötetből terjedelemre, tartalomra tekintettel egyaránt kiemelkedik *Kornis Gyulának*, a Társaság elnökének hatalmas tanulmánya, melynek címe: Herczeg Ferenc. Ez a tanulmány tárgyias alapossága, beleérző esztétikai meglátása szempontjából egyaránt emelkedést mutat a nagynevű szerzőnek még Kölcsey- és Petőfi tanulmányai után is. Itt a filozófus pályájának zenitjén mutatja meg az irodalomtörténet számára a helyes utat. Ez a tanulmány Herczeg egész munkásságának teljes ismeretével rajzolja meg az író egyéniségét, korát, jellemzi novelláit, regényeit, drámáit és lélektani alapvetéssel mutatja meg, mint lett, mint lehetett a versei németzármaszású gyógyszerész fiából mai irodalmunk irányító egyénisége. E tanulmányban a nagy filozófus s a nagy költő találkozottak, a filozófus kezén vezet a költőt, s e séta emléke a magyar irodalomtörténetírásnak egyik kiváló ékessége.

A kisebb közleményeket két csoportba oszthatjuk: egyrészük a költővel átélt személyes élményeket mond el, másik részük irodalmi adalékokat nyújt a költő ismeretéhez. Az élmény-csoportba tartoznak a közlés sorrendjében: *Bodor Aladár*: Magyar diák első találkozása Herczeggel; a Pogányok hatása a kisdíákokra, *Bókay János*: Múzeum-utca 9; a szerző kislefű korában Herczeg Bókayék házában lakott, s Bókay egyszer besurrant a költő szobájába, *Csathó Kálmán*: No érzelelgi kadét; Herczeg élete a Hűvösvölgyben, édesanyja, kedvenc állatai, egyszerű és furcsa ismerősei, *Czóbel Minka*: Mikor először hallottam nevét; hangulatos visszaemlékezés, *Gáspár Jenő*: Herczeg Ferenc, a Petőfi ház megalapítója; Herczeg szívós küzdelmeit mondja el érdekesen, míg összehozta a költségeket s megalkotta a Petőfi-házat, *Gyalui Farkas*: Herczeg Ferencről; ötvenegy éves ismeretségük, levélváltásuk története, *Harsányi Lajos*: Herczeg Ferenc Pannonhalmán; itt kezdte írni a Pogányokat, itt írta az Északi fényt s a Szendrey Júliát, *Harsányi Zsolt*: Herczeg-anekdóták; három pompás eset a költő életéből, *Ifj. Hegedűs Sándor*: Herczeg és az édesanyja; meleg sorok az „édes jó Lujza néniről“, *Szász Károly*: Ezernyolcszázkilencvenhárom; a költő pályakezdésének megkapó rajza, *Szitnyai Zoltán*: Találkozásom az íróval, és az emberrel; Herczeg előkelő lelkületének egy megnyilvánulása.

A másik csoportban adalékokat kapunk s rövid jellemzéseket Herczeg egész pályájához, valamint egyes műveihez. *Balla Ignác*: Herczeg Ferenc Olaszországban, *Bán Aladár*: Herczeg Ferenc északi rokonainknál, *Falu Tamás*: Herczeg Ferenc két élete, szellemes elképzelés arról, milyen emberi élete lett volna Herczegnek, ha nem lett volna író belőle, *Földi Mihály*: Herczeg a fogalom; lei-

kes magasztalás, *Gulácsy Irén*: Herczeg és az időszerűség; Herczeg aktuális cikkeiről és revíziós alkotásairól, *Gyökössy Endre*: Bizánc és Trianon; a szerző első versei az Új Időkben és statisztika szerepe a Nemzetiben Herczeg-darabokban, *Havas István*: Herczeg Ferenc a fiatalok írója; eredeti jellemzése a költő hatásának, *Hegedűs Loránt*: Az élet kapuja; megrázó sorok, melyeket a szerző húsz éve írt Neuilly-ben, mint a békedelegáció tagja, *Jankovics Marcell*: Herczeg Ferenc és a revízió, *Lázár Béla*: Herczeg Ferenc egy remekműve; a Pro libertate beható jellemzése, *Pap Károly*: Szélgjegyzetek Herczeg Pogányok című regényéhez; nem szélgjegyzetek, hanem alapos jellemzés, *Petri Mór*: Herczeg Ferenc a Petőfi Társaság elnöki székében, a költő elnöklései s elnöki megnyitói szép idézetekkel, *Preszly Elemér*: Herczeg Ferenc és a politika; politikáló írókról, s Herczeg ilyen tartalmú műveiről, *Szathmáry István*: A Híd; a kötet egyetlen verses alkotása Herczegről, a szép strófák közé szőtt prózai fejtegetésekkel, *Szdlőssi Zsigmond*: Az igazi élmény; a szerző Herczeggel egy szerkesztőségben dolgozott. A tartalmas kötetet *Voinovich Géza* kis. tanulmánya fejezi be: Herczeg Ferenc írói útja címmel. Így az ábécé rend véletlenül által a kötet utolsó tanulmánya is példát és mintát nyújt: három lapon finom és eredeti összefoglalás Herczeg pályájáról, sokoldalúságáról, a költő kora és élete változásainak kapcsolatairól. Méltó utolsó akkordja annak a szimfóniának, melyet egy egész irodalmi társaság adott elő a legnagyobb élő magyar író tagságának félévszázados jubileumán.

R.

Nemzeti Színház 1941. Kiadja a Nemzeti Színház igazgatósága. Budapest, 1942. 430 [1] l., 72 l. képmell.

Fővárosi színészetünk „ösképlete“, a Budai Magyar Theátrum, éppen most százötven éve adott ki először almanachot. Ezt a szokást a Nemzeti Színház is folytatta, a kiegyezésig a sűgők, majd egy újabb évtizeden át a nyugdíjintézet gondozásában. Végül — félészázados szűnet után — a Hevesi-korszakban megkísérelték felújítását, de két kötet kibocsátásával a tervezett sorozat megint megszakadt.

Most Németh Antal a maga igazgatásának hat évről nyújt képet egy bőséges képanyaggal felszerelt, huszonhét nyomtatott ívre terjedő kötetben. Az első lusztrumról összefoglaló áttekintést kapunk, a hatodik évről külön beszámolót. Mindez — legalább is nyersanyagul — gazdag és becses forrása lesz a jövő kutatómunkájának. Ez a kötetnek nagyszabású színháztudományi tanulmányaiival is számot fog vetni, mindenekelőtt az igazgatónak bevezető értekezésével: „Hogyan keletkezik a színházi előadás?“ Huszonnyolc napi munka mozzanatain vezet ez végig a szereposztástól a — „tapsrend“-ig (mert, íme, ilyen is van, — ki hitte volna?).

A többi öt fejtegetés az idűszak egyes klasszikus bemutatóihoz fűződik, Shakespeare négy művéhez s a Peer Gynt-höz. Ezek közül kiemelkedik Szűcs László két dolgozata, a Szentivánéji álomról meg A viharról, telve gondolatébresztő ötlettel, jó érzéket mutatva a lényeg iránt. A másik három szerző e helyett csak lelkendezéssel kíséri végig a színpadi értelmezéseket, áment mondvá erűnyre, hibára egyaránt. Ezek inkább a vitatkozókedvet keltik fel bennünk, szinte valamennyi tanulmányra egy-egy — ellentanulmányt szeretnénk írni. A németországi vendégjátékok ismertetője sem takarékoskodik a görűgtűzzel.

A statisztikai rész az aprólékossáig sokszempontú, ennélfogva minden érdeklődést kielégíthet. Ebben csak a színház „kérdőíveinek“ túlságosan korszerű formulái lehangolóak, sőt egyenest visszataszítók. Hogy a színház-átogató „milyen újságot olvas rendszeren“, mit szól a díszletekhez, alakításokhoz, az írói megoldáshoz, sőt a sajtóbeli kritikákhoz stb., stb.: szerintünk merőben felesleges kíváncsiszkodás. Hogy pedig melyik szerzőt s melyik magán-színházi tagot óhajtja látni e színpadon: tisztára az „illetéktelenség kultusza“. Mire jó ez az egész „közvélemény-kutatás“? Elvégre a Nemzeti Színháznak mégsem holmi „kivánsághangversenyek“ rendezése a legfőbb feladata.

Rédey Tivadar.

Gulyás Pál: A bibliográfia kézikönyve. Bevezetés a könyvészetbe. Második kötet. A legfontosabb bibliográfiai segédkönyvek. Bp., 1942., Orsz. Széchényi Könyvtár, [4] 400 l.

E folyóirat 1942. évi első számában kifejezett reményünk valóra vált: egy év leforgásánál rövidebb idő alatt megjelent Gulyás Pál alapvető művének második és egyben befejező kötete, a bibliográfia segédkönyveinek jegyzéke. Csak a ma is jól használható bibliográfiákat repertorizálja és legfeljebb még azokat, amelyek a bibliográfia története szempontjából érdekesek. Négy főcsoportra osztja anyagát: I. A bibliográfiák bibliográfiája. II. Egyetemes bibliográfiák. III. Nemzeti bibliográfiák. IV. Szakbibliográfiák. A nemzeti bibliográfiákat a nyelvszaládok és ezeken belül a nyelvek betűrendjében hozza. Számbelileg legtekintélyesebb a szakbibliográfiák csoportja; ennek a csoportnak felosztásánál a tudományegyetemek hagyományos tagozásához igazodott a szerző, úgy azonban, hogy az orvostudományt a természettudományok mögé helyezte. A sort a vegyesek kikerülhetetlen csoportja zárja be. Az észszerű és minden kutató számára külön magyarázat nélkül áttekinthető rendszer előnye szembeszökő. Csak kiegészítésként jegyezzük meg, hogy az időszaki sajtóval foglalkozó elméleti művek bibliográfiai mégsem kaptak helyet sem az irodalomtörténeti, sem a történelmi, sem a jogtudományi részben, de még a „vegyesek“ között sem, ahol pedig még a bélyeggyűjtés és a tűzoltás könyvészeti irodalma is megtalálható. — Egyébként a művek nemcsak szakrendben, de cím és szerző szerint is fellelhetők a mintaszerű név-, cím- és tárgymutatóban. Tegyük még hozzá, hogy Gulyás Pál minden cím után külön bekezdésben rövid tárgyi jegyzetet is fűz, amelyben a mű szerzőjére, tartalmára, használhatóságára vonatkozó észrevételeit közli, valamint azt is, hol található meg egy-egy ritkább könyvészeti mű. Ezek a jegyzetek nemcsak családástól óvják meg a kutatót, de epigrammatikus, a lényegét néhány találó szóba sűrítő, sokszor vitatkozó formájukkal a könyv előadását élénkítik, a sivár címjegyzéket olvasmányszerű szövegbe ágyazzák. Könyvtárosok, könyvészek, akik hivatásuknál fogva kénytelenek a Gulyás jegyzékében foglalt kézikönyvek nagy részével megbarátkozni, hálásak lesznek, amiért a szerző ezt a feladatot nemcsak egyszerűbbé, de élvezetessé is tette számunkra.

Dezsényi Béla.

Várdai Béla: Rab magyar tájakon. Bp., é. n. (Szent István Társulat.) 176 l.

Szerző a „hit fényénél írt emlékezések“-nek nevezi művét; „rab magyar tájak“-ról írja szívhezszólv, lélekből fakadó mondanivalóját. Írásának műfaját nehezen határozhatnók meg, van benne valami az útleírás élményszerűségéből,

s az emlékirat eseményeket megörökítő jelentőségéből. A legmegragadóbb azonban az egész könyvben az a mélységes, fájó hazaszeretet, amely a sorok közül kicsendül.

A könyv első része szatmári tájakról szól, másik, nagyobb része sáros-megyei képeket idéz az idegen megszállás alatti időkbel. (1935.) Úgy adja elő, mint személyes emlékeit, emlékezéseit, érezzük, hogy szívéhez nőtt, vérévé vált a magyar mult minden egyes alakja, minden fennmaradt épület, templom, festmény, kődarab megszólal és idéz feledésbe merülő, de soha el nem felejthető korokat. S mindez annyira egyéforrott az író lelkével, hogy úgy érezzük, nem száraz történelmi adatokat sorol föl, hanem saját lelkének gazdag tartalmát adja. Idéz sok mindent, amire még ő maga emlékszik. Földidezi nagynevű és elfelejtett írók, tudósok, tanárok, nagy családok nevét. Ősmeri híres embereknek egy-egy helyre, szép tájra vonatkozó mondásait. Művészi és művészet-történeti értékű templomok és egyéb kincsek éppen annyira ismereteseek előtte, mint a lakóházakban elrejtett kecses, kovácsolt vasrácsozatú lépcsőházak. E könyvvel kezünkben bátran végigjárhatnánk, alaposan megismerhetnénk a leírt tájakat. Ebbe a keretbe méltón illeszkednek be megfelelő helyeken az irodalomtörténeti vonatkozású emlékek is, mint például Koltón Petőfire és a Teleki-családra, Eperjesen Petőfire, Tompára, Kerényire és még sok másra vonatkozó emlékek.

Cs. Gárdonyi Klára.

Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története és feladatai. Kolozsvár, 1942. Az EME kiadása. 64 l.

A magyar mult egyik legelőkelőbb és leggazdagabb gyűjteményének történetét hozza közelebb ez a pompás kis füzet. Illő és érdemes megismerkednünk e kiváló intézmény sorsával, hiszen számtalan irodalmi vonatkozása van. Nagy fejedelmek (Báthory, Bethlen stb.) önálló tudományteremtő erőfeszítései után, amelyek az Erdély pusztja megmaradásáért folyt küzdelmek idejére esnek, a XVIII. sz. második felében jelentkeznek sűrűn tudományszervező kísérletek (Aranka, Batthyány Ignác, Döbrentei stb.). Valójában csak akkor bontakozik ki, amikor gr. Kemény János és Sámuel 1841-ben felajánlják gyűjteményeiket egy erdélyi Nemzeti Múzeum céljaira. Nyilván szász befolyásra Bécs az alapítást elgáncsolja. Így még nehezebb időkre, 1859-re, maradt a rég vajúdó gondolat tetté érlelése. Ekkor az *egyesületi* úton való megoldás lehetőségét használta fel gr. Mikó Imre. A „részvényesek“ azonban a politikai nyomás megszűntével (1867) megfogyatkoztak, s így a kolozsvári egyetem alapításakor (1872) az állam és az egyesület között kölcsönös segélynyújtásra került sor. A szépen fejlődő életet már-már veszélybe sodorta a múzeumi és akadémikus irány közt kialakult viszály. Még nehezebb idők következtek, a román megszállás évei. Szerző hideg tárgyilagossággal írt sorai mögött is élesen körvonalazódik a román „tudománypolitika“. Ezek vázolása után a jelen helyzet ismertetésére tér s méltán fejezi ki azt az óhaját, vajha erősítenék meg az EME-t, mert csak így „szolgálhatjuk... az erdélyi magyarság komoly művelődésbeli förlényének öntudatosodását...“

—ry.

Halász Előd: Nietzsche és Ady. Bp., 1942. Minerva könyvtár. Danubia könyvkiadó. 223 l.

Nemrégiben jelent meg *Kornis* Gyulának érdekes és mélyenszántó tanulmánya, amelyben Petőfinek Nietzsche-re való hatását világítja meg. *Halász*

Előd most Ady Endrével hozza kapcsolatba Nietzschét s ilyen módon visszafelé hajlítva az egykor magyar hatásokkal is megerősödött költői sugarakat. Módszere a párhuzamba állítás s hogy ezt következetesen keresztül vihesse, mellőzi annak a kérdésnek fölvetését, hogy mennyiben hatott a legsajátosabb német filozófus, aki egyszersmind költő is volt, a legsajátosabb magyar költőre.

Nietzschéből indul ki, megvilágítja jellemző motívumait s ezután Ady azonos vagy hasonló motívumait teszi vizsgálat tárgyává. Tanulmányának gyökerei a nietzschei filozófiából táplálkoznak, de kiterjeszkednek a német irodalom költői nagyságaira is: Goethe-re, Rilke-re, George-ra és másokra. Így mintegy német költők galériájába helyezi el a magyar Adyt s bármennyi rokon vonást fedez is fel benne amazokkal, a különbséget is megláttatja és érezteti. Analizál és szintézist is ad. Különösen az előbbiben erős: egy-egy Ady-vers bámulatosan életre kel és nagyítólencséje alatt és sajátos, új értelmezést kap. Egy motívum-csoporton belül különösen egy verset világít meg a legapróbb részletekig, ezt azután szétsugároztatja az egész problémakörre. Ezeket Az én, Az alkotás, Élet-halál, A szent kelet, A hős, A mában élni a jövőért című fejezetekben vizsgálja s ezekben találja meg a kapcsolatokat Nietzschével. Érdekes ez a párhuzambaállítás: sok új oldalról kap általa megvilágítást Ady költői műve. Mivel csak a Nietzschével összefüggésben lévő motívumokat sorakoztatja fel, teljes képet az egész Adyról nem adhat. Így például teljesen elmarad Ady szerelmi költészetének döntő problémaköre.

Ha megállapításaival nem értünk is mindenben egyet, el kell ismernünk, hogy azok alapos ismeretről és mély gondolkodásról tesznek tanúbizonyságot. Halász Előd dolgozata az értékes Ady-tanulmányok sorában foglal helyet. Úgy tudjuk, ez első önállóan megjelent munkája, annál nagyobb várakozással tekintünk további fejlődése és munkássága elé.

Szabó Richárd.

Gál István: Babits és az angol irodalom. (Debreceni Angol Dolgozatok VII.) [Kiadja a Tisza István tudományegyetem angol szemináriuma.] 140 l.

Gál István Babits „angolosságának“ vizsgálatát szolgáló könyvével új irányt adott a hazai filológiának. Ennek a módszernek a titka pedig a *sokszempontúság*. Nemcsak a „hatásokat“ elemzi — ennek elég egy fejezet — hanem a költő egészen sajátosan angol-magyar világát, e világot formáló külső környezetét, irodalmi fogadtatását feltárja előttünk. Babits angolosságának helye a magyar szellem történetében: ez munkájának voltaképeni tárgya. Valóságos kultúrmissziót teljesít ezzel, mert igazolja, hogy az angolszász művelődés értékeit nem lehet kikapcsolni a magyar szellemi életből. Módszerének legsajátosabb újdonsága pedig az, hogy Babits angolosságát a hozzászólások tükrében szemléli. A munka így izgalmas intellektuális olvassmányá válik, melyben a XX. század egész magyar irodalmi és tudományos világa benne lüktet. Gálnak a lelki együttrezdülés legfinomabb árnyalatai számára is érzéke van. Hogy a komoly kutatásnak ezekre az árnyalatokra is ügyet kell vetnie, azt nyomatékkal hangoztatja: „Babitsnak nemcsak lírájában, hanem prózájában is sűrű angol nyomok találhatók. Bár nem győzzük hangsúlyozni, nem is annyira egyes nyomok, mint inkább légtörő, műfaji, atmoszférikus hasonlóságok és párhuzamok.“ (51. l.) Nagyjelentőségű, hogy Babits angolosságát a végén kelet-középeurópai távlatokba állítja. És különleges filológiai, szellemtan-

történeti fontossága van a Függeléknek, ahol nagy akribával összeállítja a Babits könyvtár angol gyűjteményének lajstromát, valamint Babits angol fordításainak bibliográfiáját, és közli Babits fogarasi Shakespeare-előadásának, ismeretlen angol műfordításainak, fordítás-tervezeteinek szövegét.

Gál munkája most már fokozottabban kötelességévé teszi a magyar tudományoknak, hogy Babits *latinításával* is foglalkozzék. Véleményünk szerint Babits egyéniségének igazi nyitja Latin Európában rejlik. Még élete alkonyán, San-Remóban is e Latin Európa mellett tett hitet. Bármennyire jelentősek az angol hatások, Babits egészében mégis inkább franciás alkatú költő; Valéryre emlékezett. És rá kell mutatni arra, hogy a súlyos pozitívumok mellett negatívumokkal is járt az angol hatás Babitsnál. Ezt már Szabó Dezső sejtette. Az angolszász irodalmakból nemcsak a Keatsek magas spiritualitása, az Emersonok tiszta humanizmusa, hanem a Pendexterek szenzációhajhászása is megtalálta az utat Babitshoz

Mindezek ellenére sok hasznos inspirációt kapott Babits az angolszász világból. Művének 8. lapján Gál maga elé tűzi a további feladatot: ez inspirációk részletes taglalását. Kívánjuk, hogy az ott közölt témákat minél előbb feldolgozhassa, s még sok hasznos munkát alkothasson Magyarország és Közép-Európa kultúrájának föltárásában.

Angyal Endre.

Jóború Magda: Akadémiai drámai pályaművek 1857—88. Mezőtúr, 1942. (Szerző.) 62 l.

Ez a dolgozat mindenekelőtt pontatlan adataival hívja ki a rosszaló kritikát. A nyertes művek jegyzékében pl. hiába keressük az 1855-re visszamenőleg kiadott Teleki-díjat (Szigligeti Ede: *Béldi Pál*), az 1887-re még kiadott Péczely-díjat (Bartók Lajos: *Thurán Anna*); nem találunk utalást a megdícsért művekre, noha közöttük Abrányi Kornél, Berczik Árpád, Rákosi Jenő, Szász Károly, Szigligeti Ede, Váradi Antal kisebb jelentőségű, de irodalomtörténetileg mégis figyelemreméltó drámái szerepelnek; nem említi az olyan eredménytelenül pályázott darabot, mint Madách *Mózesét* vagy Reviczky *Jobábját*; hiányzik a bírálati alapelveknek (Pesti Napló, 1857. január 29.), a bíráló bizottságok összetételének, a pályázati feltételeknek, majd pedig módosításuknak (pl. Jókai indítványa 1867-ben) pontos ismertetése stb. Mindezek mellett annak a hibás módszernek következménye, hogy a szerző a teljes anyag feltárása és rendezése előtt fogott hozzá a tárggyal kapcsolatos problémák boncolásához. Ha csak összeállította volna a pályázatok pontos kataszterét s igyekezett volna a művek mögött lappangó szerzőket a lehetőséghez képest kikutatni, akkor is sokkal hasznosabb munkát végzett volna, mint így, amikor kiragadott töredékek alapján jellemzi nagy általánosságokban a pályázatokot. A dolgozat azonkívül nem érzékelteti eléggé az akadémiai pályázatok irodalom- és ízlésalakító szerepét, pedig az 50-es és 60-as években még egy-egy Teleki- vagy Karácsonyi-díj odaítélése nyomában olyan kavargás támadt, mint a közelmúltban a Baumgarten-díj körül. 1857-ben pl. Marosvásárhelyről egy 50 aláírással ellátott nyilatkozat kárhoztatta Dobsa Lajos és Kövér Lajos támadását a Hölgyfutárban, s a vitába lassanként beleszólt az akkori egész magyar íróvilág. Mindezt azonban figyelemre sem méltatta Jóború Magda, ezért munkájának mindössze az az érdeme, hogy rámutatott egy még kimunkálásra váró irodalomtörténeti kérdéscsoportra.

rtr.

Ács Tivadar: *New-Buda*. Bp., 1941. (Szerző kiadása.) 322 l.

New-Budának nevezték el a szabadságharc után Amerikába vándorolt magyarok telepüket, amit Ujházy László volt sárosi főispán és komáromi kormánybiztos vezetésével alapítottak. Sorsa azért érdekli az irodalomtörténetet, mert Ujházy környezetében megfordult Kerényi Frigyes, a szerencsétlen sorsú költő. Kerényi londoni tartózkodás után az Independent vitorlásán érkezett New Yorkba és 1851. májusában már a Iowa államban fekvő New-Budán tűnik fel, a hosszú út viszontagságaitól megviselve, betegen. Nemsokára barátja hívására Clothild Grove-ba költözött, ebbe az alig néhány házból álló vadnyugati városkába, ahol egy kis versesfüzetet adott ki, Amerikában írt költeményeinek gyűjteményét. Ebből a kötetéből, sajnos, példány nem ismeretes; véleményünk szerint talán, mint az emigráns-írók oly sok más alkotása, nem is jelent meg nyomtatásban, csupán kéziratos másolatokban terjedt. A költőnek itt sem kedvezett a szerencse és nyomorba jutva elhatározta, hogy régi barátjához, Ujházyhoz vándorol, aki időközben Texasba költözött. Már eljutott San Antonioig, ahová Ujházy birtoka közel esett. Pénze elfogyott, gyalog vágott az útnak a vad esőben. Útja közben tört ki rajta a téboly: egy szénégető-kemencében találták meg testét, félig szénné égve. Zsebei versekkel voltak tölve s erről ismertek fel Ujházyék. Ez az, amit a költő rejtélyes végéről meg tudhatunk és az újabban felmerült kalandos mesékkel szemben bizonyára ezt az előadást fogadhatjuk el hitelesnek, mert egyezik azzal, illetve kiegészíti azt, ami Kerényiről régebben is napvilágra került. Ács Tivadar népszerű, a nagyközönségnek szóló munkát írt, amit sajnálatosan sok sajtóhiba tarkít. A sok ismeretlen adat és nagyszámú, kiadatlan emigráns-levél közlése miatt érdemel dicséretet. K.

Monoki István: *A magyar időszaki sajtó a román uralom alatt. 1919—1940*. Bp., 1941, Orsz. Széchényi Könyvtár, XII, 266, 2 l. (Magyarországi Időszaki Sajtójának Könyvszete 7.)

A román megszállás alól felszabadult Erdély hírlapirodalmának képe a pontos adatok megvesztegethetetlen tükrében tárul elénk Monoki István páratlan szorgalommal, hosszú évek önfeláldozó gyűjtésével készített bibliográfiájának lapjain. Sajtó és irodalom szoros összefüggését az idegen uralom alá került Erdélyben már az az egy adat is meggyőzően mutatja, hogy az időszaki sajtótermékek száma évi átlagban az egész könyvsajtó termelésének 47.76%-át, tehát közel a felét tette. A magyar közönség kulturális szükségleteit szolgáló szellemi táplálékát a sanyarú viszonyok között nem annyira a könyvekből, mint inkább az időszaki sajtó termékeiből merítette. Ezt használta ki az írói gárda is, amikor élénk részt vett a lapok munkájában. Igaz, hogy e lapok jórésze tiszavirágéletű volt: összes számukból (1260) csak akkor következtek tehát valódi jelentőségükre, ha alapításuk évszáma, illetve fennállásuk éve szerint vesszük őket szemügyre; ezt Monoki szellemes statisztikai táblázat segítségével teszi lehetővé. A bibliográfia tömör bevezetésében találoan jellemzi Erdély sajtóviszonyait a megszállás 22 éve alatt: különösen táblázatai értékesítik a csak bibliografus számára megközelíthető adatokat. A bevezetést a közel 200 oldalas betűrendes címjegyzék követi; szakbeosztásos és földrajzi tájékoztató, valamint névmutató teszik minden szempontból használhatóvá az értékes kötetet. Nem helyeselhetjük azonban mindenben a címfelvétel módját: a szerkesztő- és nyomdaváltozásokat jobb lett volna a változás dátumával fel-

tüntetni. Néha éppen a részletekbe menő pontosság teszi a leírásokat nehezen használhatóvá. Az anyag összegyűjtéséért a magyar tudomány elismerése illeti a szerzőt. kb

Vájlak Sándor: Petőfi a tótoknál. (Egy század a magyar-tót viszonyból.) Bp., 1940. Kir. M. Egyetemi Ny. 56 l.

A szerző egy század magyar-tót viszonyát csoportosította a Petőfi-kérdés köré. Bőséges anyagot hord egybe, hogy rámutasson arra az útra, amelyen a legnagyobb magyar költő eljutott a tót írók és a tót nép közé. Petőfit a nagy tehetségek árja sodorta világszerte s így a tótság körébe is. A befogadás azonban — Vájlak munkájában rámutat erre — a nemzetpolitika síkjára vetíti az irodalomtörténeti kérdést és azzal párhuzamosan halad. A századforduló előtt a tótság Petőfi emberi és költői nagyságát tartotta a magyar Achilles-saroknak. Itt sebzi a magyarságot kíméletlenül önértetének nyilaival. A *Štur*-mozgalom, amely irodalmi téren Štur-iskolát teremtett, egész Petőfi-ellenes nemzedéket nevel. A hangulat csak a századforduló után változik, amikor Petőfi elhagyja a tót napisajtó és a politika terét s méltó helyet kap az irodalomban. A tót Petőfi-kultuszt a nagy tót költő, *Hviezdoslav Ország Pál* fosztotta meg nemzetellenes jellegétől. Vigasztaló, hogy a nép a politikán felül állott s olvasta, szerette a magyar Petőfit.

Csorba Tibor.

Polgári iskolai tanárok élete és munkái. Összeállította: *Deák Gyula.* Bp., 1942. Az Orsz. Polgári Iskolai Tanáregyesület kiadása. 519 [1] l.

A 2702 író-tanár nevét felsoroló könyvészeti munka jó tájékoztatója a polgári iskolai szakköröknek és a tudományos kutatóknak is. Nagy érdeme szerzőjének, hogy a rendelkezésre álló rövid idő alatt is teljességre törekedett. Forrásai: az Általános magyar könyvjegyzék, Szinnyei József életrajzi lexikona, Győry Vilmosnak a polgári iskolai közlönyökről szóló ismertetései, repertóriumai, a magyar pedagógiai és irodalmi lexikonok, tanügyi folyóiratok, értesítők, s az életben lévő tanárok személyi adatait feljűntető törzslapok stb. A feldolgozás módszerében Deák Szinnyei József életrajzi lexikonát követte. A nagy szorgalommal összeállított könyv tagadhatatlanul tudományos segéd-eszköz. Sz.

Reminiczky Erzsébet: Ady hatása líránkra. Bp., 1941. Szerző. 84 l.

A szerző Ady hatását keresi a nyugatosok, a katolikus költők és a legújabbak között, Dekadencia és életjavallás kettőssége, Az „én“ egyeduralma, Lírai tárgykörök (Isten, szerelem, magyarság, szocializmus) című fejezetekben. A fejezetek élén elvi megállapításokat, vagy történeti visszaillesztést találunk. Az újabb irodalom ismerői számára a könyv nem hoz meglepetést: a *Babits*-nál, *Kosztolányi*-nál, *Juhász*-nál, *Tóth Árpád*-nál talált Ady-hatás jelentéktelen, vagy erőszakolt: nem minden egyezés-hatás. Még kevesebb Erdélyi, Illyés, Szabó Lőrinc, József Attila költészetében, *Sik*-nél és *Mécs*-nél talál még leginkább Ady ösztönzéseire. Hiánya, hogy *Győry Dezső*-ről, aki pedig jelentős költő és Ady legkiemelkedőbb tanítványa, nem vesz tudomást. S. O.

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1942. 3. sz. ifj. Horváth János: *Andreas Pannonius Cantica Cantorum kommentárjának forrásai.* Andreas Pannonius sokat merít idegen forrásokból, műve mégis több, mint egyszerű kompiláció, mert egészen eredeti, egyéni felfogás alapján magyarázza az Énekek énekét. — Birkás Géza: *Montaigne sorsa Magyarországon.* Montaignet hazánkban későn kezdik fordítani, kevesen olvassák és így hatása is kisebb, mint amilyent jelentősége szerint várni lehetne. — Szabó Mihály: *A magyar színjátszás megindulása és az olasz irodalom.* A magyar színjátszás megindulásának első évtizedeiben jelentős volt az olasz szerzők színpadi szerepe (Metastasio, Goldoni, Gozzi, Nota), ugyancsak nagy jelentősége volt az olasz operának is.

Erdélyi Múzeum. — 1942. 4. sz. György Lajos: *A másfélszázados és a százados évforduló küszöbén.* Visszaemlékezés a kolozsvári színészet és az Erdélyi Múzeum Egyesület nagy évfordulóira. — Herepei János: *Az erdélyi könyvkötészet és nyomdászat történetéhez.* Compactor János. XVIII. századi kolozsvári könyvkötők, s egy ugyanebből a századból való nyomdai szabályzat, Paldi István nyomdászságának első nyoma (1737), Szenci Kertész Abraham eltávozása Kolozsvárról, végül Bornemisza Anna fejedelemasszony radnóti könyvtárának az 1671. és 1676. évekből származó jegyzéke.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1942. 3. sz. Sándor István: *Főuraink a felvilágosodás irodalmában.* A felvilágosodás elsősorban a kultúra reformjára törekedett s magyar földön is sokkal inkább a műveltség, mintsem a társadalmi berendezkedés forradalmának tüneteiben jelentkezik. Így érthető, hogy az a gondolat- és motívumsor, amelyet a korszak szépirodalma a magyar társadalom élén álló osztályról, arisztokráciánkról megrögzített, inkább főuraink politikai viselkedésének és művelődési viszonyainak, mintsem szociális mulasztásainak mérlegeeléséből alakult ki. A kor irodalmában jelentkező főúri típusokat rajzolja meg. — Viszota Gyula: *Gróf Széchenyi István mint katona.* (3.) Széchenyi élete a lipcei csata után 1814 márciusáig. — Pais Károly: *Kisfaludy Sándor két Rózája.* (1.) A tanulmány tulajdonképpen Gálos Rezsőnek a szerző *A két Kisfaludy Sándor* című doktori értekezéséről írt bírálatára adandó válasz, amely újabb adatokkal is világosságot derít arra, hogy Kisfaludy Sándor műzása eredetileg zalabéri Horváth Rózi volt s csak egy később kialakult irodalomtörténeti legenda emelte helyébe Szegedy Rózát, akit maga Kisfaludy is utólag tett azzá. — Bárány Eötvös József néhány kiadatlan levele Szalay Lászlóhoz és Kölcsey Ferenchez. (2.) — Vörösmarty Mihály kiadatlan politikai cikkei (1848 első fele). — Rimay János levele Telegdi Pálhoz. (1590 pünkösd.) — Könyvismertetések. — Repertorium.

Magyar Könyvszemle. — 1942. 4. sz. Gábor Asztrik: *A debreceni könyvtár középkori kéziratai.* Beszámoló a Debrecenben őrzött nem hazai eredetű liturgikus kódexekről. — Radó Polikárp: *Magyarországi Miklós cassinói*

miscönnyve (1418) a Nemzeti Múzeumban. A nem magyar használatra készült kódex ismertetése. — Szentkúty Pál: *M. Tótfalusi Kis Miklós amsterdami betűmintaalapja*. Beszámoló a magyar nyomdászattörténet szempontjából rendkívül értékes, mindezideig lappangó betűminta-lapról. — Csapodi Csaba: *Könyvtermelésünk a XVIII. században*. Statisztikai összeállítás arról, hogy XVIII. századi könyvtermelésünk hogyan emelkedik a század folyamán, a francia forradalom kitörése után eléri csúcspontját, majd a reakció idején zuhanásszerűen ismét elhanyaglik. — Gárdonyi Albert: *A nagyszombati jezsuita nyomda XVIII. századi apró nyomtatványai*. — Gyóni Ferenc: *A Gyóni-kötetek kiadásainak története*. — Lukács József: *Kecskeméthy Aurél 1849-es katonai lapjáról*.

Magyar Középiskola. — 1942. 12. sz. Agárdi László: *Gárdonyi Géza és az iskola*. „Műveiben aránylag kevés hely jut az iskolának. Pedig ismeretes, hogy a tanítói pályára lépett és egy-két éven át tanítóskodott is. Mégis éppen csakhogy megemlékezik az iskoláról. Általános nevelői és tanítói elveket is alig emleget; ami legtöbbször foglalkoztatja, az a tanítói vagy tanári modor megnyilatkozása.“

Magyar Kultúrsemlé. — 1942. 11. sz. Alsóeghy Zsolt: *Faludi Ferenc emléktáblájánál*. „Szellőme érzi a nyugati friss szellőket, de szíve hozzánőtt a magyar hagyományokhoz. Látja a nyugati világ megfinomodását, kívánja ezt a magyarságban is, de tudja, hogy a nemzetet egyedivé hagyományai teszik: az újnak és réginek egészséges összehangolására törekszik.“

Magyar Szemle. — 1942. 43. kötet. 6. sz. Makay Gusztáv. *Kritikusok árulása*. „Vannak rossz szokásai és mulasztásai igazi, 'nagy' kritikusainknak is. Ilyen 'rossz szokás' az, hogy tekintélyes kritikusaink többnyire csak beérkezett írókat vagy 'nagy' műveket tisztelnek meg bírálatukkal.“

Magyarságtudomány. — 1942. 3. sz. Gerézy Rabán: *Egy magyar humanista: Váradi Péter*. (1.) Váradi Péter, mint a kancelláriai humanizmus képviselője. — Csorba Tibor: *Hungarica, a magyar végrácz lengyel poétájának költészetében*. Újabb adalékok Czahrowski Ádám magyar-kapcsolatairól. Lengyelnyelvű verseinek magyar fordításai. — Jancsó Elemér: *Erdélyi Széchenyije*. Gr. Mikó Imre életének vázlatja. — Szigeti József: *Erdélyi János*. Hegeli elemek fejlődésében. — Dömötör Sándor: *A mesemondó egyénisége*. „A mesemondó funkciója olyan a nép szellemi világában, mint a kézműves munkája a tárgyi termékek előállításában.“ — Szabó Dénes: *A kódexkiadások kérdéséhez*. — 4. sz. Gerézy Rabán: *Egy magyar humanista: Váradi Péter*. (2.) Életének második szakasza. Szellemi kapcsolatainak vizsgálata, levelezése alapján. — Eckhardt Sándor: *Régi magyar varázslóasszonyok*. A Zichyek szélyi levéltárában talált, a XVI. sz. végéről vagy a következő elejéről származó, vallatási jegyzőkönyv, Ortutay Gyula etnográfiai szövegmagyarázataival.

Ország Útja. — 1942. 10. sz. Jócsik Lajos: *Móricz Zsigmond*. „Munkájának nem voltak műhelytitkai, nem volt megállapodott módszere. Amikor az alkotás heve megszállotta, oly bőszéggel teremtett, hogy olvasással nem lehetett nyomon követni.“ — Bóka László: *Móricz Zsigmond halálára*. „Az első magyar író, aki csak író lehetett.“

Pannonhalmi Szemle. — 1942. 5. sz. Pénzes Balduin: *Guzmics Izidor és Horvát István. Baráti kapcsolatuk.*

Pásztortűz. — 1942. 10. sz. Jancsó Béla: *Móricz Zsigmond.* Meleghangú pályarajz. — Gulyás Károly: *Légy jó mindhalálig.* Apróságok Móricz Zsigmond diákkorából. — Sik Sándor: *Reményik Sándor.* „A világnak talán a legszemérmesebb költője, akinek egész élete fölolvad a költői hivatásban, mint költő mást sem tett, igazi lírikusként, csak vallott önmagáról. Egy lelket mutatott meg az embereknek, és ha keresem a szót, amellyel ezt a lelket jellemezni tudjam, alig tudok igazabbat mondani róla, mint hogy *papi lélek volt.*” — Szentimrei Jenő: *In memoriam Hunyady Sándor.* „Több mint művész. Maga is műalkotás. Kihalásra ítélt szép műfaja egy elsüllyedt világnak.”

Protestáns Szemle. — 1942. 10. sz. Kovács Endre: *Móricz Zsigmond elment.* „Móricz Zsigmond minden időknek legnagyobb magyar írója.” — Mestorházy Jenő: *Csengey Gusztáv emlékezete.* Erdemes volna jobban megismerni, már csak azért is, hogy megállapíthassuk róla, mennyire nemcsak „egyversű költő” volt. — 11. sz. Asztalos Sándor: *Oláh Gábor.* „Szerepvállalása Victor Hugo szerepvállalását juttatja eszünkbe.” — Tolnai Gábor: *A hetvenéves Schöpflin Aladár.* „A mű, amelyet hosszú pályája során alkotott és szemünk előtt érik, s gazdagodik tovább, történelmi jelentőségében éppen olyan példaadó, mint amilyen hatalmas külső méreteiben.” — 12. sz. Otrokocsi Nagy Gábor: *A közösségi igény irodalma.* „A tulajdonképeni irodalom alatt egész rétege éri, szinte külön fejlődéssel, ennek a pusztán csak a közösség igénye, de nem az írói kezdeményezés eredményeképpen létrejött irodalomnak. Szerepe a néphagyomány és a tulajdonképeni irodalom közti közvetítés.”

Szabolesi Szemle. — 1942. 3—4. sz. Fehér Klára: *Móricz Zsigmond.* Megemlékezés Móricz Zsigmondról és az író *Eletem regénye* című munkájának ismertetése. — Juhász Géza: *A Garabonciás.* A debreceni kollégiumi nagykönyvtárban őrzött, s a XIX. század elejéről származó ismeretlen szerzőjű költői mű ismertetése és két első könyvének szövegkiadása. — Merényi Oszkár: *Irodalom és nemzeti szellem.* Az irodalom és a nemzeti szellem viszonya a történeti fejlődés folyamán és a jelenben.

Termini. (Fiume.) — 1942. 74—76. sz. Kozocsa Sándor: *L'odierna letteratura ungherese.* A legújabb magyar irodalom áttekintése.

Tükör. — 1942. 10. sz. A 70 éves Schöpflin Aladárt ünneplő számból: Rédey Tivadar: *Mindnyájunk tanítója.* „Negyvenedik életéve küszöbéig úgyszólván csak névtelenül dolgozott irodalmunk egyik őrhelyén és szerzett annak tekintélyt, magának pedig egész további munkásságára áldásosan kiható tapasztalatot.” — Török Sophie: *Egy barátság emléke.* Schöpflin és Babits barátságára. — Nagypál István: *Apám.* A kritikus Schöpflin hatása fiára. — 11. sz. Kovalovszky Miklós: *A leghíresebb főtí szüret.* A százéves főtí dal emléke.

Ungarische Jahrbücher. — 1942. 1—3. sz. Papp Zoltán — Szent-Iványi Béla: *Hundert Jahre Bund Ungarischer Hochschüler Berlin.* Függetlenségében közli hírneves szerzők által a berlini magyar könyvtár számára sajátkezűleg dedikált könyvek megfelelő lapjainak fényképmásolatát (Vörösmarty, Kossuth, Bajza, Erdélyi). — Eckhardt Sándor: *Das Ungarbild in Europa.* A külföldi átlag-

emberben bizonyos tradicionális kép él a magyarokról és Magyarországról, ami tele van előítélettel; ezt látjuk a költészetben is. — Farkas Gyula: *Das Ungarnbild in der ungarischen Dichtung*. A legnagyobb költőkkel szemlélteti a magyar szellemiség jellemző vonásait. — Hoffmann, L.: *Michael Babits* (1883—1941). Babits költői egyéniségének méltatása és munkásságának ismertetése. Babits korának és generációjának legátfogóbb szelleme, de zárkózott, s ezért aránylag kevésbé ismert. — Hoffmann, L.: *Alexander Reményik* (1890—1941). A magyarságnak legnagyobb modern nemzeti költője, az elnyomatás alatt Erdélyben is a nemzeti öntudat főntartója.

Vigilia. — 1942. 10. sz. Rónay György: *A regény és a kor*. „Az író belső élete folytonos harc: önmagával, anyagával és a világgal. Minden új vállalkozása vakmerő kísérlet, merész kaland, amelyben vagy sikerül megvalósítania a hibátlanúság egyensúlyát, vagy elbukik s eltömeti anyagának rázúduló törmeléke.” — Vajda Endre: *Móricz Zsigmond*. „Az irodalmi tudat általában úgy tartja, hogy neki sikerült epikában a legszélesebb magyar világot teremteni.”

Ismeretlen bírálat Kodály Zoltánról.

Tudjuk, hogy az Eötvös-kollégista Kodály Zoltán doktori értekezése a népdal és verstan közös kérdéseit faggatta. (A magyar népdal strófaszerkezete, 1906, különnyomat a Nyelvtudományi Közlemények-ből.) Disszertációjának egyik bírálója a professzorai közül *Ponori Thewrewk Emil*, a jeles filológus volt, aki maga is több művében foglalkozott zenetudományi, ritmikai, verstani kérdésekkel. Kodály doktori értekezésének arra a példányára bukkantam, amely Ponori Thewrewké volt s benne találtam egy kézirati fogalmazványt, Kodály boldogult professzorának a Kar számára írt bírálatát az értekezésről. Kodály hatvanadik évét ünnepli az ország, ezért is érdemes közreadni most ezt a bírálati vázlatot. Így következik betűhíven:

„Ezt az értekezést egészben véve helyeslem s a szóbeli rigorosum alapján való elfogadásra érdemesnek ítélem.

A magyar népdal strófaszerkezete.

Amit ez az értekezés fölvet, nem egyéb mint a dallam és szöveg ritmikai congruentiájának a kérdése.

Érdeme, hogy a legújabb külf. ritmikai kutatások eredményeit a magyar népdalra [alkalmazza].

A detailban sok minden van, amit világosabban helyesebben és tanúságosabban lehetett volna fejtegetni; hanem azért az értekezés egészben véve megállja helyét

a változékonyság. —

A tudománynak minden tüneményre kell kiterjeszkednie; de eredményében (ezt a két szót áthúzta) de ami a fő, suchen den ruhenden Punkt in der Erscheinungen Flucht.

s minthogy a magy. népdalról van itt szó,

A rhythmus (áthúzta)

28. l. Azt üzenete a likit-lakatos, a lakatos. „A sor voltaképp 4-es, echo-szerű toldalékkal.“ így a szerző

Tudni való, hogy eredeti alakja:

— uu | — uu | — uu | — —

„a likit-lakatos“ a későbbi betoldás Hátulról való toldást látunk

Átalmentem én a Tiszán ladikon,

ladi-ladi-ladikon

Gessler szavai Schiller Telljében a dialógusnak megfelelőleg (a formájában szót áthúzta) vannak ritmizálva. Hogy egyik másik színész milyen tempóban, milyen prozódiai változtatásokkal szavalja, az nem a metrika dolga.

A hangzó stb. metrikailag csak akkor fontos, ha stabilis változtatás[t] okoz.“

Eddig a bírálát, helyesebben a futtában papírra vetett vázlat. Tán nem volt érdektelen a rég halott mestert megidézni Kodály Zoltán ünnepén. Kifogásai alig érintik az értekezés érdemét, valóban ez a doktori értekezés „egészben véve megállja a helyét“. Ma is tanulunk belőle. *Ortutay Gyula.*

Hogyan készült Vajda János költeményei válogatott gyűjteményének kiadására?

Birtokomban van Vajda János *Összes Költeményeinek* (1881) II. kötete, mely az elbeszélő darabokat foglalja magába. Ebben az Abafi Lajos Nemzeti Könyvtárban megjelent kötetben az *Alfréd regénye*, a *Jávorfa regéje*, a *Mit kongnak, bongnak a harangok*, a *Találkozások* és a *Béla királyfi* című művei találhatóak. A bordáshátú, piros bőrbbe kötött és *Vajda kisebb költeményei* II. aranybetűs címfelírással ellátott könyv két szempontból érdemel figyelmet: egyrészt azért, mert magáé a költőé volt, másrészt pedig, mert lapjain több. tőle származó és irodalomtörténetileg is érdekes bejegyzést, változtatást találunk.

A kötetet egyik korán elhunyt tanítványomnak, László Istvánnak a szülei adták nekem kegyeletos emlékezésül. Az ő tulajdonukba rokon kapcsolatok révén került. Eredetileg a költő egyik nővére, Vajda Róza örökölte végrendeletileg. Ő ajándékozta el fivere halálának másnapján, 1897. jan. 18-án Lakos Alfrédnak. Erről a kötet első lapján található irónos bejegyzés tanúskodik s e szerint: „*E könyv Vajda János tulajdona volt. — Nővérétől Vajda Rózától (beszúrással!) kaptam, 97. január 18-án Lakos Alfréd.*“ Különben a kötet később több ízben gazdát cserélhetett, mert a belső címlapon a szöveg felett ezt a tintával való beírást olvashatjuk: „*Ilonka húgocskámnak 9-dik születésnapjára. Székely Béla.*“

Minden jel arra mutat, hogy mikor Vajda költeményei válogatott gyűjteményének a kiadására készült, ezt a kötetet is felhasználta munkapédányul. Általában gondosan olvashatta a szöveget, mert még a csekélyebb sajtóhibákat is kijavította. Nem valószínű azonban, hogy maga a könyv a szedők kezébe került volna. Annál sokkal jobb állapotban van. A következőkben közöljük a költő korrektúráit. Valamennyi jel és szöveg irónnal van bejegyezve. Mindenekelőtt mellőzi Vajda a belső páros címlap szövegét, a páratlan címlapról pedig elhagyja a nevét és a címet így alakítja: *Elbeszélő Költemények*. Ugyancsak törli az *Alfréd regényének* mottóját, melyet A. (!) Taine *Voyage en Italie*-jából vett és eredetiben közölt. Az *Alfréd regényében* különben több változtatást eszközöl. Törli az I. ének 10. és 11. sorát (Miként ha tiszta fényből, napsugárból Lett volna alkotatva...) és a 22. sor felét s a 23. sort (a nap jó fénye Elbújhatott mellette.). A 133. és 134. soron (És kujtoroghatsz erre arra, mint Szegény faczér jágerlegény, kopogva) sokáig töpreng. Először kóbor vadászról akar írni, majd így javítja a két sort: *Es kujtoroghatsz erre arra majd Mint elkopott hóhérinas, kopogva*. A 195. sorban egy felesleges kötőjelet hagy el. A *Mit kongnak, bongnak a harangok* című művében két kisebb javítást végez. A 27. sor végén lévő pontosvesszőt kettősponttá változtatja, a 275-ben pedig a ritmust javítja *nekem* helyett *nékemre*. Azonban nemcsak tipográfiai, hanem lényegbevágó változtatásokat is eszközöl

a *Találkozások* c. budapesti életképén. Elhagyja az Első ének felírását s helyébe ezt írja: I. A váci utca! Törli az I. 10. 3-ik sorának sorvégi vesszőjét és az I. 22. 1-ső sorának hibás kezdő O-ját Ö-vé javítja. Az I. 43. 5-ik és 6-ik sorát (Így lőn a kis hegyi kalandor Vagyonos úr, Örvényi Andor) először így változtatja: Így lőn a kis hegyi tekergő Vagyonos úr, Örvényi Ernő. Majd ezt a két sort is törli és ezt írja helyébe, ami az Endrődi Sándor gondozásában 1903-ban megjelent kiadásban is megtalálható: *Es mert azontúl is szerzett ő. Lett gazdag úr. Virányi Ernő.* Így lett a *Találkozások* hőse Örvényi Andorból Virányi Ernő. Pintér Jenő Tudományos rendszerezésében is csak az utóbbi nővről tesz említést (VII. 470. l.). Az Andor-nevet Vajda a továbbiakban is majdnem mindig törli és Ernőt ír helyébe. Érdekes, hogy a költő a hősnő névelével sincs megelégedve. Így módosítja a Perzsiske-Eperkét Et'ke-Etelkére. Az özvegy asszony szép leánya tehát Ete'ke lesz. Az I. 64. 6-ik sorának sorvégi vesszője helyett pontot rak. Törli a Második ének- és a Harmadik ének-felírásokat is. (A Negyedik ének felírását azonban nem!) A III. 9. 2-ik sorában a keresztyén-szót keresztn-re változtatja s ugyanezen szakasz 4-ik sorának sorvégi vesszője helyett pontosvesszőt tesz. A III. 35. utolsó sorát (Ő benne minden hangulat) így javítja: *Ő benne mind csak hangulat.* A III. 39. 4-ik sorának e szavát *felér* a ritmika kedvéért fölére javítja. A III. 40. 6-ik sorát (Adná ily sokszor már a rútat) így alakítja: *Adná is sokszor már a rútat.* A III. 49. 5-ik és 6-ik sorában alkalmazta az I. énekben elvetett rímpárt s e két sor helyett („Valami henczegő kalandor“, Gondolta róla maga Andor.) ezt írja: „*Valami henczegő tekergő*“, *Gondolta róla maga Ernő.* A III. 50. 5-ik és 6-ik sorát (Monoklival, szemén, szivarral Ajkán vagdalkozik Andorral) egészen átgyúrja: *Ajkán szivarral, csiptetővel Szemén, vagdalkozik Ernővel.* A IV. 6. 7-ik sorának sorvégi pontosvesszője helyébe kettőspontot rak, a IV. 7. 1-ső sorának második és harmadik szava közé pedig vesszőt (sörény-nyel, vágatva). A IV. 34. 2-ik sorában a *Villámtűz ű-jét* a ritmus javára *ü-vé* változtatja. Sajtóhibát javít a IV. 51. 1-ső, a IV. 57. 4-ik és 6-ik, a IV. 53. 1-ső és a IV. 59. 4-ik sorában. A IV. 51. 7-ik sorát hangulatosan két gondolattal közé iktatja. A IV. 61. 2-ik sorának végére pedig pontot tesz. A kötet utolsó darabját, a *Béla királyfi* című költői beszélyét, melyet megjelenésekor Gyulai Pál komény tárgyilagossággal bíralt, Vajda nem akarta felvenni a válogatott gyűjteménybe. Ezért húzta át a címet, fölébe írta: „Kimarad az egész“, alul pedig: „az egész a válogatott gyűjteményből kihagyandó“ (később ezt a két szót: „válogatott gyűjteményből“ áthúzta). A tartalomjegyzéket követő fehér lapon Páris-címmel mintegy 8 soros versformájú beírás is volt, ezt azonban egy kéz — talán a költő — törlogumival egylegre olvashatatlaná tette.

E bejegyzések főként azért érdemelnek figyelmet, mivel ezeket az eredeti szövegen történt változtatásokat a későbbi Vajda-kiadások is magukévá tették.

Dénes Tibor.

Adalékok Kónyi János életéhez.

A m. kir. Hadilevéltár iratai között Kónyi életének két fontos korszakára: a nősülésre és a leszerelésre vonatkozó feljegyzéseket találtam. Hogy Kónyi nős volt, azt az 1783. szept. 21-én gr. Széchenyinek írt saját leveléből tudjuk.¹ Feleségére vonatkozólag azonban közelebbit eddig nem tudtunk. A Hadilevéltárban talált adatok megerősítik az eddig ismerteket, sőt valószínűvé teszik Kónyi feleségének nevét is. 1777. júl. 9-én a Főparancsnokság iktatókönyvébe a következő bejegyzés került: „Eva Török Bittet um die Erlaubnis sich mit dem Adam Batthyanischnen Fe'ldwäbel Joh. Konyi mit welchem sie bereits verschproche ist, verheuraten zu Dürfen.“² (Kónyi ezredének, a 34. gyalogezrednek akkor Batthyányi Adám volt a tulajdonosa.) A parancsnokság Kónyi házasságát kezdetben nem engedélyezte. Később azonban Török Éva türelme meghozta a kívánt sikert, mert alig 7 hónappal később, 1778. máj. 20-án Kónyi az ezred mintalajstromában már így szerepel: „Feldwebel Johann Konyi von Nemesdad (!) aus dem Somogyer Comitat gebürtig, 35 Jahre alt, cath. ein Fleischhacker, *verheirat*: absent (nämlich die Gattin), *ohne Kinder*.“³

A mintalajstromból megtudjuk, hogy Kónyi nem „egyszerű paraszti családból származott“, mint eddig hittük, hanem előnévvel rendelkező nemes volt, Nemesdad nevű községünk nincsen. Ez egész biztosan elírás. A hely csak Nemesdéd lehet. Kónyi u. i. maga mondja, hogy ő somogyi ember. Nemesdéd pedig Somogy megye egyik nemesi faluja. Abban az időben u. n. „kuriális“ (egytelkes) nemesek lakták az egész falut. A nemesi jegyzékek a kuriális nemeseket nem említik névszerint, de Kónyi nemességét már csak azért sem vonhatjuk kétségbe, mert *a katonai hatóságok a hivatalos iratokon csak igazolt nemességet tüntetnek fel*. S hogy Kónyi nem tolnamegyei vagy baranyai mint Szinnyei⁴ hitte, az, ezek után nem vitás. Ugyancsak biztos az is, hogy nem protestáns volt, hanem katolikus. Ha pedig 1778-ban 35 éves volt, akkor minden valószínűség szerint 1743-ban született s ha ehhez hozzávesszük azt, hogy 1792-ben még könyve jelent meg,⁵ akkor megdől az is, hogy 40 éves kora körül halhatott meg.

A mintalajstrom érdekes adata az is, hogy Kónyi mészáros volt. Mert az 1783. dec. 6-án írt levele, melyben arról panaszkodik Széchenyinek, hogy már 9 éves strázsamester s nem halad előre, valamint ez az adat, a tanoncidő és a strázsamesterséget megelőző szolgálati idő, összeegyeztetés után arra enged következtetni, hogy Kónyi kb. 1762–64-ben, 20–22 éves korában állhatott be katonának. Ez pedig megdönti Szinnyei véleményét, mely szerint: „kiszolgált már 1785-ben a 12 éves kapitulációt; ekkor búcsút vehetett a katonaelettől“. Mert ha 1783-ban már 9 éves strázsamester, akkor 1773-ban már strázsamester volt. Ahhoz pedig, hogy strázsamester legyen, szintén kellett kb. 10–12 évet szolgálnia. Mindezeket összevetve, Kónyi teljes szolgálati idejét

¹ Grün Albert: *Gróf Széchenyi Ferenc és Kónyi János*. Magyar Könyvszemle. 1902. 319–346. l.

² M. kir. Hadilevéltár világháború előtti irattár. Generalkommandó iktatókönyvei: Prot. exhib. in Publ. 1777. 551. l.

³ Bécs. Kriegssarchiv. Musterliste des Inf. Reg. Nr. 34. 1778. máj. 20.

⁴ *Magyar Irók*. 6. köt. 941. h.

⁵ *Elme futtatások*. Avagy Bellebellének és Karpillónak tündéres történetei.

kb. 20—25 esztendőre becsülhetjük, ami szép teljesítmény lehetett, s ebből megérthetjük az öregedő Kónyi nyugalom utáni vágyát.

A Főparancsnokság folyamodványai között volt az Eszterházy Antal herceg-ezredbeli Kónyi János őrmester kérvénye⁶ is. A döntés így szólt: „... wegen des Anton Eszterhazischen Feldwäbel Joann Konyi an Hofkriegsrath“. A Legfelsőbb Haditanács engedélyezte ugyan a leszerelést már aug. 16 án; de nem volt benne köszönet, mert Kónyinak, az akkori szokásoknak megfelelően két alkalmas embert kellett maga helyett állítania s kettős ruhapénzt kellett fizetnie. Csak ha ennek eleget tett, „vehetett búcsút“ a katonaelttől. Hogy ez a súlyos feltétel mily nehezére eshetett Kónyinak, bizonyítja egyik, 1784. szept. 17-én kelt, Széchenyi Ferenchez írott levele, melyben megírja, hogy egy embert már sikerült ugyan állítania, de a másikra már nincsen pénze. A gróftól kért segítséget, amit Széchenyi, vomakodva bár, de mégis megadott.⁷ Ezért húzódtott Kónyi leszerelése a következő esztendőre.

Lukács József.

Olasz könyv Petőfiről.

Ezen a címen jelent meg Garzantinál, az egyik legnagyobb olasz kiadónál Antonio de Marassovich Petőfi könyve, amely fontos állomást jelent az itáliai idevágó tanulmányok sorában. Marassovich nem először lép az olasz közönség elé. Nővérével, Máriával, Krisztus jegyesével *A megrájtás m'stériuma az Isteni Sznjánték első énekében* c. mélyreható filozófiai, teológiai, allegorikus és szimbolikus taglalás tárgyává teszi az első éneket s kimutatja annak és az egész isteni költeménynek mélységesen emberi értelmét. Marassovichot számtalan szál fűzi Magyarországhoz. Egy évet töltött a szegedi egyetemen ösztöndíjjal, mint Várady Imre professzor tanítványa. Nyelvünk, irodalmunk kitűnő ismerője. Főmunkája ez a Petőfi-könyv. Költőnkről szóló tanulmányok, teljes és részleges műfordítások nem hiányzanak az olasz irodalomban sem, mégis Marassovich könyve számos lényeges pontban különbözik előnyösen elődjeitől. A tárgy sajátos jellegének megfelelően két arányos részre osztotta munkáját: az egyik az emberrel, a másik a költővel foglalkozik. Az elsőben megrajzolja Petőfi életét, kiemelve benne a legérdekesebb mozzanatokat, a nélkül, hogy engedne a kísértésnek, s olcsó regényes színezést osepépszne a tárgyalásba. Életrajzában csupán a hiteles adatokat használja fel. A második részben végigtanulmányozza a költő jellemvonásait: ih'etének őszinteségét, az éltető erőt, melyet a tiszta népi költés hagyományá öntött belé, nagyszabású szerelmi és hazafias ideáljait, művészi és társadalmi küldetésének tudatát és hitét, úgyhogy a végén teljes képet kap az olasz olvasó Petőfi életéről és egyéniségéről.

Számtalan műfordítás kíséri és egészíti ki mindkét részt s ezek nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy még mélyebb bepillantást nyerjen az olvasó Petőfi sajátosan magyar világába. Alaposság, rendszeresség, a Petőfi-irodalom eredményeinek lelkiismeretes mérlegelése, s okszerű felhasználása és finom beleérező

⁶ M. kir. Hadileváltár világháború előtti irattár. Generalkommando iktató könyvei. Prot. exhib. in Oeconom. 1784, 288. l.

⁷ Grün Albert i. m.

erő jellemzi ezt a nagyvonalú tanulmányt, amely lépten-nyomon hazánk politikai történetének is bámulatosan tiszta ismeretéről tanúskodik. Bármelyik oldaláról veszi szemügyre Petőfi életét, illetve egyéniségét, eszméinek fejlődését, mindig meglátja benne a lényegest és egyszerűségéhez méltó közvetlenséggel fejteget mindent. Bátran állíthatjuk, hogy ez a legjobb könyv, amelyet Petőfiről eddig olasz nyelven írtak. A címlap Petőfi eszményített arcképét ábrázolja. Marassovich egyébként 1941-ben Petőfi könyve méreteihez fogható Madách-tanulmány megírásához fogott. Az orosz háború kitérésekor azonnal jelentkezett frontszolgálatra s mint hadnagy — Petőfi hagyományaihoz híven — az első pillanattól kezdve kint van az orosz harctéren.

(Trieszt).

Ternay Kálmán.

Hírek.

Kosztolányi Dezső Társaság alakult az elhunyt szülővárosában, Szabadkán. A Társaság egyetlen tiszteleti tagja a nagy költő édesanyja.

Az első magyar szaksajtókiállítás. Ez év jan. 25-én nyílt meg a Műcsarnok épületében az első magyar szaksajtó kiállítás. Tizenhat teremben közel ezer folyóirat sorakozott fel szakok szerint, szemléltető elrendezésben: az egyes folyóiratok borítékait, címlapjait, érdekesebb szöveglapjait és illusztrációit kivágatok alakjában, keretben a termek falaira függesztették. A kiállításon a tudományos, a művészi és a gyakorlati élet minden ága képviselve volt. A főterem statisztikai adatai könnyen és áttekinthetően szemléltették az egyes vidékek szaksajtójának megoszlását; ezek szerint az Alföldön jelenik meg a legtöbb folyóirat (131), ezután következik a Dunántúl (111), Erdély (100), Felvidék (60), Délvidék (25) és Kárpátalja (16). Megemlítjük azt is, hogy Kárpátalján 5, az Alföldön pedig csak 2 idegennyelvű szakfolyóirat jelenik meg. A kiállítás rendezői az első teremben a magyar hírlapirodalom multjának szemléltetésére a XVIII. század érdekesebb és ritkább sajtótermékeit is bemutatták.

A Magyar Művelődéstörténet köteteinek kiadása a mult századot tárgyaló ötödik kötettel végére ért. A szerkesztés *Domanovszky Sándornak*, a mai magyar művelődéstörténeti kutatás irányító mesterének érdeme. A kultúrhistoriai szintézis szükségességére az egész mű előszavában, az első kötetben, mutatott rá: „Nemcsak történeti kultúránk elmélyítésénck és minél szélesebb körben terjesztésének van szüksége a szintézisre, hanem magának a művelődéstörténeti kutatásnak is. Amint szintézis nincs analízis nélkül, úgy fordítva, analízis sincs szintézis nélkül.“ Az anyag gyűjtésének és feldolgozásának ma még meglévő egyenetlenségei követelték a megírás szakemberek közti felosztását. Az irodalomtörténeti fejezeteket *Szilágyi Lóránd* (I. kötet, Irodalmunk kezdetei), *Kardos Tibor* (II. kötet, A humanista irodalom), *Császár Elemér* (III. kötet, Vallásos és hősi irodalom, XVI—XVII. század), *Alszegehy Zsolt* (IV. kötet, A könyv és olvasója, XVIII. század) és *Farkas Gyula* (V. kötet, Író és olvasó a XIX. században) írták. A többi közül különösen a nevelés- és oktatástörténeti fejezetek-

ben van a tárgy természete szerint sok irodalomtörténeti vonatkozás. A szépkiállítású köteteket gazdag képanyag teszi teljessé, mely sokszor szerves egységet képez a szöveggel. Kár, hogy a képek „jegyzetei“, kissé korszerűtlenül, a képektől messze, a kötetek végére kerültek. A Magyar Művelődéstörténet megjelenése Hóman Bálint és Szekfű Gyula Magyar Történetét szépen egészíti ki és a Magyar Történet óta történetírásunk legnagyobb cseményének tekinthető

Elhúnytak.

ALLAGA VILMA (özv. fejeéregyházi Csapody Istvánné, nemes), magánzó, szül. Szabadkán 1868. május 1-én, megh. Budapesten 1942. december 7-én. — R. kat. Atyja: A. Géza zeneszerző. 1891-ben ment férjhez dr. Csapody István orvostanárhoz s 1912-ben lett özvegyé. — Tárcákat és novellákat írt kül. lapokba. — Munkái: *Filemon ezredes*. Írta C. Lamiraudie. Ford. (Családi Regénytár 4.) Bp., 1900. — *A kék ruhás asszony*. Ered. elb. *Psyché lámpája*. Léon de Tenseau után. (U. o. 18.) U. o., 1902. — *Genoéva megtérése*, írta C. Lamiraudie. Ford. (U. o. 47.) U. o., 1906. — *Almavirág. Boldogasszony kis katonája*. Elbek. (U. o. 69.) U. o., 1911. — Betűjegyei és alá nevei: A. V.; A. Vilma; Fehéregyházy Lehel.

BÉLDY MIHALYNÉ, l. *Halász Margit*.

BENDE (valójában Bien) LASZLÓ, v. hírlapíró, szül. Budapesten 1908-ban, megh. mint katonai munkaszolgálatos 1942 novemberében. — Izr. 1928/39. az *Esti Kurir* munkatársa volt s a lapba irodalmi és kulturális riportokat meg színi kritikákat írt.

BIRTHA JOZSEF, ref. lelkész, szül. Órban (Szabolcs vm.) 1877-ben, megh. Debrecenben 1942. december 3-án. — Pályáját mint kolozsvári hit-tanár kezdte. 1903-ban Léván lett r. lelkész. Az 1918-iki cseh megszállás kezdetén internálták. Kiszabadulása után Budapestre menekült s az 1920. nemzetgyűlésen a nyirbátori kerületet képviselte kereszténypárti programmal. Utóbb Apagyon lett r. lelkész. A kormány megbízásából Amerikában is járt. — Szépirod. jellegű munkái: *Elbeszélés Kálmán életéből*. Hollandból átd. Kolozsv., 1902. — *Órangyal*. Imakönyv katonák és itthonmaradottak sz. Léva. 1914. — *Nagypéntek — Húsvét*. Háborús egyh. beszédek. U. o., 1916. — Tizenkét évig szerk. a *Lévai Órálló*-t.

BÖLÖNI VILMOS JENŐ, unit. espereslelkész, szül. Kövenden (Torda-Aranyos vm.) 1878. május 6-án, megh. Kolozsvárt, 1942 decemberében. — 1900-ban Sepsikőröspatakon, 1909-ben Székelyudvarhely lett r. lelkész. — Egyh. beszédei: *Unit. Szószék* (1907/13.). — Munkái: *Az én beszédeim „lélek és élet“*. Beköszöntő besz. Székelyudvarhely, (1909). — *Próftáljatok*. Egyh. beszédek. U. o., 1925.

CSAPODY ISTVANNÉ (özv. fejeéregyházi), l. *Allaga Vilma*.

DÉNESFAY (Dinich) ÖDÖN, nagykereskedő, szül. Szulokon (Somogy vm.) 1885. október 16-án, megh. Budapesten 1942. december 3-án. — G. kat.

Szülők: Din'ch Károly, Hampck Erzsébet. Eredetileg tornatanár volt Pécsen, majd Budapesten. 1914/18. katonáskodott, az ellenforradalom idején előbb a propaganda-, később a vall.- és közokt. minisztériumban a filmesztály vezetője, 1922/26. nemzetgyűlési, 1931/34. országgyűlési képviselő volt. Végül burgonya- és élelmiszer-nagykereskedő lett a fővárosban. — 1914 előtt több filmdarabot írt és rendezett.

DRASKÓCZY LAJOS (dolinai és draskóczi), ny. ev. teol. dékán, szül. Hódmezővásárhelyen 1868-ban, megh. Budapesten 1942. november 2-án. — Szülők: D. Lajos ev. lelkész, Nagy Klementina. Előbb ev. lelkész, majd teol. tanár s végül dékán volt Eperjesen. — Minket érdeklő munkái: *Alkalmi beszéd a m. kőr. egyh. 99. é. fennállásának emlékkünnepén.* Eperjes, 1901. — *Alkalmi beszéd a reformáció emlékkünnepén.* U. o., 1902. — *Alkalmi beszéd a kassui ev. I. anyaközs. temploma alapkövetétele 100. évford... emlékére.* Kassa, 1905. — *Cipruslomb.* Eperjes, 1906. — *Búcsú-beszéd.* U. o., 1907. — *Alkalmi beszéde ... Bocskay István emlékére tartott hálaadóistentiszteleten.* U. o., 1907. — *Az egyh. beszédért. fejlődése.* U. o., 1908.

ERŐS ISTVÁN, magántisztviselő, tart. zászlós, szül. Budapesten 1914. április 25-én, megh. a Don menti harcokban 1942. szeptember 23. án. — R. kat. Szülők: E. Vilmos, a *P. Hírl.* v. rovatvezetője, Toma Eugénia. 1932-től a *P. Hírl.* főtisztviselője volt — Munkái: *Az ezüst völgy.* Irta Frank C. Robertson. (P. Hírl. Kvek. 520.) Bp., (1937). — *Harminc erős vígyázó.* Irta G. C. Henderson. (U. o. 619/20.) U. o., (1939?). (2 köt.) — *Kaland a lávamezőn.* Irta John Hamlin. (U. o. 629/30.) U. o., (1940). (2 köt.)

ESTERHAZY LASZLÓ [Pál Mária] (galánthai gr.), v. b. t. t., cs. és k. kamarás, nagybirtokos, szül. Sárosdon (Fejér vm.) 1857. június 22-én, megh. Budapesten 1942. október 3. án. — R. kat. Szülők: E. László, br. Orczy Erzsébet. Tagja volt a régi főrendiháznak. Bakonyszombathelyi birtokán gazdálkodott. — Vadász-tárcái: *Vadász-Lap* (1895/914).

FAZEKAS BERTALAN (felei), szül. 1896 kör., megh. Gyimesbükön 1942. decemberében (46 éves). — Több színdarabját játszották budapesti színpadokon és a rádióban.

FLIGL JÓZSEF, ny. máv. főfelügyelő, szül. Budapesten 1868-ban, megvilkolták u. o. 1942. október 9. én. — R. kat. Szülők: F. Nándor, Weszele Hermína. Középszkoláit a Markó-u. főreáliskolában, zenei tanulmányait a Nemz. Zenodéban végezte. Mint zongoraművész 1878 óta hangversenyezett Magyarorsz.-on és a külföldön. 1918/30. Nirschy Emília táncakadémiájának zenei vezetője volt. — Egy ideig zenekritikusa volt a *P. Hírl.*-nak és 1926-tól zenei tudósítója a lipcsei *Zeitschr. f. Musik*-nak. Számos novellája és verse jelent meg m. és ném. lapokban.

GEGUS DÁNIEL (kisgezsenyi és gerzsényi), ny. rendőrfőkapitányhelyettes, szül. Pilismaróton (Esztergom vm.) 1870. december 11-én, megh. Budapesten 1942. november 13-án (tem. napja). — Ref. Szülők: G. Nándor ref. espereslelkész, nagysárori Machik Rozália. Tanulmányait a bpi ref. g'mn.-ban és a jogi karon elvégezvén, 1892—1927. a bpi államrendőrség szolgálatában állott. Rendőri szakirodalmi működésén kívül 1893-tól verseket is írt bpi

napilapokba és folyóiratokba. — Szépirod. jellegű munkái: *A börtön felé.* (Nagyharang. 6.) Bp., 19—. — *Őszi ugaron.* Költemények. U. o., 1921. — A bpi Uránia tud. szính. 1906. bemutatta *Rendnek muszáj lenni* c. darabját.

GUTTMANN MIHALY, dr. phil., az orsz. rabbiképző ny. igazgatója, szül. Főlegyházán (Bihar vm.) 1872. február 6-án, megh. Budapesten 1942. november 7-én. — Tanulmányait a bpi rabbiképzőben és egyetemen 1903. elvégezvén, csongrádi rabbi, majd 1907. a bpi rabbiképzőn a talmudi tudományok tanára lett. 1921. ugyane minőségben a boroszlói Jüd.-Theol. Seminarhoz került, melynek később elnöke lett. A jeruzsálemi z's'dó egyetemen is megfordult s annak dékánja volt. 1933. a bpi Orsz. Rabbiképző igazgatója lett. 1942. nyugdíjazták. — Egyik szerk. volt a *M. Zsidó Szlé* nek. — A m. irodalomtörténetet is érdeklő munkája: *Péchi Simon szombatos imádságos könyve.* (IMIT Kiadv. 39.) Bp., 1914. (Közzétette Harmos Sándorral.)

GYOMLAY GYULA, dr. phil. ny. egyet. ny. r. tanár, a M. Tud. Akad. t. tagja, szül. Nagyváradon 1861. július 29-én, megh. Budapesten 1942. október 22-én (tem. n.). — R. kat. Szülők: Gy. Gellért kir. tan., csatóházi Csathó Polygéna. Tanulmányait a bpi egyetemen elvégezvén, 1883-ban a középisk. tanárképző g'mnáziumának tanára lett. Később a Bpi Tanárképző Intézet, a br. Eötvös József Kollégium, s 1918/34. a pozsonyi, illetve pécsi Erzsébet-tudományegyetem görög-tanára, 1922-ben a bölcsészeti kar dékánja, 1926-ban az egyetem rektora volt. A M. Tud. Akad. 1898-ban lev., 1938-ban tiszt. tagjává választotta. — Sokat foglalkozott a m. igeidőkkel s erre vonatkozó kutatásait a *Nyelvtud. Közlem.*-ben (1907/8), a *Béthy- emlékkönyvben* (1903), az *Akad. Értes.*-ben (23. k.), s a *M. Nyelvtud.*-ben (1923) tette közzé. Utóbbiban jelent meg *A feltételes-megengedő mondatok szórendjéről*, stb. c. értekezése is. Tanulmányokat írt továbbá *A felolvasó és tolmácsoló művészetéről* (*M. Múzsá*, 1920. és bővebben *B. Szle* (1939), valamint Arany János inverzióiról és verseléséről is. A *Petőfi- emlékkönyvben* (Bp., 1909) lefordította Petőfi két versét ógörögre. — *Világhódító* c. 3 fv. tragédiájával megnyerte 1920-ban a M. Tud. Akad. Teleki díját. — Egyéb, minket érdeklő munkái: *Platon vál. művei*. II. köt. Ford. (Filozófiai Írók Tára. 11.) Bp., 1893. — *Demosthenes beszédei*. II. r. Ford. U. o., 1896. (Gör.-m. és csak m. kiadás.) — *A tudákos helyesírásról és kiejtésről*. Pécs, 1926.

HADHAZY ZSIGMOND (nemes), dr. jur., ny. főispán, kir. közjegyző, szül. Hajdúhadházon 1876. május 7-én, megh. Debrecenben 1942. december 11-én. — Ref. Szülők: H. József, H. Eszter. A jogot Debrecenben és Kolozsvárt elvégezvén, 25 évig ügyvédkedett szülőhelyén s mint ilyent megválasztották a nemzetgyűlés tagjává. 1924/32. Hajdú vm. és Debrecen főispánja volt. Ekkor kir. közjegyző lett. — Tárcái: *Debr. Függetl. Újs.* (1906), *Vadászat és Allatvil.* (1906).

HAL VIKTOR, ny. iparostanoncisk. igazgató, szül. Somogyásmonban 1866-ban, megh. Pécsváradon 1942. október 14-én. — R. kat. Lengyelén, Szarazdon és Pécsváradon tanítóskodott. — Munkatársa volt a *Pécsi Közl.*-nek.

HALASZ MARGIT (Béldy Mihályné), min. számvevősegi főtanácsos neje, szül. Rinyakovácsin (Somogy vm.) 1877. kör., megh. Budapesten 1942. decemberében. — Atyja H. Imre, ref. lelkész. P. isk. tanári oklevelét 1897. a

soproni orsolyitáknál szerezte. 1899-ben ment férjhez. — 1893 óta írt verseket a *Kép. Családi Lapokba*, majd a *B. Hírl.*, *Hazánk*, *Háztartás*, *M. Génius*, *M. Szele*, *Prot. Pap*, *Protestánsok Lapja*, *Rádió Élet*, *Új Idők*, *Vas. Újs.* stb. c. lapkba. — Verskötete: *Golgotavirágok*. (1931. sajtó a.) — Írásain a Dabasi Halász Margit nevet használta (d. Halász Bálint sz. közlése szerint nem tartozott a d. Halász-családba).

HEBRONY JÓZSEF, dr. jur., ügyvéd, szül. Bánhorváton (Borsod vm.) 1868. január 14 én, megh. Sajószentpéteren 1942 októberében. — Mint m'skölci ügyvéd és hírlapíró, megalapítója volt az ottani *Ellenzék* c. függetlens. lapnak. 1906/10. a dédesi kerületet képviselte a parlamentben függetlenségi programmal. 1906. X. 11-étől 1909. II. 7.-éig a *Miskolci Napló* főszerk. volt.

HUNYADI SANDOR, hírlapíró, szül. Kolozsvárt 1890. (s nem 1893. mint lexikonaink írják) október 2-án, megh. Budapesten 1942. október 10-én este, — Ref. Szülők: Bródy Sándor író, Hunyadi Margit színésznő. 1909-ben mint gimn. magántanuló öngyilkossági kísérletet követett el, mert „megúnta az életet”. (V. ö. *A Polgár* 1909. VI. 10.) Előtte ismert első cikke 1914. XI. 8. jelent meg a *Morsz.*-ban, melybe 1917-ig sokat írt, Utóbb Kolozsvárt hírlapíróskodott mint az *Ellenzék* b. munkatársa. *Feketeszárú cseresznye* c. darabjának a Vígszính.-ban elért nagy sikere után Budapestre költözött, ahol legutóbb az esti *Morsz.* b. munkatársa volt. A most folyó háború elején kiutazott Amerikába, ahonnan csak nagy nehézséggel tudott hazavergődni. — Színművei: *Júliusi éjszaka*, vígj. 3 felv. (bemut. a bpi Vígszính. 1929 Szilveszter éjjelén); *Feketeszárú cseresznye* színj. 3 felv. (u. o. 1930. XI. 6.); *Pusztai szél*, színj. 3 felv. (u. o. 1931. X. 24.); *Erdélyi kastély*, színj. 3 felv. (u. o. 1932. X. 21.); *Ritz 1919*, színj. 3 felv. (u. o. 1933. III. 18.); *Aranyifjú*, bűnügyi tört. 3 felv. (u. o. 1933. XII. 16.); *Bors István*, színj. 3 felv. (u. o. 1938. II. 26.); *Havasi napsütés*, színj. 3 felv. (u. o. 1939. I. 21.); *Kártyázó asszonyok*, színj. 3 felv. (u. o. 1939. XI. 8.). — Munkái: *Feketeszárú cseresznye*. Színm. Kolozsv., 1930. — *Diadalmas katona*. Elbek. U. o., 1930. — *Bakaruhában*. (A Szính. Élet 10. sz. színdarabmell.) Bp., 1932. — *Téli sport. Családi album*. (Az Athen. 2 P. Regényei.) U. o., [1934]. — *Az ötpengős leány*. Elbek. U. o., 1935. — *A Vígszínház negyven éve. 1896–1936*. [U. o., 1936.] — *A vöröslámpás ház*. Elbek. [U. o., 1937.] — *Géza és Duszán*. Reg. U. o., 1937. — *A tigriscsíkos kutya*. (Elbek.) U. o., [1938]. — *Nemes fém*. (Az Athen. Regtára.) U. o., 1938. — *Jancsi és Juliska*. U. o., 1939. — *Kártyabotrány asszonyok között*. Reg. U. o., [1939]. — *A fattyu*. [Reg.] U. o., [1941.] — *Magyarországi kaland*. Elbek. U. o., [1942.]

KOVÁCS LAJOS, unit. lelkész, szül. 1882-ben, megh. Brassóban 1942 októberében. — Kissolymoson, Nagyajtán s végül Brassóban lelkészkedett. — Egyházi beszédei: *Unit Szószék* (1907, 09, 11/3).

LIPTÓFALVI (1905-ig Honisch) ISTVAN (Lipót), volt lapszerkesztő, szül. Tornallyán (Gömör-Kisont vm.) 1871., megh. Budapesten 1942. november 29-én (tem. napja). — Szülők: Honisch Lipót, Popovics Mária. Előbb tíz évig az aradi *Alföld*, majd a marosvásárhelyi *Székely Hírl.* szerkesztője volt, később Budapestre került, ahol az *Egyetértés*, utóbb a *Morsz.* főmunkatársa, az 1919-iki kommun bukása után a *Törekvés* szerk.-tulajdonosa volt. Maros-

vásárhelyen br. Bánffy Dezső polit. titkára is volt. Többször föllépett vidéken mint képviselőjelölt, de kisebbségben maradt. — Munkája: *Egy leány története*. Reg. Arad, 1903. — Liptófalvi H. István és Liptófalvy István néven is írt.

MAJTHÉNYI GYÖRGY, l. *Matuskovics János György*.

MARKUS PÁL (jolsvai), hírlapíró, szül. 1911-ben, megh. az orosz harctéren szerzett sebesüléséből kifolyóan 1942. október 1-én (?). — R. kat. Legutóbb a Kátay József vaskereskedő cég beltagja volt. 1942-ig mint hírlapíró a *Nemz. Újs.*, *Esti Kis Újs.* és *Kis Újs.* c. bpi lapok munkatársa volt. Többek közt a spanyol polgárháborúról írt riportokat.

MATAVOVSZKY BÉLA (alsó- és felsőrusbachi), kir. tan., ny. kir. tanfelügyelő, szül. Rimaszombatban 1856-ban, megh. Győrött 1942. november 26-án. — Gimn. tanulmányait Lőcsén és Sopronban, az egyetemet Budapesten végezte s 1883-ban középisk. tanári oklevelet szerzett. 1884-ben baranyavmi tanfelügyelői töltnök, 1885-ben s tanfelügyelő lett s még ebben az évben Tolna megyébe, 1886-ban pedig Bereg megyébe helyezték át. Itt 1891-ben kir. tanfelügyelővé nevezték ki s e minőségben 1892-ben Sáros vmébe, 1906-ban Zólyom vmébe, 1910-ban pedig Győr vmébe helyezték át, ahol 1918 után nyugdíjazták. — 1877–83. a *Sopron* c. lap b. munkatársa, majd társzerkesztője és a budapesti *Ellenőr*-nek külső munkatársa volt. — Szépirod. jellegű munkája: *A szeszélyes véletlen*. Sopron, 1882. — Ő szerk. az *Emlékkönyv a M. Tört. Társ.-nak Sopronban időzése alkalmával* (Bp., 1883) c. kiadványt, amelyet Szinnyei M. Béla Antal f. keresk. isk. igazgatónak tulajdonított.

MATUSKOVICS JÁNOS GYÖRGY, banktisztviselő, szül. Nagybecskerekben 1885-ben, megh. öngyilkosként Budapesten 1942. november 23-án. — R. kat. Iskoláit szülővárosában, Besztercebányán és Szegeden végezte. Szülők: M. Mátyás, Chualla Teréz. Az 1920-as évek elején a Táltos c. irod. vállalat igazgatója volt. — Versei, műfordításai, elbeszélései, tárcái és kritikái 1908-tól kül. bpi és vid. lapokban és folyóiratokban. — Munkái: *Esteli énekek*. Bp., [1911]. — *Noa-Noa*. Írta Gauguin. Ford. Modern Kvtár. 119/20. U. o., 1912. — *A jegénye alatt*. Novellák. U. o., 1913. — *Talpra magyar!* Alk. ifj. színj. 1 felv. (Tört. és Isk. Játékok. 7.) U. o., 1914. — *Téli szimfóniák*. Régi és új versek. U. o., 1917. — *Majális*. Reg. (Athenum Kvtár. 85.) U. o., 1922. — *A szent*. Reg. Írta Conrad Ferdinand Meyer. Ford. U. o., 1922. — *Aladin első szerelme*. Reg. Bécs, 1925. — *Mese a csodállatról*. Bp., 1929. — *A kis verklis fiú*. U. o., 1930. — *Az anyja mindig segít*. U. o., [1931]. (Mindhárom *Az Én Újságom Könyvei* sorozatban s egy kötetbe egyesítve is.) — *Mit tud a kis egér és egyéb mesék*. U. o., [1931]. — *Podri-Podri és a varázsló*. (Mesék.) (U. o.), [1931]. — *Aranymálunkó*. (M. Regények. 16.) U. o., [1932]. — *Valúta! Budapest—Zürich—Páris*. (Milliók Könyve. 242.) (U. o., 1932.) — *Ősök földje*. Reg. U. o., 1933. — *Hátán háza, kebelén földje*. (Milliók Könyve — Az Ifjúságnak. 12.) U. o., (1933). — *Ali basa meg a kacsá*. [U. o., 1933.] — *Elefántunk meg a baka*. [U. o., 1933.] — *Mese a csodállatról*. U. o., [1934]. — *Ali basa meg a kacsá a Balatonnál*. U. o., [1934]. — *Matyi itt van*. Ifj. reg. U. o., [1934]. — *Lizi*. Reg. (M. Regények.) U. o., [1936]. (2 köt.) — *Pali és Lili*. Két kis kocsi kalandjai. [U. o., 1937.] — *A kéz*

beszél. A gyakorlati chromantia kézikönyve. U. o., 1939. — *Urifiú.* Reg. U. o., [1943.]

NAGY KAROLY, ny. ref. lelkész, szül. Ref.-Kovácsházán (Csanád vm.) 1858. augusztus 15-én, megh. Makón 1942. november 15-én. — Szülők: N. János tanító, Asztalos Julianna. A teológiát Debrecenben elvégezvén, 1881/7. s., illetve h. lelkész volt Mezőberényben. 1887-ben Kovácsházán, 1900-ban Makón lett r. lelkész. — 1875—1913 (?) írt verseket és tárcákat vidéki s elvétve budapesti lapokba és folyóiratokba. 1902-től szerkesztette a *Makói Hírl.*-ot. — Munkái: *Költemények.* Debr., 1880. — *Emlékbesz. és ima Szentandrás Pál... sírköve leleplezése alk.* Békésgyula, 1884. — *Ima* [jambusokban Rudolf trónörökös emlékére]. Gyoma, 1889. — *Beköszöntő egyh. beszéd.* Gyula, 1900. — *Imák és emlékbesz. Kossuth Lajos gyászünnepe.* Ref.-Kovácsháza, 1894. — *Újabb költemények.* Makó, 1901. (Ifj. Abrányi Kornél előszavával.)

PÁSZTOR JÓZSEF (V[ásárhelyi]), ny. magántisztviselő, szül. Fülöp-szálláson (Pest vm.) 1873. december 29-én, megh. Budapesten 1942. november 4-én, hosszas betegség után. — R. kat. Eredetileg vaskereskedő inas volt, majd elvégezte a nagyváradi keresk. akadémiát és a keleti keresk. tanfolyamot. 1899. jún. 2.-ától 1920. ápr. 30.-áig az I. P. Hazai Takarékpénztár tisztviselője volt. E mellett 1900-ban titkára volt a B. Keresk. Ifjak Társulatának, majd igazgatója a Kisipari Szövetségnek. Többször járt a Keleten. Egy ízben elnyerte Budapest szföv. Ferenc József-díját. — Elbeszélései, versei és cikkei 1895/6-ban a nagyváradi *Tiszántúlban* s 1896-tól kül. föv. lapok- és folyóiratokban. Regénye: *Elet* (1910. Galambszárnyak). — Munkái: *A boldogság mestérből.* Bpest, 1899. — *A kévél meg a búza v. a gyűlölködés ára.* (Népiratkák. 150.) U. o., 1900. — *Romantika.* Elbek. U. o., 1901. — *Március 15.* Alk. színj. 1 felv. U. o., 1904. (2. kiad. 1907; 3. kiad. 4. ezer, 1908). — *A gonosz beszéd átka.* (Népiratkák. 204.) U. o., 1904. — *A szamarak szigete.* U. o., 1906. — *Elbeszélések.* (Kis Kvtár. 110.) U. o., 1910. — *A szabadság ünnepe.* Alk. ifj. színj. 1 felv. (Tört. és Isk. Játékok. 2.) U. o., 1913. (Valószínűleg a *Március 15.* 4. kiadása.) — *A muszka vendég.* Háborús novellák. U. o., 1915. — *Négytlábú bajtársaink.* Allatok a háborúban. U. o. 1915. — *Tűz!* Háborús tréfák. U. o., 1915. (3. kiad. új párbeszédekkel. U. o., 1916.) — *Emberkék.* (M. Kvtár. 815.) U. o., [1916]. — *A hadi árvák.* Ifj. színj. 1 felv. (Ifj. Színjátékok. 4.) U. o., 1916. — *A Kárpátokban.* Ifj. színj. 2 felv. (U. o. 5.) U. o., 1916. — *Kis ördögök.* Négy jómadár csínytevései. U. o., 1916. — *A nászhajó.* Reg. U. o., [1917]. — *Az ügyetlen.* Reg. U. o., 1917. — *Rangosan.* U. o., 1917. — *Ameddig a kémény füstöl.* U. o., 1918. — *Legyen férfi a párom.* (Vidám reg.) U. o., 1918. (Új borítékiad. Legjobb Kvek. 80.) — *Csomorkányék Pesten.* U. o., 1918. — *A múzsa csókja.* U. o., [1919]. — *Lajoska párbajozik.* Vigj. 1 felv. (Ifj. Színjátékok. 30.) U. o., [1921]. — *A király parolája.* Vid. paraszttjel. (U. o. 48.) U. o., [1922]. — *Az újraéled.* Reg. U. o., 1923 [1922]. — *A szerenád.* Vigj. 1 felv. (Ifj. Színjátékok. 50.) U. o., [1923]. — *Gombház.* U. o., 1930. — *Az atyafiak.* U. o., 1931. — *A tölgyfa.* U. o., 1932. — Színművel: *Tilos a csók.* Operett 3 felv. Vincze Zsigmond zenéjével Bródy Miksa verseire. (Bemut. Király Szính. 1909. X. 8.); *Téli verőfény* (Uránia Tudományos Színház. 1911. XII. 27.); *Fekete toborzó,* színm. (1920).

RASKAI (1900-ig Krausz) FERENC, hírlapíró, szül. Komáromban 1883. november 23 án, megh. Budapesten 1942. október 30-án. — Izr. Szülők: Krausz Miksa, Spitzer Berta. Tanulmányait a komáromi bencéseknl és Budapesten végezte, ahol jogot hallgatott. 1902-ben s.-szerkesztője lett a *M. Közélet* c. hetilapnak, 1903/36. a *P. Hírl. b.* munkatársa, a szính. rovat vezetője volt. Első versei komáromi és győri lapokban, 1902-től bpi napi- és hetilapokban jelentek meg. Az ifjúsági irodalmat is művelte. — Munkái: *Ötlet és „ansix” versek.* Komárom, 1901. — *Zongora dalai.* Költemények. Bp., 1901. — *Elni tovább...* Költemények. U. o., 1903. — *Hét esztendő.* Költemények. U. o., 1908. — *Asszonyi balsors.* Novellák. U. o., 1908. — *Asszonyi históriák.* (Mozgó-Kvtár. 28.) U. o., 1909. — *Szülvésztér éj.* (Monológok. 184.) U. o., 1909. — *A jó vidék.* Humoros esetek. (Mozgó Kvtár. 47.) U. o., 1910. — *Gyerekkáros.* Ifj. komédia 3 felv. U. o., [1915]. (Bemut. Vígszính. 1914. IV. 4.) — *Lidi... Lidia.* Vígj. 1 felv. U. o., 1915. (Bemut. Király Szính. 1915. VI. 11.) — *Három egyfelvonásos.* (Bestia. Prof. Nick El Hama. A kalandorné.) U. o., [1916]. — *Hivatalnokleány.* Színm. 3 felv. 1/2. kiad. U. o., [1916]. (Bemut. Budai Színikör 1916. VIII. 2.) — *A budai ház.* Pesti tört. 3 felv. U. o., 1917. (Bemut. Budai Színikör 1917. VII. 13.) — *Az ifjúságnak.* Novellák. U. o., 1917. — *A csodamajom.* U. o., [1921]. — *Egy Kossuth-képregénye.* (Ifj. elb.) U. o., [1921]. — *Férfistrás.* Reg. U. o., [1921] (2. kiad. U. o., [1922].) — *A szerelem nyomorékjai.* Reg. U. o., [1921]. — *Kis leány, nagy színész.* Reg. U. o., [1922]. (2. kiad. U. o., [1923].) — *A mentőangyal.* Vígj. 3 felv. U. o., [1922]. (Bemut. a bpi Renaissance Szính.) — *Dunai éjszakák.* Reg. U. o., [1923]. — *Kanóty Zoltán.* U. o., 1925. — *Szépasszony tolla.* U. o., 1926. — *A megnemértett férfi.* U. o., 1927. — *Esztí.* U. o., 1934. — *Aram a tengerben.* Jászai Mari rajeci regénye. U. o., 1938. — *Az örök lemez.* Reg. U. o., 1938. — *Önvédelem.* Versek. (U. o.), 1939. — *Titkaim.* Egy 36 éves íróasztal regénye. U. o., 1936. (3 köt.) — *Magda.* U. o., é. n. — Könyvalakban meg nem jelent színművei: *Kolumbusz báró.* Operett 3 felv. Chorin Géza zenéjével (bemut. Várszính. 1910. VI. 12.); *A templom törlében.* Szatirikus vígj. 1 felv. (Ungvár, 1910. XII. 9., Nagyvárad, 1911. VII. 24.); *A faun.* Vígj. 3 felv. (Kolozsvár, 1912. III. 12.); *A hercegnő pongyolája.* Moziszkecs (bpi Apolló, 1914. V. 6.); *A titokzatos vendég.* Boh. 1 felv. (bpi Apolló-Kabaré 1916. III. 22.); *Bestia.* Dráma 1 felv. (bpi Télikert 1916. IV. 1.); *A bosszú.* Dráma 1 felv. (bpi Intim-Kabaré 1918. I. 2.); *A gavallér.* Életkép 1 felv. (Dunaparti Szính. 1919. XII. 9.)

SOMLYÓ (1885-ig Schwarz?) SANDOR, magánzó, szül. Szinnyei szerint Baján (Bács-Bodrog vm.) 1874 körül, megh. Vácott 1942. december 22-én (68 éves). — Az 1890-es években Budapesten hírlapíróskodott. 1902–1928. Berlinben élt mint törvényszéki hites tolmács és éveken át az ottani M. Egyesület titkára. 1938-ban Vácra költözött, ahol igen szűkös viszonyok közt élt. — Előttem ismert tárcái és versei: *Képes Csal. Lapok* (1895/98, 900/5), *Pécsi Napló* (1895, 97/99), *Főv. Lpok* (1898/9, 901), *Délmorsz. Közl.* (1898), *M. Génusz* (1899), *P. Hírl.* (1902, 05/6), *P. Napló* (1905). — Munkája: *Dalok a távorból.* Berlin, 1904.

SZEGŐ (1891-ig Singer) BÉLA, ny. hírlapíró, szül. Szolnokon 1862-ben, megh. Budapesten 1942 októberében. — Szülők: Singer Jakab, Pickler Minna. Az 1890-es évek elején könyvelő volt Szolnokon, majd mint gyorsíró a *P. Hírl.* munkatársa lett s a bécsi telefon-híryanagot fordította. 1920-ban ment nyugdíjba.

SZERELEMHEGYI TIVADAR, ny. áll. gimn. tanár, szül. Csongrád-ban 1857-ben, megh. Budapesten 1942. október 24-én (tem. n.) — R. kat. Mint lat. gör. szakos tanár 1880-tól 1907. I. 1.-éig működött, legutóbb a budapesti II. ker. kir. kat. főgimnáziumban és a Ferenc József nevelőintézetben. — Szépirod. munkái: *A Balassa-halom*. Elb. a török hódítás korából. Bpest, 1891. — *A királyért*. Tört. elb. (Hazafias Kvtár. 7.) Pozsony, 1893. (*A Becsület és hűség* c. gyűjtékes kötetben is. U. o., 1894. Külön 2. kiad. Bp., 1907.) — *A fekete serceg pusztulása*. Tört. elb. (U. o. 16.) U. o., 1894. Az *Agyúdörgés között*. Pozsony, 1895. c. kötetben mások elbeszéléseivel egyesítve is forgalomba került; külön 2. kiad. Bp., 1907). — *Római királymondák*. (Ifj. Kvtár. 6.) U. o., (1898.) — *A győri askakas*. Elb. Bpest, 1904.

TASSONYI ERNŐ, okl. bányamérnök, min. tan., a bpi bányakapitányság vezetője, szül. Taktaszadán (Zemplén vm.) 1881 január 13-án, megh. Budapesten, 1942 november 16-án. — Ref. Atyja: T. János kisbirtokos. A gimnáziumot Sárospatakon, a bányászati főiskolát Selmecbányán végezte, majd a bpesti egyetem jogi karán államtud. államvizsgát tett. Áll. szolgálatát a bpesti m. k. bányakapitányságon kezdte, melynek végül vezetője lett. Hivatalos kiküldetésben hosszabb időt töltött Angliában, ahol a szénbányák műszaki berendezését és a munkásviszonyokat tanulmányozta. — Novellákat és tárcákat írt kül. lapokba. — Szépirod. munkája: *Aki a párját keresi*. Reg. a selmeci diákéletből. Selmecbánya, 1905.

TELEK A[NTAL] SANDOR, asztalosmester, szül. Füleken (Nógrád vm.) 1880 augusztus 5-én, megh. Rimaszombatban 1942 október 10-én (tem. napja). — Iparát Rimaszombatban művelte, melynek a cseh megszállás idején városbírája volt. — Versei 1906-tól (?) vidéki és főv. lapokban. — Munkái: *Felhős ég alatt*. Versek. Rimaszombat, 1911. — *Egyre borúsabb napok*. Versek. U. o., 1920. — *Örtüz*. Versek. U. o., 1928. — *Isten tenyerén*. Versek. U. o., 1937.

VANYOLÓS M. István, kereskedő, szül. 1906 körül, megh. Kolozsvárt 1942. októberében (36 éves). — A kolozsvári *Ellenzék és Keleti Újs.* munkatársa volt.

VASARHELYI BOLDIZSAR, tb. esperes, ny. ref. lelkész, szül. Lukailenczfalván (Maros-Torda vm.) 1862. február 24-én, megh. Kolozsvárt 1942 november 5/6. éjjelén. — A teológiát Nagyenyeden és Utrechtben elvégezvén, egy ideig püspöki titkár volt Kolozsvárt, majd 1887-ben missziói lelkész lett Szamosújvárt, 1894-ben r. lelkész Désen s végül u. az Kolozsvárt. — Egyh. beszédei: *Debr. Lelkészi Tár.* — Munkái: *Siessünk Jézushoz!* Imá és egyh. besz. Szamosújván, 1894. — *Milleniumi ima és egyh. besz.* Dés, 1896. — *1902. márc. 15. és szent (!) Petőfi napján*. U. o., 1902. (Boros Gáborral). — *Egyh. besz. Kossuth Lajos születésének 100. évfor.* U. o., 1902. — *Gyakorl. levelek egy kezdő lelképástorhoz*. U. o., 1907. (V. B. betűjegy a.) — *Vékony Ferenc ... emlékére*. Emlékbesz. U. o., 1909. — *Isten fiának dicsősége*. Három egyh. besz. Kolozsv., (1922). — *Siessünk Jézushoz!* Egyh. beszédek. U. o., 1930.

G. P.

Titkári jelentés.

Tekintetes Társaság!

Híven hagyományainkhoz egybegyűltünk, hogy Társaságunk életének visszatérő s megújuló ünnepi keretei között hódoljunk az irodalomtörténet tudománya eszményeinek s ugyanakkor számot adjunk arról, vajjon méltóan szolgáltuk-e őket. Ez a tudományszolgálat soha nem volt annyira kötelező, de egyben annyira nehéz is, mint ma. A szellemi élet magasabb rendű igénye nem tűr megszakítást, problémái izgatóan és nyugtalanul jelentkeznek, megoldásra várnak és a kutató és építő munka folytonosságában törekednek mindig teljesebb és időszerűbb megvalósulásra. A gondolat eszmélkedő és magába vonuló csendjét azonban megszagattja és feldúlja egy sötét géniusznak: a háborúnak a jelenléte. Nehéz és fájó terhe alatt meghajlik és elborul a szellem tiszta és szabad távlata, megzavart és viharzó lesz a gondolat szötte, amelyen az értelem alkotó szépségét és nyugalmit ijesztően oldja szét az események haláltáncának komor, sötét rengése. Hol van az a tudós lelki erő, amely egyszerre tudná harmonizálni önmagában ezt a két világot: a tudomány logikus rendjét s az irracionális háborút; hol van az a legnagyobb tudós egyéniség is, aki el tudná magában szigetelni az eszmék elvont világát az idők vérző valóságától s képes lenne közönbösséggel meghúzni azt a határt, ahol kezdődik benne hazája sorsának osztályos hordozója és végződik az érdektelen ember. Hasztalan az örök kiáltás elhárító féltése: *Noli turbare circulos meos!* — a háború lehelete eléri a szellem legmesszebb eső tájékait is.

Bármilyen kérlelhetetlenül érvényesül is azonban a háborúnak ez a bénító hatása, irodalomtudományunk mégis ki tudta vele szemben védeni az életrevaló képességét és a szellemi értékek crejébe vetett optimizmusát. Akármennyire megváltozott is a történelmi felszín a lét megszokott formája, lenn a mélyben megszakítás nélkül folytatódott a kutatás, a gyűjtés, az alapozás, a feldolgozás munkája. A külső, a küzdő, a hősi Magyarország alatt élt és él egy másik: a literalis Magyarország, amely a tudomány és művelődés szeretetének hősi szenvedélyével igazolja amannak jogait, elmélyíti szellemi méltóságát s őrzi, fenntartja léte értelmének igazságait s bizonyosságait. A kettő a nemzet és tudomány felbonthatatlan egységének örökségében, egymást fölemelő szolgálatában úgy tartozik össze, mint a lélek és a vér.

Irodalomtudományunk elmúlt évi életében nemcsak ezzel a maga képességeit hitelesítő és mai időálló erejét és termékenységét bizonyító működésével találkozunk. Mintha ő maga is valami belső elváltozást ment volna keresztül. Az a módszertani harc, amely oly éles különbséget vont eddig az irodalomtörténetírás munkagondolatában és gyakorlatában, s amely szinte belehasított már az irodalomtörténet fogalmába és értékminősítően választotta benne szét a tények és a szellem kategóriáit, elmúlóban van. A küzdelem az irodalomtörténet tudományának belső szervezeti teljesebb fejlődésével és heurisztikus szempontjainak megfinomodott meggazdagodásával járt. A magyar irodalomtörténetírás válságai után kezd rátalálni a maga egyéni útjára, arra a módszertani egységesítésre, amelyben a tényeknek eszmei értékük, az eszméknek ellenőrizhető valóságerejük

van, amelyben a tárgyismeret biztonsága adja meg a magasabb felfogás és értelmezés szabadságának szilárd önállóságát, amelyben a tiszta és jó anyag engedelmese és hajlékony eszköz marad arra, hogy az irodalomtörténetíró akár mint gondolkodó, akár mint művész, alakilag csakúgy, mint tartalmilag a műalkotás remekét formálja ki belőle. Az egyensúlyozásnak ebben a reális fegyvertartásában nem nehéz megfelelni arra, hogy mi nagyobb és erősebb tény, az-e, amely az adatokban jelentkezik, vagy az, amelyekben fel van oldva az adatok értelme és szándéka? Mi egészebb anyag, az-e, amely csak nyersen lemérhető valóság, vagy az, amelyből kibontakozik az a jelentőség, amely értelmileg létrehozta? Mikor van messzebb ható kisugárzása egy alkotásnak, akkor-e, ha csak önmagában elszigetelten jelez, vagy ha megszólal benne egy mind'g felelni akaró világ!

Irodalomtörténetírásunknak egy másik jelentkező vonása egy bizonyos elhajlás a mindennapok küzdelmeinek érdekei és iránya felé. Az elvek és eszmények e forró légköre, irodalomkivüli programszerűsége szükségképpen átminősíti e viszonyban az irodalomtudomány jellegét és célját, kiemeli tárgyilagos helyzetből és irányított szerepet juttat számára. A veszedelem nemcsak onnan fenyeget, hogy ez a módszer kockáztatja az irodalmi megismerés lehetőségét, hanem abból az egyoldalúságból, amely nyomában jár s amely az irodalom fogalmát osztálytudattal azonosítja s az irodalom egyetemes eszméjét egy párt idea alá igázza és így visszaveti az irodalomtudományt egy magát elsorvasztó, mert megszűkítő állapotba. Lehet-e tudományról ott szó, ahol nem egy fogalmi rendszer önmagából merített elvei érvényesülnek, hanem idegen célok határozzák meg egy alkalmi értelmű irodalom használati értékét? Szabad-e elkövetni azt a szellemi elidegenítést, amely annak az eljárásnak a következménye, hogy a tiszta és független esztétikai értékteleket alárendeljük egy különben önmagában tiszteletreméltó, de időleges irányzat profán szolgálatának? Az irodalomtörténet egyszer már felszabadította magát multja alól. Mi szükség van arra, hogy újra visszafordítsuk története irányát s egyéni területén kívül szegődtessek el?

Ilyen körülmények között végezte Társaságunk munkáját. Csak egyre törekedett: érintetlenül és tisztán tartani tudományunk méltóságát. Ezt az elvet, amely ma legnagyobb biztonságunk, őrizte s valósította meg kitűnően szerkesztett folyóiratunk, mely változatosan, időszerűen s előkelő szempontokból írt tanulmányaival hordozta tudományának törekvéseit és gyarapította eredményeit. Ennek adtak nyilvánosságot felolvasó üléseink, melyeket Földessy Gyula, Rolla Margit, Dénes Tibor és Szabó Richárd nagyértékű előadásait megtisztelően, mindig szép közönség ajándékozott meg érdeklődésével.

Nem fejezhetem be ezt a jelentésemet a nélkül, hogy ne gondolnék e percben katonánk küzdő sorában harcoló tagtársainkra s ne fejezném ki mindnyájunk reményét és hitét, hogy a győzelmesen befejezett háború hozza meg a lehetőségét tudományunk minél hatalmasabb és átfogóbb arányú kibontakozásának.

Ettől az érzéstől áthatottan, s egyben megköszönve a nm. V. K. M.-nak Társaságunkhoz juttatott évi segélyét s az Akadémia főtitkárának, Voinovich Géza öméltóságának üléseink megtartására mindig készenálló előzékenységét, tisztelettel kérem jelentésem elfogadását.

Brisits Frigyes.

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1942. március hó 14-én a Magyar Tudományos Akadémia termében tartott választmányi és felolvasó üléséről.

Elnök: Gulyás Pál.

Titkár: Brisits Frigyes.

A választmányi ülésen csak a pénztáros tesz jelentést a Társaság anyagi ügyeiről, amelyek teljesen kielégítőek. Utána a Társaság megtartja felolvasó ülését.

Előadó: Földessy Gyula.

Tárgy: Határhúzások Ady és Babits között. Babits magyar és világ-irodalmi jelentősége.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1942. május hó 9-én a Magyar Tudományos Akadémia termében tartott választmányi és felolvasó üléséről.

Elnök: Alszeghy Zsolt.

Titkár: Brisits Frigyes.

A titkár közvetlen szavakkal búcsúztatja Oberle Józsefet, aki váratlanul meghalt. A Társasággal szemben először mint pénztáros, azután mint ellenőr szerzett érdemeket. A választmány emléket jegyzőkönyvileg örökíti meg s azután ideiglenesen a közgyűlési határozatig az ellenőri tisztséget Batizi László rendes tagra bízta. Ezután a pénztáros tesz megnyugtató jelentést. Majd a társaság megtartja felolvasó ülését.

Előadó: Rolla Margit.

Tárgy: Arany János unokája.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1942. október 10-én a Magyar Tudományos Akadémia termében tartott választmányi és felolvasó üléséről.

Elnök: Gulyás Pál.

Titkár: Brisits Frigyes.

A titkár megható szavakkal búcsúztatja a nemzet hősi halottját, Horthy István kormányzóhelyettes urat. A választmány elhatározza, hogy az ország Kormányzóhelyettesének hősi halálát és példaadását jegyzőkönyvileg megörökíti. Utána a pénztáros tesz jelentést és bejelenti, hogy az egyesület éve anyagilag előreláthatólag éppúgy végződik, mint tavaly, vagyis minden teher kifizetése után a folyóirat jövő évi 1. számának fedezése is biztosítva van.

Az elnök bejelenti, hogy a Társaság volt elnökének, Pintér Jenőnek sír-emlékét leleplezték. A leleplezési ünnepélyen a Társaság is megjelent, nevében Alszeghy Zsolt mondott beszédet s egyúttal koszorút helyezett el a sír-emléken.

A titkár bejelenti, hogy dr. Horváth Miklós tagnak jelentkezett s a választmány a tagok sorába felvette. Utána a Társaság megtartotta felolvasó ülését.

Előadó: dr. Szabó Richárd.

Tárgy: A kezdő Ady.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1942. december 12-én a Magyar Tudományos Akadémia termében tartott választmányi és felolvasó üléséről.

Elnök: Alszeghy Zsolt.

Titkár: Brisits Frigyes.

Az elnök az ülés megnyitása után bejelenti, hogy a Társaság közgyűlése 1943. február hó 13-án lesz. A közgyűlést előkészítő bizottság tagjaiul ajánlja Brisits Frigyes, Kerecsényi Dezsőt és Regényi Sándort. A választmány a javaslatot elfogadta. Utána a pénztáros tesz jelentést arról, hogy a közeli zárás előreláthatólag 1300 pengőt fog eredményezni. Utána a Társaság megtartja felolvasó ülését.

Előadó: Dénes Tibor.

Tárgy: Preromantika a XIX. század utolsó szakaszában.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság választmányának 1943. február 13-án a Magyar Tudományos Akadémia termében tartott üléséről.

Elnök: Alszeghy Zsolt.

Titkár: Brisits Frigyes.

Az elnök bejelenti, hogy a választmányi ülés egyetlen tárgya a közgyűlés előkészítése. Felolvassa az előző ülésen kiküldött háromtagú jelölőbizottság (Brisits Frigyes, Kerecsényi Dezső, Regényi Sándor) javaslata alapján megharmadolt választmány névsorát. Új választmányi tagok: Dezsényi Béla, Sándor István.

A választmány a javaslatot egyhangúlag elfogadja.

Ezután az elnök bejelenti, hogy Vikár Béla rendes tag ezer pengő alapítványt tesz, amelynek első részletét (100 pengőt) már be is fizette. Az alapítványból egy fiatal egyetemi hallgató pénz- vagy könyvjutalomban fog részesülni. Ezzel az ülést bezárják.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1943. február 13-án a Magyar Tudományos Akadémia üléstermében tartott közgyűléséről.

Elnök: Sík Sándor.

Titkár: Brisits Frigyes.

Jelen vannak: A Társaság teljes tisztikara, 112 tagja és nagyszámú közönség.

Az elnök megállapítja a közgyűlés határozatképességét.

Sik Sándor alelnök elnöki megnyitójában Kölcsey, Vörösmarty és Széchenyi irodalmi munkássága alapján a magyar romanticizmusnak azon elveivel és tulajdonságaival foglalkozik, amelyek nem magyarázhatóak külföldi hatással s a romanticizmusnak jellegzetesen csak magyar vonásai. (Sik Sándor előadását a Társaság folyóirata teljes egészében közli.)

Brisits Frigyes titkári jelentésében bőven foglalkozik az elmúlt év irodalmi életével s kiemeli, hogy az irodalomtörténetírás a háborús viszonyok ellenére is megteszi kötelességét. Szeretettel emlékezik meg a honvédség hősi harcairól s a harcúton küzdő tagtársakról. Ismerteti a Társaság 1942. évi murkásságát. Indítványára a közgyűlés egyhangúlag elhatározza, hogy jegyzőkönyvi köszönetet mond a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak a folyóirat támogatásáért s Voinovich Géza úrnak, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkáranak az akadémiai ülésterem átengedéséért. (A titkári jelentést a Társaság folyóirata közli.)

Az elnök megköszöni a titkár értékes jelentését, majd az ellenőrt kéri fel jelentéstételeire.

Batizi László ellenőr kegyelotes szavakkal emlékezik meg elődjéről. Oberle Józsefről, majd felolvassa jelentését az 1942. évről és az 1943. évi költségvetési irányzatot. (Folyóiratunk mindkettőt közli.) Javaslatára alapján a közgyűlés Regényi Sándor pénztárosnak az 1942. évre a felmentést megadja s az 1943. évi költségvetést elfogadja.

Fután az elnök bejelenti, hogy a választmány megharmadolása esedékes. Kiosztja a háromtagú előkészítő bizottság jelöléseit. Egyhangú választás alapján az egyharmadában megújított választmány tagjai: Ágner Lajos, Baránszky-Jób László, Bán Aladár, Berczik Árpád, Birkás Géza, Csery-Clauser Mihály, Dénes Tibor, Fábian István, Farkas Gyula, Galamb Sándor, Gálos Rezső, György Lajos, Hajnóczy Iván, Hankiss János, Helle Ferenc, Horváth János, Horváth Béla, Kardeván Károly, Kéký Lajos, Kocsis Lénárd, Lám Frigyes, Mitrovics Gyula, Pap Károly, Petri Mór, Radványi Kálmán, Solt Andor, Szabó Richárd, Szira Béla, Timár Kálmán, Vajthó László, új tagok: Dezsényi Béla, Sándor István.

Az eredmény kihirdetése után az elnök megköszöni a tisztikar odaadó munkáját, a tagok és a közönség érdeklődését. A jegyzőkönyv hitelesítésére Kozocsa Sándor és Varjas Béla rendes tagokat kéri fel és az ülést bezárja.

K. m. f.

Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Budapest.

Ellenőri jelentés az 1942. évről.

I. Alulírt napon megvizsgáltuk a Magyar Irodalomtörténeti Társaság számadásait az 1942. évi január hó 1-től 1942. évi december hó 31-ig terjedő időszakról. (A Pénztári Könyvet, a Zárószámadást, a Vagyommérleget, a tartaléktöke könyvét és a költségvetési előirányzatot az 1943. évre.) Azt találtuk, hogy az 1942. év december 31-én a bevételek összege 7261 pengő 32 fillér, a kiadások összege 5990 pengő s így az 1942. év december hó 31-én a készpénzmaradvány 1271 pengő 32 fillér.

II. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság vagyona 1942. évi december hó 31-én 3509 pengő 86 fillér. (Ebből készpénzmaradvány 1271 pengő 32 fillér; a tartalékalap készpénze 2009 pengő 54 fillér, hadikölcsönkötvények árfolyamértéke 46 pengő, a Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Részvénytársaság 13.959. és 13.960 számú részvényeinek névértéke 40 pengő, egy irattári szekrény értéke 143 pengő.)

III. A számadások részletes megvizsgálásából meggyőződünk arról, hogy a pénztár kezelése rendben van. Javasoljuk, hogy a közgyűlés Regényi Sándor pénztáros úrnak, az 1942. január hó 1-től december hó 31-ig terjedő időre a felmentést adja meg és működéséért fejezze ki köszönetét.

Budapest, 1943. január 1-én.

Batizi László s. k.
ellenőr.

**A Magyar Irodalomtörténeti Társaság költségvetési előirányzata
az 1943. évre.**

Várható bevételek:

Athozat 1942-ről	1.271,32 P
Tagdíjakból	1.200— „
Előfizetésekben	3.800— „
Allamsegélyből	350— „
	<hr/>
Összesen:	6.621,32 P

Várható kiadások:

A folyóirat nyomdaköltségére	3.000— P
A folyóirat írói díjaira	1.200— „
A folyóirat szerkesztői díjára	400— „
Tisztviselők tiszteletdíjaira	480— „
Segédszemélyzet jutalomdíjaira	160— „
Sajtókamarai díjakra	180— „
Egyéb kiadásokra	480— „
Várható átvétel 1943. december 31. én ..	721,32 „
	<hr/>
Összesen:	6.621,32 P

Regényi Sándor s. k.
pénztáros.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TARSASAG.

I. Tisztviselők.

Elnök: Alszeghy Zsolt. — Alelnökök: Gulyás Pál, Sík Sándor, Szász Károly, Szinnyei Ferenc. — Titkár: Brisits Frigyes. — Szerkesztő: Kozocsa Sándor. — Jegyző: Kerecsényi Dezső. — Pénztáros: Regényi Sándor. — Ellenőr: Batizi László.

II. Választmányi tagok.

Agárdi László. — Angyal Dávid. — Ágner Lajos. — Baranyai Zoltán. — Baránszky-Jób László. — Barta János. — Bán Aladár. — Bánhegyi Jób. — Beneze István. — Berczik Árpád. — Biczó Ferenc. — Birkás Géza. — Biró Imre. — Bodor Aladár. — Clauser Mihály. — Császár Ernő. — Dezsényi Béla. — Dénes Tibor. — Édes Jenő. — Fábíán István. — Farkas Gyula. — Fest Sándor. — Fóris Miklós. — Galamb Sándor. — Gálos Rezső. — Gulyás József. — Gyomlay László. — György Lajos. — Gyulay Agost. — Hajnóczy Iván. — Halász László. — Hankiss János. — Havas István. — Helle Ferenc. — Horváth Béla. — Horváth János. — Imre Sándor. — Kardeván Károly. — Kardos Albert. — Kardos Tibor. — Keményfy János. — Kéky Lajos. — Klemm Antal. — Kocsis Lénárd. — Korpás Ferenc. — Kömives Kolos. — Kristóf György. — Kürti Menyhért. — Lám Frigyes. — Lengyel Miklós. — Madzsar Imre. — Marcinkó Ferenc. — Melich János. — Merényi Oszkár. — Mitrovics Gyula. — Mixics Lajos. — Nagy Sándor. — Nedeczey Jenő. — Pais Dezső. — Pap Károly. — Papp Ferenc. — Petri Mór. — Pitroff Pál. — Prónai Lajos. — Radó Antal. — Radványi Kálmán. — Sándor István. — Solt Andor. — Solymossy Sándor. — Staud Géza. — Szabó Richard. — Szemkő Aladár. — Szira Béla. — Szomolányi József. — Thienemann Tivadar. — Timár Kálmán. — Vajthó László. — Vargha Damján. — Varjas Béla. — Ványi Ferenc. — Várdai Béla. — Várkonyi Nándor. — Vikár Béla. — Voinovich Géza. — Zolnai Béla. — Zsigmond Ferenc.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ara egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Kozocsa Sándor szerkesztő címére küldendők (Budapest VIII, Rákóczi út 19).

A folyóirat szétküldésére vonatkozó kérelmek és panaszok Regényi Sándor pénztárosnál jelentendők. (Bp. VII, Barcsay-utca 5.)

Az Irodalomtörténet Füzetei.

Szerkeszti: Kozocsa Sándor.

	P
1. Fábrián István: Az irodalomtörténetírás módszereiről..	2—
2. Varjas Béla: Ferenczi Lőrinc és az első Balassa-kiadás	2—
3. Lovass Gyula: Török Gyula	2—
4. Dezsényi Béla: Kovacsóczy Mihály és az első magyar napilap terve	2—
5. Brisits Frigyes: Babits Mihály	2—
6. Alszeghy Zsolt: Nemzetietlen-e irodalmunknak ú. n. „nemzetietlen kora“?	2—
7. Agárdi László: Bartók József az elbeszélő	2—
8. Birkás Géza: Az ember tragédiája és a franciák	2—
9. Pap Károly: Adalékok a Debreceni Csokonai Kör történetéhez	2—
10. Cs. Gárdonyi Klára: Farsangi játék a XVIII. századból	2—
11. Török Pál: Új vonások Eötvös József báró arcképén	2—
12. Szemző Piroska: Petőfi Sándor követjelöltségének egykorú hazai sajtója	2—

A füzetek a szerkesztőségben kaphatók!

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

KOZOCSA SÁNDOR

HARMINCKETTIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

BUDAPEST, 1943.

TARTALOM

TANULMÁNYOK.

	Oldal
Sik Sándor: A magyar romantika kérdése.	49
Alszegehy Zsolt: Faludi Nemes ember-ének rokonai	68

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Rédey Tivadar: Babits Mihály kritikusi „stílusgyakorlata“ 1905-ből	81
--	----

BÍRÁLATOK.

Hankiss János: Európa és a magyar irodalom. — Báró Petrichevich	
Horváth Emil: A Petrichevich-család naplója. — Gábrriel Asztrik:	
Abélard. — Rubinyi Mózes: A nyolevanéves Radó Antal. —	
Miszi László: A magyar tragikum-elmélet története. — Herke	
Rózsa: Pájer Antal. — Pelyvás-Ferencsik István: A magyar	
irodalmi impresszionizmus és Krúdy Gyula	87

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Folyóiratok	91
-------------------	----

FIGYELŐ.

Kovácsóczy Mihály kiadatlan levele. — Hírek. — Elhúnytak. ...	94
---	----

A magyar romantika kérdése.

Stk Sándor elnöki megnyitója.

1.

Mi a magyar? — ez az a kérdés, amely napjainkban talán a legjobban foglalkoztatja a magyar tudomány és irodalom lelkiismeretét. Az irodalommal foglalkozó írásokban is egyre sűrűbben és hangosabban lép fel a követelés, hogy itt is elsősorban a magyar lélek vonásait, a magyar lélek sajátos megnyilatkozási formáit kutassuk, és csak ezek után, másodsorban fordítsuk figyelmünket a külső összefüggések, hatások és összehasonlítások, az egyetemes motívum- és stíltörténeti szempontok felé. A magyar irodalomtörténetben ez a gondolat egyáltalán nem új. Már 1843-ban megfogalmazza Bajza az Athenaeum búcsúszavában: „Igenis világosan kifejezte magát a Gondviselés, hogy nekünk mindenben saját magunkból kell kifejlennünk, hogy minden külföldieskedés nálunk csak ideiglen diszló növény, s hogy csak az tenyész nem hervadandólag, mely saját vérünkéből sarjadott.“ Sőt, még előbb, 1817-ben. a *Nemzeti hagyományok*ban Kölcsey ezt a gondolatot tette a magyar irodalom-bölcselet első nagy törvénykönyvének alapjává. Napjainkban pedig, sok évvel a ma népszerű jelszavak fölhangzása előtt, az önelvű magyar irodalom-emlékőltre építette föl tudományunk legelőkelőbb és legtermékenyebb elméletét Horváth János.

Mindazáltal messze vagyunk még attól, hogy ennek a megismert igazságnak következményeit minden területen levonjuk. Még sok kutatásra lesz szükség, míg az európai irodalomfejlődés legáltalánosabb fogalmainak magyar értelmét véglegesen tisztázzuk. Ezeknek a szétválasztás használt és nélkülözhetetlen, de a magyar fejlődés szempontjából még nem egészen tisztázott fogalmaknak egyik legfontosabbika, a *romantika*. Már Koszó János rámutatott 1927-ben,¹ hogy milyen összevisszaság és következetlenség uralkodik ennek a fogalomnak használatában legjobb irodalomtörténészeinknél is. Hiszen még abban sincs egyöntetűség, hogy mikor volt a magyar irodalom romantikus korszaka. Farkas Gyula szerint a huszas években, Vértesy Jenő szerint 1837-től 50-ig, hogy csak a két legszélsőbb példát említsen. Bánóczy a német romantika képét keresi a magyar irodalomban; Kemény, Zlinszky, Vértesy a franciáét, amelyet viszont Koszó „antiromantikus francia romantikának“ nevez. Vass Bertalan, sőt bizonyos értelemben Kölcsey is, a középkor vonásait, mások ötletszerűen hol egyiket, hol másikat. A stílusjegyeknek egy finom megérzője, Brisits Frigyes, viszont egyenesen tagadja a romantikafogalom

¹ *Ungarische Romantik*. Aus den Forschungsarbeiten der Mitglieder des ungarischen Instituts und des Collegium Hungaricum in Berlin. Dem Andenken Robert Graggers gewidmet. Berlin és Lipsze. 1927. 146 sköv.

magyar irodalomtörténeti jogosultságát: „Jövevény fogalom, idegenből hozzánk szállított elnevezés. Nem a mi fejlődésünk következménye. Igazában nincs is határozott tartalma. Tájéképhangulat, érzelmes magatartás, festőiség, bágyadt képzeleti színek húzódnak meg határozatlan jelentése alatt. Magán kívül nincs kapcsolata semmivel, nem bontotta fel a költői alakítás racionális alaki egyoldaltságát s így a költői fejlődést nem állította új feladatok elé.“² Hol itt az igazság? És főleg, hol a *magyar* romantika?

A probléma lenyegét, ha világosan nem is látta, de mintha megérzte volna a romantikus kor egyik-másik élesebb szemű írója is. Főként Vörösmarty költészetéről hallunk hangokat, amelyek mintha ennek az érzésnek volnának kifejezői. Zádor György írja Kazinczynak, hogy Vörösmarty „Homért és Ossiant tanúlván, magának egy, mind a kettővel rokon s mind a kettőtől független *nemzeti maniert* teremtett“, azért „a céhbéli kritikusok aligha lesznek vele megelégedve“.³ Valami ilyet sejtet Szalay László paradoxonja is, aki Kisfaludy Sándor és Vörösmarty költészetét összehasonlítva azt írja, hogy Kisfaludy „a romantikát magyarította, Vörösmarty a magyarságot romantizálta.“⁴ Erdélyi János *Valami a romanticizmusról* című tanulmányában már az egész magyar romantikától — szemben a franciával — megkívánja „a hazafiságot, népiességet, mint annak legelső alapját és anyagját, melyből ahhoz-ahhoz képest kifejlődjék a nemzeti költészet“.⁵ Toldy Ferenc már egy őst is megjelöli a magyar romantikának, mégpedig egy éppen nem romantikus — legalább is az akkor (1833!) romantikusnak nevezett irány értelmében nem romantikus — költőben: „Vörösmarty lón a romántos iskolának, melynek mindeddig az egy *Zrínyi* volt művészetünk mezején képviselője... feltámasztója, vagy inkább újra és szebb fényben megalkotója.“⁶

A kérdést egész fejlődéstörténeti jelentőségében Farkas Gyula vizsgálta meg és egész könyvvel felelt rá. Jeles műve *A magyar romantika* gazdag képét festi az 1820-as évek irodalmi életének, sok elfeledett érdekes adatot tár fel, nem egy *termékeny* gondolatot vet fel, valójában mégis adós marad a felelettel. Végeredménye: „A művelődési különbségek kiegyenlítése, a nemzeti érző kialakulása, a nyugati szellemi áramlatok asszimilációja: ez a magyar romantika kifejlődésének három fokozata.“⁷ Ez a megállapítás megjelöli a magyar irodalom romantikusnak nevezett korszakának — szabatosabban e korszak egy részének: 1820-as éveknek — fejlődéstörténeti helyét, de semmit sem mond arra nézve, van-e nálunk olyan *romantikus* jelenség, amelyet sajátosan magyarnak nevezhetnénk. Nyilvánvaló, hogy az általa követett út: a kor irodalmi tudatának vizsgálata, ennek a kérdésnek eldöntésére nem is alkalmas. Az olyan mélyenjáró és finom különbségek felismerésére, amilyenekről itt szó van, a kortársnak nem is lehet meg a kellő távlat. A nagy koreznék és stílusáramlatok, a nagytekintélyű külföldi minták, a korizlést formáló nagy

² Brisits Frigyes: *A XIX-ik század első fele*. 1939. 143.

³ 1825. augusztus 22-ről. Id. Gyulai: Vörösmarty Ö. M. II. 463.

⁴ Muzáron. Új folyam. 1833. I. 85.

⁵ Erdélyi: *Tanulmányok*. 1890. 502.

⁶ Kritikai Lapok. 1836. VI. 152 sköv.

⁷ Farkas Gyula: *A magyar romantika*. Fejezet a magyar irodalmi fejlődés történetéből. 1930. 15.

külső sikerek: egy-egy kor irodalmi tudatát és ízlésvilágát rendszerint oly lenyűgöző erővel formálják, hogy a nagy általánostól eltérő törekvéseket alig veszik észre, és pedig annál kevésbbé, minél mélyebben, minél bensőbb lelki rétegekben rejlik ez a *más*, és minél több rokonságot mutat külső megjelenése az átlagos ízlés formáival. Már pedig a magyar romantikánál ez az eset. Mi az európai romantika magyarországi történetében a sajátosan magyar elem, erre csak a romantikus *művek* vizsgálata adhat feleletet; ez a vizsgálat pedig feltételezi egyrészt az átvett romantikus hatásoknak, másrészt a magyar előzményeknek alapos ismeretét.

A probléma megoldásához három kérdésre kell megfelelni: mi a romantika, mint ilyen, mert hiszen ennek magyar változatát akarjuk keresni; van-e romantika az európai romanticizmus korszakának magyar irodalmában; és ha igen: mennyiben különbözik ez a külfölditől; szabatosabban: vannak-e benne olyan *romantikus* jelenségek, amelyek nem magyarázhatók meg külföldi hatásból?

2.

Mit érzünk, *mit mondunk romantikusnak*? Az emberek beszélnek romantikus eseményekről, és váratlant, meglepőt, érdekest, kalandost értenek rajta. Valamennyi példa megegyeznék két mozzanatban: egyik a *nem-rendes*, nem-köznapi, mem-általános, excentrikus, másik a nem egészen-józan, *exaltált* jelleg.

A nem-rendes kifejezés és mindazok a szinonimák, amelyekkel a közéletben ugyanezt az alapérzést szokták kifejezni, nyilván egy lelki alkatot jelölnek meg: a „*problemátikus*“ embert. Az emberek nagy része számára a dolognak az a rendje, amelyben él, többé-kevésbbé magától értetődik. Születés, nevelés, társadalmi osztály, miljö, foglalkozás stb. keretet alkotnak körülötte, és ő természetesnek találja, hogy ezek között a keretek között él. Megelégedett, vagy zúgolódik ellenük, esetleg ki akar törni belőlük, de hogy az adott körülmények egésze — a „világ“ — mint ilyen, jogosult-e vagy nem, az fel sem vetődik lelkében: vagy ha felvetődik, legfeljebb mint elvont, tisztán elméleti kérdés, nem mint egész életalapja megingásának, vagy megváltozásának lehetősége. Ez a világ az ő számára ha nem is a „legjobb világ“, de mindenesetre a létező, az egyedül létező világ. Ezzel szemben a problematikus ember számára semmi sem magától értetődő; mindenben problémák jelennek; kérdések merednek feléje, amelyekre felelnie kell, és pedig nem azért, hogy elméleti választ kapjon elméleti kérdésekre, hanem azért, hogy élni tudjon; hogy megtalálja helyét a világban. A problematikus ember lelkileg egyensúlytalan, aki állandóan keresi az elvesztett, vagy még meg sem ismert egyensúlyt. Az egyensúlytalanságnak számos oka lehet. Akármilyen okból származik azonban a problematikus életérzés az az ember, akin ez uralkodik, nem találja helyét a világban, és minden szellemi megnyilvánulása mélyén megérzik az *egyensúlykeresés* többé-kevésbbé tudatos, de mindent sajátosan színező alapélménye.

Az így jellemzett romantikus lényeg természetes *érzelmi* velejárója a *nyugtalan*ság. A „nem-rendes“ ember állandóan kénytelen érezni az ő nem-rendes voltát. A problémák, amelyek a romantikus lélekalkat mivoltához tartoznak, természetesen nyugtalanítják az embert, mindaddig, amíg megnyug-

tató megoldást nem talál rájuk. A nem-rendes ember szükségszerűen vágyakozik a rendesség, a problémákkal vívódó ember a megoldás után. Ez a *vágy* — a „romantikus vágyódás“ — a nyugtalanság másik oldala: a kettő együtt a pur excellence romantikus érzelem. Ez a nyugtalan vágyódás, amely a romantikus lélek természete szerint valójában kielégíthetetlen — mert hiszen ha megnyugtató végső megoldást találna a problémákra, akkor már nem volna problematikus ember —, a *melankóliának*, a szomorúságnak finom felhőjével borítja be lelkivilágát. Ez a szomorúság időnkint lázas hánykolódássá, vonaglásná, gyötrelmes szonvedéssé is válhatik, sőt egyenesen kötségbeeséssé; máskor meg, a kifáradás pillanataiban, fásultsággá, fagyos nyugalommá, vagy dacos önmagába-zárkózássá. Ha pedig olykor szerencsés pillanatokban föltetszik a lélek mélyén, vagy a messzeségben a megoldás halvány sugara, sejtelenyszerű derengése vagy vakító villámlobbanása, akkor pillanatnyi felujjongássá, boldog fellélekzéssé, elragadtatássá, sőt — inkább rövidebb, mint hosszabb időre — ideiglenes megnyugvássá is változhatik, de akkor is ott borong rajta bizonyos melankólia, a megtalált kincs elvesztésétől való félelemnek, a bizonytalanságtól való rettegésnek, a harmónia és az embermivolt törekénye, mulandósága tudatának felhője.

Ezzal az érzelmi világgal — már akár ebből kifolyólag, akár ezt meghatározólag — a *gondolat síkján* is velejár az egyensúlytalanság, akár mint kétély, hitetlenség, az értelemmel szemben való leküzdhetetlen bizalmatlanság, akár mint tagadás, akár mint egyensúly-keresés, esetleg szenvedélyes igazságkutatás. Minthogy pedig az ember nem tud megnyugodni a nyugtalanságban, a romantikus lélek gondolatvilága állandó küzdelem; valami eszmei létalapot kutat, vagy teremt magának, hacsak azért is, hogy a megtalálás pillanatában csalódottan ott hagyja, vagy szenvedélyesen felboncolja és úgy vesztse el, esetleg újabb és újabb hasonlók kedvéért. Ilyen „létalap“ a romantikus ember számára pl. a *filozófia*. Innen minden idők romantikusainak örök nosztalgiaja valamiféle filozófia után. Persze ez a filozófia nála mindenestől „existenciális“ bölcsekedés: arra való (és ehhez a célhoz is igazodik), hogy elviselhetővé tegye létének belső harmóniatlanságát, ébrentartsa egy eljövendő, megszerezhető harmónia reményét. Az érzelmi élet hullámozásának megfelelőleg, ez a filozófálás az ujjongó igazság-megpillantástól, a lázas boncoláson át, a fáradt széksziszig és a keserű gondolat-, sőt valóságtagadásig, mindenféle árnyalatot fölölthet. Ugyanilyen széles skálája lehet a *romantikus vallásosságnak* is. Csak két határérték van zárva előtte: a naiv gyermeki hit egyfelől, és az akármilyen módon adott, vagy kiharcolt felsőbbes egyensúly nyugalma másfelől. E kettőn belül a hitnek és hitetlenségnek, a lázadásnak és a szenvedélyes önmegalázásnak, a vallásos élmény gondolati, erkölcsi és esztétikai megragadása és átgyúrása minden fajtájának drámái és — rendszeren rövid — idilljei, ujjongásai és jajgatásai, bűnei és bűnbánatai, bukásai és megtérései, nagy változatosságban, olykor megrázó forgatagban tölthetik be lelkét. Másféle adottságú romantikusok az emberi *közösség* felé fordulnak és onnan várják az egyensúlyt. Az emberekért, hazáért, fajért, osztályért, az emberiségért vívódó küzdelemben akarnak felolvadni. Mások kizökkentségük okát a társadalom hibás berendezkedésében keresik, és *forradalmárrá* lesznek, egy óriási külső kerülvél keresvén belső nyugalmaikat. Ismét mások nem találván

megnyugvást a szellem világában, lázas *gyakorlati tevékenységre* adják magukat az érzések mámorától, lázas *h'donizmustól*, „mesterséges paradicsomoktól“ várnak kielégülést, vagy a „valóság“ tűrhetetlen lóvén, a *képzlet* világába, a mese, az exotikum, a történelem kecsegtető más-valóságába menekülnek.

Ez a *menekülés* jellemzi a romantikus ember *akarati életének* egyik ütemét. Másik üteme ennek az életnek a *harc*. Az ember nem képes huzamosan megmaradni az egyensúlytalanság állapotában. A lelkileg megbillent ember tehát vagy megkísérli helyreállítani az egyensúlyt, és harcol érte, vagy belefárad a harcba és lemond róla: menekül magától és a valóságtól. A lázadás és lemondás, a kifelé és másfelé fordulás jellemzett érzelmi és gondolati gesztusai, a legtöbb romantikusnál cselekvéssé, életprogrammá, teljesítménnyé válnak. A Széchenyi-féle óriások, akikben a romantika történelemalkító erővé lesz a Rimbaud-k és Gauguinek, akiket belső nyugtalanságuk exotikus világokba űz, éppen olyan nagy példái a romantikus cselekvésnek, mint a börtönig, csatatérig, öngyilkosságig romantikus Verlaine, Byron-ok, Teleki Lászlók.

Ezek a lelki mozzanatok érvényesülnek a *romantikus művész* alkotás-módjában is. Legerősebb indítója az *érzelem*. Belső nyugtalansága következtében érzelmi elemek vezetnek még ekkor is, ha erős megismerési, vagy akár elmékedési ösztön hajtja. A *képzlet* zsarnoki módon uralkodik rajta és állandóan elmosza szeme előtt a valóság határait: vibráló, irracionális vonalakat csillogtat előtte, ezeket ráerőszakolja valóságábrázolására is. Ihletében a *tudatos és a tudattalan elemek* állandó tusakodásban vannak. Alkotás közben hol a tudatszakadásig figyelni alkotó önmagát, hol — ha szabad ezt a paradoxont használni — szinte erőszakos tudatossággal rendeli magát alá az áhítattal tisztelt tudattalan vezetésének. Mivel lelkivilágában minden problematikus, a művészetben sincs előtte magától értetődő dolog, *sem tárgy, sem akadály, sem forma*. Nem tiszteli a hagyományt, mindenáron eredetét, újat, szokatlant akar adni. A régi formákat elveti, vagy legalább is módosítja, állandóan keres, kísérletezik, és ha igazán lángelméjű alkotó, gazdagon teremti az új formákat. Az egyes formai kombinációk közül jobban szereti a nyílt, befejezetlen, sejtető, az aszimmetrikus megoldásokat.

3.

Ez a romantikus lélekalkat, ez a — ha szabad így mondani — örök romantika, igen határozott történeti típusvonásokkal áll előttünk a *tizenkilencedik század* irodalmában. Ezt a tizenkilencedik századi romantizmust egyrészt nagy világesemények hozták létre (a francia forradalom, a napoleoni háborúk, ezekkel kapcsolatban a nemzeti érzés felébredése és a liberális szabadságeszmény kialakulása), másrészt az ezekkel párhuzamos nagy szellemi áramlatok: az individualizmusnak fejlődése, a középkori világérzéstől a renaissanceon, reformáción és a felvilágosodáson át az egyre erősödő szubjektívizmus felé, a felvilágosodás racionalizmusának természetszerű reakciója, az irracionális világ új jogaiba-lépése, a szív, a szenvedély, a képzlet erősödő uralma, és mind ami ezzel együtt jár: a mese, az exotikum, a legenda, a mítosz, a történelem.

a babona stb. iránti érdeklődés. Elősegítették mindezt az esztétikai előzmények: a tizenyolcadik századig nyúló klasszikus műelmélet elszikkadása és a vele szemben föltámadó ellenhatás: harc a szabályok ellen, a nagy barokkra következő irodalom szűk világa ellen. Ez hozza magával a realizmusnak egyre növekvő ösztönét, a jellemzetességnek (*couleur locale*), gazdagságnak, érdekességnek követelését, a megúnt klasszikusokkal szemben a középkori eszményt. Nagy lendületet adott a törekvéseknek néhány nagyhatású vezető egyéniség: Rousseau, Walter Scott, Herder, Byron, Victor Hugo. Mindez azonban nem alakíthatná át oly tökéletesen a kor Európájának szellemi arcát, ha nem jelenének meg az egyes nemzetek körében nagy számmal születetten romantikus lelkek, az örök romantikának a korizlés köntösében fellépő képviselői.

Ezek a romantikus szellemek mindenhol egyéni árnyalatokat adnak a romantikának és nemzetük történelmi helyzete, sajátos szellemi, valamint esztétikai fejlődése, legmélyebből pedig a valójában szabatosan meg nem határozható, de félreismerhetetlenül mégis működő „nemzeti lélek“, vagy ahogy ma mondani szeretik, népi adottságok tudattalan munkájával a világlendületet a maguk nemzeti képére hasonlítják át. Amikor angol, német, francia romantizmust emlegetünk, akkor három, időrendben is egymást követő, igen határozott vonásokkal megkülönböztethető szellemi áramlatra gondolunk, amelyek a maguk módja szerint valószínűleg meg az örök romantikának tizenkilencedik századi formáját.

Van-e ilyen tizenkilencedik századi európai romantika a magyar irodalomban? Erre a második kérdéstünkre sokkal könnyebb megfelelni, mint az elsőre és a harmadikra. Bizonyos, hogy van a magyar irodalomtörténetnek egy korszaka — nagy általánosságban: a napoleoni háborúk és a szabadságharc között —, amelyet többé-kevésbé minden vizsgálója romantikusnak érez. Ezt a korszakot már csak a külső irodalmi élet ismeretében is elég könnyű elhatárolni az előzőtől és a következőtől. Kisfaludy Károly körének csatározásai Kazinczyval és kortársaival, Kisfaludy Sándorral, Döbrenteivel, Horvát Istvánnal egyik oldalról, — a negyvenes években fellépő fiatal íróknak írói és emberi magatartásban, művészi stílusban és politikában való új hangja a másik oldalról: félreérthetlenné teszi a korváltást. A magyar romantika vizsgálója számára így szinte önként kínálkozik a huszas és harmincas évek irodalma.⁸ Ennek a kornak nagy írói természetesen a következő években sem némulnak el, de a negyvenes évek irodalmának alaphangja már nem Vörösmarty hangja, hanem Petőfié, légköre nem a Széchenyié, hanem Kossuthé. Petőfi még „magyar romantika iskolának“ akarja elnevezni a *Tizek Társaságát*.⁹ de bizonyos, hogy ez a romantika már nem azonos a Vörösmartyéval.

Farkas Gyula érdekes adatokkal igazolja, hogy *a kor vezető trói* maguk is romantikusnak tekintették koruk irodalmát. Kisfaludy Károlyról Gyulai is följegyzi, hogy „sokat beszélt a romantikáról a német irodalom nyomán“.¹⁰ Már gróf Teleki József 1818-ban erre az irodalomra alkalmazza a romantikus

⁸ Alszeghy Zsolt 1822-től 1841-ig számítja a magyar romantizmus korát. *A XIX. század magyar irodalma*. 1923.

⁹ Ferenczi Zoltán: *Petőfi élete*. II. 258.

¹⁰ Gyulai Pál: *Vörösmarty életrajza*. 1900. * 95.

szót.¹¹ Döbrentei ezzel a szóval támadja az Aurora-kört.¹² Már Berzsenyi a romantika nevében védelmezi Kölcsey ellenében a maga stílfantomatikáját. Toldy és Szalay nyilatkozatait az imént idéztük.

Kétségtelen, hogy ebben az irodalomban igen sok olyan romantikus elem található, amely egyenesen külföldi hatásra született. Időrendben elsőknek a *német hatás* jelentkezik, már a Sturm und Drang korában, a Mednyánszky—Majláth—Gaal-féle német-magyar kísérletekben, az osztrák „barokk-romantika” magyar párhuzamaiban, a triviális regények, a lovag-, rabló- és rémromantika tucatműveinek tömeges fordításában, de a nagy német romantika, a Vörösmarty elbeszéléseiben megjelenő Hoffmann-reminiszcenciákon túl, talán csak az egyetlen Vajda Péteren mutatható ki, és még a németekhez érzelmi színezetben legközelebb álló Kölcsey pályája is: fokozatos kibontakozás a német hatás alól. 1833-ban Bajza már tiltakozik a német romantika ellen mint amely „nemzeti karakterünknek ártalmára van”.¹³ A német romantikának sokszor megállapított legjellemzőbb vonása, a misztikus, filozofáló jelleg pedig irodalmunkból jóformán teljességgel hiányzik.

A *francia romantika* hatása csak a harmincas években kezdődött. Az első francia romantikus nemzedék nagy íróit, Mme Staelt, Chateaubriandt, Lamartinet, nálunk alig olvasták. Hatásukról a nagy magyar romantikus egyéniségek közül egyedül Széchenyinnél lehetne szó, nála is inkább pályája elején. A harmincas években azonban gyorsan jelentkezik az új mozgalom, amely pátoszával és politikai mondanivalóival sokkal közelebb állt a kor magyarjainak lelkéhez, mint a német romantika. A Tudományos Gyűjtemény már 1831-ben cikket közöl a francia romantikáról; ettől az évtől kezdve nem szűnik meg az irodalmi érdeklődés a franciaországi mozgalom, elsősorban Victor Hugo személye iránt. Ez a hatás még jobban erősödik a negyvenes években. Hatalmas lökéseket kap tőle a magyar politikai élet, izgató színeket és indításokat a magyar liberalizmus, az irodalomban pedig az új drámai- és regényforma kialakításával negyedszázadra uralkodóvá válik a francia romantika esztétikája. A negyvenes évek magyar irodalmában ez a francia szín a legerősebb, de ekkor is sokkal inkább a második- és harmadrendű írónál: Kölcseyre nem hat, Széchenyire csak indulásában, Vörösmartynak csak drámáira, és azt hiszem itt sokkal kevésbé, mint általában felfogják. Már 1848-ban Erdélyi *szóromantikának* nevezi a francia ízlést, amelyet „gyűlölünk s óhajtjuk irodalmunknak a leginkább eláradt francia és minden idegen befolyástól minél előbbi felszabadulását”.¹⁴

Talán mindkét romantikus hatásnál mélyebbre hatolt, de mindkettőnél elhatároltabb területen az *angol romantika* két nagy európai hőse: Byron és Scott. Byron hatása elsősorban nem is egyes művekre döntő; ilyen szerepe különben is később jelentkezik erősebben (Arany János, a verses regény). Sokkal jelentősebb a byroni művek hatásánál magának a *byronizmusnak*, ennek a titáni szenvelgésnek és életunalomnak, a líra, pátosz és gúny e sajátos vegyülcének

¹¹ T. J.: *A régi és új költés különbségeiről*. Tudományos Gyűjtemény. 1818. I. 48. Ld. Farkas Gyula: *Romános-romántos-romantikus*. Minerva, 1929. VIII. 181.

¹² Tud. Gyűjt. 1824. VII. 78., U. o. 183.

¹³ Bajza József: *Összegyűjtött Munkái*. IV. 119.

¹⁴ Erdélyi János: *Tanulmányok*. 1890. 502.

hatása, a fiatal Széchenyre és a magát kereső Petőfire (*Felhők*). Scott viszont Jósikán át évtizedekre döntő és majd egy századig egészen el nem fogyatkozó hatással volt a történeti regény magyar formájának alakulására.

Mindezek jelentős, bizonyos pontokon egyenesen döntő irányítások, sok kis írót mindenestül megmagyaráznak és a legnagyobbakon is megvilágítanak számos motívumot, témát, műformát, de a vizsgált két évtized legnagyobbjairól, *Kölcseyről, Széchenyiről, Vörösmartyról* semmi lényegest nem mondanak. Márpedig kétségtelen, hogy ha vannak irodalmunknak olyan jelenségei, melyekben a romantika fentebb megtalált fogalma testesül meg, elsősorban ennek a három nagy szellemnek életműve az. És éppen ez a három, a mellett, hogy romantikusabb minden magyar romantikusnál, félreérthetetlenül *más értelemben romantikus*, mint a németek, franciák, angolok, sőt más értelemben, mint az ezek után induló Kisfaludyak, Jósikák, Kuthy Lajosok. Érzik ezt a nagy kortársak is. „Vörösmarty írói párthelyzetének — mondja Kemény, — az a saját-sága vala, hogy akikkel együtt működött, azoknak a széptani irányt tekintve vagy ellentéte volt, vagy legalább antagonistája: nem polémiák által, hanem *saját géniuszának természeténél fogva*... A német költészet — bár méltányolaték általa — nem bírt rá vonzerőt gyakorolni... Kölesözött-e ő valamit a francia romantikából? Alig hiszem... Neki nem is voltak olyan saját-ságai, melyek ne volnának az általános romantika tulajdonai, hanem csak a francia új iskoláéi.“¹⁵ Alszeghy szerint is „e korban Vörösmarty az egyetlen egyéniség, akiről *lefoszlott minden élősi inda, ami a romantikus talajhoz láncolta, csak a gyökere maradt meg*“.¹⁶ Milyen jellemző, hogy ez után a megállapítás után azonnal Vörösmarty és Kölcsey lelki rokonságát fejtegeti. Hogy Keménynek Széchenyiről is hasonló felfogása volt, félreérthetetlenül kitűnik nagyszerű Széchenyi-portréjából. Széchenyi legújabb életírója szerint is „nem tanítványa ő a romantikának, hanem egyik előállítója, aki érzékenységgel, hajlamaival választja ki a rámaradt könyvekből, a Metternich-kori főnemesség szenvedélyeiből, ami mint a romantika szelleme fog előttünk föllobogni“.¹⁷ Bizonyos, hogy e három nagy író között mélyreható szellemi közösség van. Ez annál elgondolkoztatóbb, mert olyan különböző szellemi tájakról jönnek. És mégis: életük és művük félreismerhetetlen családi vonásokat tüntet elénk.

De — vetheti fel valaki, és ez a gondolat ma ugyancsak népszerű — ezek a családi vonások talán egy szélesebb családnak, annak a *Délkelet-európának* közös jegyei, amelynek története és szellemi fejlődése olyan sok közös vonást mutat, olyan sok közös igényt fejlesztett ki, olyan sok közös nyugati hatást fogadott be. Csakugyan, már ma is, holott az idevonatkozó kutatások még a kezdet kezdetén vannak, félreismerhetetlenül meg lehet állapítani, hogy a romantikának nagy világmozgalma időben és terepben, témákban és színekben sok tekintetben hasonlóan jelentkezik a németektől keletre fekvő egész Európában, Oroszországtól egész Törökországig. A romantikával járó szabadságmozgalom, a „nemzetiség“ (Széchenyi értelmében) és a népköl-

¹⁵ *Emlékbeszéd a Kisfaludy-Társaságban.* 1864. febr. 6. Összes Művei. XI. 166—169.

¹⁶ *A XIX. század magyar irodalma.* 71.

¹⁷ Németh László: *Széchenyi.* (Vázlat.) É. n. 28.

tészet iránt fölébredő érdeklődés, a francia romantikának, főleg a politikai lírának, a Scott- és Sue-féle regénynek és Byronnak hatása végighúzódik ezen az egész területen. Am még az olyan másod- és harmadkézből vett adatokra épülő és szűkszavú áttekintésből is kitűnik, amilyen Karl Dieterich alapvető munkája,¹⁸ hogy a magyar romantikának legfőbb jellemvonásai még ebből a nagy rokoni együttesből is kiemelkednek. A drámát például csak Magyarországon termékenyíti meg a romantikus kor; „Shakespeare történeti heroizmus és Schiller patetikus moralizmusa“ csak Magyarországon hatnak igazán.¹⁹ A három nagy magyar romantikusával rokon lelket nyilván könnyen fog találni a jószemű kutató ezekben a nagyobbreszt igazán csak a romantikával meginduló irodalmakban, de olyat, akinek tanulmányozása ennek a három nagy magyar szellemnek lelkére is világot derítene, aligha.

4.

A német romantika *tartalmi lényege*, immár közhelyszerűvé vált fogalmazással, nyilván: az élet és a történelem értelmének keresése. A francia romantikáé: a társadalom morális és politikai problémáinak elemzése. Ha a magyar romantika lényegét ilyen egyszerű fogalmazással akarjuk meghatározni, az első pillantásra szembetűnik, hogy abban valami belső *dinamika*, mindhárom nagy romantikus életében egyértelmű fejlődés vethető észre. A nagy alapkérdés, amely mindhármuk életének és művének első korszakát kitölti, elsősorban egyéni érdekűnek látszik. Mindegyikük a maga egyéni életének értelmét keresi, a maga romantikus lelkének egyensúlytalanságával birkózik, nagyon durva leegyszerűsítéssel azt lehetne mondani, hogy romantikájuk alapproblémája egyelőre az *egyéni boldogság* kérdése. A Széchenyi-Naplók első kötetéből, a fiatal Kölcsey lírájából éppenúgy a boldogság utáni sóhaját halljuk ki legerősebben, mint Vörösmarty hexametereiből és alexandrinusaiból, mindenütt, ahol érezhetően szívéből szól: a *Délszigetben*, a *Tündérvölgyben*, vagy akár *Zalán futásának* legelvenebb lírai részeiben. A magyar romantika ez első ütemének legteljesebb kifejezése, nagy összefoglaló remeke: *Csongor és Tünde*, ez a csodálatos költői szintézis, amely az egyéni boldogság szempontjából üli magához, vizsgálja végig és borítja le a költői álom fátyolával a mindenséget. Am *Csongor* költője nem sokáig tud megállni a mesebeli aranyalma alatt; alig néhány hónappal *Csongor* után megírja a *Romot*, ezt a rejtélyes költeményt, amelyet akárhogy próbálunk értelmezni, bizonyos, hogy a vágyában háromszorosan is kielégült hős otthagyja a boldogságot, mert „küszöbén túl hagyta csapongani vágyát“ és „*egy népet lele*, mely gyéren vala, lelketöröten Ósei honjában... S már elméle, hogyan gyűjtsön hadat a had után, mint Tégye virágzóvá népét s a földet alatta, Óseinek földét“. Ugyanez a belső élmény jelentkezik a fiatal Kölcsey költészetében, a *Rákos nimfájához* címzett ódában, egész költői fejlődésében, az érzelmes daloktól a *Tisztújításig*, prózájában az *Ünpanaszoktól* az *Országgyűlési Naplóig* és a *Parainesisig*, életében, a csekei remeteségtől a pozsonyi szöszczig és Wesselényi védelméig. És ugyanez a lelki

¹⁸ Die Osteuropäischen Literaturen, in ihren Hauptströmungen verglichend dargestellt. Tübingen. 1911.

¹⁹ I. m. 135.

szükségszerűség viszi el az arisztokrata huszárcapitányt és byroniinus daudyt a pozsonyi országgyűlésre, a november 3-i híres ülésre, ez iratja le vele két héttel előbb Crescencia számára a sokszor idézett mondatokat: „Minden családi boldogságról lemondtam... boldogságomat és békémet csak az erény néhez és durva, de nemes útján fogom keresni... Ó, bár honfitársaimnak egykor igazabban szolgálhatnék, mint idáig. Ez az Ön munkája lenne.“ A magyar romantika tartalmi lényege az a mondat, amelyet Vörösmarty — költőnek hármuk közül a legnagyobb — fogalmazott meg örök érvénnyel: „Mi dolgunk e világon? Küzdeni Erőnk szerint a legnemesebekért. *Előttünk egy nemzetnek sorsa áll.*“

Íme a magyar romantika lelke. *Romantikus patriotizmus* ez, hiszen végső szava a cselekvő hazaszeretet, de sokkal több, mint patriotizmus. Egészen mély és egészen átfogó *világérzés*. Egészen mély, mert a hazafias tett itt nem elméleti célkitűzés, mégcsak nem is pusztán morális követelmény, hanem a legmélyebb és legteljesebb egyéni élményből született magatartás: egy az egyéni boldogsággal. Nem arra tanít, hogy az ember keressen boldogságot, de hagyja ott boldogságát is a hazáért, hanem arra, hogy éppen ez a hazáért való cselekvés a boldogság. Egészen átfogó érzés ez, mert a hazát nem metszi ki az emberiségből, hanem együtt és egyben látja a kettőt. Nem a világnak akar adni kevesebbet, hanem a hazának többet.

Ez az alapérzés adja meg a magyar romantikának azt a mélyen *etikai alapszint*, amely talán legjellemzőbben választja el a misztikus-filozófikus német, és a politikus-rétorikus francia romantikától. A „kiművelt emberfő“ (amely nemcsak értelmi és gazdasági, hanem erkölcsi kiműveltséget jelent), a „zarándoki önmegtágadás“, a „belső csend“, az „emberi méltóság“ és Széchenyi egyéb, annyiszor emlegetett kedves fordulatai, Vörösmarty egész hazafias lírája (csak a *Jóslatra* és a *Himnuszra* kell gondolnunk). Kölcsey *Parainesis*e és *Himnusza*, amely még a nemzet és Isten viszonyát is az erkölcsi felelősség szempontjából nézi („Haj, de *bűneink* miatt gyült harag koboldban,“ — és: „*Megbűnhötte* már e nép a multat s jövendőt“) csak legszembe-tűnőbb kifejezései emnek a magasrendű erkölcsi pátoznak, amely a három nagy költő legmélyebb életérzésének jellemzője.

Van valami ebben a roppant erkölcsi komolyságban, ami egyenesen *vallásos ihletre* vall. Sokszor elmondták azt a sohasem bizonyított igazságot, hogy a magyar ember nem hajlik a vallási elmélyedésre; ugyanígy, hogy a magyar romantikának nincsen vallási tartalma. Kétségtelen, hogy ha a német romantikával vagy Chateaubriand és Lamartine műveivel hasonlítjuk össze a három nagy romantikus írásait, vagy ha az integrális tételes keresztény vallá-sosság megnyilatkozását keressük bennük, igazat kell adnunk ennek a meg-állapításnak. Bizonyos, hogy Vörösmarty költészete, mondatainak logikai értelme szerint, nem vallásos költészet; Kölcsey vívódásai, protestantizmus és katolicizmus közt való hánykódása, nem jutott sem dogmatikai, sem érzelmi egyensúlyig; Széchenyi tudatosan vállalt, és gyakorlati katolicizmusán is nem egy néhez szeplőt fedezhet fel a hozzáértő. Szellemtörténeti helyzetük, jozefinizmus és liberalizmus közt, jól megmagyarázza mindezt. És mégis, aki fogékony lélekkel olvassa őket, lehetetlen, hogy templomi levegőben ne érezze magát. Van itt valami, ami a legmélyebbről jön és a legmagasabbra tör; ami,

ha nem egy a kereszténységgel, akkor mindenesetre nagyon bensőleg, olykor meg sem különböztethetően rokon azzal. A patriotizmus a romantikusok számára a vallást helyettesíti, — hangzik az irodalomtörténeti közhely. Semmi sem könnyebb, mint Vörösmarty ismert *Pázmány-epigrammjára* hivatkozni, ahol a „megtért térítő“ mondja el a jelszót: „Legszentebb vallás a haza és emberiség.“ Úgy tetszik azonban nekem, hogy nagyon felületi beledelésre vallana ezt a mondatot egyszerűen csak úgy magyarázni, hogy a haza és az emberiség a költő lelkében a vallást *helyettesíti*. Úgy érzem inkább azt kellene mondani, hogy a lélek mélyén rejlő, minél kevésbé szervesen kifejelett, annál nyugtalanabbul örvénylő vallásos ösztön, érzés, igény és szenvedély a haza és az emberiség eszméje köré fonódik, a nekik szóló odaadásban lobban fel, az érték való eszékvében éli ki magát. És ezt mindhámról el lehet mondani. Brisits Frigyes Vörösmarty katolicizmusáról szóló jeles fejtegetésében a költő alakjainak lelkiismeretében, büntudatuk magukra döbbenő megriadásában, erkölcsi zaklatottságában, önpusztító kárhóztatásában találja meg a katolicizmust, a mindig jelenlévő kételkedés ellenére.²⁰ Ha ez igaz Vörösmartyra, akkor tisztelesen igaz Széchenyre és igen csekély módosítással áll Kölcseyre nézve is. Igaza van Brisitsnek abban is, hogy a Vörösmarty költészetében olyan roppant erővel ránszakadó egyetemességet nem lehet elvileg azonosítani a katolikummal, — *érzelmileg* azonban, az ihlet mindent átfogó és mindennek fölébe emelkedő erejében, a világképnek nem tétel, hanem szuggesztív teljességében, az egész műnek hasonlíthatatlan bensőségű mély hangjában és prófétai transzcendenciájában: lehetetlen meg nem érezni azt a valamit, ami a csalódásig hasonlít a katolikus világérzéshez. Ugyanezt, ha a katolikum helyébe kereszténységet teszünk, azt hiszem Kölcsey minden fogókönyelkű olvasója is elmondhatja. Széchenyiről pedig Szekfű Gyula elemzése nem kevesebbet mutat ki, mint hogy „az ő elmélete az egyetlen keresztény-magyar társadalmi állampelfogás, az ő élete és munkája az egyetlen, a példátlan, keresztény-magyar államférfiú élete és munkája“.²¹

Ennek a vallásos szféráig emelkedő etikumnak *kettős gyökere van* mindhármukban. Az egyik az iskolába nyúlik vissza. Kölcsey debreceni kollégiuma, Vörösmarty cisztercita-párisista iskolái és Széchenyi rendszertelen magántanulása, bizonyára három nagyon különböző szellemi indítás. De egyben mindenesetre rokonok: mindegyik mögött ott él és hat a *plutarchosi ideál*. A humanizmusnak és a kereszténységnek az a sajátos és termékeny vegyülete, amely a régi magyar iskolának talán legelevenebb jellemvonása. Széchenyi a *Világ* egy helyén „Epiktetos elveivel megbarátkozott keresztény férfinak“ nevezte apját. Ez a jellemzés bizonyos értelemben rá és két nagy társára is érvényes. Ez az ideál szól ünnepélyes és nemes retorikával az előző évtized nagy íróinak, elsősorban Virágnak és Berzsenyinek költészetéből. Ez adja alaphangját nemcsak a *Parainesis*nek, hanem (főleg Kölcsey hatásán keresztül) a reformkor nagy politikai szónoklatának is. — A másik gyökér azonban

²⁰ *A XIX. század első fele*. 1939. 236.

²¹ *Három Nemzedék és ami utána következik*. 1934. 54. Megállapítását megerősítik Iványi Grünwald Bélának a *Hittel*hez írt fejtegetései is az új Széchenyikiadás II. kötetében. 1930.

mélyebbre ágazik, bele a három nagy szellem lelkének legmélyebb mélyeibe: elemi erejű *vallásos érzésük örvényeibe*. Vörösmartyra vonatkozólag már megpróbáltuk ezt kimutatni. Kölcsey egész megjelenése — ez a kortársak bizonyosságaiból is kiolvasható — szinte árasztotta magából ezt a vallásos atmoszférát. Írott bizonyosságait olvashatjuk a vallásról szóló töredékeiben. Széchenyi *Naplóinak* kötetei: jóformán egy szakadatlan harc az Istennel. Hit, kétely, kétségbeesés, gyónás és öngyilkossági gondolatok, hédonista vágyak és lelki furdalások, szerelmi konvulziók és az elboruló agy látomásai között, mindig ott érzik az az alapélmény, amelyet egyszer így fejezett ki: „Valamint Páris falai között, úgy Pozsonyban az országgyűlés végküzében is, minden csepp véremben sejtém, lelkem legbensőbb mélyében tisztán azt érzem, hogy láthatatlan hatalmak vezetnek, s köztük a legnagyobb sem sokkal egyéb, mint engedelmes eszköz magas kézben.“

Íme a magyar romantika központi problémájának mélységes gyökerei. Az egyéni boldogság nyugtalan szomjúsága és a vallásos érzés irracionális örvénylése hangzik ki a látszólag olyan egyszerű, olyan puritán józansággal hangzó kettős-egy jelszoba: „*Tégy! s tégy minden jót, ami tőled telik, mindenütt, hol alkalom nyílik*“ (*Parainesis*) és: „*a haza minden előtt*“ (Kölcsey: *Emléklapra*).

5.

E mögött a józan és gyakorlati jelszó mögött persze állandó belső földrengések dübörögnek, amelyeket csak olykor szakít meg hosszabb-rövidebb időre a kimerült lélek fásult nyugalma. Erőszakos *elfojtódás és kirobbanó szenvedély*: ennek a szüntelen belső harcnak két leggyakoribb üteme, legalább is a külső életformában és a költői formálásban. Babits két Vörösmarty-tanulmánya csak egyetlen szempontból, de mégis éles világításban mutatja meg, hogyan birkózik a magyar romantikus lelkének szörnyeivel és hogyan próbálja megfékezni, vagy legalább eltakarni ezt a marcangolt lelket sztoicizmussal, szerelmi lírával, művészi alkotó szenvedéllyel, nemzeti munkával. Olykor bámulatosan sikerül ez az öngyöttrő művészet, sokszor még a leggyakorlottabb szemeket is megtéveszti. A *Merengőhöz* címzett csodálatos költemény, amelyben a legnagyobb szertelen borítja rá lelke vulkánjára az arany középszer szürke takaróját, még Gyulait is megtévesztette. Egyáltalán, lehet-e nagyobb ellenmondás, mint a *Délsziget*, *Csongor* és a *Vén cigány* félelmesen irracionális lelkivilága, és költőjük tisztos polgári külső élete közt? Kölcsey is megírta a maga *Merengőjét*; a legérzékenyebb és legmelegebb magyar lélekből születtek meg a *Vanitatum Vanitas* hideg és sötét sorai. Széchenyi külső életének talán leguralkodóbb magatartása az, amit ő *misztifikációnak* nevez, s amit Arany János olyan művészien fejezett ki: „Nem láttuk, e szív néha mit palástol, Hordván közöny havát és gúny jegét.“ A romantikusnak azonban nem sokáig sikerül „szével zarnokoskodni szívében“ — mint Kemény írta Széchenyiről és szóról-szóra ugyanígy Gyulai a negyedik nagy romantikusról, Keményről —, a vulkán kitör és szenvedélyes tűzével elborítja környezetét. Kölcsey a három között a legszelidebb és legfegyelmeltebb, megírja *Zrínyi két énekét* és az országgyűlésen forradalmi szavával (*A magyar nyelv ügyében*) megdöbbsenti az efféle tőle talán legkevésbé váró rendeket. Széchenyi villámai jóformán minden írott lapján fellobognak; a *Kelet népében*, a *Politikai pro-*

grammtöredékekben, a döblingi írásokban pedig szinte kifárasztanak szünni nem akaró lobogásukkal. Vörösmartyt élete végső korszakában el sem tudjuk képzelni másként, mint a *Vén cigány* villámfényvilágításában; de a „harmadik Vörösmarty“ képét mindenestül megtalálhatjuk már, ha elszórt vonásokban is, a harmincas évek Vörösmartyjának költészetében is. Belső harc, elfojtódás, kirobbanás, — belső harc, erőszakolt nyugalom, mértéktelen áradás: ime, a magyar romantikus lélek hullámvonala.

Csoda-e, ha ez a lelkiség a maga nyugtalan és előkelő borúját ráborítja az egész életműre? *Nemes ború*: ez a magyar romantika alapszíne. Hogy is lehetne másképp, hiszen az a hivatás és az az életforma, amelyben fölolvadnak, az egyéni boldogság megoldása számukra. A „nemzet sorsa“ azt a hiányt tölti be lelkükben, amelyet az egyéni boldogság szomjának betöltetlensége hagyott. Kemény a *Klasszicizmusról és romantizmusról* szóló tanulmányában a romantika lényegét a „kielégítetlen vágyakban, a bánatos sóvárgásban, a kedély meghasonlásában“ látja. És Külcsey a *Nemzeti hagyományokban* csodálatos szavakat talál a „nemzeti búsongó karakter“ festésére. Mikor azonban ezt a „magyar karakteri szentimentalizmust“ megkülönbözteti a romantikaitól (szabatosan: a német romantikáétól), akkor rámutat a magyar romantika borújának másik, immár nehezebb forrására is: „az (t. i. a német) fővonását a szerelemtől, a magyar pedig hazájától és nemzeti fekvésétől kölcsönzi“. Ezt a forrást így jelöli meg Kemény 1868-i Kisfaludy-társasági megnyitójában: „Mi magyarok nem tagadhatjuk ugyan egyes esetekben a szerencsének reánk árasztott különösebb kegyét; de mindamellettt évkönyveink sűrűn szolgálatnak példát, hogy állami létünk — legnagyobb erőfeszítésünk dacára is — élet-halál közt hánykódott, s legesekélyebb vívmányainkra sem tekinthettünk azon gyötrő sejtelem nélkül, hogy amit megszereztünk, egy szerencsétlen pillanat megint kockára veti.“²² Kell-e hivatkozni *Zrinyi két dalára*, a Kossuth-elleni iratok Cassandra-jóslataira, vagy a „Magyarország halott“-féle felkiáltásokra, melyekkel tele vannak a Naplók? És ki ne érezné, hogy Vörösmarty egész költészete felett ott lebeg árnyékával a „nagyszerű halál“ gondolatának szent pesszimizmusa?

És a magyar romantika mégsem pesszimista. Az ég kétségbevitően borús, de nem csillagtalan. Az ész reménytelenséget parancsol, de a szív egy kétségbeesett, esztelen, roppant hitet szuggerál. A nagy magyar romantikának talán legsajátosabb, legesodálatosabb vonása ez. A *credo quia absurdum*nak egy egészen magyar — és végeredményben csak az imént jellemzett rejtőző vallásos érzés irracionális mélyeiből érthető — változata ez. Minden veszve van, de azért mégis küzdeni kell. Ez a szent *azértis* a magyar történelemnek talán legnagyobb ereje. Ez a vakmerő irrealitás, amely ezer éven át a legnagyobb realitásnak bizonyult, ez talál csodálatos kifejezést a nagy magyar romantikában. „A mi nemzeti literatúránknak — írja Külcsey egy levelében — nem nyujta kedvező pályát a sors; de adott nekünk szent érzeményeket a darabos pályán; s ha magunkat egymásban feltaláljuk, szeretjük, nem vigasztalhatjuk s hevithetjük-e köztünk a hanyatlót azzal, amit Apollon a trójai hősöknek mondott: *nem tudnátok-e olyan férfiak lenni, hogy a sorsnak ellenére is győze-*

²² *Összes Művei*. XI. 217.

*delmet regyetek?*²³ Széchenyi egész pályája, a Naplók ezerszeres tanúsága szerint, legcsodálatosabb példája a remény nélkül való, mégis tökéletes odaadású, emberfeletti küzdelmeknek, amelyeknek csak egy hasonló monumentalitású magyar példáját ismerjük még, a Zrínyiét. És Vörösmarty, aki már 1846-ban meglátta, hogy „nincsen remény“, életének és hazájának romjain utolsó szavával is azt a minden ok, valószínűség és egyszerűség ellenére szóló ígét hirdeti, hogy „Lesz még egyszer ünnep a világon.“

Persze, hogy ezzel a lélekkel, ezzel a látással, s ezzel a mondanivalóval magára kell maradnia az embernek. Így csak a „köznek részvétele nélkül“ (Kölcsey) lehet küzdeni. A három nagy romantikus, párthívek és bámulók tömegében is, *félelmetesen magános lélek*. Az *Országgyűlési Napló* ezzel végződik: „El vissza! pihenést és vigasztalást keresni az elhagyott háznép körében; pihenést és vigasztalást, annyi fájdalom, annyi sikertelen küzdelem után. Mert tudnotok kell: a mi kinézéseink el vagynak homályosítva, a mi reményeink feldúlva, s keblünkben minden gond, minden aggodalom az ország jövője miatt felriasztva.“²⁴ És odahaza? — Néhány évvel utóbb ezt olvassuk: „Engem egész életem megtanított magamban állani s körülményeimmel úgy dacolni, mint az indus, ki elleneinek kinzásaik alatt panasz helyett csúfol és ingerel.“²⁵ Széchenyinek már főműfaja messziről kiáltja a magányos embert: Naplót az ír, aki mellett nincs kinek elmondja a legfontosabbat. És Széchenyinek majdnem minden írása napló és monológ, még a hírlapi cikkek és vitairatok legnagyobb része is. „Magamra maradtam,“ — ez a *Naplók* egyik legsűrűbb refrénje. A *Hitelt* így jellemzi egyik fogékony lelkű értelmezője: „Annyi szétfoszlott írói terv után, Széchenyi a részakadt elhagyottságban írja meg első könyvét, az elfeledtetés borzalmától körülvetten.“²⁶ Mi ez az 1827-i elhagyatottság 1847-hez és Döblinghez képest? Persze, ez a magány is — sokkal inkább, mint a Kölcseyé — a dacos indus magánya: „A bárány kiált: mindenki elhagyott. Az oroszlán ordít: elhagytam mindent.“ Kell-e bizonyítanunk Vörösmartyinak, a magyar irodalom e legnagyobb rejtőzójének belső magányát, aki igazi énjét úgy elbujtatta a polgári életforma köntöse alá, hogy valójában még legközelebbi barátai sem ismerték? Ha gondolatunkban egymás mellé állítjuk Gyulai életrajzát, amely pedig még első kézből meríti adatait, és akár csak Horváth Jánosnak a *Zalán futásáról* írt rövid tanulmányát; rá kell döbennünk a megfoghatatlan, de letagadhatatlan tényre: egy nagy költő végigélhetett egy hosszú és dicsőséges közpályát, a nélkül, hogy legkülönb kortársai is megsejtették volna igazi énjét.

6.

Körülbelül ez a szellemi arc az, amely a magyar értelmű romantika tartalmi lényege. Bonyolultabb és nehezebb feladat előtt állunk, ha azokat a *formai jellegzetességeket* akarjuk meghatározni, amelyekben ez az arc művészi-leg megvalósul. Olyan egységes képet, aminőt a tartalom oldaláról találtunk, erről az oldalról természetesen nem lehet rajzolni. A magyar romantika

²³ Döbrentei Gáborhoz. 1813. *Minden Munkái*. X. 32.

²⁴ *Minden Munkái*. VII. 327.

²⁵ Levele Szemere Pálhoz, 1838. *Minden Munkái*. IX. 475.

²⁶ Németh László: *Széchenyi*. 75.

nem egységes mozgalom, nem irodalmi iskola, amelynek eltökélt programja, tisztázott elvei volnának. Ez a három nagy szellem, nemcsak emberileg három különálló, egymástól sok tekintetben eltérő lelkivilág, hanem életkörülményeik is, saját életprogrammjuk és a területek is, amelyekben dolgoznak, legnagyobb részt egészen különműek. A két költő pályakezdése szorosan csatlakozik az előző kor ízléséhez és más szellem világából való író barátaikéhoz. Széchenyi formáit pedig szinte csak átvitt értelemben lehet formáknak nevezni, olyan szuverénül átgázol minden, amit az elmélet formán ért. Innen van, hogy a magyar romantika formailag eleinte majdnem teljesen a hagyományos klasszikus köntösben jelenik meg. Epikája hexameteres és az antik epikus kánonhoz igazodik, lírája a barokk-klasszikus formákat utánozza, prózája a klasszikus stilisztika és rétorika kereteiben mozog. Mindezeket legföljebb az előző kor szellemében „modernizálja“, az osszianizmus és a szentimentális német líra sablonjaival. Ezekhez a hagyományos kezdetekhez később egy erőse, bár külsőséges, nem-klasszikus hatás csatlakozik Vörösmartynál: a Victor Hugó-i drámaforma. Mindezek a formai elemek, amint a két nagy költői egyéniség kibontakozik és — Vörösmarty gyorsabban, Kölcsey lassabban — megtalálja hangját, felszívódnak és eltűnnek az egyéni forma egységében, és ami megmarad belőlük, a magyaros hangzásúvá lett klasszikus ritmikán kívül: csak valami előkelő klasszikus zamat, amely a jelentkező újat is a régi nagyság nemes ízével gazdagítja. Igazi, az alkotó szellem mélyéig menő formai hatást csak egyet találunk Vörösmarty költészetében, azt az egyet, amely, mint láttuk, az összehasonlító kutatás tekintete előtt is a magyar romantika sajátosságaként jelent meg: Shakespearét. Ez az ihlet ott áll a magyar romantika legnagyobb és legrokonabb elődje, Katona drámája fölött is. Mindezekből a hatásokból azonban, mint már Zádor idézett levele is megállapította, kialakult formailag is az az önálló *nemzeti manir*, amelyet magyar romantikának akarunk nevezni.

Ez a nemzeti manir *a klasszicizmusból a népi felé* fejlődik. A népi formákra való építés elvét Kölcsey fejt ki a *Nemzeti hagyományokban*, ahol mintegy elvi jogosultságát mondja ki a készülő fejlődésnek. Ő maga a gyakorlatban is nekifog a megvalósításnak, amikor megható ügyetlenséggel, de szent makacssággal egy eljövendő szent ügy első prófétájához illő nemes makacssággal próbálja a népdalból kifejleszteni a magyar dal „tónját“. Hogy ő maga nem jutott el a felismert cél megvalósításáig, azon nem csodálkozhatunk. Túlságosan sokat szívott magába a Kazinczy-féle ízlés raffinált szeszéből, semhogy inye is tisztán megérezhette volna a forrásvíz üdeségét és tisztaságát, amelyet esze és szíve már fölismer. Még kevésbé juthatott el a népi formáig Széchenyi, aki élete jó részét idegenajkú környezetben töltötte — és prózánk amúgyis sokkal később jutott el a népi forma egyszerűségéig, mint költészetünk. És mégis, a német naplók nagy írójának magyar prózájában is megérezzük olykor, hogy nagy őse Pázmány mellől indult el, és hogy ő maga nem utolsó sorban huszárjaitól tanulta a magyar beszédet. Bonnyolult, sokszor nem magyaros, nem is művészes mondatoknak rengetegében sűrűn találunk szinte Pázmányra emlékeztető mondásokat: Ime a *Hitel* néhány lapjáról: „Többször esik lóval s lóru, ki annak hátán sokszor jár, mint ki rá se ül. Sokban csatlakozik az, ki sokat próbál, s többször hibázik az, ki ébren van, mint aki

alszik.“ — „Az Egyetértés híját így is magyarázhatni: nekod sincs, nekem sincs, mert nem értjük egymást.“ — „Jobb ha igazán gazdagok vagyunk, mint ha azoknak tartatunk; jobban cselekszünk, ha belül van köntösünk rókával bélelve, s nem kívül nyusztal prémezve, s mi tudjuk, hogy nem fázunk, mint ha mások hinnék csak, be melegünk van.“ — A népi forma azonban Vörösmarty költészetében jut el irodalmi tónusának lépcsőjéig, hogy aztán Petőfivel magát a trónust foglalja el. A magyar alexandrin a *Tündérvölgygel* ül be a hexameter örökébe; a magyar dalforma tökéletessége az ő néhány népies műdalában jelenik meg először; népi formájú élet és jellemképei teljes tisztaságban mutatják az utat Petőfi felé; Balga és Ilma alakjában nála jelenik meg először tökéletes művészi szépségben (az egyetlen Tiborc után) a magyar paraszt; a jambus és a trochaeus nála válik tökéletesen magyaros hangzásúvá. Egyáltalán: nagyon csekély túlzással el lehet mondani, hogy Petőfi költészetében semmi olyan formai újság nincs, amely valamiképen már Vörösmartynál is megtalálható ne volna, — de persze csak mint egy hang a sok között, nem mint az egész irodalmat átalakító uralkodó elv. A népi stílus, mint ilyen, nem a nagy magyar romantika jellemzője, de annak fejleménye, vívmánya, következménye. Magát a nagy romantikus költészetet éppen ez a formai gazdagság, klasszikus, nyugati és népi elemeknek ez az izgató sokrétősége jellemzi. A klasszicizmustól a népi felé való fejlődés vonala azonban világosan kirajzolható benne.

Egy másik általános jellemző formai vonása ennek a romantikának, amely ugyancsak a népiből kifejlődő magyar klasszicizmus felé mutat és ugyanakkor többé-kevésbé az egész magyar költészetnek sajátos eleme: *bizonyos realiztikus hajlam*. Kölcsey leglégiésebb elvontsága, Vörösmarty legszertelenebb képzeleti szárnyalása, Széchenyi legszuverénebb énközpontisága: mindez nem eléggé elvont ahhoz, hogy mindenestől elhagyja az élő magyar talaj vastkos valóságát. Kölcsey lírája mindenesetre a magyar költészet legelvontabb lírája, de azért a *Himnusz* a legfoghatóbb hús-vér valósággal (Kunság kalászával és Tokaj szőlővesszejével) és a legvéresebb történeti realitással, a mult nagy harcainak és az örök magyar bujdosásnak konkrét képeivel fejezi ki a legélőbb hazafi érzését. A *Vadásztrak* börtönjelenete akár milyen realista regényírónak díszére válnék. Politikai beszédeiben pedig az izzadságos élet szinte naturalisztikus képeinek felsorakoztatásával támogatja meg fellegekben járó idealizmusát. — Vörösmarty egész költészetének szimboluma lehet az idealizmusnak és realizmusnak az a cervantesi kettőssége, amely *Csongor és Tündén* végighúzódik. De már *Zalán futásában* is lépten-nyomon tetten érhetjük a legirrealisabb képek költőjében is ott virrasztó nagy realistát. Jöformán minden lapjáról idézhetnénk ilyen, szinte Arany valóságosságára emlékeztető képeket, mint a menekülő Hajnáé, aki kiszökvén a Bodrog habjaiból „szalad a ligeten s futtában törli fejről a vizet, és igazítja magán húzogatva ruháját“. — Ugyanígy Széchenyinek minden lapja tele van a földön járó realizmus szemléleteivel, még a sokszor idézett vízió is, ez az apokaliptikus szertelenségű túlzás, csupa realiztikus mozzanatokból, a megsejtett (és bekövetkezett) történeti valóság szemléleti képeiből épül föl: „Én a csillagokból olvasok. Vér és vér mindenütt! A testvér a testvért, a népfaj a népfajt fogja mérszárolni, engesztelhetetlenül és örülten. Keresztet rajzolnak vérből a házakra,

melyeket le kell égetni. Pest odavan. Szágudd. Csapatok dúlnak szét mindent, mit építétek... az ég boltozatán lángbetűkkel vonul végig a Kossuth neve, — *flagellum Dei!*“ *Napló*inak első kötete úgy hat a fogékony olvasóra, mint egy tolsztoji arányú modern regény első fejezete. A nagy szatírában a Bach-korszak olyan apró jellemzetes apróságokban vonul fel előttünk, hogy szinte kábultan kérdezi az ember: honnan ismerhette így a megmérgezett valóságot a collájából ki sem mozduló döblingi remete?

Ezeken a nagy formai á'talánosságokon belül mind a három nagy romantikus megteremtette a *maga saját, egyéni formáit*, amelyek csak az övéi, és éppen azért utánozhatatlanok. Kölcsey lírai retorikus prózájának stílusa, ez a legnemesebb magyar próza éppolyan egyszeri, megsmételhetetlen alkotása a művészetnek, mint Széchenyi szédületes lírai ömlése, ez a „szabálytalan csoda“²⁷ a vallomásnak, csevegésnek, a groteszk gúnyolódásnak és a prófétikus pátoznak a sajátos keveréke, vagy Vörösmartynak egyszerre reális és fantasztikus, bizarr és gyöngéd, harsogó és suttagó végtelen dallama. De ha a közöset keressük, a három író formavilágában, úgy gondolom, *három hangot* kihallhatunk mindhármuk orkeszteréből.

Az egyiket már Gyulai is meglátta Vörösmarty lírájában. „Bizonyos lírai vegyületet kedvelt leginkább, valami középfajt a dal, óda és ológia között” — írja Vörösmartyról. Azt hiszem, ebből a vegyületből el kell hagynunk a dal elemét. Az ódának és az elégiának nem vegyülete, hanemisége: ez az a hang, amely Vörösmartyra, de úgy gondolom, többé-kevésbé az egész magyar romantikára jellemző. *A kisgyermek halálára* írt elégiától a *Liszt Ferenchez* szóló ódán és az *Elő szobron* át a *Vén cigányig*, minden nagy lírai versére jellemző ez a megállapítás. Adva van ez a bonyolult hangulat a magyar romantika nagy alapélményében: a megváltó tett ódái lendületének és a nemzetihalál lehetőségének árnyékában ülő magányosság elégikus borongásának egybeolvadásában. Éppen azért nemcsak a lírára jellemző. Nem ez az ódái-élégikus borongó fensége adja-e egészen sajátos, éppen nem Hugó-i, varázsát a nagy Vörösmarty-drámáknak? utólrhetetlenül egyéni hangját a Vörösmarty-féle hexametereknek? — Kölcsey prózája a mondanivalóknak egészen más tájain jár, mint *Zalán futása*, *Marót bán*, vagy *Salamon*, az ódái-élégikus balladának ez a sajátos, egyszeri remeke, és stílusában egészen más, nagyon határozott klasszikus eszményeket követ, és mégis: van-e rokonabb az ódái-élégikus Vörösmarty-lírával, mint a *Mohács*, a *Paranesis*, vagy az *Országgyűlési Napló* lírai részei? — Még Széchenyinél is, aki pedig nem költő, és írásában praktikus politikai célokat követ, fölesendül a Vörösmarty-féle óda-élégiának ez a félreismerhetetlen hangja: „Mit érzek viszont magyarok közt, kiknek lelkét nem bélyegzé még meg az elkorcsosulás szőgyene? Mit érzek messze a világ zajától magambavonulva? Bánatot és reményt! Zendítsd meg a nemzeti dal gyászshúrjait, s a mult kor mélyeibe süllyedve édes kínok közt Berzsenyivel elsírom bús elégiámat. Ki nem vesz semmi azon hiedelemből, hogy a magyar nemzet volt. Fel-felhasad ismét előttem az ég, és édeni kéjjel reppen lelkemen keresztül ily szózat: »Epedéseid nem holtakat illetnek, bús hangjaid nem halotti zene, a jövőndő lehet korod« Ó, mennyei öröm! S íme, sötétre borul

²⁷ Beksics Gusztáv szava a *Blichről*.

szemeim előtt az idők folyama megint, s örült gyanánt, kínok és kéjek közt hánykódva, fogyasztom magamat, életnek nagy része bánat, reménynek sugárai vajmi gyéren öntnek pályámra fényt.“

Ha ennek az ódai-elégiai formának elsősorban Vörösmarty a nagy mestere, a magyar romantika másik fő formai értéke talán Kölcsey prózájában érte el művészi teljességét. Ez az a *lírai rétorika*, amely körülbelül egy időben és oly belső rokonsággal jelenik meg a két nagy ellenfél: Berzsenyi és Kölcsey költői nyelvében, és amely hosszú időre eleven hatóereje maradt prózánk is, versünknek is. Ha Vörösmarty költészetét a későbbi korok lírájával állítjuk szembe, talán éppen ennek a nemes rétorikának sokkal magasabb foka különbözteti meg tőlük legszembetűnőbben.

Mindenekelőtt bensőség, közvetlenség, belső igazság jellemzi ezt a rétorikát. Az a nagy, írónál talán legnagyobb dolog, amit ma *hitelességnek* szeretnek nevezni: a szónak aranyfedezete van lélekben és életben. Legjobban megérzi ezt az ember, ha összehasonlítja ezt a rétorikus költészetet más rétorikákkal, akár idegen, pl. francia költőkkel, akár a saját utánozóival, pl. egy Garay költészetével. Hogyne volna hiteles ez a rétori szó a magyar romantikus ajkán, hiszen a nagy alapélmény, a *Gondolatok a könyvtárban* és a *Parainesis* élménye buggyan föl benne, és ebben az élményben benne van az egész ember, legteljesebb, legemberibb valójával: a boldogság utáni lihegésével. *Fenséges emelkedettség* a másik jellemzője. A szónok emelvényen áll, a rétorikus költő is, de a mi romantikusaink magaslata nem a fórum vagy a gyűlésterem szószéke, hanem a lélek belső magányában van. Kölcsey, Széchenyi, Vörösmarty magányos hegyen áll, mindegyik a maga hegyén: akkor jutott oda, mikor végbement benne a nagy belső színváltozás az egyéni boldogság keresésétől az emberi és patrióta küldetésben való felolvadásig. És persze, hogy megvan bennük az emberek felé áradó szenvedély is: az a szó, amely a szív bőségéből robban elő szükségképen — el akar jutni mindenkihez. „Most van idő csodákat művelni, most vagy soha!“ — kiáltja Széchenyi a *Világban*, és az egész magyar romantika lelkéből beszél. Olvassuk el bármelyik másnak szánt írását, idézzük lelkünkbe Kölcsey *Berzsenyi-émlékbeszédének* felséges utolsó lapjait, zengessük meg lelkünkben Vörösmarty bármelyik nagy költeményét: meg fogjuk érezni ezt a líránál líraibb rétorikát, amely irodalmunknak talán legállandóbb romantikus öröksége.

A harmadik romantikus magyar formának Széchenyi a nagy mestere: ez a *nagy szatíra* hangja. Mikor ezt a szót leírom, nemcsak a döblingi nagy dühkitörésre gondolok, az ostorozó költészetnek erre a csodálatos monstrumára, hanem Széchenyinek majd minden írására, a *Naplókat* sem véve ki, Kölcsey számos helyére, elsősorban az *Országgyűlési Napló* swifti részére (a felirat-fogalmazásról, vagy az étvágy politikai szerepéről) és Vörösmarty nem nagyszámú, de annál jellemzőbb idevágó versére (*Mi baj, A sors és a magyar ember, Országháza, Az unalomhoz, Előszó*). A romantikus lélek jellemzése után félreérthetetlenül előttünk áll az a lelki állapot, amelyből ez a forma kiszakad. A lélek, amelyet teljesen átjárt egy eszme, amely egész személyes életét adta bele egy ügy szolgálatába, szétnéz maga körül, és megdöbbenve eszmél rá, hogy amit ő olyan tündöklő fényben lát maga fölött, azt mások nem látják, nem akarják látni, hogy ami neki szent, a legszentebb,

azt mások nem akarják szolgálni. Ami őt boldoggá teszi és hite szerint másokat is azzá tenne, az elől botorul elzárkóznak. Hogyne indulna fel benne a harag és a szánalom. Ez a két szenvedély, a felháborodás és a szeretet, amelynek összeolvadása teremti meg a szatírárt. Keserű kacaj vagy bizarr gúnyolódás, jóakaró ingerkedés vagy gyilkos korbácsforgatás: ennek a lelkiállapotnak természetes hangváltozatai. Szeretetből fakad ez az ostorozás, kettős szeretetből, a nagyszerű cszme és a kicsiny emberek — a szent ügy és a szentségtelen, nyomorúságos emberek szeretetéből egyformán. Az író úgy áll előttünk, mint a szenvedélyes tanár, aki indulattal rázza vállon az értetlen növendéket; mint a pap a szószéken, aki a lelkét adja ki, és ha tehetné, akár bottal verné bele a langymeleg hívekbe azt, ami a legnagyobb jó számukra; mint az édesanya, aki, ha kell, veréssel szorítja a jóra gyermekét, azt a gyermeket, aki elé a szívét is odavetné, hogy puhábban lépjen; mások meg mint a szent és a hős, aki százszor inkább halva akarná látni szerelmes népét, mint bűnösen, vagy megalázva. Innen a hangnak egyszer anyás gyöngédsége, másszor véres kegyetlensége. Mindegyik változatnak egy a forrása, a felháborodott szeretet, és egy a célja: használni, javítani.

Három nagy magyar életművet vizsgáltunk. Nem azzal a szándékkal, hogy megmagyarázzuk őket, hiszen az igazi, a legnagyobb, a lángelme nagy egyszeri valósága túl van mindazon, ami tipikus. Nem őket akartam magyarázni, hanem azt, ami közös bennük, azt, amit magyar romantikának szeretnék nevezni. Három nagy szellemet vizsgáltunk, de nem akarom azt mondani, hogy a magyar romantikát *csak* ők képviselik. Ugy gondolom, hogy ők valószínűleg meg legteljesebben és legtisztábban. Ugyanilyen módszerrel, azt hiszem, könnyű volna kimutatni, hogy mindez megvalósult már az előző stíluskorszakban; Berzsenyiben és Katonában, és tovább él a következő nemzedékekben; Kemény Zsigmondban. Izgatón érdekes feladat volna kimutatni azt is, hogy a nagy romantikus hagyomány minden lényeges eleme tovább hat, ha új, más eredetű elemekkel összefonódva is a következő évtizedekben, legerősebben Eötvös, Petőfi, Arany költészetében. Nagy magyar értékei örök kincsévé, életalakító, belenőtt termő-elvévé lettek a magyar szellemnek.

A német szellem kiteljesedését egy évszázadon át Goethében és Schillerben látták. Ma már általánossá lett a felfogás, hogy a nagy német klasszicizmus és a nagy német romantika, amelyek időben nagyjából egymásmellett jártak, együtt, egymást kiegészítve képviselik az igazi német lelket. A magyar irodalomtörténeti köztudat irodalmunknak abban a korszakában látja a magyar alkotószellem beteljesülését, örök időkre szóló normáját, amelyet azelőtt népmozzoni irányznak, ma inkább *nemzeti klasszicizmusnak* nevezünk. Ez a felfogás kétségtelenül igazságot tartalmaz, de azt hiszem, nem a teljes igazságot. A magyar szellem eddig két nagy egymásbaolvadó hullámban valósította meg a művészileg tőle telhető legnagyobbat. A magyar szépnem két egymással ikertestvéri viszonyban álló formája, a magyar léleknek két egymást kiegészítő metafizikai képe van. Az egyik Petőfiben és Aranyban nyilvánította ki magát, a másik a nagy magyar romantikában, azokban a csodálatos lángelmékben, kiknek oly emberi és oly magyar arculatát sokak előtt, ha egyre átlátszóbban is, még mindig a szaiszi fátyol egy neme takarja. Ezt a fátyolt szerettem volna tanulmányommal egy parányit meglebbenteni.

Faludi Nemes ember-ének magyar rokonai.

Írta: ALSZEGHY ZSOLT.

Pintér Jenő nagy irodalomtörténetének IV. kötetében (325. l.) így tér Faludi prózai munkáira: „Mária Terézia királynő uralkodásának utolsó évtizedében Magyarország a litbuzgó vallásos élet és a konzervatív eszmék bevehetetlen vára volt. A katolikusok és a protestánsok egyformán visszatartottak minden szabadabb gondolatot; Isten és a király, a papság és a nagyurak körül forgott az engedelmes alattvalók minden szolgálatkészsége. Egyesek azonban egyebet is láttak utazásaik során a nyugateurópai nemzetek között. Pap és világi egyaránt megfigyelhette, hogy a külföld műveltebb körében már sok helyen megingott a pozitív vallásban való hit, a szabadgondolkodás harcba lépett a feudális társadalmi rend védőivel, a magánbeszélgetések során a nyílt ateizmus is felütötte fejét. Azok a magyar szemlélődők, akik féltették nemzetüket a nyugati libertinizmustól, a valláserkölcis védelmével óhajtottak gátat emelni a hitelenség, erkölcsi szabadosság és merészhangú társadalmi bírálat áramlata elé. A baj megelőzése ösztönözte Faludit is arra, hogy az általános erkölcsiesség emelésével vértessze a magyar kiváltságos osztályokat a francia filozófusok szellemi előretörése ellen.“

Ennek a beállításnak nyilvánvaló érdeme, hogy meglátja Faludi szerepét a kor szellemi harcaiban. Ámde téved az időmegjelölésben és nem emeli ki elég határozottan azt az irányt, amely ellen Faludi harcol: a libertinizmus ez: „akinek egyszer a finom libertinizmus megtetszett — írja — és szívébe gyökeredzett, süket minden lágy és kemény szóra, vak minden világos példára. Alunni bocsátja lelke-ismeretét, hogy ne furdalhassa; nagyobb gondja az, hogy ne tudja, sem hogy tudja, mely veszendőben legyen jövendője.“ (*Nemes úr!*)

A *Nemes ember* a „szabadon nyargalódzó libertini“ uraimékat leckézteti, „hideg-vette atyafiak“-nak nevezi őket. „szabadosok- és semmihitűek“-nek. Euzebius a libertinizmust cáfolja Eleutherius-szal szemben, mint „dögös lehetet“ és óva mondja: „Most arról intlek, so közöd, se részed ne legyen a libertinizmus-nyájabéliekkel“. A *Nemes asszonyban* — visszatérően Eleutherius felfogására — azt latitudináriusnak bélyegzi, mert „Epicurus volt casistája, Hobbesius teológusa“. A *Nemes úrjában* annak, hogy Eusebius elhagyja a néppel bővös városokat, egyik legfőbb oka az, mert ott „az atheizmus hívei magasán fennhordják nyakokat“; Neander viszont úgy tudja: „Ott kinn mezőföldi formán, benn a kulcsos városokban városi készüllettel és módal gyakoroltatik mind az, mind más gonosz, főképen a libertinizmus“. Az öreg mester jól tudja, hogy nehéz „a szabadon nyargalódzó libertinus uraimékat a keresztényi kötelességek igája alá vetni“; ámde „a libertinizmus elhatalmazott nálunk, és mint a vízözön elfolyta az országot“. Ezért a *Bölcs ember* útmutatása így hangzik: „Ne játszál lelkeddel, szedd össze minden erejét, ismertesd meg vele Istenedet, magadat, Teremtődhez való kötelességedet, tudjad üdvösségednek eszközeit, és azon légy, hogy boldoguljon!“

Pintér azonban elmulasztotta Faludinak ezt a törekvését beállítani kora magyar szellemi világába. Pedig ez az egyik mozzanat, amely Faludi írásait magyar földön korszerűvé teszi. A libertinizmus ellen éles hangon küzdenek

a kor magyar írói, 1736-ban *Volf Abrahámnak és Rogallen Frídríknak Atyaji-ságos serkentések* címen figyelmeztetés jelent meg „a gyülekezetek anyyala, az egyházi szolga“ számára, hogy őket a Nicolaitáknak hitetése ellen óvja, „mely méreg az indifferenzizmus neve alatt most is sokaknak szívüket bántja“. Az *Itinerarium Athei* Nagyszombatban 1737-ben újra közzéteszi az 1676-ban Bécsben megjelent párbeszédes vitatkozást; benne megütközve állapítja meg: „Plurimos hoc in nostro aevo primae nobilitatis viros eo devenisse, qui licet non in curia, in corde tamen sunt athei, apud quos non solum omnis religio et pietas exulat, verum etiam aliquando in familiari colloquio dicere ausi, cum philosophis ethnicis: mundum ex atomis temere confluisse... ex infinita vi elementorum sponte enatum, sine Deo regi et conservari.“ A gyulafehérvári református kollégiumban mondotta el Kendeffi Elek *Naturalista expositus* című szónoklatát 1759-ben azok ellen: „qui illum tantum Deum colendi modum necessarium agnoscunt, qui ex principiis rationis, seu iis, quae in theologia naturali de Deo docentur, definitur“. A kötethez fűzött versben Verestói György ezekről a gondolkodókról így emlékezik meg:

...O nefas ingens, Stygioque dignum
injici stagno, neque perferendum
inter illos, quos pretio redemit
Christus Jesus...

Teleki József gróf 1760-ban adja ki Leydenben *Essai sur la faiblesse des Esprit forts* című művét a keresztény felfogás védelmére. Miháltz István 1765-ben magyar fordításban teszi közzé Neumayr Ferenc *Okosok hite* című könyvét „az hidegvette indifferenzizmus azaz az közvallás“ ellen. Ez a könyv már határozottan az indifferenzizmus neve alá foglalja a naturalizmust, a libertinizmust, a syncretizmust, separatizmust és azt a valóságos indifferenzizmust, amely csak azt hiszi, aminek tanításában minden keresztény felekezet megegyezik. Az 1732-ben Kolozsvárt megjelent *Theologia catholica* nemcsak azért érdekes, mert a II. rész IX. fejezetében az erdélyi katolikus egyház történetét tekinti át, hanem azért is, mert rámutat az indifferenzizmus legveszedelmesebb propagálójára, Pufendorf műveire. „Revera — írja egy helyen — religio iis super civilem gubernationem, rationem status neutiquam est.“ Pufendorf Sámuel híres műve *De officio hominis et civis* 1734. évi kiadásában valóban hangsúlyozza: „Ut ritu externo colatur Deus, naturalis lex non dicitur. Ratio: quia ritus sunt ex instituto hominum; Deus coli potest sine externo ritu.“ Másutt: „Jus naturae est immutabile et indispensable... Dissentiunt, qui pontifici dispensandi in divinis facultatem tribuunt.“ A természetjognak a vallás parancsaitól való elkülönítése egy ösibb, természetes vallás feltételezésére vezetett; ez viszont a vallást, a vallás rendelkezéseit az emberi közösség érdekei szempontjából vette bírálat alá, az egyes vallások tanításai között nem isteni eredetben, hanem emberi szándékban látván csak különbséget. Az egyházi és állami hatalom érdekelkülönülésekor ez a megfontolás az állami hatalom mellé állt és Febronius tanításához készítette az utat (*Wichtiges Pro Memoria an die weltlichen Regenten*); ennek a magyar visszhangjai azonban most kívül esnek vizsgálódásainkon. Maga a naturalizmus ellen való harc azonban a század végéig hangos Magyarországon;

a Faludiéval rokon felfogás képviselői közül a szászvárosi Dálnoki László Ferencnek (*A naturalisták vallásának letrása és megrostálása*, 1795), Pucz Antalnak Lancelinből fordított (*A vallás győzedelme a mai hitetlenek és új bölcsek ellen*, 1797), Alexovits Vazulnak *A könyvek szabados olvasásáról* (1792) című és Molnár János latin vitairatára (*De ratione critica legendi libros moderni temporis*, 1776) utalok.

Faludi fejtegetései tehát a XVIII. századnak az indifferentizmus elleni küzdelmébe illesztendők; csak így érthetjük meg, mennyire aktuális oszméket hirdettek, mennyire nem-idejétmult volt a közzétételük.

Amde műfajilag sem állanak olyan egyedül, mint ahogy irodalomtörténet-írásunk eddig hirdette. E téren kettős gyökerük van: a vallásos elmékedések és a társadalmi tükrök. Az utóbbiak közül Gvevarai Antal könyvére kell gondolnunk, a *Fejedelmeknek serkentő órájára*, amelynek II. kötetét Draskovith János, I. és III. kötetét pedig Prágay András fordította magyarra (1610, 1628); Fűsüs János 1626-ban megjelent *Királyok tükörére*, az ifjabb Teleki Mihály fordította *Fejedelmi Lélekre* (1689), Theökeli Miklós heidelbergi kiadványára: *Oratio de nobilitate* (1604) és Zrínyi Miklós elmékedéseire *Mátyás király életéről*. Ez a hagyomány magyar földön a XVIII. század folyamán tovább él; ilyen az *Idea principum in sapientia coronata Mathiae Corvini* (1713), a *Les Devoires des Grandes, id est Magnatum obligatio* (1753), az *Idea sapientis* (1746), a Kolozsvárt megjelent *Norma principum christianorum* (Fredro-fordítás, 1751), és a *De vera nobilitate* (1741). Sőt ennek a társadalom-erkölcsi elmékedésnek hajtása Ludovicus Abelly Nagyszombatban is kiadott könyve: *Sacerdos Christianus* (1747), Dierkens Péter *Disputatio theologica* (1765) a szerzetesi életéről és a protestáns Kortholt *Súlyos papi terhe* (1726), Jean Papának francianyelvű írása: *Probleme sceptique est-il bon de se marier?* (1783), Hevenesi Gábornak ismétetlen kiadott műve: *Diarium adolescentis studiosi* (1717), Cörver Jánosnak *Politique chretienne*-je (1770) és az újra kiadott Justus Lipsius-kötetek.

A másik gyökér a vallásos elmékedések műfaja. A XVII. században ez a műfaj katolikus és protestáns részen egyaránt virágzott, de gazdag a termése a XVIII. században is. Az előző századból nyúlik át Arnd János műveinek kedveltsége. Bél Mátyás 1724-ben megjobbítva adja ki Huszti Istvánnak 1698. évi fordítását, a *Keresztyéni jószágos tselekedetekkel telyes paradicsomkertetskét*, amelynek alapigéje: „A szent élet legyen a legnagyobb és erősebb imádság“. Új kiadásban lát napvilágot 1764-ben a Petróci Kata fordította *Tizenkét Lilium*. 1741-ben Szabó János *Az igaz keresztyénségről írott négy könyvet* teszi közzé; előljárobeszédében számbaveszi a magyar nyelven megjelent hasonló szellemű munkákat: Müller Henriknek *Nyugasztaló óráit*, Kegelius Filepnek elmékedéseit, Gerhard János *Kegyesség gyakorlásának* két fordítását, Moller Mártonnak *A keresztyén életnek és idvesség halálnak mesterségét*, Ács Mihály művét, a *Boldog halál szekerét*, a Vásoni Márton fordításában megjelent *Életnek reguláit*, a *Gyermekeknek kézi könyvecskéjét*, a Volff—Rogal'en-féle *Serkentéseket*, Boyle Lajos *Kegyesség gyakorlását* és Vitringa híres könyvét: a *Lelki életet*. A vallásos elmékedések természetesen a mindennapi életre is utasítást adnak. Gerard Jánosnak híres elmékedései pl. ezzel indulnak: „Valaki a világi becsületet annyira óhajtja, az olyan ember

minden eszit-kezdít csak az után hajtja, sőt magát is a világhoz formálja: az illyeket pedig az Isten utálja“. (*Liliomok völgye*, 1746.) Tanácsait világiaknak a világi életre adja.

A katolikus elmélkedő irodalom XVIII. századi újdonságai közül a legjelentősebb érték szalézi Sz. Ferenc világhírű művének, a *Philothéának* fordítása. A pálos Kollarits Joakim tolmácsolta 1766-ban: elég nehézkesen, csak a szónoki részeket lendületesebben. A Philothea valóságos életvezérlő könyv; tanítása tehát nem az imára szorítkozik, hanem általában a keresztény életre nevel. Vannak benne cikkelyek a társalkodó és magános életről, a barátokzásról, a szeretők szerelmeskedésekről, az illendő és tisztességes ruházatról, stb. Hiszen előljáróbeszédében kimondja: „az én céлом és szándékom az, hogy azokat is tanítsam s oktassam, kik a városokban, hadi szolgálatokban, udvarokban, törvényes tisztbéli hivatalokban, magok jószágokban, házas társaságban, özvegységben és szüzességben élnek“. — Ugyanez a jelentős Bona János cisztercita apát könyve: *Az égben kézen fogva való vezetés*; ezt Sebe Mihály Ignác fordította le 1773-ban. A józan lélekvezetés céljára készült; az az alapgondolata, hogy „aki igazán bölcs akar lenni, az nem a vélekedésnek, hanem az életnek tanul. Nem is keresi a bölcsességben maga lelkének gyönyörködtetését, hanem orvosságát“. A fordító ezzel a megjegyzéssel ajánlja: „Ennél ámbár mennyit írjon vagy olvasson valaki, soha senki sem többekre, sem jobbakra nem taníthat“. Szalézi Sz. Ferencnél aszkétikusabbak a vallásos elmélkedései. — W. de Britaine *Emberi okosság*-át Gánótz Antal latin tolmácsolásából fordította magyarra Horvát József 1764-ben. Az istenes élet alapjaira nevel ez is; az okosság és jó erkölcs regulái szerint rendeli el az ember életét, hirdeti tehát a vallásos hit erejét, de a társas élet szabályait is. Az ember értékét belső becsében látja; „az ősi nemességből kölcsönzött dicsőség épen hívságos“. Van benne valami Faludi Eusebiusának a társaságtól való elkívánkozásából; egy helyen így sóhajt: „Hogyha magános erdőben s kristályforrás mellé megyek, annyi boldogságot találok ott, és gyönyörűséget, amennyit a császár koronájában nem látok“. A kor sajátos állásfoglalása ez; Orczy Lőrinc így fogalmazta meg: „Nem fényes palotán lakik a boldogság, Arany kárpitok közt több a nyomorúság; Bár nézzünk ezüsttel megrakott táblákat, Unalom rakja fel ide a tálakat“.

Orczy Lőrinc gondolata és hangja hangzik felénk Dombi Mihály vallásos elmélkedéseinek (*Vizből és vérből készítettett üdvösséges fordók*, 1742) egyik versbetéjéből is: „Legnagyobb dicséret istenem élni, A bünt elkerülni és az Istent félni: Világ dicsőségét csak semminek vélni, Hanem a jövődöt mennyekben remélni“. Dombi kötetében az imádságos hang az uralkodó, a bűnbánatra indító; épp ezért „Szent Agoston írásiból öszveszedetett siralmas fohászkodásokkal“ is tarkítja szövegét, márcszt a párbeszédes formával is igyekszik elmélyíteni hatását: beszél egymással a Test és Lélek, a Megváltó és a Penitenciatartó, a Lélek és Öröngyal stb. — Ugyancsak Szent Agostont szólaltatja meg Molnár János is hitvitázó elmélkedéseiben (*A megtérő református elmélkedéséről*, 1763), és pedig versben: „Számllájatok a pápákat Péternek székében: Vajmi szépen érik egymást azok azon rendben! Ez a kőszál: ezt a pokol soha meg nem rontja: Engem is ez tart az hitben, szám, szívem ezt mondja“. Érdekes, hogy Molnár könyvének „készülő fohászkodása“ ezzel

a Sylvesterre emlékeztető mondattal indul: „Sokféleképpen szólván az Isten régenten az Atyáknak a próféták által, végezetre a napokban szólla nekünk az ő Fia által. Hebr. 1.“. Az igazabb szentírásról szóló részben a magyar bibliafordításokkal foglalkozik. Noha a könyv alapja egy pataki disputa anyaga, a katolikus és protestáns felek összes vitapontjait felölelni igyekeznek. Nála is gyakori a beszélgetés, pl. a kassai szerzetes vendég, a debreceni theológus, a pataki poéta és a pataki szerzetesek között. — Hitvédő célja van Nagy Ferenc törökszentmiklósi plébános könyvének is (*Az egy, igaz és boldogító hitnek elei*, 1767); különös érdeklődésre tarthatnak számot azok a fejezetei, amelyek a babonaságról szólnak, mert itt korának egész sereg babonáját jegyezte fel. Fejtegetései azonban nem maradnak a szoros hitvédelem terén; a vallásos kötelességek elemzésénél ilyeneket olvasunk: „Kötelesek (az atyák) nagy számadás alatt őket (t. i. gyermekeiket), mikor módjok vagyon benne, iskolába járatni és legalább olvasásra taníttatni“. Vagy az V. parancs kapcsán: „Mivel tartoznak az urak jobbágyaiknak? Tartoznak nekik mindenben jó példát adni, igazságot kiszolgáltatni, békességet szerezni, s elegendő időt engedni, hogy magok élelméret valót szerezhessenek“. A skót puritánok világhírű lelkikönyvét, Bunyan János *Keresztyén utazását* Szigeti Sámuel és Tordai Sámuel fordításában 1777-ben kapta kézhez a magyar közönség; benne a mennyország felé vezető út a lélek tisztulásának képe, a Száj-keresztyénnel szemben az igazi keresztyénnel életpéldája. Allegorikus tanítás, első részében úti kalandjaival, a másodikban elmélkedéseivel ragadta meg protestáns olvasóit. — Sulzer vallásos elmélkedéseit Sófalvi József tette közzé magyarul 1778-ban *A természet szépségéről való beszélgetések* címen; a természet szépségének és rendjének ünneplése éppúgy Istenhez vezető iskola benne, mint az ugyancsak Sófalvi-fordította másik Sulzer-könyvben, *A természet munkáiból vett erkölcsi elmélkedések*-ben (1776).

Tágabb a kapcsolat a szoros vallási tanítással Taxonyi János műveiben (*Az emberek erkölcsének és az Isten igazságának tükröi*, 1740); munkája erkölestanió példatár, a katolikus erkölestan teljes egészét felölelő. Példáit Pexenfelder, Maior, Stengel példagyűjteményeiből veszi, de — különösen hazai vonatkozásoknál — más történeti forrásokból is merít. A bőségesen elmondott példához a tanulás kifejtését kapcsolja, nemegyszer azt is új történettel színeve. Szeme a saját korát figyeli; noha vannak középkori példái is, mégis a saját kora emberéhez szól. A nagyszombati zsidók istentelenségének elmesélése után például odaveti: „Így szeretnek minket a zsidók. Mégis némely urak inkább kedveznek nekik, hogysen a magok nyájának“.* A Regnum Marianum gondolatának híve; nem kíméli tehát a protestánsokat, különösen az ilyen csípős megjegyzésekben: „Három dolog nem illik a kálvinistához: a bőjt, a szüzesség és a deák nyelv a szájában“.

A neocomumi helvét confessión lévő eklézsia lekipásztorának, Osterwald Friderich Jánosnak 1698-ban készült és 1745-ben magyarul is megjelent elmélkedéskönyve (*A keresztyének között ez idő szerint walkodó romlottságnak kútfejeiről*) „a keresztyén vallás igazságának és becsületinek oltalmazására és

* Orezy is figyelmeztet: „Szörnyűségre méltó a paraszt népséget, Zsidó alá adni a keresztyénységet“. (Két nagyságos elme, 1789 : 41. l.)

a hitetleneknek és vallásúfólok embereknek (libertinusoknak) megcáfoltatásokra“ vállalkozik. Úgy látja ugyanis: „Nem kell a vallásúfólokat és a deistákat csak a fejedelmek udvarokban vagy a hadi emberek vagy a tudósok között keresni: mert elegendő vannak a városokban is a közép között, sőt még a parasztok között is“. — Ez nyilván a francia szerző honára vonatkozik, de a mű világszerte elterjedő fordításai arra vallanak, hogy másutt is hasonló veszély fenyegetett. Legérdekesebb a VII. fejezete, a könyvekről szóló. „Mire mutatnak — írja itt — azok a sok szerelemről írott könyvek, az olvasókat megvesztegető, akár költött, akár pedig valóságos históriák, annyi szerelemről csinált énekek? — Nem egyebek mindezek, hanem a mostan uralkodó tisztátalanságnak és feslett szabadság lelkének fajzati“. Azt ajánlja tehát: „Szorgalmasan reá kellene vigyázni, hogy az ifjak ne olvassanak olyan könyveket, amelyekből libertinizmust szívhatnak be. Erre nézve ki kellene hányni az iskolákból azokat a könyveket, amelyekben a szemérmet és a tisztaságot megsértő dolgok vagynak... Másodsor, a háznép között félre kellene tenni az ifjak szemek elől mindazokat a könyveket, amelyek őket megvesztegetik, és nem kellene szenvedni, hogy ily vezedelmes könyveknek olvasására adják magokat!“

Még érdekesebb a jezsuita Bertalanffi Pál *Keresztény bölcsesség* című munkája (1754). Keresztény lelkületet és keresztény életmódot akar teremteni; bőséges példaanyaggal támogatva mutatja a helyes élet módját, a helytelenek hibáit. — Faludi figyelmeztetései csaknem mindegyike előkerül Bertalanffi fejtegetésében is. Az új világ „politikus“ emberét így rajzolja: „Más a szava, más a szíve, Akit ölel, nem mind híve, Miveli azt használért. Itt a szeme, ott a célja, Kereng-forog a fortélyá, Mint áll macska egérért. Min esküszik, azt hazudja, Mit megtagad, azt jól tudja, Ezer nyelven szól szája. Mint a róka megbetegszik És tyúk előtt halva fekszik, Hogy legyen az prédája“. Hirdeti a hivatalbéli kötelesség megtartásának fontosságát, a jó hírnök megbecsülését, de odaveti: „Ó, ti régi füstös nemes leveleitekkel dagadozó hívságos világ fiai! Szünjete meg, kérlek, jeles credetetekkel kérkedni; mert minden igaz nemességnek kezdete és kútfeje az egy jó erkölcs“. Szól a barátságáról, a társalkodásról, a szórakozásokról, a keresztény beszédéről és a könyvről. „Nincs drágább kincs — írja — a könyveknél... , de némelyek nem annyira a valóságos tudományért, hogysen annak hívságos nevéért vannak a könyvek után... Nem elég az bölcsességre a könyveknek szerzése, hanem az állhatatos olvasás is szükséges arra... Nem kell pedig válogatás nélkül minden könyvbe kapnia..., kiki nagy óvással s okossággal olvassa a könyveket is, hogy netalán azoktól inkább megdögleltessék, hogysen tudóssá változzék... Valaki igaz keresztény bölcsé akarsz lenni, először is a jó könyveknek legyen bece nálad“. Az írótól viszont megköveteli, hogy jó oktatásra törekedjék, „hogy hazájának közönséges nyelvén írjon..., hogy írása szép renddel és világossággal legyen és az olvasót gyönyörködtesse..., negyedszer, hogy Petrarca Ferencnek tanácsaként ne igyekezzék sokat írni, hanem keveset jól“. Meglátja azt is, hogy nem is az írók hiánya az oka irodalmunk hátramaradottságának, hanem az, hogy „sokaknál igen kevés bece vagyon a könyveknek s a tudománynak“. Lelkes fejezetei vannak a hazáról és hozzá való kötelességeinkről. „A természet kötelezésétől vagyon az, hogy kiki az hazáját

szerezse!“ Vizsgálja a hon boldogságának feltételeit; fontosnak tartja erre a tudomány és mesterség megbecsülését, de fontosnak az egyességet is és a hűséges szolgálatot. Az egyességet a nyelvben is hangsúlyozza: „Az egy nyelven való szólás igen megtartja a haza fiai között az egyességet... Nem arra céloz pedig itt az intésem, hogy valaki a hazájának közönséges nyelvén kívül semmi más nyelvet ne tanuljon, de az már nem volna képes, ha valaki a hazája nyelvét elmúlatván, csak egyedül valami idegenen kapna; merő rút negédség volna ám ez, és a hazának nemzetiségétől való dölyfös idegenség... A hazának nyelve mindenkoron hathatóbb és kedvesb a haza fiai előtt, hogysen más idegen... Valaki tehát a hazáiban nagyobb fogadtatással akarsz szólni, ne szégyeneld annak tulajdon nyelvét!“

Ugyancsak irodalmi megjegyzései teszik értékeső a Szerentsi Nagy István fordításában megjelent *Barátságos oktatást* (1783). Női olvasó számára készült, tanácsokat ad annak, miként éljen a társaságban, hogy viselkedjék otthonában, milyen házasság ígér boldogságot. Életfelfogása korántsem olyan szigorú, mint Faludié a Nemes asszonyban; szükségesnek tartja ugyan a vallás alapkérdéseinek ismeretét, de hozzáteszi: „Nem szükség azt hinnetek, hogy... valamely szomorú apácának vakbuzgó vagy melankóliás ábrázatját kellenék magatokra vnetek, aki is valamely megőszült Abbatisának kényszergetése miatt gyakran csak tettetes képét mutatja valamely ifjú szentnek“. Legérdekesebbek azok a fejezetei, amelyek a művelődés forrásaira mutatnak rá. Itt ugyanis megtoldja forrását, Meyert magyar vonatkozású útbaigazításokkal is. A románok kapcsán említi Gellert *Széciai grófnéjének* két magyar fordítását, Mészáros *Kartigámját*, Haller *Telemakusát* (— „ebben a magyarság felettébb erőltetett, azért is ezt érhetőbb jó magyarsággal fordította N. D. Zoltány úr“ —), Bárótzsi *Kassandráját*, a *Tzirus nyugodalmát* (Wesselényi Farkas ford.), a két *Belisariust*, Marmontel *Erkölcsei meséinek* Bárótzsi- és Kónyi-féle fordítását, Kónyi *Sármánt-ját* (— „E magában igen csekély és lehetett volna erre tett fáradságát hasznosabb könyv javára fordítani“ —), Gessner *Abel halálát*, Gellert *meséit* és *Austriana Arabia királynéjának* történeteit. A poéták közül felsorolja Heltait, Zrínyit, Koháryt, Gyöngyösit, Lázár Jánost, Verestói Györgyöt, Dugonicsot, Szabó Dávidot és Rajnist, megjegyezvén: „A Benitzki Péter és Balassa Bálint versei igen esméretesek“. Arról a műfajról, amelybe Faludi tartozik, „a szakaszonként vagy darabonként való írások“ címen szól; a sort Faludival kezdi, de Szenczi Molnár Albert *Legfőbb jóról* szóló fordításával, Prágai *Serkentő óráival*, stb. folytatja. Még a drámatermést is áttekinti, sőt a levélműfaj magyar példakönyveiről is beszámol. Magyar könyvekre vonatkozó ismereteit szemmel láthatóan Rádai Gedeontól nyerte; különösen Gellert drámáinak fordításainál világos ez. De érdeme, hogy a maga kora magyar irodalmát elég alaposan ismerte, sőt olyan könyvekre is utal, amelyek még meg sem jelentek, csak sajtó alá készültek. A magyar nőnevelésnek Faludi mellett nagyon érdemes munkása.

Olvasmányokat ajánl Molnár János is, de nem a művelteknek, hanem az egyszerű pásztoroknak *Pásztor-ember, avagy a pásztorok tanításáról két könyvben* (1775); szerényen az apró kalendáriummokkal kezdi, majd a szentek történetét, Jézus életét, Dávid zsoltárait és az evangéliumot adná a kezükbe,

meg egykori rendtársának, Bertalanffinak a Világ ismeretéről írt könyvét, Benitzky Péter énekeit, Kempis „drága tanítású” írásait és Pázmány imádságoskönyvét. Érdekes Molárnak ez a műve, mert tudatosan a Faludi könyveinek kiegészítéséül készült; beköszöntésében elmondja, hogy Petrovszky Sándor figyelmeztette: „Vagyon *Nemes Ember*, *Udvári Ember*, s több a féle: Hol a *Pásztor Ember*? Szégyen-é őket tanítani? sőt nem szégyen-e őket tanítás nélkül hagyni?” Elsősorban önérzetet akar nevelni a pásztorokba, de megismerteti kötelességeiket is, megtanítja természettudományi ismeretekre is őket. Nyájörző munkájukon kívül egyéb foglalatosságra is biztatgatja a pásztornépet, a szomszéd népek példájára, mondván: „Ne nézzük száj tátva a szomszéd népek nyereséges tudományát, hanem nézzük és egyetemben tanuljuk meg!” Vallásos szellemű tanítás a Molnár tanítása, de pásztorainak mulatást is enged, hisz:

Szabad hegedülni, szabad furuglázni,
Sipolni, füttyülni, pofásan dudázni.
De ha mulatságod az Istent megbántja,
Csak a lélekvesztés az olyannak haszna.

Mintegy ennek a mértékletes mulatságnak bemutatására közli is a 79—84. lapokon Faludi Ferenc első pásztorkölteményét „F. F. eklogája” címen.¹

Kollarics Joakimnak a Philotheán kívül van még egy latinból fordított elmélkedésgyűjteménye: *Keresztény-világi intések* (1766). Könyve előljáróbeszédjére már reáirányult a figyelem (EPhK., XXXV. 508.), mert az a *Szigei veszedelem* mennyei jelenetének átírásához fűzi hozzá a nagy földrengés bemutatását. Az átírás nemcsak verstani; nemcsak a sormetszeteket viszi végig Zrínyi szövegében, hanem gondolati is: Isten panasza a XVIII. század Regnum Marianum-elgondolásához símul. Ezt halljuk a többi között ajkáról:

Magyarnak virtusa volt erős vitézség,
Summásón kimondom, a szép egyenesség,
Allhatatosság, egyszívű szép egység,
Tisztaság, hideg vér, nagyság, nem pipesség.
Szerették másodsor ők az igazságot,
Gyűlöltek ellenben minden hamisságot,

Kétszinkedést főképp és a bujaságot,
Büntelen sem hagytak semmi gonoszságot.
Harmadik virtusa volt szemérmesség,
Koros leányban is megvolt a szüzesség,
Tiszta társaságot szerető kegyesség,
Nem is lelt rossz példát könnyen a tisztesség...

De figyelmet érdemel prózai része is, amely XII cikkelyben, pontokba szedve ad utasítást a józan erkölcsös életre. Faludi intelmei közül sok kerül elő Kollarics pontjai között, így pl. „Nagy eretnokség érkezett a politikában és udvariasságban, úgy, hogy alig tudhatja, mit kelljen hinni; úgy tartja mégis, hogy öszvezagyvált, rendetlen hittel kell mindazokat hinni, melyekben

¹ Még szorosabb kapcsolatban van Faludival Molnár János másik könyve: *Petrovszky Sándor úrhoz Molnár Jánosnak tizenöt levelei* (1776). A nevelésről értekezik benne, a régi és mai nevelésről, s az idézetek között Faludi Gracianfordításából 50 maximát, a *Nemes úrfinak* pedig egész gondolatmenetét hozza, ugyancsak idézetek kíséretében.

a hitnek velejét állani véli, tudniillik a maga hasznát. Vagy ez az intelem: „E kettőre figyelmezzon legfőképpen a fejedelem: hogy embereknek parancsol, és hogy maga is ember. Az első által az emberséghez szokik, a másik által pedig a felfuvalkodástól tartózkodik. Amaz által jó pásztor léssen: ez által pedig nem léssen rossz úr“. Böven vannak ilyen tanácsai: „Jól szólni: tökéletesség; rosszul szólni: tökéletlen együgyűség. Igazán szólni: igazság, helyesen szólni: okosság; helytelen szólni: bolondság; nem szólni, ahol szükség szólni: kicsinyszivűség“.

Az erkölcsnevelő tendencia szolgálatában a tanítást elbeszélés, párbeszéd, vers tarkítja. De gazdag a XVIII. század olyan erkölcsnevelő munkákban is, melyek teljesen versben íródtak. Természetes, hogy verses fordításban szólnak hozzánk Cato distichonjainak magyarításai, amelyeket *A jó erkölcsre oktató Catonak versei* címen Nagy Lajos készítette (1757); a *Heptalogus*, melynek oktatásai „rövid magyar versekbe forgattattak a Rózsakoszorú verseinek formájára“ 1750-ben. A verses szöveg könnyebb tanulhatása serkentette Literati Mádi Jánost a *Gyermeki elméhez intéztetett erkölcsi rhythmusok* (1761) megírására; a vers itt nem poézist jelent, csak tanulást könnyítő eszközt. Íme egy példája: „Pökj, ha nyálad nehéz, Elfordulj, s reá nézz, Hogy másokra ne essen; De gyakran pökdösní S a nyálat csorgatni Esik gyűlölségesen; Orrodát ne szíjjad, Elfordulj s kifűjjad, Ne hagyd lenni terhessen!“

Nagyobb és tiszteletreméltó vállalkozás Miháلتz Istváné, aki a Seneca Christianust tolmácsolta Gyöngyösi mintájára írt magyar versekben (*Keresztény Seneca*, 1768). Turóczy-Trosztler a könyv ajánlásának ezekből a sorából: „De ha Cupidóról vársz mesézéseket, Senecától s töllem nem nyered ezeket.“ Gyöngyösi elhárítását olvassa ki, s annak látja ebben bizonyosságát, hogy Gyöngyösi kultusza e korban nem lehetett olyan általános és feltétlen; elkerülte a figyelmét, hogy a XVIII. század második fele nem Gyöngyösi tárgyválasztását ünnepelte, hanem stílusát és verselését. Annak pedig, hogy ez a kettő mennyire varázsa alatt tartotta Miháلتzot, elég bizonyossága az első bokrétáscának ez a részlete:

Mit használ, hogy tudod külső módiokat,
Vidék nemzeteknek bé-vett szokásokat?
A' meg nem jobbítja a gonoszságokat;
Nem ad sebedre ez orvosságokat.
Kinek karja marjult, lába ficamodott,
Vagy íze helyéből ha kifutamodott;
Vagy Őri betegség szárában származott,
Avagy más nyavalya testében támadott,
Nem ül hat bokrétás-lovú hintójára,
Velencei kézzel készült hajójára,
Sem Moldvában termelt pej paripájára;
Hanem vágyik szíve csak gyógyítójára.
Orvost keres azért, ki cüráját kezdje,
Kimarjult izeit helyre visszazedje,
Romlott, beteg testén hogy próbáját tegye.
Vagy a nyavalyának hogy eleit vegye.

A sormetszetet gondosan betartó, négyesrimű tizenkettős formai normája vall Gyöngyösire és ami ennek a négyrimű formának hátrányos következménye: a hosszadalmasság a mondatfűzésben.

A stíl és forma emlékeztet Gyöngyösire a *Vitézeknek aranyos tükré*-ben (1747) is, annyira, hogy Badics — nem ismervén a szerző, Palothai Sigmund megnevezésével megjelent nyomtatott szöveget, a verset Gyöngyösi művei között adta ki. A verses mű tartalmát a szerző így foglalja össze:

Vitézeknek mikép s hogy kellessék élni,
Ez tükröbül lehet mindennek szemlélni,
Elsőben is azért az Istent köll félni,
És az mi Istené, illik megtisztelni.

Gyöngyösi volt a mestere Mike Istvánnak is a *Lélek jávra szerzetett mulatságos vadászat* (1748) megírásában. „Célja volt az authornak, hogy megmutassa mindazokat a képtelenségeket, melyekkel a katolikus anyaszentegyház vádoltatik.“ Versben írja: „Talán jobban is fogja az elmét az olvasásra vonni, és az olvasónál vagy csak multság kedvéért jobban fog magának helyet találni.“ A tanító költemény párbeszéd: Új Pápista és Fundamentumos Pápista beszélgetnek és hányják-vetik meg a katolikus egyház tanításait. És a vallási tartalom ellenre mégis mennyire Gyöngyösi hangját halljuk! Ime:

Bár voltál szép színben, orcád megsárgítja,
Ha örültél, szemed könnyekre indítja,
Torkodat méreggel tölti, megitatja,
Ezerszer boldog az, ki eltávoztatja.

Vagy az ilyen gondolattovábbvitel egy sorpárban:

Bánod, hogy elhagytad nemes vallásodat,
Vallásoddal együtt szép szabadságodat...

Az istenes életre nevel Dudás Innocentius verses műve: *Az igaz lelki édességekre vezérlő kalauz* (1764). Dudás is Gyöngyösinek a tanítványa, első-sorban a leírásokban, mint a vadászat bemutatásában; a klasszikus példák kedvelésében, de főképp verselésében. Erkölcsi igazságokat fejteget, de a stílusa Gyöngyösié. Az ifjakat például így leckézteti:

Az Istent nem féltik, mert ájtatlanok,
És édes atyjokhoz nagy háládatlanok,
Kik minden dolgokban hogy ily tudatlanok,
Azért az erkölcsre éppen szokatlanok...
Absolon Dávidra, jó édes atyjára
Gyilkosan kardot köt királyi házára,
Meg nem emlékezővén az ő jó voltára,
Rossz fiú atyjának jára halálára...
Amaz istentelen Nero is Rómában,
Hogy félelmet tenne a birodalmában:
Dühösséget mutat ő nagy hatalmában,
Leginkább vétkezett pedig e példában...

Dudás is a városban látja a legnagyobb veszedelmét az istenes életnek; lelkesen hirdeti tehát:

Oh, szép gyönyörűség vagyon a pusztában,
Ahol van az Isten nagy multságában,
Boldog szív az, amely ő nyájasságában
Lehet Istenének s részes malasztjában.
A népes városok gyakran sokadalmat,
Hirdetnek egymás közt és vig lakodalmat,
Nem adnak a szívnek egy kis nyugodalmat,
Szüntelenül hozzák reá az unalmat.

Deákból magyarra fordítottak vallja magát Rakovszky Sámuel műve, a *Rendes élet módja* (a címlap jelzése szerint 1776-ban nyomták, de a belső jelzés 1783-at vall!). 8—12 soros grómákat iktat egymás után, a vallásos életre biztatókat. Ilyenformákat:

A gyónást utálja, utálja a papot,
Nem adna érte egy jó boros csapot,
Vagy egy jól meghízott bakot avagy csapot,
Annyival is inkább egy nyájas bálnapot.
Nem kell az Istennek hirdetett igéje,
Ha mégyen is, féltő, hárítja melléje.
Nem érzi, hol vagyson szívének bibéje,
A lélek, az ige nem férnek beléje.
Mert elfogta őtet világ szereteti,
Világ előtt való fényes tekinteti,
Ha magát elfogja, fél, hogy becsületi
Elvész világ előtt minden tiszteleti.

Legfontosabbnak azt tartja, hogy az ember ne kapjon szerfelett az uraságon.

Többoldalú már a *Jeles gondolatok rövid történetekkel* című kötet (1777), amelyet magyarítója Schönberg Mátyás *Tanúsággal teljes gondolatai** alapján írt, bőven megtüzdelve prózai eredetijét verses betétekkel. Az ifjúság számára ír, annak az erkölcsöt akarja megoltalmazni. Különösen a tiszta erkölcs romlását fájlalja, s ezért óv a szabadgondolkodók könyveitől. A születés rendi értékével szembeállítja a lélek belső értékét:

Ugyanis mit használ te nemességednek,
Mit ad néked híre s neve őseidnek,
Ha szolgálja s rabja vagy te bűneidnek,
Moosárában heversz undok vétkeidnek.
Az gyönyörű virtus kikit megnevesít,
Az mely mindeneket magához édesít,
Az kiket e drága adomás ékesít,
Szép hírrel s jó névvel nagyon megfényesít.
Es ezért nem szükség nemednek nagyságát
Hányini őseidnek vitézkező ágát,
Mert ez nagyobbítja vétkeid gonoszságát.
Ha csak nem követed eleid jóságát.

A verses elmélkedésre ösztönzést Miháltz művéből nyert; szívesen is idézi annak Keresztény Senecáját.

Verses elmélkedések gyűjteménye *Az erkölcsöknek és a világi dolgok folyásának kisedő tükröje*, amelyet a parajdi cs. k. sőtisztságnak mázsamestere, Gyujtó István írt és adott ki 1797-ben. Szerényen indul:

Esmérem, mely csekély tehetséggel bírjak,
Hogy a virtusokról hasznos munkát írjak,
De talán indítok az által másokat,
Nálomnál e célra alkalmasb társakat.

Műve valóban nem is más, mint elnyújtott, hosszadalmas verses elmélkedések sora a virtusról, az ártalmas indulatokról és azok ellentétjeiről. De nem elméleti; tele van tanáccsal és figyelmeztetéssel. Ilyenek: „Kerüljed a buja köny-

* Németül Pozsonyban 1776-ban is megjelent.

vek olvasását, Rosszra gerjeszthető képeknek látását...“ Vagy: „Száz tolvaj vagy gyilkos nem tézsen annyi kárt, Amennyit egy hamis szívű bölcs ember árt.“ Érdekesebbek verses anekdótái, ezek az elég folyékonyan elbeszéli erkölcsi példák.

A század utolsó negyedében az erkölcsi oktatás egyre gyakrabban szép-prozai formát ölt. Ilyen a Wesselényi Farkas fordította *Cyrus nyugodalma* (1778), mely Cyrus idealizált országában adja az eszményi államot, benne az Akadémia szervezetével, sőt az irodalmi műfajok elméletével is megismerttve az olvasóit. Forrása — amint György Lajos kimutatta — Pernety Jacques francia műve: *Le repos de Cyrus*. De nevelő tendenciával fordítja le Szilágyi Márton Xenophon *Kyropaideáját* is 1784-ben, bár nem reméli, hogy „a fordításnak az a szerencséje légyen, hogy valaha fejedelmi kézen forogjon“. F. Óri Filep ellenben a maga fejedelmi tükrét, a Hallerből fordított *Uzong* c. regényt 1792-ben Sándor Leopold nádornak ajánlja, „Uzongban nem egyebet, hanem egy közzjóra született és emberszerető dicsőreter fejedelemnek e'even képét szándékoznán lerajzolni“. — A regényes államképek között a legtöbb oldalú a felvilágosodott fejedelem eszményített tanácsadójának, *Hallónak boldog estvéje*, melyet Gelei József 1788-ban Sintenis német románjából ültetett át. De idetartozik Dugonics *Etelkája* is.

Az udvari embert nevelő regényes írások mellett vannak általános erkölcs-nevelők is, mint Beumont hercegnő műve, amelyet Mészáros Ignác fordított le: *Montier asszonynak a maga leányával közölt tanuságos levelei* (1793). A kor-nak egyik legértékesebb nevelő románja. — B. Josintzi Sándor *A ** jshadivezérnének utolsó tanításai* címen (1781) Caraccioli elmékedéseit tolmácsolja; benne még a szabadhitűek ellen is határozott óvást tévén. Ugyancsak Caraccioli-fordítás a Kónyi János közzétette *Ganganellinek levelet*, melynek érdekességet az ad, hogy a kor theologiai tanításának a forrongásáról is beszámol (1783). Az egyszerű ember életének útmutatója a Salzmannból fordított *Okosdi Sebestyén* (1797), amelynek az a hivatása, hogy a gazdasági életben adjon útmutatást, de egyben a falusi emberek között élő rossz szokásokat és babonákat is elűzze. — Protestáns szemmel elképzelt Boldogország képe jelenik meg Szentmiklósi Timótheus utopisztikus meséjében: *A jó nevelésnek tüköre* (1790). Molnár János pedig Maecenasával, Petrovsky Sándorral együtt *Tizenöt levelei*-ben a jó nevelésre tanít (1776).

Nem folytatom tovább, hiszen csak az volt a célom, hogy igazoljam, mennyire nem magányos hajtásai az erkölcs-nevelő irodalomnak Faludi írásai. Ez a böleselkedő-tanító írás a XVIII. század magyar irodalmában divat volt, amelyet egyrészt a nyugati felvilágosodás ellen való védekezés, másrészt e század vallásos zélusa ihletett.

Faludi a maga nevelő prózájának műfaját így határozza meg: az egyik a „dramma: sokféle beszédekkel, sokféle költött nevekkal mulatozik“, míg a másik a maximagyűjtemény, mely elő csak ezt a törvényt szabja: „hogy rövid légyen, unalmas ne légyen“. Az elmékedő prózának ez a két műfaja általános a XVIII. század irodalmában. A párbeszédes forma még az előző századok vallási vitatkozásainak öröksége, és még ebben a században is vannak ilyen polemikus hajtásai, mint az *Otia Bachmegeyiana* (1733), vagy Bíró István *Neoclese és Periclese* (1774). A maxima-gyűjtemény különösen a század

közepén volt divatban. Termékei közül itt csak egy idegen eredetű műnek magyar hajtásaira akarok rámutatni. György Lajos 1929-ben részletesen ismertette a Sófalvi József fordításában megjelent *Oeconomia vitae humanae* forrásának történetét. „Egy Dodsley nevű bibliopola“ adta ki angolul, de úgy, mintha az egy kínai ősi könyv fordítása lenne. Sófalvi a francia fordításból tette át magyar nyelvre; előszavában meglepő bibliographiai tájékozottsággal állítja egybe ennek különböző nyelvű fordításait. Köztük megemlíti a Strassburgban 1752-ben megjelent *Das Buch der Weisheit und der Tugend* című német fordítást is. A magyar regény előzményei-ben (1941) György Lajos e német fordításnak két magyar tolmácsolásáról is megemlékezik; az egyik — száraz, de pontos fordítás — 1774-ből való: *A bölcseségnek és jó erkölcsnek könyve*; a másik — rövidített szöveg — Saur Josefa fordítása: *A böcsületes ember kézi könyve* (1776).

Van ennek a XVIII. századból még egy fordítása, amelyet azonban György Lajos nem vett észre: ez Faludi Ferenc *Bölcs embere*. A német közvetítésre maga Faludi utal: „Ezt a kis könyvecskét Felső-Németországban nyomtatták ki authora neve nélkül, magok nyelvén“. Azt is jelzi, hogy a német könyvet szabadon fordította: „A mondott könyvecskében olyast is találtam, ami nem fér az igaz keresztény valláshoz, olyast is, ahol a contrarium igazabb annál, amit előnkbe ad, olyast is, ami a *Szent emberbe* már imitt amott megvagyon, ezek mellett szépet is, jót is eleget. Ezek így lévén, magam sem átallattam, hogy eszem, kedvem szerint más színt ne adnék néki, más rendet tartanék benne“. A *Buch der Weisheit*-tel egybevetve megállapíthatjuk, hogy Faludi fordítása korántsem olyan szabad, mint amilyenek ez a vallomás sejteti. A 65 cikkelyből nála csak ötven van meg; elsősorban azok maradtak el, amelyeknek tárgya már más Faludi-könyvekben szerepelt. A fejezetek sorrendje megváltozott. Itt-ott egy-egy gondolatot elhagy, ha bármilyen okból feleslegesnek érzi; néha — nagyritkán — meg is toldja forrását egy-egy odaillő gondolattal. A mű végén lévő erkölcsi gondolatoknak sorrendjét is megtartja, bár ezek közül is néhányat elhagy. A fordítás mégis pontos, és sokkalta könnyedebb, mint a pozsonyi 1774. évi fordítás; látszik, hogy író-ember formálja.

Faludi Felső-Németország egyik nyomdájában készült német szöveget említ. György Lajos az *Oeconomia* német fordításai között felhoz egy hamburgit, amely 1759-ben e címen jelent meg: *Die Weisheit an die Menschen*. Ez szerinte később Leipzigban is megjelent. A budapesti könyvtárakban ennek csak 1803-ban nyomtatott kiadását találtam, a Nemzeti Múzeumban éppen Kisfaludy Sándor példányát. Ez a lipcei maximagyűjtemény azonban független az *Oeconomia szövegétől*. Lehet, hogy az 1759. évi kiadás még az angol könyv fordítása volt. Faludi *Bölcs emberének* szövege azonban olyan szoros kapcsolatban van a strassburgi erkölcsnevelő iskolával, hogy bátran mondhatjuk, a *Bölcs embernek a Das Buch der Weisheit und der Tugend a forrása*.

És éppen a *Bölcs ember* forrásának és a forrás egykorú magyar átültetéseinek megállapítása igazolja a legmeggyőzőbben tételünket: hogy Faludi erkölcsnevelő munkái tartalmi aktualitásukkal is beilleszkednek a XVIII. század magyar irodalmába.

Babits Mihály kritikusai „stílusgyakorlata“ 1905-ből.

Századeleji líránk nagy énekesrajának a budapesti egyetem bölcsészeti kara volt egyik „kiröpítő fészke“. 1901—1908 között a kimagasló tehetségek meglepő száma élte itt tanuló éveit, részben az amúgy is közös európai irodalmi eszményeknek igézetében, részben az egymással érintkezésnek serkentő és termékenyítő légkörében. Közöttünk bontakozott ki — hogy csak a legfénylőbb nevekről essék szó — Babits Mihály, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső és Tóth Árpád költői egyénisége. A legelső „nyilvánosságot“ mindnyájukra nézve Négyesy László magántanár stílusgyakorlati órái jelentették. Ez volt annak a korszaknak főiskolai önképzőköre, fiatalos becsvágyak zsendülésének barátságos melegágya. Az említettek közül Juhász, Kosztolányi és Tóth egyidejűleg már az egyetem falain kívül is nevet és helyet vívtak ki maguknak, a Budapesti Napló meg A Hét portáján. Babits csak később, tanári sorban jutott el a beérkezés nagyobb „nyomatott“ nyilvánosságához; de mi az egyetem padjain is megkülönböztetetten számontartottuk, sőt tekintélyé avatuk, ehhez magának Négyesynek megbecsülő szeretete is nagyban hozzájárult.

Felolvasással nem sokat szerepelt, abban a két tanévben, melyben együtt voltunk egyetemi hallgatók (1903—1905), emlékezetem szerint eredeti költéménnyel is, műfordítással is, bírálói minőségben is csak egyszer-egyszer ült Négyesy jobbára a katedrán; a felolvasásokat követő vitákban sohasem vett részt: a „szabad előadás“ már akkor sem volt ínyére.

A magam „Négyesy-szereplése“ csak másodéves koromban kezdődött, addig csak figyelgettem a szelek járását, de kállni a porondra nem merészkedtem. 1904 novemberében, Péterfy József halálának ötödik évfordulóján, egy róla szóló tanulmánnyal iratkoztam fel először Juhász Gyula „szénior úr“-nál, majd ugyanennek a tanévnek második felében két magyaros versformájú Horatius-fordítással álltam elő. Mikor ezekre a tanárelnök bírálatot kért. Babits jelentkezett. A következő órán fel is olvasta kritikáját. Alaposabb, behatóbb taglalást igazán nem remélhettem, két szerény próbálkozásom kapóra jött neki, hogy szelvében kifejthesse Horatiusszal, a műfordítással általában s különösen a formai hűséggel kapcsolatos nézeteit, melyek érezhetőleg nagyon foglalkoztatták; ilyfokú szubjektív érdekeltséggel s egyben ekkora filológiai „akribiával“ készült bírálat valóban kevés hangzott el körünkben.

Mindmáig fájlaltam, hogy kritikáját nyomban el nem kértem tőle, szentül azt hittem, hogy örökre el is vészett. Ezt hihette ő is, hiszen azóta nem egyszer idéztük ennek a „Horatius-per“-nek emlékét (még a legutolsó esztergomi nyarakon is), de sohasem említette, hogy bírálatának szövege is megmaradt.

Most azután felesége lett rá kézirat hagyatékában; így láttam viszont — harmincnégy év múltán! Ma is elámulok tapintatos gyengédségén csakúgy, mint ízlésének kialakult biztosságán és szempontjainak gazdagságán. Pedig alighanem ez volt legelső nyilvánosság elé szánt bírálati munkája.

Ezért látszik megokoltnak közzététele is: „primőr“-érdekességét bajos volna elvitatni; hadd szólaljon meg újra az ágyú, ha mindjárt — verébre löttek is vele. A huszonegy esztendőös kritikusknak csak díszére válhatik ez a „szel-lomidézés“, — s különösképen restelkednie talán még a megbírálnak sem kell, hisz ő meg éppenséggel csak — tizenkilenc évet számlált akkorban.

Különben sem igen tehetném, hogy lemondjak a magam fordítói toll-próbálgatásainak előrebocsátásáról, annyira aprószerezen — szinte sorról-sorra — követi minden fordulatukat a bírálóat.

Előljáróban álljon hát itt a két magyar, sőt „magyaros“ Horatius:

LUCIUS SESTIUSHOZ.

Carm. Liber I. 4.

A zord telet onyhe, szellős napok váltják,
A gép vízre hajtja a kiszikkadt gályát;
Jóság sincs már ölben a arató tűz mellett,
S elveszték a mezők a csillogó leplet.

Cytherai Vénus bájos holdsugarba',
Keeses kara élén könnyed táncát járja,
Gráciák meg nyimphák váltogatják szépen
— Míg Volkán tüzet szít izzó kemencében.

Most kell zöld myrtusgalyt tüzdelni fejedre,
Vagy virágot, mit a fölengedt rét terme;
Aldozat-oltáron, hives lombok árnyán.
Most essék Faunusnak gödölye vagy bárány.

Mert a sárga halál a pór kunyhájába
Csakúgy bekopogtat, mint királyi várba.
Boldog Sestiusom! szűk határu éltünk
Nem enged jövőnktől sok napot remélnünk.

S majd Plutó lakában örökös lesz éjed,
Árnyak lengnek körül, s már ott ne reméljed
A borkirályságot s kegyét Lycidásnak,
Kiért ifjak égnék, kit szüzek csodálnak.

SZOLGAJAHOZ.

Carm. Liber I. 38.

Én nem lelkesülök a keleti pompán,
Fonott fűzér is csak hiábavalóság,
Szorgosan számomra ne kutasd hát, szolgám,
A kései rózsát.

Egyszerű myrtusnál egyebet, fiacskám,
Ne hozz: néked is az ékesítse hajad,
Nékem is, kupákat sűrűn hajtogatván.
Leveles-szín alatt.

*

Ez a huszonnyolc verssor csiholta ki lelkes bírálóból azokat a tág látókörű s a későbbi Babits Mihály leglényegbevágóbb műfordítói elveit is mintegy csírázásukban mutató fejtegetéseket, amelyeket ez a szószerint közölt kritika őrzött meg:

Bírálat Rédey Tivadar Horatius-fordításairól.

Szép két kis fordítás, magyar ritmusokban. Könnyű és kedves versek, egész igénytelenül. — De egy igényüknek mégis kellett lenni, ha már megíródtak; s ekként egy igényünk nekünk is lehet velük szemben. Horatius fordításai; kifordítva, befordítva. mégis... meg kell találnunk bennük Horatiust. Tegyük fel hát a pápaszemet.

Horatius valóban az igénytelenség költője. Non ebur, neque aureum... Tökéletesen jól érzi magát a maga három dimenziójában, úgy amint az öreg Euklidesztől rájamaradt; nem is sejt ő Riemann, Lovacsevskit. Három az igazság. — De vajjon ez olyan népies, vidám és primitív igénytelenség-e, mint amilyen a Rédey kedves magyar alexandrinjaiból kicseng?

Nem bizony, hanem ez filozófikus igénytelenség: — ez más, és mellesleg, sokkal ellenszenvesebb. Horatius a stoikus, az epikureus iskolát járta végig, ami egy kutya (hozzávéve akár az igazi kutyát, a kynikost is).¹ Korának e száraz morálfilozófiája keverte fanyarrá a görög thymumokból már úgysis csak tallózott mézét. Horatius nem valami római Burnsöcske, ő a filozófus-bonvivant, és erősen civilizáció-termék. Műgond az egyszerűsége, finomság az igénytelensége, s természetessége ravasz filozófia.

Nem lehet két valami távolabbat képzelni, mint Horatius és a magyar verselés. Még Arany János is, ez az igazán szerény óriás, akinek a műfordításai maguk többet érnek száz dícsért eredeti poémánknál, és aki pedig éppen a magyar versnek volt legnagyobb mestere, még Arany János is csak pattogó trocheusokban rímelt meg az *Ulla si jurist*, míg az *O navist* finoman disztigválva hagyta az Asklepiadeum quartumban. Szász Károly szintén nyugat-európai méreteket használt a *Sic te diva potens* és társaiban; Radó Antal részben nyugatit, részben a görögöt, hogy már mind felhozzam a műfordító-auctoritásokat és Barna Ignácot ne hozzam föl.

Nem emlékszem most biztosan, ki volt az, aki Barna Ignác fordítását bírálván a Budapesti Szemlében, először mondta meg: Horatius magyar fordítójának Berzsenyit kell kívülről tudnia; akárki azonban, okosan beszélt. Nem mintha Berzsenyink (tartalmilag) nem volna őszintébb, rokonszenvesebb és jobb költő Horatiusnál; hanem mert mégis az a formaszellem kell ide, s a görög versek mézes nemessége. Hisz végre Horatiusban majd csak ez a méz; pedig a méz csak édes? mért cseréljük be hamis ibolyával a tiburi démutkát? csinált virágnak nincsen méze, ő műfordítás munkás méhce!

Pedig az ibolya itt csakis csinált virág lehet. Rédey Tivadarnak sikerült ugyan az ibolyahamisítás, majdnem tökéletesen — két versben —, de mi az, két vers?! Folytatná tovább, egyszer csak kidugná, mint Hatvani kísértője ama híres lólabát, zöld organtineba hiába tekert kemény szűrős drótszárát — a csinált virág —, vagyis a szög a fejét a zsákból. Néhány nagy költő, Byron is, Musset is, *imitáltak* így Horatiusból; saját nemzeti méreteikben, néhány verset, — mindig néhány verset, és nem Horatiust. Őt, a filozófikus ódaköltőt, az epikuri társadalírót, a finom és elmés satirikust — magyar

¹ Nem hiába mondta rájuk Hume, hogy a filozófus nagylelkű szilárdságára törekedve minden erényből és örömből kifilozofáltak magukat. (*Babits Mihály jegyzete.*)

versekben! — Rédey Tivadarnak, mondjuk, sikerült e két versben a lehetetlenséget egy kissé álcázni; de hasonlítsuk össze a latin strófa ritmusgazdagságát, változatos s méltóságos zenéjét.

Solvitur stb...

Alig tudom abba hagyni, oly szép! — hasonlítsák össze, ha kedvük van, a magyar alexandrin kedélyes egyformaságával:

A zord telet enyhe — — —

Rédey Tivadarnak jó magyaros nyelve van, azzal a kedves és egyhangú magyarsággal ami most divat is. Síma és elég költői nyelv is ez a mellett. mindenben szerény, feltűnést, zökkenőt kerülő. Ily külső zökkenést pedig adna a sok mythológiai név, még e két kis versben is; ha Rédey úr nem járna el oly helyes tapintatal, hogy felényire szállítja le az alkalmatlan görög szavak számát, inkább csak a közismerteket hagyva meg s ezzel, legalább külsőségekben, majd felényire redukálja a Horatius-versnek a magyarsággal való feltűnőbb inkompatibilitását is.

Igy a *Solvitur aoris* első sorában mindjárt kinullázza Favonust, — a második strófa első sorában Lunát, aki ott személy és név, tárgyá és holddá magyarítja, éppígy később a Morsot, halált, a strófa végén a cyclopsokat könyörtelenül löri, és csak Vulkánnak bocsát meg; a negyedik strófa végéről meg a Mareseket tünteti el. — A kis versben is van ilyen, mindjárt az első sorban persicus helyett inkább csak keletit ír. —

Igy a klasszikus hangulat külsőségei lassankint leborotválódnak és marad a magyar vers, ami mint már mondtam, csinos. A verselés is szép síma, egyforma ütemezéssel; a rímek jók és nem feltűnőek (bár azilyent már nem szeretjük: várba — kunyhajába; áltünk — remélnünk; — de nincs is több példa erre, mint ez a kettő), általában az egész versek jók és nem feltűnők és csinosak.

De vajjon hívek-e?

Elég hívek. A hangulatot ugyan nem teljesen, csak egyik komponensét találhatta el az adott körülmények között; önök már azt is sejtik, melyiket? Űgy-e, elhiszik nekem, hogy a Horatius-hangulat még itt is összetett? — S most lássuk a mondatos hűséget és legyünk szőrszálhasogatók; nem árt. Hisz azt hiszem, eddig is azok voltunk.

Solvitur. Első strófa.

A *gaudet* talán a tél kelleméire akar célzás lenni; a fordító ezt nem érezte. — *Pruina* annyit jelent: dér, zuzmara (a kolozsvári tanárok szótára szerint). A dér nem képez leplet (a lepel síma), semmiképen csillogó leplet; előbb némely bolyhos fürdőtörülközőhöz lehetne hasonlítani — a ropogós zuzmarát.

2. *Bájós holdsugár* — az *imminens*ben éppen nincs a báj fogalma. Az első sorból itt a fordító két sort csinált, ezért éppen a gyönyörű 2. és 3. sor kifejezésére nem maradt elég tere. „Gráciák meg nymphák váltogatják“ — de mit? a *lábukat* — és úgy a *földet verik* — de *illedelmesen* — ez mind kimaradt a fordításban.²

² Pedig halálos vétek értük, a szép nymphalábakért, már a szép görög verslábakért is kár. (*Babits Mihály jegyzete.*)

3. Fordító szépen eltalálta a *Nun xρη μεθύσθην* — nunc est bibendum — féle kezdetet, mely Horatiusra oly jellemző. Egyébként itt csak a *nitidus* jelzöt hagyta ki a fordító; és a *ferunt*-ot fordította *teremni* igével; pedig hogy ennek itt *hordani*, *viselni* a jelentése, tehát nem instans, hanem praesens, arra nézve a tudvalevőleg juhászoktyánál hívebb Heinrich Voss *darbent*-féle, határozottan praesens értelmű fordítására hivatkozhatánk. — Sikert a solutae — felengedt fordítása.

4. *Pallida Mors* — megint ismerős Horatius-hangulat. A fordítás jó. — A strófa utolsó sorát azonban (mely a következő, csattanó stóflára való átmenetet képvisel:é) elhagyta a fordító és az előtte valót kétszeresére higitotta fel. Nem baj.

5. Itt, mellesleg mondva, kíváncsi volnék, nem érezhette-e Horatius a saját versében a strófa két első sorvégének asszonáncos összecsengését? — Ami a fordítást illeti, a költemény befejező két sora értelmileg nem teljesen hü. de ez jól is történt.

Rédey úr érezhette, hogy a versvég klasszikusan philohermaphroditikus színezete a magyar versben az eredetinel, egy kissé erkölcselenebbül hangozhatnak, s ezért a végső igét tapintatosan *csodálni*-ra enyhítette, amely mindeusztára szelídebb, mint a *tepeo* megfelelői.

Itt egyébként azt a fortélyt használta Rédey, amit *műfordítói inverciónak* szeretnék nevezni, bár nem azonos a hasonló névű poetica licentiával. Abban áll ez ugyanis, hogy bizonyos szavat ugyanazon versrészben, de más helyen és más összefüggésben használjuk, mint az eredetit, például egy jelzöt más főnévnek ajándékozunk u. a. mondatban, vagy mint itt Rédey, egy igét a szomszéd mondat állítmányává tesszük. Ez teljesen jogosult eszköz; csekély értelmi változtatással megmentünk egy szavat, melynek hangzása a hangulatra fontos lehet; mert a verssorok hangulata nagyon gyakran nem annyira az értelemről, mint az egyes használt szavak hangzásának és értelmének mozaikszerű összehatásától függ, s így ugyanazon szavak más összefüggésben is létesíthetik a kívánt hatást. Ennyit megengedni: még nem dekadens, vagy impresszionista programmal sem Mallarméhoz, sem Laforguehoz, sem Moréashoz semmi köze.

Egyébként a Rédey utolsó sora szép és lendületes befejezése a szóp és lendületes versnek.

A *másik*, kisebb fordítás nekem talán még jobban tetszett ennél, annál is inkább, mert ezt a versikét egyszer magam is megpróbáltam lefordítani és jó lélekkel mondhatom, hogy Rédey úrnak háromszor jobban sikerült, mint nekem. Bár a klasszikus íz természetesen itt is csorbát szenvedett, csengő, kedves dalocska ez, akár az eredeti. Egy-egy szórszálát ugyan itt is lehet kiböngészni mindkét strófából (így az *elsőben* kihagyta a *philyrát*, a hársheját, amely az eredetinek legzengzetesebb szava, és a költői részletezésnek legszebb példája — a *másodikban* a *decet*-et, amely itt igen kedélyes színű szó: illik ez mihozzánk!); de mondtam már, hogy mindez szórszálhasogatás és most utólag bocsánatot is kérek érte Rédey Tivadartól, aki igazán nem érdemelte meg.

Illik most, némi kárpótlásul, meg is dicsérnem őt; oly szíves volt, hogy néhány Göthe-fordítását is kölcsönadta nekem; és tán nem követek el nagy

indiskréciót, ha elárulom, hogy ezek a (ugyanoly igénytelenül, a *báj* szempontjából válogatott) versek, egyes *Látád a hont?* (Kennst du das Land)-féle nehézségekre nem tekintve épp oly kedvesen és simán gördülnek a magyarban, mint a Horatiusok. A Horatiusokat is megdicsérem, annál is inkább, mert nem kell talán félnünk, hogy folytatni fogja és Horatiust is úgy elveszítjük vele, mint ahogy elvesztettük Csengerivel Catullust, dacára Szabó E. és Molnár F. újabb csütörtökeinek. Egyáltalán kár volt a görög formákra ráfognunk azt az örültséget, hogy modern ízléshez nem valók. Lám, az olasz Göthe, a nagy Carducci, milyen modern érzelmeket kötöz e színes antik szalagokba! Tenné ezt Leconte de Lisle, tennék ezt a franciák is, csak a nyelvük hajlana rá. Mire való hát a mi minderre alkalmas nyelvünk, ha nem használjuk? Mért ne próbálnók meg ma, a formaúnottság és az új renaissance korában? A Heinrich Voss absolut formahűségénél hűségünk nem, de formánk különb lehet; s a francia Félix Lemaître-ek prózaművészkedésére nem szorulunk soha. Sőt ha kedvünk tartja, meg is rímeltetjük itt-ott a görög verseket. Valaki ugyan, Greguss Ágost, ha jól emlékszem, azt mondta egyszer, hogy festett szobor és rímes hexameter egyformák, ízléstelenek. Sokszor igen; de mindig? Arnold Böcklin, a nagy és görögszellemű Pán-festő, Fritz von Ostini szerint, nem hitte, hogy a görög szobrok ne lettek volna festettek a maguk idejében. Mért ne élénkítőnk mi rímekkel a Horatius-féle szobrok egynéhányát? A jövő az élénk színéke és élénk ríméke.

Visszatérve még egyszer a fordításra és fordítójára, Rédey Tivadar irodalmi színvonalon álló, élvezetes verseket adott s ezt köszönöm neki, mindannyiunk nevében. Oly ritkák az élvezetes versek.

*

Mikor Babits bírálata elhangzott, a hozzászólásokból hosszú, sok szempontú, mindenképen gondolatmozdító vita támadt nyomában. Ez azonban — megrögzítés híján — menthetetlenül „lefolyt az örökségbe“, pedig milyen érdekes volna visszaidézni, hiszen többek közt Juhász Gyula és Tóth Árpád is résztvett benne! De az ő nézetükre még hozzávetőleg sem térhetek ki, négy évtized múltán, amikor már a magam bölcsességére sem emlékezem, pedig — természetesen — én is ott kardoskodtam az „elvek“ zászlaja alatt.

Babits zsongóját is jóformán csak a vak véletlen mentette meg, de ezt aligha csak személyes elfogultságból érzem — értékméntésnek.

Rédey Tivadar.

Hankiss János: *Európa és a magyar irodalom*, Budapest. E. n. Singer és Wolfner, 619 l.

Hankiss Jánosban, irodalmunk rokonszenves európai nagykövetében feltámadhatott a vágy, hogy ne csak a véletlenadta töredékes anyagon keresztül jöjjön egyszer létre Európa és a magyar irodalom találkozása, hanem úgy, mintha Európa egy magyarul jól tudó s szakirodalmi felkészültségű képviselőjének szemléletében születne meg irodalmunk képe. Elevenen, a maga mélységeiben, árnyalatnyi finomságaiban s főleg az európai szellemmel való ezerszálú egybeszővődöttségében. Csábító, de veszélyes vállalkozás, mert épp a Horváth János által annyira hangsúlyozott sajátlagosság, immanencia, elvét kell feladnia, azt, hogy a nemzeti irodalomszemlélet magából az illető irodalomból merítse mértékét, rendszerező elvét.

Részben talán ez az oka, hogy a kép oly kevésbé szerves s az érdekes, eredeti megfigyelések tömegét nem fűzi egységesítő módszertani szempont egybe. A címben megjelölt szempont sem szolgáltathat kellő struktúrát a kifejeződésére, nagyon is szétfolyó, váznélküli valami, az anyagot nem tartja egybe, úgy hogy jórésze még a tág keretéből is kiesik; így például a stíluselemzések és értékelések jórésze sehogysem vonható Európa és a magyar irodalom egy-máshoz való viszonyának problémakörébe.

Nemcsak a cím, de az egész felfogás és feldolgozásmód is az esszé divatját idézi eszünkbe. Ilyen nagy, szétágazó anyag bármennyire csábíthat az esszészzerű előadásmódra, viszont egységesebb, egvöntetűbb feldolgozásmódot kíván. A dinamikus esszéstílus közlésmódja más közeg, mint az irodalomtörténetíró türelmes munkával csiszolt lencséje, amelynek mennél tárgyyszerűbb képet kellett adnia. A nem klasszikus, mai dinamikus esszéstílus előadásmódjának is csiszoltnak kell lennie, de ennek minél többélű kristálynak, hogy minél meglepőbb színképekre bontsa a sugarakat. Ennek megvan azután az az előnye és veszedelme, hogy a színeképek elemei a legkülönbözőbb variációkba kapcsolhatók egymással. Ami hagyján, ha még csak odáig visz, hogy a Kemény Gyulai Páljának arcképfelvetével Dorian Gray arcképe kapcsolódik, de akkor már teljes mértékben megmutatkozik ennek az eljárás módnak a veszélyes volta, ha Vörösmarty és Schiller stílusát rokonítja azon a réven, hogy a romantika dinamikus idealizmusában egyeznek. Hisz szembetűnő az egyik költő stílusának vérbő, tarka, napkeleti jellege s a másik költő arcképe finom átlátszósága, amelyet a gondolat már halványra betegített.

Hasonlóképp veszélyes a dinamikus irodalomszemlélet olyan megfogalmazása és alkalmazása, hogy az „olvasó, a néző, a korszellem, a maga módja szerint egészíti ki és értelmezi a remekműveket“. Ha az egymásra következő korok más és más fokban el is mélyítik a műalkotás szemléletét, egyre új és új réteget hívja elő amint fölötte elvonnulnak, mégis csak belőle hívják elő a vonalakat s a műalkotásnak van annyi ereje, hogy ne holt anyagként legyen a prédájuk, hanem a valóban benne rejlő dinamizmussal megvalósítsa saját jelentését. Részben az „Európa és magyarság“-szemponttal együttjáró „extenzív“

irodalomszemléletnek velejárója a versenyszempont. (Zrínyi megelőzi Klopstockot, Miltont. Az ember tragédiája felülmúlja a hasonló műveket stb.) Itt érezteti hatását a külsőséges irodalomszemlélet.

Hankiss János nem vádolható azzal, hogy mint némely esszéíró, asszimilálatlan, friss külföldi szempontokkal közeledne irodalmunk anyagához, s miközben a fajt hirdeti, a gyakorlatban már a nemzetet is rég feláldozta Európának, de részben épp az anyag végtelen gazdagsága, sokoldalúsága rögtönzésekre csábítja, részben pedig a vállalt feladattal velejár mégis, hogy az elemekre bontott színek tarkaságában vész egybe magyarság és Európa. Viszont kétségtelen, a munka épp ezt a feladatot vállalta, hogy ezt a nagyfokú egybeszövődöttséget mutassa be, a nélkül mégis, hogy a nemzetet jelentő sajátos szín, íz veszendőbe menne. Ennek a feladatnak szolgálatában áll a stílus, amely a kapcsolatok gazdagságával fenyegető szótesést összefoglaló lendületével megkísérli legyőzni. Mindez több mint hatszázoldalas kötetben. A vállalkozás nagyszerűsége tiszteletet parancsol, ha a hatalmas problémaanyag első összefoglalása nem is lehet mentes a vázlatosságtól. Bármennyire a feladat természetével magyarázható az előadásmód, mégsem zárkozhatunk el attól, hogy kifejezést ne adjunk annak a meggyőződésünknek, hogy olyan szétfolyó anyag, mint „Európa és a magyar irodalom“ legkevésbé tűri a stílus egybemosó lendületét, az árnyalást lehetetlenné tevő szuperlatívuszt. Ellenkezőleg a literátor lehalkított hangját, a legszenytelembb előadásmódot kívánja, azt, amely a sokrétűséget az árnyalatok hajszálnyira pontos kiszámításával éreztetni tudja. Épp mert itt minden mindennel összefügg, nagyon vigyázni kell, hogy hogyan. Bizonyos, hogy ilyen áttekintésnek szükségképi előfeltétele az Európa és a magyar irodalom anyag részletes, módszeres következtetésszerű feltárása és egybegyűjtése. Addig is, míg egy ilyen anyagfeldolgozóhoz az alapokat épp a fáradhatatlan szerző által egybehívott munkaközösség megteremti, hasson ez a könyv mint valami fogadalom és vallomás, amely a magyar szellem európaiságáról a középkortól Babitsig elhangzott vallomások, tanúságtételek szakadatlan sorát, ha nem is tudományos módszerességu tagoltságban, de az érzés lendületével egybefogja és tolmácsolja.

Baránszky-Jób László.

Báró Petrichevich Horváth Emil: A Petrichevich-család naplói. II. rész. 3. kötet. Petrichevich Horváth Lázár naplója (1873—88, 1848—50). Pécs, 1941. XXX. [1] 162 l.

Egy napló, bármilyen korban írták is, miadig személyes ismeretséget jelent az olvasó számára azzal, aki a naplót írta és mindig van valami megragadó, szuggesztív hatás abban a módban, ahogyan a multat jeleként vetíti előnkbe. A legérdekesebb stúdiumok közé tartozik, az egyén szemüvegén keresztül bepillantani egy-egy kor életébe. Petrichevich Horváth Lázár, korának ismert „literary gentleman“-je, Széchenyi Istvánnak barátja, egyéniségében sok a romantikus vonás, itt-ott találhatunk naplójában bizonyos pesszimizmusra, vagy inkább az úgynevezett „Zerissenheit“ ekkor már divatba jövő hangulatára valló megjegyzéseket is. Följegyzéseinek stílusa elárulja a jó csevegőt, élénk társalgót. Természetesen kedveli a társaságot és följegyez minden társadalmi eseményt is, amelyben részt vesz. Farsangi mulatságok, hangversenyek — Vieuxtemps, Liszt Ferenc, Thalberg — színházi és operai előadások és

utazás, vacsorák, ebédek, társas összejövetelek töltik ki idejének nagy részét. A napló második 1848—50-ben kelt része, keleti utazását adja vázlatosan.
G.

Gábrél Asztrik: Abélard. Gödöllő, 1942. (Szerző.) 34 l.

Gábrél Asztriknak ebben a munkájában is értéktermelő szövegségben találkozik a hívő pap, a középkori irodalom kedvelője és a mozgékony francia szellem tanítványa. Szerző nemcsak Abélard hányatott életének rajzát adja, hanem ez élet háttérül a XII. századi „protorenaissance“ gazdag szellemiségét is vázolja. De még ezzel sem éri be, hanem sort kerít Abélard utóéletére. Abélard és Héloïse tragikus szerelme főként a XVII. és XVIII. század költőit ihleti: a preromantikába hajló francia gáláns világ érdeklődése pedig hazánkban szintén megéli irodalmi visszhangját, Czirjék Mihály, Dayka Gábor, Guzmics Izidor művei, fordításai a tanubizonyosság erre. Gábrél Asztrik szorgalmas kutatásai így nemcsak a középkortudomány, hanem a francia-magyar összehasonlító irodalomtörténet szemszögéből is jelentősek. Erdekes, hogy egy unikumszámba menő francia felvilágosodási mű (*Histoire des amours et des infortunes d'Abélard et d'Éloïse*) hazai példányát is fölfedezte és ismerteti. Még jobban növelte volna a kitűnő munka értékét a nagyobb terjedelem. Erdemes lett volna az abélardi filozófia részletesebb kifejtése, valamint a kissé tömör és így helyvel-közzel nehezen érthető szövegezés bővebb megfogalmazása.

Angyal Endre.

Rubinyi Mózes: A nyolevanéves Radó Antal. Bp., 1942. Hungária, 31 l.

Radó Antal már kora ifjúságában kapcsolatba került az irodalommal. Munkásságának legnagyobb és legértékesebb része a műfordítás körébe esik; sok kisebb latin, görög, német, francia, angol és orosz fordításán kívül főleg Leopardi kötete, Arisosto *Örjöngő Lóránt*-jának részletes fordítása, valamint Firdusi átültetése komoly nyereségei irodalmunknak. Műfordítói tevékenysége mellett még főleg szerkesztői munkásságát kell felemlítenünk. Mint a Magyar Könyvtár és a Remekírók Képes Könyvtárának a szerkesztője nagy irodalmi tudásról, széles látókörrel és biztos ítélőképességről tett tanúságot. Újságírói működését a Verhovay-féle Függetlenségben, a Magyar Újságban, a Pesti Hírlapban és a Budapesti Hírlapban fejtette ki. Az irodalomtörténet terén egy-két magyar vonatkozású munkáján kívül (*A magyar műfordítás története 1770-től 1830-ig. A magyar rím* stb.) főleg olasz vonatkozású könyvei és dolgozatai: az Akadémia kiadásában megjelent kétkötetes olasz irodalomtörténete, Dante élet-rajza őrzik meg nevét. Mint költőt a nemes érzések és a kiváló formakészség jellemzik. Rubinyi Mózes ügyes összefoglalását az író arcképének és kéziratának hasonmása díszíti.

Galambos Ferenc.

Miszi László: A magyar tragikum-elmélet története. Dolgozatok a m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetéből. Kolozsvár, 1942. 65 l.

A tragikum egyik legegyszerűsebb esztétikai kategória, sőt még ennél is több, mert legszorosabban összefügg élet és halál, sors és akarat, erkölcs és érték végső kérdéseivel. Ez a magyarázata annak, hogy egyrészt majd mind-egyik író életében legalább egyszer szembekerül a tragikum problémájával, másrészt hogy állásfoglalása jellemző egész egyéniségére, művészetére. Némi

túlzással azt is mondhatnók, hogy a tragikum felfogása alapján meg lehetne rajzolni az irodalmi ízlés fejlődés-történetét, legalább is a XIX. században.

Egy ilyen munkához jó útmutatásul szolgálna Miszti László értekezése. A szerző nagy szorgalommal gyűjtötte össze íróink és esztétikusaink véleményét a tragikumról, kezdve Kölcsey Ferenc-től egész Benedek Marcellig. A névsort persze még lehetne bővíteni — miért maradt ki pl. Henszlmann Imre, Zilahy Károly a régiek, Csiky Gergely, Hevesi Sándor, Ambrus Zoltán az újabbak közül? —, de a kép nagyjában így is teljes és hiteles. Kritikát nem gyakorol a szerző az egyes elméletekről s ezért a tartózkodásért dicséretet érdemel — metafizikai kérdésekben általánosan érvényes mérték úgysem alkalmazható. Jó lett volna azonban a különböző vélemények szellem-történeti beágyazottságára részletesebben rámutatni. Eredeti magyar tragikum-elméletről ugyanis alig beszélhetünk; íróink és kritikussaink felfogásában mindig egy-egy nyugati stílusáramlat hatása jelentkezett a megfelelő magyar életérzés tükrében, ezért álláspontjuk jellemzéséhez és megértéséhez feltétlenül hozzátartozik az európai kapcsolatok ismerete is. *rtr.*

Herke Rózsa: Pájer Antal. (Doktori értekezés.) Pécs, 1941. Szerző. 62 [2] l.

Ha a múlt század közepe táján megjelent folyóiratokat, zsebkönyveket gyakrabban forgatjuk, sok feledésbe merült név válik lassanként ismertté előttünk. Ezek közé a kisebb, de azért nem jelentéktelen nevek közé tartozik Pájer Antalé is, aki kortársai előtt elsősorban mint vallásos költő vált ismeretessé. A múlt század kisebb költői közül még igen soknak hiányzik modern, módszeres kutatás alapján megírt életrajza. Herke Rózsa tanulmánya is hiányt pótol. Bő és részletes bibliográfiáján kívül leginkább azt a fejezetet kell kiemelnünk, amelyben Pájer kéziratairól ad tájékoztatót. Függelék képen a dolgozat közli Pájer néhány kiadatlan kéziratát, levelét. *Cs. G. K.*

Pelyvás-Ferencsik István: A magyar irodalmi impresszionizmus és Krúdy Gyula. Debrecen, 1942. A Debreceni Református Kollégium Tanárképző Intézetének Dolgozatai. 58 l.

Bevezetésében a szerző forrásai, elsősorban R. Hamann ismeretes munkája alapján a művészeti impresszionizmus fogalmát ismerteti: s rámutat arra a lényeges vonásra, hogy ez az irány szabadítja fel az egyéni látásmódot. A szerző feladatának azt tartja, hogy megkeresse a magyar irodalom impresszionista jellemvonásait. Az irodalmi impresszionizmustól távol áll minden szigorú körülhatároltság, mert ez aktív állásfoglalást, alakítást kívánna, az impresszionista író pedig messze elkerül minden cselekvény-formáló beavatkozást, s hű marad a passzív szemlélethez. Mivel minden érdeklődésével az emberi lélek felé fordul, költészete nem süllyed a leegyszerűsített tájképfestés szürke egyhangúságába. A homályos érzelmi tartalmakat az impresszionista költő a különös jelzők, az újfajta összetételek, a merész jelentésváltozású szavak alkalmazásával fejezi ki. Nagyjából ezek azok a tételek, amelyeket a szerző az irodalmi impresszionizmusról, vagyis a pillanat benyomásainak írói művészetéről tanulmányában felsorakoztat. Ezek után azt kellene kimutatnia, mi Krúdy Gyula impresszionizmusa. Problémáját azonban néhány odavetett mondatral el is intézi s megelégszik azzal, hogy az író életrajzát, műveinek tartalmi kivonatát és párhuzamainak megjelölését adja. Az egyébként figyelmet érdemlő értekezés felépítése sem egységes. *D.*

Budapesti Szemle. — 1943. 782. sz. Balogh Jenő: *Széchenyi István Akadémiai beszédei.* Széchenyi „állandó gondja volt nyelvünk fejlesztése, közhasználatba vétele, államnyelv gyanánt elismertetése, a hivatalos és társasági életben való terjedése“. A tanulmány külön foglalkozik Széchenyi első akadémiai beszédével. „Ez az első akadémiai beszéd nemcsak kortörténeti, hanem irodalomtörténeti szempontból is nagyjelentőségű lett, mert végeredményben ez vetette meg alapját annak, hogy 100 év előtt a különböző világnézetű, illetőleg eltérő politikai felfogású közírók napirenden volt nagy kérdésekről és nemzeti feladatokról az időszaki sajtó hasábjain sűrűn nyilatkozzanak és így a napi események felsorolása helyett hazánkban is magas színvonalon álló, sokoldalú közírói munkásság kezdődjék.“ — Márai Sándor: *Az író és a nemzetnevelés.* Az írótól kortársai többet és mást is akarnak, mint időtlen alkotást. Választ akarnak, paedagógiai intést és magyarázatot. A szerepnek és feladatnak ez a kötelessége csaknem elviselhetetlen felelősséggel terheli meg az író lelkiismeretét. A közösség, amelyhez tartozik, a veszélyérzet követelésével fordul feléje és szavat akarja hallani: lelkiismerete, mely szigorúbb cenzor, mint amelyet a hivatal valaha is az író nyakába ültethet, pontosan előírja, mivel tartozik művének és mivel az embereknek? S ha figyelmesen megvizsgálja a nagy szellemi alkotások sorstörténetét, fel kell ismernie a kegyetlen igazságot, mely így hangzik: az író, kinek legfőbb dolga, Istentől kapott megbízatása, hogy a tökéletes kifejezés, az Alkotással egyenrangú szerkesztés fenéges eszközeivel felmutassa az embereknek nem múltó értékű művekbe: a nevelő hatású szöveget és igazat, ugyanakkor, amikor a szellemi munka természete szerint élete minden erőfeszítését ennek a feladatnak szenteli, kénytelen résztvenni az időszerűben is, kénytelen a maga részét vállalni mindabból, ami gyötrő kérdés, fájdalmas gond, tragikus félreértés az emberiség és hazája életében. — 783. sz. Csathó Kálmán: *Modern színjátszás.* „Régen, amikor ültet a szöveg elszavalása volt a színész legfontosabb feladata, amíg a színésztől, hogy úgy mondjam, nem az alak és a drámai helyzet, hanem csak a szöveg megjátszását követelték, a rögzítés könnyű volt. Ma azonban más a helyzet, mert a modern színjátszás lényege az, hogy a színész beleélje magát művészileg a szerepébe, mégpedig nem a szövegbe, hanem az alakba és a drámai helyzetbe.“ — 784. sz. Voinovich Géza: *Az irodalom és a háború.* „A háború gordiusi csomóját nem az írói toll fogja megoldani, de azt megteheti, hogy megoldásukhoz hozzáneveljen, hogy komolyságra szoktasson. A feladat, a felelősség felerészben a közönségre hárul, hogy figyelmét a komolyság felé fordítsa.“ — Tóth László: *Prohászka Ottokár püspök emlékezete.* Prohászka Ottokár hőse volt a nemzeti eszmének, a magyarságnak, amelyet ő mint minden igaz nagy magyar, elválaszthatatlannak érzett a krisztusi kereszténységgel. — 785. sz. Eckhardt Sándor: *Losonczy Anna.* A szerző új levéltári adatok nyomán rajzolja meg Losonczy Anna jellemét. Rendkívül érdekes bevilágítást nyújtanak az általa talált, Losonczy Anna diktálta levelek Anna lelki világába, főleg birtokszerző szenvedélyébe s így döntő magyarázatot nyuj-

tanak abban az irányban, hogy Losonczy Anna miért nem adta kezét a könynyelmű Balassi Bálintnak, hanem Forgách Zsigmondnak. — Voinovich Géza: *Mátyás király és a magyar irodalom*. „Kegyetlen magyar sors, hogy nagyságából alig maradt egyéb, mint romok, versfoszlányok és büszke emlékezés.“

Délvidéki Szemle. — 1943. 1. sz. Madácsy László: *Juhász Gyula és Oláh Gábor költői barátsága*. A két költő barátságá levelezésük alapján.

Egyetemes Philologiai Közöny. — 1943. 1. sz. Eckhardt Sándor: *A körmendi Balassi-emlékek*. Beszámoló a körmendi Batthyány-levéltár Balassi Bálintra vonatkozó érdekes adalékairól. — Elek Oszkár: *Don Juan mondója Kisfaludy Károly Karácsonj-éhen*. Kisfaludy a bécsi színpadon láthatott Don Juan-témát feldolgozó melodramát. — Eckhardt Sándor: *Hol van Mindszenti Gábor naplója?* Az eredeti kézirat valószínűleg a marosvásárhelyi Teleki-tékában lappang. — Schwartz Elemér: *Bél Mátyás német helyesolvasási szabályai*. Bél a mai német előadási nyelv első tanítómestere. — Baumgarten Sándor: *Adalékok a magyar humanisták francia kapcsolataihoz*. Berzeviczy Márton francia írókkal való kapcsolatai. — Országh László: *Marlowe magyar forrása*. A híres angol drámaíró egyik drámájában Bonfini alapján a várnai csatát is leírja.

Erdélyi Helikon. — 1943. 2. sz. Bory István: *Széljegyzetek Az ember tragédiájához*. Néhány probléma megvilágítása.

Erdélyi Múzeum. — 1943. 1. sz. Vita Zsigmond: *A Bethlen-kollégiumi színjátszás a XVII. és XVIII. században*. Új adatok a nagyenyedi iskolai színjátszás történetéhez. — Vita Zsigmond: *Románia magyar irodalmának bibliográfiája (1940—41-ben)*.

Helicon. — 1942. 1—3. sz. Fideleiro de Figueiredo: *Las dos formas de la critica: ciencia de la literatura y dirección del espíritu*. Az irodalomtudomány és szellemtörténet kapcsolata. Kissé Cysarz szellemében („Literaturwissenschaft — Lebenswissenschaft“) az irodalmat eszköznek tekintni az ember minél tökéletesebb megismerésének szolgálatában. — Benno von Wiese: *Das deutsche Gesichtsdrama*. A történelmi dráma fejlődéstörténete. — René Bray: *Boileau et la théorie de la tragédie*. Boileau elméleti felfogása a tragédiáról. — Horst Opper: *Vom Wesen der Autobiographie*. Az önéletrajz sajátos vonásai. — Ladislao Gáldi: *La penetrazione dei generi in una letteratura nascente*. A román irodalmi műfajok keletkezése. — John Honti: *On a type of saga incidents*. A saga-irodalom egyik típusáról. — Giuseppe Toffanin: *Omero fra umanisti e romantici*. A romantika Homerosz-szemlélete. — Hugo von Kleinmayr: *Rilke*. A Rilke-kutatás mai állapota.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1942. 4. sz. S. Szabó József: *Zoltai Lajos*. Sőregi Jánosnak Zoltai Lajosról írt életrajzával kapcsolatban a cikk röviden méltatja a debreceni Déry-Múzeum volt igazgatójának tudományos munkásságát, különösen kiemelve irodalomtörténeti jelentőségű tanulmányait. — Viszota Gyula: *Gróf Széchenyi István, mint katona*. (4.) Széchenyinek az 5., majd a 4. huszárezred kötelékében eltöltött éveiről szóló beszámoló, 1815. március 1-től 1826. április 15-ig. Széchenyinek a katonaságtól való megválásig. — Pais Károly: *Kisfaludy Sándor két Rózája*. (2.) Folytatása azon

bizonyítékok felsorolásának, amelyekből megállapítható, hogy Kisfaludy Sándor Naplóját és a Kesergő Szerelmet is utólag alkalmazta Szegedy Rózára, amikor az már a felesége volt. — *Emilia-kódex*. A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban lévő XVII. századi szakácskönyv ismertetése. — *Vörösmarty szépirodalmi könyvkiadóállalati terve*. A fogalmazványtöredék szövege. (1840-es évek.) — *Eötvös műfordításai Palocsay Tivadar verseiből*. Német versekből készült fordítások. — *Szász Károly és Badics Ferenc levelezése*. Tíz levél közlése. — *Könyvismertetések*. — *Repertorium*.

Koszorú. — 1943. 2. sz. Kornis Gyula: *Hegedüs Loránt*. „Csodálatos dinamikus, szóba és írásba egyre kirobbanó egyénisége, amely a lángelme jegyét viselte homlokán, valóban kifejelesztette magából, cselekvésbe és tárgyi alkotásba öntötte mindazt a tehetséget, amellyel a Gondyjelenség pazarul megajándékozta.” — Havas István: *Gárdonyi Géza írói jelentősége*. „Gárdonyi művei már életében megragadták az ifjúságot... Írásaiban minden mondat egy-egy vallomás, mely olyan mélységből tör felénk, ahol istenek lakoznak.”

Magyar Szemle. — 1943. 44. köt. 1. sz. Fábíán István: *Horváth János iskolája*. Tanítványai közül Kerecsényi Dezső alkalmazza a legtisztábban a Horváth János könyveiből leszűrhető tanulságokat.

Magyarságtudomány. — 1943. 1. sz. Fitz József: *A vándoronyomdák*. Kutatja a vándorlás okait. A nyomdászok pártfogói, a társadalom minden rétegéből származnak. — Eckhardt Sándor: *Batthyány Boldizsár a francia udvarnál*. — Tolnai Gábor: *Gróf Bethlen Miklós*. Bethlen Miklós élete ö-életrajzával éri el teljességét. Művéből a kicéréshez közeledő barokk szelleme sugárzik. — Benedek András: *Betlehemes játék Homoród-Remetén*. A negyedik remetei változat elemzése és szövegek közlése fénykép- és hangjegymellékletekkel. — Fábíán István: *Az adoma irodalmunkban*. Az adoma akkor jelentkezik irodalmunkban, amikor kialakul a középnemesség sajátos ízlése. A Ludas Matyi az első alkotás irodalmunkban, mely műfaja szerint is adoma. Gyöngyösi Istvántól napjainkig szinte töretlen láncot alkot az adomázgató, derűs, az életben gyönyörködő írók sora. — Dénes Tibor: *Postromantika a XIX. század utolsó szakaszában*. A századvégi magyar irodalom sokkal inkább romantikus, mint realista jellegű. Párhuzam a XVIII. és a XIX. századvég között.

A Szent István Akadémia Értesítője. — 1941. XXVI. kötet. Pataky Arnold: *Megemlékezés gróf Széchenyi Istvánról*. Széchenyi abban látta földi életének legfőbb célját, hogy a közre nézve hasznos lehessen; egyéniségét ezen a téren is mély valóságosságával igyekezett mindig jobban tökéletesíteni. — Várdai Béla: *A négy százéves jezsuita rendről*. Pázmány Péter, Káldy György, Faludi Ferenc, Baróti Szabó Dávid, Rajnis József, Bangha Béla és még számos név a bizonyítéka annak, hogy a jezsuita rend kiváló helyet töltt be a magyar irodalom történetében. — Várdai Béla: *Kincs István trófi félszázada*. Kincs István kortársai nem ismerték eléggé, pedig emberi, papi, írói egyénisége a leggazdagabbak közé tartozik. „Fényes tehetsége és nagy termékenységével mellett is csonka maradt fejlődése: inkább széttördelődött, mint eljutott a tetőpontjára. De így is ő lett a legkedvesebb szavú, legnépszerűbb katolikus szellemű elbeszélő s hozzá az egyetlen humorista közöttük.”

Kovacsóczy Mihály kiadatlan levelei.

Kovacsóczy Mihály nevét nem teljesen megérdemelten törölte ki emlékeztől a magyar irodalomtörténetírás. Ha mint poéta nem is gazdagította új hanggal a magyar költészetet, mint fáradhatatlan lapalapító, szerkesztő és cikk-író figyelmet érdemel.¹ Az Országos Széchényi-Könyvtár kéziratában őrzött alább közlendő levelei éppen erre a méltatlanul elfelejtett működésére vetnek világot. Báró Mednyánszky Alajoshoz írt négy levelében *Árpádia* című zsebkönyvéhez kéri a már hírneves történész és népmese kiadó közreműködését. A négy levél az *Árpádia* létrejöttének állomásait szemlélteti; Kovacsóczyt körülbekörítve, jól válogató szerkesztőnek ismerjük meg belőle. Számos előkelő, jönevű munkatársat sikerült szereznie mind Magyarországon, mind Erdélyben. Többen családi levéltárak anyagát is rendelkezésre bocsátották történelmi forrásközlések céljára. A levelek a zsebkönyv előállításának műhelytitkait is felfedik: a kéziratokat — postaköltség kímélése kedvéért — Wigand pesti könyvkereskedő közvetítette, az illusztrációkat Karlsruheban metszették acélba. — De Mednyánszky nem csupán író volt, hanem helytartósági tanácsos is, kinek kezében később éppen a sajtóügyek összpontosultak; jóindulatára Kovacsóczynek ezért is szüksége volt. *Szemlélő* című folyóiratának engedélyezéséhez kéri és reméli pártfogását. — Az ötödik levél tulajdonképpen a meginduló *Szemlélőről* szóló jelentés; szövege nyomtatott, csak a címzés és az aláírás Kovacsóczy kézírása. Pusztán véletlen, hogy a nyomtatott jelentésnek itt közölt példánya Horvát Istvánhoz van címzeve; érdemes volna tudni, kiknek küldött még ilyen szövegű felhívást a szerkesztő. Sokan lehettek, másképp a hosszú szöveget kinyomatnia nem lett volna érdemes.

Kovacsóczy Mihály — br. Mednyánszky Alajoshoz.

1.

Méltóságos Báró 's királyi Tanácsos Úr!

Mi történt legyen honi történeteink telvilágosításában maiglan? mint fáradozóának Fessler, Engel, Kovachich, Pray, Palma, Romy, Katona, Cordines. Bél 's mások, a' régi oklevelek 's hagyományok' felfedezésében Méltóságod nálamnál sokkal jobban tudja, de tudja azt is mennyi kincs lappang, egyes Nemzet-ségek gazdag levél táraiban, várván a' szorgalmas vizsgáló által való felfedezésére. gazdag levél táraiban, várván a' szorgalmas vizsgáló által való felfedezésére. A hisztoria pályáján tömérdek még a' szedni való, 's ennek tudása ösztönöze engem' arra hogy a' jövendő 1833 esztendőre egy olly alkatú Almanachot, mint Méltóságod B. Hormayer Urral bocsáta közre, ezen czímzettel Árpádia Zsebkönyv az honi történetnek szentelve, nyújtsak Nemzeteknek. Meggyőződve

¹ Dezsényi Béla: *Kovacsóczy Mihály és az első magyar napilap terve.* Budapest, 1941. (Az Irodalomtörténet füzetek. 4. Kny. az Irodalomtörténetből.)

aról, hogy Méltóságod honunk listoriájára nézve tudósaink között a' leg-gazdagabb gyűjteménnyel bir, Gróf Dessewffy József Úr ösztönzésére bátor-kodom aziránt Méltóságodhoz folyamodni, hogy Zsebkönyvemet alkalmas munkákkal elősegélleni méltóztassék, nem különben a' Nagy Méltóságú Királyi Helytartó Tanácshoz Ns Abaúj Vármegye által intézett esedezősemet Szem-lélő czimű folyóírásom megengedése tekintetében hatalmas védelte által létre szállítani tessék, Zsebkönyvem' külséjéről csak azt bátor-kodom még meg-jegyezni, hogy a' hozzá tartozó négy kép jeles Bécsi művészek munkája leend.

Ki midőn magam' hathatós kegyeibe ajánlanám mély tisztelettel öröklök

Méltóságodnak

Kassán Febr 15-én 832.

alázatos szolgálja

Kovácsocz Mihály

Hites Ügyvéd

2.

Kassa Böjt más hava 15-én 832.

Méltóságos Báró!

Milly kelemesen [!] lepett légyen meg Méltóságod levele, elevenben kép-zelheti, mint sem leirhatnám, ha azt mondom hogy általa egy gyön-géden ápoló reményem bétölt. Ha munkálódásaimban ösztönre lett volna szükiségem, ez leghatalmasban hatna reám. Bátorít szivesége azon nyilatkozatra, hogy fájdalommal tapasztalám Méltóságod soraiból, hogy soraim szándokom szerint felfogni nem méltóztatott, annyiban hogy én Árpádiát soha sem ohajtám évszaki iratnak, hanem a' mint a' ezimezet mu-tatja csak Zsebkönyvnek alkotni, 's ugyan annak is hagyni, míg folyamatjait balcsapások el nem nyomardják.

Ellenben én már 1831-ben Junius holnapban folyamodék a N. M. Kir. Helytartó Tanácshoz, egy folyó'rat kiadására való engedelemért, ezt én *Szem-lélőnek* bémálám, hetenkint kétszer fogna megjelenni. Kérelmem az enlítetttem Dicasterium, Ns Abaúj Vármegyével olly utasítással közlé, hogy iránta való véleményét közlené, a' járvány melly honunkat pusztitá akadály lön a' korábbi teljesítésben 's így csak Karácsony hava 24-én küldé fel a' tisztelt Vármegye nekem felette kedvező véleményét, erre a' kértem engedelem maiglan elmaradt — *A' Szemléllő a' Tudományok' és Litteratura mezején* tehát azon évszaki vagy is heti irat melyre nézve Méltóságod hatalmas elősegéllését 's * mult levelembé kértem, 's jelenleg is kérni bátor-kodom, 's hitten hiszem hogy köz-ben járásánál fogva az ohajtva várt engedelmet mennél előbb meg is nyeredem.

Visszatérek Árpádiára. Erdélyből, Gróf Kemény József, Báró Bálintit Károly, Incoz János, Konderezz Ferencz nem megvetendő, vagy is inkább is kelletős munkákkal apolják [!] igyekezetem, innen Gróf Dessewffy József és Gróf Forgács József Szécsenyből gyarapitják irataim. Legnagyobb szükében vagyok azonban a' Legendáknak, 's várok képének hiteles leírásokkal együt, Erdélyből ugyan Vajda Hunyadot veárdem, Magyar országból Szalánczot birom. Kézirat másolatim, 's okleveleim Gyűjteménye Ns Kassa városa ritka készsége

* Olvashatatlan szó.

által szépen nevenszik — 's most azon remény biztat hogy e' hézagot Méltóságod kegyessége kipótlandja. Habár minden küldemény Méltóságod jeles gyűjteményéből kimondhatatlan nyereség, óhajtanám mostra még is, ha már az általam elkészített Corvinus János Biographiájához némely dátumokkal elősegéllenc, valamint a' homályba tűnt Sárkányrendről valami világosítást közölni méltóztatna. Távol legyen tőlem hogy én Méltóságodat tapasztalásának 's mély belátának a' küldemények iránt ösvényt szabni akarnék; azeket egyedül azért bátorodom kijegyezni mivel hajdoni dolgozatimhoz illők — a' menyire emlékezem a' Révaiak nemágozatja sem látott még világot — én pedig ezen nemzettségnek sok tekintetben nagyon lekötelezve vagyok.

A' mi az Árpádia küljét illeti, nem szánom költségemet, 's a' képeket a' Carlsruhi mű Intézetben Fromm kormánya alatt metszetem aczélba — hogy onnét csak jelest várhat az ember; számosabb bizonyítékok szólnak sokféle zsebkönyvekben, mint sem hogy vitatnom kellene. Az az egy kérelmem még, ha hogy Méltóságod némely arcz vagy vár rajzokkal bir, méltóztassék azokat velem közleni, a' póstán, valamint minden egyéb irományt, vagy Wigand Otto könyváros által, ennek testvéréhez Wigand Györgyhöz utasítva — azon irományokat melyeket meg nem tarthatnék, valamint a' rajzokat is, minden más postával Méltóságod kezeihez szolgáltatnék vissza.

Fogadja Méltóságod forró hálámat, szerencsétlenszen parancsaival, 's semmi alkalmat el nem mulasztandok, hogy megbizonyítsam mi határtalan tisztelettel nevezi magát

Méltóságod

alázatos szolgájának

Korácsóczy Mihály

3.

M. B. Mednyánszky Alajos urnak

Méltóságos Báró!

Itt veszi Méltóságod Árpádia jelentését, melyben egyszersmind tartalmát előterjesztem, a' mi szerint bősös küldeményei választását alkalmaztatándja. Erdélyből minden órában várom Gróf Kemény József Úrtól a' Gerlicziek, Vasok, Bethlenek és Kemények Genealogiáját, nem különben Vajda Hunyadnak hiteles leírását, Rosnyai Dávidnak életrajzával. Gróf Forgács József Szécsényből Szaláncz vára leírásával örvendeztet meg, 's Tokody János tartományi biztos is ígérte készségét — Kéziratimba vannak több Biographiák, 's 2-ik Endre királyunk kereszties hadának leírása, Gyurkovics Senator Úrtól habár maiglan feleletlen hagyá levellem reméllek még. Igen óhajtanám ha M. G. Teleky József arczrajzát megkaphatnám szándékom minden évi folyamatban egy élő nagyinak vagy Tudosnak képét adnom. Ha Méltóságod ezen derék honfi rajzát birná, vagy baj nélkül hozzá juthatna, vagy legalább útba igazithatna, kimondhatatlanul szaporitaná Méltóságod eránt való lekötelezéseimet.

E' perczen kapom Báró Balintit Károlytól Markházy Pál emlékét, 's Gróf Dessewffy Jóseftól Kazinczy Biographiáját. Kassa városa különös készséggel megengedő Levéltára használatát, melyben utó született László parancsát Hunyady László 's szitói elfogatása iránt mint eddig legalább előttem ismeretlen oklevelet sok jelesek között lelém.

Az Akadémia által utolsó gyűlésében fordításra ajánlott munkák közül Engel Magyar Ország történetei, több évek óta nagyobb részént készen vannak nálam, 's örvendek az alkalomnak mely magát reméntenül nyújtja közzsítésökre.

A' Nefelegtől kitett jutalom nem foghatom meg mi okból olly kevésrészvétet gerjeszte hogy két Balládánál 's két elbeszélésnél több nem küldődött bé 's így az Akademiát a' bírálással nem akarom fárasztani.

Ki midőn magam' Méltóságod tapasztalt kegyeibe ajánlanám, de különösen Árpádiámat 's Szemlélő című folyó írásomat, megkülönböztető mély tisztelettel öröklök Méltóságodnak

Kassán Bőjt más hava 25-én 832.

alázatos szolgálja

Koracsóczy M.

4.

Méltóságos Bátor Cs. Királyi Kamarás 's Tanácsos Úr!

Árpádiát, mellynek Méltóságod diszes nevével ékesítve leve szerencsője literaturánk látkörén megjelenhetne, jelenleg mint valódi tiszteletem színezetlen jelét bátorodom Méltóságod kezeihez szolgáltatni. Nálamnál senki sem tudja jobban, hogy: non omne tulit punctum. ha valaki azonban azt megfontolja mennyi akadályokkal kell küszdenünk, m'nd a Censura, mind az Irók. 's végre a' külső csin kiállítása miatt, az bizonyára kegyesen ítélend, gyöngéi fölött elsimúl. 's a' szépet 's jót ápolni fogja. Árpádia kezdet, szorgalmam czé'ja hogy évenként nevedekdjék becsé.

Szerencsémnek tartandom Méltóságodtól megtudni, mennyi példányt parancsol, ezek rögtön utnak indítatnak.

Ki midőn Árpádiámat Méltóságod további oltalmába, 's folyóírásom ügyét hatalmas pártfogásába ajánlani bátorodom, megkülönböztető hü 's mély tisztelettel nevezem magam Méltóságod

Kassán Karácson hava 15-éi 832.

alázatos szolgáljának

Koracsóczy Mihály.

Koracsóczy Mihály — Horvát Istránhoz.

Tekintetes Tüdős Táblabíró Úr!

Legközelebb eltűnt 1832-ik év végnapjaiban szerencsém vala a' Nagyméltóságú királyi Helytartó Tanácstól, egy Időszakírás kiadhatására, kegyelmes engedelmet nyernem; czíme: *Szemlélő, a' Tudományok, Literatura 's Művészetek mezején*, megjelent Julius elsőjével, a' posta útján, minden héten kétszer, hozzá járulnak toldalékol minden második héten a' *Literaturai lapok*. — Az elsőnek tárgya:

1. Minden, mi a' költés kötött vagy kötetlen tollú körébe tartozik.
2. A' világ, de különösen a' magyar nemzet egyházi 's polgári történeteit érdeklő vitatások, vizsgálatok, a' hajdon 's jelenkor nevezetése, fontos oklevelek, szerződések, nemágozatok.

3. Népek és nemzetek, városok és tartományok ismertetése, statistikai, topographiai 's történeti tekintetben; népszokások egyes vonások művelődési előhaladásokból, geographiai fölfödözések, jeles utazások.
4. Jeles férfiak és asszonyok életrajza, egyes érdeklő vonatok életökből, koszorús írók kifejlődése, világot nem látott levelezéseik.
5. Rövid értekezések a' tudományok minden ágazatjából, kivéven a' politikát 's theológiát.
6. Jeles eredeti vagy fordított munkák próbaközlései.
7. Az elővilág ismertetése, maradványai fölfödözésének jelentése 's leírása.
8. Philologiai értekezések.
9. A' Színészség minden Nemzeteknél, de leginkább nálunk.
10. Csinos 's elmés Anekdoták.

A' *Litteraturai lapok* kiterjednek:

1. Józan, de soha személyt érdeklő kritikára. műbírálatokra, a' legjobb kritikai havi iratok kivonatjaira.
2. Előterjesztik a' Literatura állapotját, mint nálunk, ugy minden művelt nemzeteknél.
3. Jelentik a' tudós foglalatosságokat.
4. Minden új vagy régi de ritka könyvek jelentéseit elfogadják.

Ha igaz az, hogy a' nemzetiség szelleme a' nyelv, melly nélkül csonka a' hazafiság, 's nincs sajátos nemzeti műveltség, úgy nem kételkedem, hogy a' fönnérdeklettem tárgyak, honi nyelven előadva, hazánk olvasóinak ingerlő érdekkel [!] bírandanak, de mennél terhesebb egycseknek illy tetemes munka melletti fáradozása, mennél sikeresebb előmenetet lehet egyesült erőttől várni, annál szükséges Időszakiratom számára több barátokat 's munkatársakat szerezni, ezek közé a' legüszintébb bizodalmu tisztelettel bátorkodom Tekintetes Uraságodat megkérni, remélve hogy csecsemős intőzetemtől lelkes munkálatait 's mind azt, a' mit reá nézvést hasznosnak tart, meg nem vonandja. En részemről minden más szolgálatom ajánlata mellett, Időszakiratom lapjaival szívesen szolgálok, csak azon egyért esedezvén, hogy a' posta költség kimélete miatt, a' nagyobb nyalábokat ha biztos alakommal nem. tehát Wigand Otto Pesti könyvtáros úr által, czímem alatt hozzám utasítani méltoztassék. Ki igenlő feleletért könyörögvén, szíves kegyeibe zárkoztan igaz tisztelettel vagyok

Tekintetes Uraságodnak

Kassán Febru. 3-án 833.

alázatos szolgája

Kovácsóczy Mihály

Tettes

Horváth István MK. Pest. Újpiacz Ürményi ház.

Az utolsó levél a megszólítást és a címzést kivéve nyomtatott szöveg!

Dezsényi Béla.

Hírek.

Radványi Kálmán halála. A magyar ifjúsági irodalom egyik szeretetreméltó egyénisége, Társaságunk választmányi tagja költözött el vele az élők sorából. Emlékét kegyelettel őrizzük!

Kosztolányi Dezső emléktábláját Szabadkán, a költő szülőházán helyezte el a Kosztolányi Dezső Irodalmi Társaság. Az ünnepségen Kosztolányi édesanyja is résztvett.

Juhász Gyula-emléktáblát lepleztek le, mely a nagyváradi premontrei gimnázium falán nyert elhelyezést. Az ünnepséget a Szigligeti Társaság fennállásának félszázados jubileumával kapcsolták össze.

Szenteleky Kornél Társaság alakult Zomborban. A Társaság tiszteletbeli elnöke: Herczeg Ferenc. Szenteleky a vajdasági irodalomnak a megpróbáltatás évei alatt a nemzeti gondolat érdekében missziót teljesítő apostola volt.

Elhunytak.

BERCZELI HARRYNÉ, l. *Gajary Erzsébet.*

DÉR ISTVAN, ny. áll. gimn. tanár, szül. Apostagon (Pest vm.) 1869. megh. Budapesten 1943. január 19-én. — Ev. 1895/25. működött a tanári pályán. — Műve; *Pálóczi Horváth Adám „Hunnias”-a.* Temesvár, 1899.

CSEKEY ISTVANNÉ, l. *Pesch Hermína.*

GABANYI LASZLÓ (olysói és héthársi) színész, szül. Kolozsvárt 1879. december 18-án, megh. Budapesten 1943. január 23. án. — Rákosi Szidi színiiskolájának elvégzése után 1899—1912. vidéken, 1913. januárjától a budapesti Nemzeti Színházban működött. Az 1890-es évek végén jelentek meg főv. és vid. lapokban a versei.

GAJARY ERZSÉBET (özv. tahi Unger Richárdné, előbb Berczeli Harryné, miskai és csertői) szül. Kalocsán (Pest vm.) 1883. október 4. én, megh. Budapesten 1943. január 16-án. — 1906-tól írt meséket és elbeszéléseket.

GYORBIRÓ ISTVÁN (primor léczfalvi és úzoni), a Kőfaragó és Kőműves Ipartestület főjegyzője, szül. Felsőcsernátonban (Háromszék vm.) 1889-ben, megh. Budapesten 1943. január 9-én. — Az 1930-as évek elején hírlapíróskodott Budapesten.

HEGEDÜS LORÁNT (magyarzsákodi), dr. sc. pol., m. kir. titkos tanácsos, felsőházi tag, ny. pénzügyminiszter, a TEBE elnöke, a M. Tud. Akad. t., a Kisfaludy Társ. r. tagja, szül. Budapesten 1872. június 28-án, megh. u. o. 1943. január 1-én. — Nagy publicisztikai és szépirodalmi működést is fejtett ki.

HELLER BERNAT, dr. phil. ny. rabbiképzési tanár, szül. Nagybiccén (Trencsén vm.) 1871. március 16-án, megh. Budapesten 1943. február 28-án (tem. napja). — 1896—1919 áll. gimn. tanár, 1919—1922 izr. főgm. igazgató, 1922—1935 az orsz. rabbiképzőint. tanára volt. Irodalomtört. és néprajzi cikkeket írt.

HERBOLY FERENC, főszerkesztő, szül. Zalaegerszegen (?) 1942. december 31-én. — Szerkesztő volt, tárcákat is írt.

HEVESI (1905-ig Handler) SIMON, dr. phil., vezető főrabbi, szül. Aszódon (Pest vm.) 1868. március 23-án, megh. Budapesten 1943. február 1-én. — Műfordító és hitszónok is volt.

LATTYAK NANDOR, tb. esperes, ny. r. k. plébános, szül. Chizsnén (Arva vm.) 1872. április 18-án, megh. Piliseshabán (?) 1943. februárjában. — Novellafordítása is van.

NANIK PÁL, a *Pápai Hírlap* szerkesztője, szül. 1871-ben, megh. Pápán 1943 januárjában.

NÉMETH JÁNOS, szentszéki tanácsos, ny. r. k. plébános, szül. Nemcsulácson (Zala vm.) 1862. január 28-án, megh. Keszthelyen 1943. január 14-én. — Szerkesztette a *Balatonvidék*-et.

PERESZLÉNYI ZOLTAN, dr. jur., ny. min. tanácsos, szül. 1875 körül, megh. Győrött 1938. március 21-én (68 éves). — Verseket írt és szerkesztette a *Liptó* c. lapot.

PESCH HERMINA (özv. Csekey Istvánné), ny. p. isk. tanár, szül. 1863 körül, megh. Budapesten 1943-ban (81. évében). — Írt a kuruc költészetéről.

RADNAI (1886-ig Reisinger) OSZKAR, dr. phil. ny. tanügyi főtanácsos, áll. tanítókép. igazgató, szül. Budapesten 1881-ben, megh. u. o. 1942. december 31-én. — Tárcákat s irodalomtörténeti tanulmányokat írt.

RADVANYI (1906-ig Romanek) KÁLMAN, dr. phil. érs. gimn. r. tanár. a Szt. István Akad. r. tagja, szül. Ipolyszalkán (Hont vm.) 1887-ben, megh. Budapesten 1943. március 18-án (tem. n.) — Szerkesztője volt a *Zászlónk* c. ifj. lapnak.

REICHARD PIROSKA, dr. phil., volt szlov. leánygimn. tanár, szül. Beregszászon (Bereg vm.) 1882. szeptember 26-án, megh. Budapesten 1943. január 1-én. — Több verskötetete van.

ROHN LASZLÓ, v. szerkesztő, szül. Budapesten 1888-ban, megh. u. o. 1943. január 10-én (tem. napja). — *A M. Orsz. Tudóstól* c. könyvatos szerkesztője volt.

RUTTKAY VILMOS (alsó- és felsőruttkai), dr. jur. ny. m. kir. követségi tanácsos, szül. Budapesten 1869. szeptember 29-én, megh. u. o. 1943. febr. 10-én (tem. napja). — Több közigazd. és diplomáciai tárgyú önálló kötete is van.

SÁNDOR (1898-ig Salzer) ALADÁR, dr. jur., ny. táblai bíró, ügyvéd, szül. Pápán (Veszprém vm.) 1872. június 30-án, megh. Budapesten 1943. április 1-én (tem. napja). — Novellákat, tárcákat és regényt írt.

SÁNDOR IMRE, hírlapíró, szül. Pápán (Veszprém vm.) 1892-ben, megh. Budapesten 1943. március 8-án. — Több színdarabot, regényt s regényfordítást írt.

UNGER RICHARDNÉ, I. *Gajáry Erzsébet*.

G. P.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TARSASÁG.

I. Tisztviselők.

Elnök: Alszeghy Zsolt. — Alelnökök: Gulyás Pál, Sik Sándor, Szász Károly, Szinnyi Ferenc. — Titkár: Brisits Frigyes. — Szerkesztő: Kozocsa Sándor. — Jegyző: Kerecsényi Dezső. — Pénztáros: Regényi Sándor. — Ellenőr: Batizi László.

II. Választmányi tagok.

Agárdi László. — Angyal Dávid. — Ágner Lajos. — Baranyai Zoltán. — Baránszky-Jób László. — Barta János. — Bán Aladár. — Bánhegyi Jób. — Bencze István. — Berczik Árpád. — Biczó Ferenc. — Birkás Géza. — Biró Imre. — Bodor Aladár. — Clauser Mihály. — Császár Ernő. — Dezsényi Béla. — Dénes Tibor. — Édes Jenő. — Fábián István. — Farkas Gyula. — Fest Sándor. — Fóris Miklós. — Galamb Sándor. — Gálos Rezső. — Gulyás József. — Gyomlay László. — György Lajos. — Gyulay Agost. — Hajnóczy Iván. — Halász László. — Hankiss János. — Havas István. — Helle Ferenc. — Horváth Béla. — Horváth János. — Imre Sándor. — Kardeván Károly. — Kardos Albert. — Kardos Tibor. — Keményfy János. — Kéky Lajos. — Klemm Antal. — Kocsis Lénárd. — Korpás Ferenc. — Kömives Kolos. — Kristóf György. — Kürti Menyhért. — Lám Frigyes. — Lengyel Miklós. — Madzsar Imre. — Marczinkó Ferenc. — Melich János. — Merényi Oszkár. — Mitrovics Gyula. — Mixics Lajos. — Nagy Sándor. — Nedeczey Jenő. — Pais Dezső. — Pap Károly. — Papp Ferenc. — Petri Mór. — Pitroff Pál. — Prónai Lajos. — Radó Antal. — Radványi Kálmán. — Sándor István. — Solt Andor. — Solymossy Sándor. — Staud Géza. — Szabó Richard. — Szemkő Aladár. — Szira Béla. — Szomolányi József. — Thienemann Tivadar. — Timár Kálmán. — Vajthó László. — Vargha Damján. — Varjas Béla. — Ványi Ferenc. — Várdai Béla. — Várkonyi Nándor. — Vikár Béla. — Voinovich Géza. — Zolnai Béla. — Zsigmond Ferenc.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ara egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Kozocsa Sándor szerkesztő címére küldendők (Budapest VIII, Rákóczi út 19).

A folyóirat szétküldésére vonatkozó kérelmek és panaszok Regényi Sándor pénztárosnál jelentendők. (Bp. VII, Barcsay-utca 5.)

Az Irodalomtörténet Füzetei.

Szerkesztő: Kozocsa Sándor.

	P
1. Fábíán István: Az irodalomtörténetírás módszereiről..	2—
2. Varjas Béla: Ferenczfi Lőrinc és az első Balassa-kiadás	2—
3. Lovass Gyula: Török Gyula	2—
4. Dezsényi Béla: Kovacsóczy Mihály és az első magyar napilap terve	2—
5. Brisits Frigyes: Babits Mihály	2—
6. Alszeghy Zsolt: Nemzetietlen-e irodalmunknak ú. n. „nemzetietlen kora“?	2—
7. Agárdi László: Bartóky József az elbeszélő	2—
8. Birkás Géza: Az ember tragédiája és a franciák	2—
9. Pap Károly: Adalékok a Debreceni Csokonai Kör történetéhez	2—
10. Cs. Gárdonyi Kláfa: Farsangi játék a XVIII. századból	2—
11. Török Pál: Új vonások Eötvös József báró arcképén	2—
12. Szemző Piroska: Petőfi Sándor követjelöltségének egykorú hazai sajtója	2—
13. Sík Sándor: A magyar romantika kérdése	2—
14. Alszeghy Zsolt: Faludi Nemes ember-ének rokonai	2—

A füzetek a szerkesztőségben kaphatók!

Felelős szerkesztő és kiadó: Kozocsa Sándor, Budapest VIII, Rákóczi-út 19.
42.791. — K. M. Egyetemi Nyomda. Budapest 1943. (F.: Thiering Richárd.)

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

KOZOCSA SÁNDOR

HARMINCKETEDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

BUDAPEST, 1943.

TARTALOM

TANULMÁNYOK.

	Oldal
Gáldi László: „Ludas Matyi“ román átdolgozása	101
Márffy Oszkár: Császár Ferenc a műfordító	113

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Elek Oszkár: A szél és a nap	126
Kozocsa Sándor: Babits Mihály Horatius-fordításai	128

BÍRÁLATOK.

Barta János: Madách Imre. — Sőtér István: Jókai Mór. — Lám Friedrich: Neue ungarische Lyrik. — Hankiss János: A magyar irodalom közéről. — Csapodi Csaba: A magyar barokk. Kovalovszky Miklós: Ady Endre önképzőköri tag. — Kárpáti Aurél: Néma hegedű. — Kardos Albert: Oláh Gábor s a Csonkai-Kör. — Csorba Zoltán: Miskolc és Borsod az irodalomban. — Lám Frigyes: Győr a magyar regény- és novellairodalomban. — Lukács József: A magyar katonai hírlapok és folyóiratok bibliográfiája II. Rákóczi Ferentől napjainkig. — 500 év humora. 131

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Folyóiratok	140
-------------------	-----

FIGYELŐ.

Kisfaludy Sándor levele Jankovich Miklóshoz. — Arany János levele Hunfalvy Pálhoz. — Kemény Zsigmond ismeretlen levelei. — Egy ismeretlen Mikszáth-vezércikk. — Hírek — Elhúnytak. 143

„Ludas Matyi“ román átdolgozása.

Írta: GÁLDI LÁSZLÓ

A magyar irodalomtörténetírás mindeddig kevéssé méltatta figyelemre azt aényt, hogy Barac János, ez a magyaros műveltségű, szorgalmas brassói román versíró (1772—1848) nemcsak Árgirus históriáját ültette át és tette a román nép körében évtizedeken át kedvelt olvasmánnyá,¹ hanem lefordította, illetve meglehetősen szabadon átdolgozta *Ludas Matyi*-t is. Barac egyéni fejlődésében ez a Fazekas-átdolgozás mintegy lezárja az első, kizárólag verses átdolgozásokat termő kort (1801—1828); a román Bogdan—Duică György² érdemes kutatásai igen valószínűvé tették, hogy a magyar vígeposz román változata: *Pipelea Gâscariul*³ az 1801-ben megjelent Árgirus-fordítás, a Jeruzsálem pusztulásáról szóló históriás költemény (*Risipirea Ierusalimului*, 1821)⁴ s a Dugonics nyomán szerzett Odisszeia-átköltés (*Intâmplările lui Ulişe*) után, de még 1828 előtt keletkezett.^{4a} Mindeddig magyar részről talán azért mellőzték *Pipelea* históriájának közelebbi megvizsgálását s az eredetivel való összevetését, mert Barac műve a maga korában nem jelenhetett meg. Hiába küldte el a brassói író 1829-ben vagy 1830-ban Gavra Sándornak, az aradi román gör. kel. tanítóképző tanárának, aki román könyvsorozat kiadását tervezte,⁵ Gavra Barac kéziratát nem adta ki, s *Ludas Matyi* román változata a legújabb időkig csak számos kéziratban lappangott. Egyik másolatát Arad környékén találták meg s ezt adták aztán ki népies kiadásban, mely filológiai igényeket igen kevéssé elégíthet ki, az aradi „Sămănătorul“ könyvtár 8. füzeteként 1916-ban. E késői megjelenés azonban alig csökkenti Barac átdolgozásának érdekességét; ma már tisztán látjuk, hogy e mű teljesen a XIX. század első felé-

¹ Erről ld. *Árgirus históriája az oláh irodalomban* c. tanulmányomat. Egyet. Phil. Közölny, LXIII. (1939), 153. kk. 1.

² G. Bogdan—Duică: *Ioan Barac*. Buc. 1933. Sokkal gyengébb és felületesebb munka a Ion Colan-é: *Viața și opera lui Ioan Barac*. Buc. 1928. (ld. erről ismertetésemet: *Studi Rumeni* IV. 202—4. l.).

³ Az átdolgozás román címét illetőleg nincs egységesen kialakult felfogás. Az alább említendő egyetlen aradi kiadás címlapján *Pitelea* áll, de a szövegben *Pipelea* olvasható. Colan *Pipelea* alakot említi (i. m. 40—1. l.), Bogdan—Duică-nál a *Pepelea* változatot találjuk (i. m. 56 kk. 1.). Az egyetlen hiteles alak csak *Pipelea* lehet. Így idézi az egykorú A. Gavra (ld. Bogdan—Duică: i. m. 60. l. jegyzet) s erre az alakra következtethetünk magának a román költeménynek egyik szójátékából is (*Pipelea pipăește pe boțeriu* . . . 639—40. v., vagyis: „Pipelea megtapogatja a bojárt“). *Gâscariu* a magyar *Ludas* név fordítása (vö. *gâscă* „lúd“).

⁴ Ennek is magyar forrása van: Nagy Ferenc sárospataki tanár *Pártos Jeruzsálem-e* (1799).

^{4a} Bogdan—Duică: i. m. 30. l.

⁵ Gavra terveiről ld. N. Iorga: *Ist. lit. rom. în sec. XVIII*. II. 475. l., valamint V. St. utószavát *Pipelea Gâscariul* kiadásához, 49. kk. 1.

nek erdélyi román közízléséből sarjadt, s ami ennél fontosabb, műfaj-történetileg is szervelesen beleilleszkedik az akkor meginduló román mű-költészetbe.⁶ Ismeretes ugyanis, hogy ama műfajok között, amelyekkel Erdély magyar-német szellemi légköre a XVIII. század végén a románságot megajándékozta, megtaláljuk a komikus eposzt is. E műfaj első román képviselői Budai—Deleanu János (1764—1820) *Țiganiada* című igen szellemes és sok magyar hatásról tanúskodó elbeszélő költeménye,⁷ valamint Koncz József erdélyi magyar színész műve: Csokonai *Békaegerhárcá*-nak szabad román átköltése.⁸ E két műhöz csatlakozik harmadiknak Barac munkája, amely — ha idejében megjelenik — bizonyára népszerűségben majdnem Árgirus mellé emelkedett volna.

Barac átdolgozásával mindeddig részletesen csak Bogdan—Duică foglalkozott, de a román szöveget ő sem vetette össze magyar eredetijével. Más filológiai feladatokat is megoldatlanul hagyott, például nem kutatta ki, mi az igazság ama megjegyzésben, amelyet Barac művének egyik Bukarestben őrzött másolatán találunk.⁹ E szerint ugyanis *Ludas Matyinak* nem 1817-i, Fazekas által átnézett kiadása alapján dolgozott, hanem az 1815-i bécsi ponyvakiadás nyomán. Így tehát a híres magyar költemény román változatáról mindeztideig elég keveset tudtunk.

Mindenekelőtt Barac közvetlen forrásának kérdését kell eldöntönnünk, vagyis oly részeket kell kikeresnünk, amelyek minden kétséget kizáróan igazolják, vajjon Barac az 1815-i első vagy az 1817-i végleges kiadás alapján dolgozott-e.¹⁰ Ilyeneket elég nehéz találni, hiszen egyrésztől nem hű fordításról, hanem szabad, az eredeti szöveg részleteit meglehetősen elmosó átdolgozásról van szó, másrészt pedig magánál Fazekasnál sem túl lényegesek az eltérések a két kidolgozás között. Mindazonáltal kétségeinket több részlet véglegesen eloszlatja. Így például a Matyi megbotozására vonatkozó sorok helyett

Ötvent vágnak rá, melyet süvegelve faránál
Egy ispán híven számlált és Döbrögi börös
Karszékéből számlált . . .

(84—6. s.)

⁶ A magyar hatásra meghonosodott műfajok áttekintését *A XVIII. század magyar humanizmusa és a románság* (Budapest, 1940) c. dolgozatomban adtam (51—2. l.). Ld. még: *La penetrazione dei generi in una letteratura nascente*. Helicon, IV. (1942), 55. kk. l.

⁷ Budai—Deleanuról legújabbán magyarul is írtam az I. jegyzetben említett Árgirus-tanulmányomban. Budai—Deleanu és Gyergyai viszonyáról részletesebben szól román nyelvű tanulmányom: *Contribuții la cunoașterea romantismului românesc*. Convorbiri Literare. 1939. dec.

⁸ Koncz átköltése az Ungaria IV. kötetében jelent csak meg, a XIX. század végén. Rövid méltatást Siegescu József írt róla (Egyet. Phil. Közlöny, 1905, 363. kk. l.).

⁹ Bogdan—Duică: i. m. 56. l.

¹⁰ Tekintettel arra, hogy az 1815-i bécsi kiadás nyomán, amely — mint tudjuk — Fazekas hozzájárulása nélkül jelent meg, csakhamar számos ponyvakiadás készült többé-kevésbé változatlan szöveggel, valószínűnek tartom, hogy Barac forrása nem maga a későbbi igen ritkává lett bécsi „összöveg”, hanem valamelyik utánnomás lehetett (vö. Tóth R.: *Fazekas Mihály versei*. Bp., 1900. 50. l.).

Baracnál ezt olvassuk:

Luându-i găştile toate,
La falangă cum îl scoate
Nepedepsit nu-l lăsa,
Ci din foisor priveşte
Pân'la tâlpi îl potcoveşte.¹¹
(143—47 s.)

Feltűnő, hogy a „bőrös karszéknek“ Baracnál semmi nyoma sincs, e helyett viszont Döbrögi a folyósóról („din foisor“) nézi Matyi megbotoztatását. E változtatás azonban csak látszólagos; az 1815-i kiadás Barac szövegével sokkal pontosabban egyezik:

... mellyet lábtól süvegelve
Egy Ispány számlált, és Döbrögi a' folyosóról
Félkönyökön nézett...

A két kiadás közti különbség világosan tükröződik ebben a részletben is:

1815: Erre Matyit két zöld inges Hajdu lepofozta,
És mind egy ebet a' kastély kapuján kivetette.
1817: Ezt csak alig végzé, néhány zöld ingesek agyba-
Főbe verék, s kiveték jól meghurcolva hajánál...
(91—2. s.)

Barac: Atunci haiducii de spate
Luându-l, din nou îl bate
Cu palme peste obraz
Pe poartă dându-l afară.¹²
(164—7 s.)

Az 1815-i szöveg általában egyszerűbb volt, kevesebb művészi kiszámítottságról tanúskodott, s ez az egyszerűség jobban is illett Barac intencióihoz, aki népének nem magasabb igényekkel fellépő műirodalmat, hanem könnyen olvasható, pergő versekben írott népkönyveket óhajtott adni. Amikor például a végleges kidolgozásban ez a vesszor állott:

Meg lesz már — így szól Matyi — meg lesz Döbrögi verve
(120 s.)

amely sajátos szaggatottságával oly jól fejezi ki Matyi lelkendezését, mindenestre könnyebb volt a régi egyszerűbb, de persze kevésbé művészi változat visszaadása:

Jól megyen a' dolog itt, úgymond, már semmi bajom sints.

Baracnál e sor két rövid ízre bomlik:

Acum merge treaba bine,
Nu-mi mai trebuie nimic.¹³
(238—9 s.)

¹¹ Szó szerinti fordításban: „Elvén összes libáit, deresre húzta s büntetlenül nem hagyta őt, majd pedig (t. i. a földesúr) a folyósóról nézte, hogy „patkolják meg“ egészen a talpáig“.

¹² „Akkor a hajdúk hátulról elkapván őt, újból megpofozzák, kidobván a kapun.“

¹³ „Most jól megy a sorom, semmi sem hiányzik.“

Íme még egy példa annak igazolására, hogy Barac nem a végleges szövegből, hanem az első kiadásból merített:

1815: ... bizonyos legalább, hogy örömmel
És jó kedvvel tért ő meg Skorbuntzius úrhoz.

1817: ... bizonyos, hogy csalfa örömmel
És *degesz erszényel* tért meg Scorbuntius úrhoz.

(340—1 s.)

Barac: ... dânsul cu bucurie
S'a întors cu fire vie
La doftorul cel bătrân.¹⁴

(411—3 s.)

Mint látjuk, a „degesz erszény“ említésének a román szövegben nyoma sincsen. Az 1815-i szöveg vagy valamely más, ezzel azonos ponyva-kiadás használata így bebizonyítottnak vehető s rátérhetünk további feladatunkra, Barac változtatásainak megállapítására és értékelésére.

Bár Barac átdolgozása híven követi Fazekas eredetijének menetét, a külső tagolás szempontjából mégis fontos eltérés tapasztalható. Feltevére, hogy az 1916-i Aradon megjelent kiadásában található beosztás valóban magától Baractól származik, azt mondhatjuk, hogy a román átdolgozó *Ludas Matyi* eredeti négy „Levonását“ szinte túlságosan elaprózta. Az első „Levonás“-nak 3, a másodiknak 6, a harmadiknak és negyediknek 4—4 rész felel meg, úgyhogy az eredeti négy rész helyett, amely az expozíciót és a hármas kalandot oly plasztikusan tagolta, Baracnál 17 kisebb szakasz keletkezett. Ezek az apróbb részek bizonyára az olvasó érdeklődésének felkeltését és állandó ébrentartását szolgálták: Nem egy szakasz éppen ott ér véget, ahol valami érdekes esemény következik s így mintegy kényszeríti az olvasót a következő részlet elolvasására. Mint látjuk, a népkönyvek egyik közismert, régtől használt fogásával van dolgunk. Az egész szerkezetet a következő táblázat érzékelteti:

Fazekas:	Barac:	
Első Levonás	1. <i>Pipelea și mamă-sa</i> (P. és anyja). 2. <i>Pipelea la târg</i> (P. a vásáron). 3. <i>Potcovirea lui Pipelea</i> (P. „megpátko- lása“).	
Második Levonás		4. <i>Pipelea pleacă în lume</i> (P. világgá megy). 5. <i>Pipelea și casa boierului</i> (P. és a bojár háza). 6. <i>Pipelea se face lemnariu</i> (P. ács lesz). 7. <i>Pipelea prânzește la boierii și se duce cu el în pădure</i> (P. a bojárnál ebédel s vele megy az erdőbe). 8. <i>Pipelea leagă mânuile boierului</i> (P. megkötí a bojár kezét). 9. <i>Boierul nu se mai arată</i> (A bojár többé nem mutatkozik).

¹⁴ „Örömmel és jó kedvvel tért vissza az öreg orvoshoz.“

Harmadik Levonás	}	10. <i>Pipelea se gătește pentru a două bătaie</i> (P. a második megverésre készül).
		11. <i>Pipelea jură meșteșugul doftoricesc</i> (P. ellesi a doktori mesterséget).
		12. <i>Doftorul Pipelea la boieriul</i> (P. mint orvos a bojárnál).
		13. <i>Doftoria lui Pipelea</i> (P. orvossága).
Negyedik Levonás	}	14. <i>Teama boieriului de Pipelea</i> (A bojár fél P.-tól).
		15. <i>Pipelea se gătește pentru a treia bătaie</i> (P. a harmadik verésre készül).
		16. <i>Pipelea și geambașul</i> (P. és a lókupec).
		17. <i>Pipelea și boieriul la a treia răfuială</i> (P. és a bojár a harmadik megtorlásnál).

Ha végigtekintünk ezeken a fejezetcímeken, megállapíthatjuk, hogy Barac általában elég ügyesen szedte izekre az elbeszélést. Tagolása logikus „jelenetezés“; a cselekvény mozgalmasságát mindenestre növeli. Erre annál nagyobb szükség volt, mert Barac rövid versei — amelyekre még verstani szempontból alább visszatérünk — bizony sokszor egyhangúan peregték s távolról sem bírtak annyi elevenséggel, mint Fazekasnak jó magyar nyelvérzékkel alkotott, színes, az élőbeszédhez közelálló hexameterai.

Ha már most a részletes szövegegybevetésre térünk, azonnal feltűnik, mennyivel homályosabb az expozícióban Barac környezetrajza még Fazekashoz viszonyítva is. A magyar költőnek e soraiból

Hajdann egy faluban a' Nyíren-é vagy az Erdő-
Háton vagy hol esett, jó szerrel nem jut eszembe
(1—2. s.)

legalább az kitűnik, hogy a történet színhelye Magyarország. Barac a földrajzi keretet még ennyire sem jelzi, hanem megelégszik a „volt egyszer“-féle mesekezdettel:

Fost-a oarecând odată
O văduvă cam ciudată...^{14a}

Könnyű megérteni, miért hagyta el a román író a magyar helyneveket. Barac egész művében gondosan került minden magyar vonatkozást. Nemcsak a költemény címéből maradt el a híres „egy Eredeti Magyar Rege“ megjelölés, hanem másutt is a magyaros sajtóságok mindenütt elhalványultak. Amikor a szöveg Baracot arra kötelezte volna, hogy feltétlenül megemlítsé Magyarország nevét, e helyett a román író „a császári tartományok“-ról emlékezett meg, híven ama román politikához, mely a magyar hatóságok megkerülésével, mindig egyenesen a császárhoz igyekezett fordulni. Ilyen változtatást találunk a következő szakaszban:

^{14a} „Volt egyszer valamikor egy kicsit különös özvegy.“ A *ciudată* „különös“ szó pusztán a rim kedvéért került ide.

Fazekas: Úgyde uram! — felel a' siheder, — jó nagy Magyarország,
És mégis ki hagyom mindjárt vájlatni acéllal
Mind a két szememet, ha csak egy lova hág is elébe.

(IV. levonás.)

Barac: . . . Fie, fie
Dar să-mi sară ochii mie
Așa cal să mai găsești
Ca cu fuga să-l întrecă
Sau ori în ce chip să facă
*In țările împărătești.*¹⁵
(801—6 s.)

Barac dicséretére legyen azonban mondva, hogy a gonosz földesurat sem hagyta meg magyarnak. Ha nála Döbrögi magyar marad (mint például a Budai—Deleanunál szereplő Becskerek Istók, a magyar nemes egyik legelső satirikus rajza), viszont Matyi már mint román ifjú jelenik meg, akkor ebben az olvasók feltétlenül célzást látnak a magyar földesurak s a román parasztok szembenállására, vagyis arra az ellentétre, amelyből részben a Hóra-mozgalom is kirobbant. Barac azonban nem törekedett efféle ellentétek kiélezésére; ő a cselekvényt nemcsak egyes részleteiben, hanem teljes egészében lokalizálni igyekezett. Románná tette nemcsak Ludas Matyit, akiből — mint láttuk — Pipelea lett, hanem Matyi ellenfelét, Döbrögit is, akit Barac egyszerűen *boier* néven említ. A nemzetiségi ellentét eltűnt tehát, de a szociális szembenállás megmaradt s természetesen érvényesült az a demokratikus célzat is, amely Fazekas művének életrekeltője volt. Érdekes azonban, hogy Barac az egyébként névtelen román földesurat éppen *boier*-nak mondta, vagyis egy olyan névvel illette, amely elsősorban a Kárpátokon túli románoknál volt széltében-hosszában elterjedve. Feltehető-e vajjon, hogy a bojárok e jellegzetes típusának megelevenítésével Barac a Kárpátokon túli társadalmi állapotokra célzott? E szándék igen valószínű, bár figyelemmel kell lennünk arra a tényre is, hogy Erdély egyetlen vidékén, Fogarasban a középkor óta szintén voltak *boier*-ok (vagyis a havaselvi vajdák által nemesi rangra emelt és birtokadományban részesített románok), s hogy maga Barac szintén fogarasi származású volt. A Kárpátokon túli siralmas állapotokra való célzás azonban mégis valószínűbbnek látszik; a *boier* szó mellett más speciálisan kárpátalji fogalmak és tisztségek neve is előfordul¹⁶ s az erdélyi magyar nemesi birtokososztályra az egész

¹⁵ „Ám legyen, de ugorjék ki mind a két szemem, ha még találsz a császári tartományokban olyan lovat, amely gyorsabban futna vagy akármiben felérne ezzel.“

¹⁶ Különösen jellegzetes ebből a szempontból a következő részlet:

. . . Nosza ispán, szolga, poroszló
Hajdu, kukta, szakáts, kertész, szoba-, konyhaleányok,
Béres, strázsa, kotsis, fullajtár, bába, favágó . . .
Fusson az udvarból a' rétre, ligetre, tserére
(305—9. s.)

E sorokat Barac így tolmácsolta:
Căminariu, stolnic să saie
Logofeți să nu se spaie,
Arnăuți și bucătariu,

román versezetben sehol a legesekélyebb célzás sincsen; Barac az ő *boier*-ját soha nem nevezi *nemeş*-nek sem, bár ez a szó a XVIII. századi erdélyi román nyelvben egészen közkeletű volt.

A romános környezetrajz magyarázza azon eltéréseket, amelyeket például Matyi úti elemőzsiájának leírásában találunk:

Fazekas: Ebbe az anyja rakott turót, hájat, kenyeret, sőt,
S fokhagymát . . .

(54—5 s.)

Barac: I-a dat baba pâne, sare
Şi un *mălăiaş* mai mare
Brânză, ceapă, usturoiu.¹⁷

(23—5 s.)

A „jókora darab málé“ (*mălăiaş mai mare*) tipikusan román étel. Érdekes és részben szintén a hős román jellegével magyarázandó változtatásokat mutatnak a következő sorok:

Fazekas: Nyáron a' legyet a' szárán tsapkodta napestig,
Télen a' tüzelő mellett a' piszkafa végén
Átsorgott el egész napokat. Jó anyja eléggé
Zsémelt rá; de akár a' száraz falra marokkal
Borsót hintett volna, szitok, motsok, és a' hurítás
Annyit tett Matyinak . . .

(6—11 s.)

Barac: După muşte umblător,
In cenuşe uezător.
Destul îl muştra bătrâna
Pe ceva să pună mâna.
Lui nimica nu-i pása.

Vizitiu, slugile toate,
Muieri, fete, cum se poate
Străji, babe şi grădinariu,
Şi uncheşi cu barbe sure
Toţi să fugă la pădure,
Şi la câmp şi la livezi!

(621—9 s.)

E sorok szó szerinti magyar fordításban így hangzanak: „Ugorjon tisztartó, asztalnok, a gazdatisztek ne ijedjenek meg (! a rím kedvéért van betoldva!), fullajtárok, kukta, kocsis, szolga, mind, asszonyok, lányok, ki ahogyan tud, strázsák, vénasszonyok, kertészek és ősz szakállú aggok, mind fussanak az erdőbe, mezőre, ligetbe!“ E felsorolásban egész sereg szó (*stolnic, logofăt, armăt* stb.) csak Havaselvén és Moldvában használatos, Erdélyben soha. Ezt a tényt már Bogdan—Duică is megfigyelte (i. m. 57. l.), de hozzátette, hogy Barac nyelvében vannak tipikusan erdélyi vonások, amelyek a mérleget szerinte visszabillentik Erdély felé. A kérdést nem lehet így felfogni, elvégre erdélyi román nyelven is elmondhat valaki egy olyan történetet, amelyet Havaselvére vagy Moldvába képzel. Másrészről az olyan magyaros ígék, mint pl. a *practizălu* 'praktizál, orvosi gyakorlatot folytat' e korban a Kárpátokon túl is gyakran előfordultak.

¹⁷ „Adott anyja neki kenyeret, sőt és egy nagyobbaeska málét, turót, hagymát, fokhagymát.“

Ca mazărea pe părete
Avea bețele pe spete
Dela baba, mamă-sa.¹⁸

(9—16 s.)

Itt az első szemünkbe ötlő sajátság az, hogy Matyiról ezt írja Barac: „hamuban üldögélt“. Ennek a vonásnak kidomborítása közvetlenül a román főszereplő nevével magyarázandó: a románban ugyanis *Pipelcuță* Hamupipőke ismert neve, s ha Ludas Matyiból *Pipelea* lett, ezzel Barac — némi önkényességgel — mintegy Hamupipőke férfi-változatát teremtette meg. A másik érdekes vonás az, hogy „a falra borsót hintés“ jellegzetesen magyaros motívuma a románban is megmaradt (ca mazărea pe părete); az erdélyi román nyelvhasználat egyébként jól ismeri ezt a fordulatot (Molnár Zoe, szilágysági származású tanítványom szíves szóbeli közlése).

Tudatos elrománosítást mutat az a részlet is, ahol Matyi a vásárra indul:

Și punându-și pe ureche
(‘ăciula cea roasă veche.¹⁹

(86—7 v.)

A magyar hős persze nem visel bárányborsüveget (căciulă), hanem „egy jó kézbeli füttyökssel“ fegyverkezik fel s úgy hessegeti libáit a vásár felé.

Maga a vásár és a Döbrögivel való első jelenet általában elég híven van románul visszaadva, de persze Barac rövid verseiben sok a szószaporítás; nyoma sincs az eredeti plasztikus tömörségének. Még Ludas Matyi szállóigévé lett híres felkiáltását is („háromszor veri ezt kenden Ludas Matyi vissza“) Barac mintegy tíz sorban tolmácsolja (152—3 v.).

Határozottan ügyesebb a Második Levonás kezdetének fordítása, ahol Matyi vándorútrjáról szól Fazekas. Itt Barac egészen híven követte magyar eredetijét:

Hogy dühe céljához juthasson, pénz kuporásra
Adta magát; jótskán keresett is, hol napi számmal,
Hol szolgálattal; ’s néhány nyelvembe eléggé
Jártas lett, mert sok nagy városokat bebarangolt;
S annyira mennyire sok mesterségnek kitanulta
A’ tsinnyát binnyát...

Și făcându-și planul mare
Și-a pornit lucrarea tare
Bani să-și poată câștiga.
Cu munca și slujbe grele
Câștigându-și bani pe ele
Limbi învăța și striga,
Că toate vrea să asculte.
Umblând țări, orașe multe,

¹⁸ „Csak a legyek után járt s a hamuban üldögélt. Eleget szidta az anyó, hogy fogjon már valamihez. Ő semmivel sem törődött. Mint borsó a falra, úgy hullt hátára a botütés öreganyjától.“

¹⁹ „Fülére húzván elvászott, öreg bárányborsüvegét.“

La toate s'a pedepsit:
 La mai multe meșteșuguri
 Șiretlicuri, vicșuguri,
 Până când s'a procopsit.²⁰
 (195—206 s.)

Egy-egy kisebb félreértéstől eltekintve, Döbrögi és az olasz pallér képében jelentkező Matyi találkozása sok elevenséggel van fordítva. Hosszadalmas betoldások sincsenek mindaddig, amíg Döbrögi a „sűrű völgyben“ magára nem marad ellenfelével, aki aztán felfedi kilétét. Nagyön szegényes viszont a Második Levonás zárójelenetének átdolgozása: itt nincs nyoma sem a keresés ügyes érzékeltetésének, sem a finoman kontraszthatással rajzolt esti hangulatnak:

Végtére az ispán
 Nem veszi a' dolgot tréfának, hoppogat: erre
 Hoppot mond itt, ott meg amott a' rengeteg erdő.
 Hallgatnak: de csak a' baglyok huhogási szakasztják
 Félbe az alkonyodást követő vadon estveli tsendet.

Baraenál mindez igen elmosódottan maradt meg:

Și văzând că seara vine,
 Socotind că nu e bine,
 Incepură a-l căuta.
 Căuta cu mic cu mare
 Prin pădure cu mirare
 Și glas nu se auzia.²¹

(414—419 v.)

A hazavivésnél elmaradt a két kárörvendő paraszt alakja:

Egyik jobbágy a' másiknak kurta gubáját
 Megrántá: más a' mellette valóra könyökkel
 Titkon bökdöse, míg urok óhégatva könyörgött.

Éppen az ilyen, valóban művészi hatású részletek elhagyása igazolja Bogdan—Duică véleményét: Pipelea a magyar eredetinek leegyszerűsített, valósággal „eldurvitott“ változata (o grobianizare a lui *Ludas Matyi*).²²

Ismét jobb azonban a Harmadik Levonás első fele, ahol Matyi orvosmesterségére készülődik. A magyar eredeti az akkori orvostudomány kellékeinek valóságos művelődéstörténeti tárháza. Az 1815-i ponyvakiadás hatása itt is nyilvánvaló:

²⁰ „Nagy tervet csinálva, erősen munkához látott, hogy pénzhez jusson. Munkával és nehéz szolgálattal pénzt szerezvén, nyelveket tanult és azt mondta, hogy mindent meg akar érteni. Sok országot és várost bejárván, mindenbe belekóstolt: mindenféle mesterségbe, ravaszságba, hamisságba, amíg kiművelte az esztét.“

²¹ „És látván, hogy jön az este s azt gondolván, hogy valami nincs rendben, elkezdték keresni. Kereste apraja-nagyja az erdőben, de hiába esodálkoztak, hang semerről sem hallatszott.“

²² Bogdan—Duică: i. m. 57. l.

Olly feltétel alatt, hogy az esmeretes nyavalyáknak
 Czifra nevére, haszonvehető füvekre, porokra,
 Érvágó, krisztély, köppöly, lánczéta, borotva
 S más borbély szerszám hasznára, sebekre való szer
 Fördők s párolatok készítésére, kenőcsre
 Oktatná ötet, s adná oda néki ruháját,
 Ótska parókáját, spádéját és paripáját,
 Igért zálogot is, hogy hágy Skorbuntzius Urnál
 A' paripáért, és a' Doktori gála ruháért
 E mellett az egész nyáron szolgálja el ingyen.

Baracnál tökéletesen megtaláljuk, néhány kisebb változtatás ellenére is, az eredeti mozgalmasságát:

Numai pentru să-i arate	Bai, unsori și legătură
Numele cele ciudate	La rane și umflătură,
Ale doftoriilor,	Și câte feluri de ir?
Doftorii de toată rana,	Și aflându-si acea cale
Cum să vindecă cătana,	Șă-i dea și hainele sale
Numele ierburilor,	Paroaca și calul lui,
În ce chip tămădueste,	Sabia și celelalte
Și în ce chip unelteste	Practizăluiri înalte
Lăsat de sânge, apoi clistir,	De ale doftorului . . . ²³
	(484—501 s.)

Mikor Matyi orvosként ér Döbrögi falujába, Baracnál is „kalauzt“ fogad (călăuză, 540 v.), az 1815-i kiadás nyomán („tüstént kalauzt kért“; a végleges szövegben ez áll: „egy vezetőt bére.t“). A tört magyarságú, németes mondat („Mert ő menni muszayn szakkorment a generális“) természetesen Baracnál nem lehet meg, mert ez csak az átdolgozott 1817-i kiadásba került bele.

Amikor Matyi megvizsgálja a földesurat s felsorolja mindazon füveket, melyeket Fazekas, mint botanikus jól ismerhetett, de amelyekről Baracnak fogalma sem volt, a román szöveg erősen megrövidül s mindössze csak ennyit találunk:

Si numindu-le anume,
 Multe mii ce sunt în lume,
 De păduri și de livezi . . .²⁴
 (616—8 s.)

Megvan ellenben az eredeti felsorolással érzékeltetett mozgalmassága a románban is a szolgaszemélyzet szétszaladásával kapcsolatban (vö. a 16. jegyzettel). Barac érezte tehát, hogy az efféle tréfás „seregszemlék“ szinte a műfaj követelményeihez tartoznak, de nem mindig volt szókinese és fogalmi köre elegendő a magyar szöveg változatosságának utánzására.

²³ „Csakhogy mondja meg neki az orvosságok csudálatos nevét s mutasson meg neki mindenféle orvosságot, hogy kell meggyógyítani a katonát, mondja el neki a füvek neveit, melyik hogyan gyógyít, valamint hogyan hat érvágás, kristély, furdő, kenőcs, kötés a sebre s a daganatra s hányféle ir van a világon? Módot talált arra is, hogy neki adja ruháit, parókáját és lovát, kardját és egyéb tudós orvosi eszközeit . . .“

²⁴ „És felsorolván azt a sok ezret, ami szerte a világon van erdőkben és mezőkön.“

A Negyedik Levonás román átdolgozása igen terjedős: az eredeti 94 sorából Baracnál több mint 200 rövid sor lett! E hosszadalmasság mellett is azonban eredeti leleményt nem igen találunk. Barac erősen ragaszkodott Fazekas szövegéhez, s még azt sem vette észre, hogy a Ludas Matyi nevéből származó ügyes szójáték a románban egészen értelmetlenné vált. Ha ugyanis a hőst már nem *Ludas* Matyinak hívták, akkor ugyan mi értelme lehetett e sorok átültetésének:

... a' Lúdas név annyira fészket
Vert szívébe, hogy a vidék *lúdját* kiölette,
Mert tsak *lúd* tollat látott is, azonnal elájult.

A vásáron való első találkozás emléke aligha lehetett elegendő ok a „lúd-motívum“ megőrzésére.

Az egész történet tanulságát összefoglaló két sort

... Az Isten
Így bánik, s bánjon valamennyi kegyetlen urakkal

Barac nagyon kiélezte s heves tiltakozással alakította át mindennemű zsarnokság ellen:

Că Dumnezeu poruncește,
Judecă și pedepsește
Pe tirani de pe pământ.²⁵
(908—10 v.)

Befejezésül meg kell még emlékeznünk Barac átdolgozásának vers-tani problémáiról is. Baracról a román irodalomtörténeti közvélemény azt tartja, hogy legtöbb verses elbeszélését román népies trochaikus versben írta, vagyis abban a formában, amely a mi ú. n. „ösi nyolcas“-unkhoz igen hasonló. E tétel azonban némi módosításra szorul, amennyiben nemcsak itt, hanem Barac más műveiben is a négyes trocheus nem *népies párrímmel* fordul elő, hanem egy olyan strofikus formában, amely a román népköltészettől teljesen idegen. A román Ludas Matyi ugyanis hatsoros strófákban íródott; az 1—2. és a 4—5. sor 8 szótagú, a 3. és 6. viszont 7 szótagú. A rímek elhelyezése: a a b c e b (ld. a fentebbi példát). Ez a verstípus igen régi; alapjában azonos azzal a középkori formával, amelyet pl. a *Stabat Mater* is képvisel. Kérdés azonban, hogyan, mi-féle közvetítéssel került Barachoz. Két lehetőség képzelhető el. Tekintettel arra, hogy e forma az újjörög költészetben keresztül a Kárpátokontúli románoknál már a XIX. század elején meghonosodott,²⁶ nincs kizárva, hogy a brassói Barac, akinek a havaselvi román irodalmi kezdeményekről bizonyos tudomással kellett bírnia, onnan merítette formai ihletét. A másik közvetítést a magyar irodalmon, illetve a magyarországi latin műveltségen keresztül képzelhetjük el. Ismeretes ugyanis, hogy a híres erdélyi iskola egyik tagja, Șincai György éppen a XIX. század elején

²⁵ „Mert Isten uralma alá hajtja, ítélete alá vonja és megbünteti a földi zsarnokokat.“

²⁶ Vö. Gáldi László: *Le origini italo-greche della versificazione rumena*. Roma, 1939. 28. 1.

ültette át románra a *Stabat Mater*t eredeti versformájában,²⁷ s jól tudjuk, hogy a hatsoros trochaikus strófát a magyar anakreontikusok és rokokó költők, köztük Csokonai is igen kedvelték. Ha figyelembe vesszük azt a körülményt, hogy Barac több ízben (pl. Dugonics átdolgozásában is) örömet plántálta át anyanyelve verstechnikájába a magyar alexandrinust — annak choriambusi lejtésével együtt!²⁸ —, akkor nem csodálkozhatunk azon a tényen sem, hogy a román Ludas Matyi formai szempontból tulajdonképpen Csokonai közvetlen hatása alatt jött létre. A magyar irodalomban nagyon járatos, Nagyenyeden és Kolozsvárott tanult Barac feltétlenül ismerte legalább is a Lilla-dalokat²⁹ s könnyed verselő készségét Csokonai ragyogó technikája szinte szükségszerűen csiszolta, fejlesztette. Még az sem látszik Barac eredeti leleményének, hogy ő ezt a kifejezetten lírai formát epikus célokra is felhasználta, ebben a formában tolmácsolván Hamlet történetét, sőt — Kártigámot is!³⁰

Mindent összevéve, a román Ludas Matyi nem nagyigényű, de érdekes és eléggé sikerült munka, melyet azért is meg kell becsülnünk, mert szerzője a magyar demokrata szellemnek ezt a vádiratát nem használta fel eszközként az erdélyi magyar nemesség állítólagos „elnyomása” ellen, hanem helyes érzékkel a gögös, szívtelen Kárpátokon túli földesurakra alkalmazta mindazt, amit Fazekas Döbrögiről sok-sok magyar nemzedék szívébe oltott.

²⁷ Gaster: *Chrestomatie Roumaine*. II. 186. l.

²⁸ Ld. Bogdan—Duică: i. m. 54. l.

²⁹ Csokonainál e forma megvan pl. ebben a versben: *A versengő érzékenységek*. Hozzá vagy olasz vagy német közvetítéssel került. Műfajilag még közelebb eső minta lehetett Csokonai *Békaegérharc*-a, amelyet Konez József is ehhez igen hasonló formában fordított le.

³⁰ Bogdan—Duică: i. m. 107. kk. l., 135. kk. l.

Császár Ferenc a műfordító.

Írta: MARFFY OSZKAR.

Napjainkban, amikor a magyar-olasz irodalmi és kulturális kapcsolatok egyre szélesebb körben és egyre mélyebb mederben alakulnak ki, szinte csodálkozást kelthet az a megállapítás, hogy még csak egy századdal ezelőtt is az olasz irodalom halhatatlan értékű alkotásai nyelvünkön nem találtak átültetésre, holott már félszázaddal korábban megindult nálunk az érdeklődés a külföldi szellemi alkotások iránt. A bécsi magyar testőrírók francia művek tolmácsolásán dolgoztak, a Kazinczy és Kölcsény köréhez tartozók pedig az ókori görög és római klasszikusok és a saját korukbeli német irodalom műveit terjesztették fordításaikkal.

Egy Zalából az adriai magyar tengerpartra származott fiatal tanárra várt az a jelentős feladat, hogy az addig hazánkban még szinte teljesen elhanyagolt olasz irodalom kincseire felhívja honfitársai figyelmét és érdeklődését. Mikor Császár Ferenc Fiumében teljesített tízévi gimnáziumi tanári működés után, a jogi diploma megszerzése alapján 1839-ben kinevezést nyert Pestre a helytartótanáshoz és hazajövele előtt régi vágyát megvalósító itáliai útját tette meg, úti benyomásai közben, Dante *Divina Commedia*ját idézve nem tudja elfojtani e fájdalmas megállapítását: „Sajnálunk lehet, hogy e fölséges költeményt, melyet a nyugati nemzetek költői versengve iparkodtak nyelvükre átfordítani, irodalmunk még nem bírja.“¹ Ugyanakkor Almási Balogh Pál is Ziegler német Machiavelli-fordításának ismertetése kapcsán ezért panaszkodik: „Mikor fogja honunk Olaszhon géniuszainak munkáit anyai nyelven bírni?“ És igaza van, amikor hozzáteszi: „Mindaddig *Tasso Megszabadított Jerusalemen* prózában és Beccaria munkáján kívül úgyszólván semmink sincs olaszból, pedig mennyi nagy emberek dicsőíték az olasz literatúra egét, kiknek remek munkáik minden művelt nemzetek nyelvére le vannak fordítva.“²

És már négy évvel Almási Balogh Pál fent idézett óhajtása után, 1845. jan. 28-án a Kisfaludy-Társaság, méltányolva Császár Ferenc írói, de különösen olasz műfordítói érdemeit, őt tagjai sorába választotta.³ Ugyanezen év

¹ Császár Ferenc: *Utazás Olaszországban*. I. köt. 1844. 168. l.

² Tudománytár, 1841. V. 245 l. — Almási Balogh Pál nem tesz említést Goldoni néhány vígjátékának fordításáról; de valóban alapos joggal fel is tételvezhető, sőt ki is mutatható, hogy ezek nem egyenesen az eredetiből, hanem többnyire német szöveg alapján készültek, így pl. Schröder átdolgozásai nyomán.

³ A M. Tud. Akadémia már 1832-ben, 25 éves korában választotta tagjai sorába, de nem műfordításaiért, mert akkor még ily irányú munkássága nem volt, hanem önálló művei elismeréséül: ezek sorában az első olasz nyelven írt magyar nyelvtanáért.

nov. 8-án Császár meg is tartotta székfoglalóját az olasz költészet történetének áttekintő ismertetésével és ezzel kapcsolatban bemutatta Ugo Foscolo *A strokról* című költeményét saját átültetésében. Ez alkalommal az elnökölő Szontágh Gusztáv a következő szavakkal üdvözölte az új tagot: „Hivatásod, ha valakié köztünk, az olasz irodalom kincseit honosítani s erre Téged nem csak ezen nyelv s irodalom ismerete, nem csupán magyar előadásod tisztasága, könnyű folyama s hajlékonysága hív fel, hanem saját, az olasz nemzethez rokon génuszod is. Eredeti munkásságodon kívül légy tehát egyszersmind *képviseelője köztünk az olasz irodalomnak*...⁴

E kitüntető bizalomnak alapjául elsősorban Császárnak előzőleg megjelent műfordításai szolgáltak. Színdarabok átültetésével kezdette meg ezt a tevékenységét, nem tervszerűen, hanem kínálkozó alkalom szerint kívülről eredő ösztönzés hatása alatt. Midőn a kassai Színjártató Társulat kérésére az Akadémia 1839-ben tagjaival összeállított egy jegyzéket a magyar színpad számára alkalmasnak tartott külföldi darabokról, a felvett 70 darab sorában 8 olasz is szerepelt.⁵ Császár még ugyanabban az évben hozzá is fogott a kijelölt darabok közül Alberto Nota: *Il filosofo celibe* c. 3 felvonásos vígjátékának átültetéséhez, amely már a következő esztendőben Budán nyomtatásban is megjelent és 18 év múlva, 1851. febr. 21-én a pesti Nemzeti Színházban színre került *Nőtlen maradok* címmel. Ellenben már 10 évvel előbb, 1841. febr. 28-án került bemutatásra, ugyancsak az ország első színpadán az ő fordításában Francesco Augusto Bon *Niente di male (Semmi rosszat)* c. 3 felvonásos vígjátéka s ugyanekkor Budán nyomtatásban is napvilágot látott.⁶

Az említett akadémiai jegyzék útmutatását követve Alfieri tragédiáiból is átültetett hármat. Az *Oreste* és a *Sofonisba* címűeket a Magyar Tudós Társaság adta ki,⁷ a harmadik, a *Bruto primo* csak kéziratban volt meg, de elveszett.⁸

Közben jogtudományi szakmunkát is fordított: Cesare Beccaria *A bűnökről és büntetésekről* című híres munkáját, amely Zágrábban jelent meg 1834-ben József főherceg nádorhoz intézett ajánlás kíséretében. Suhayda János az Akadémiában 1871. febr. 27-én Császár Ferenc fölött tartott emlékbeszédében megjegyzi, hogy Császár e fordításával hasznos szolgálatot igyekezett tenni az akkor fejlődésnek indult bűnügyi törvényhozásunknak. Ez időben kísérletet tett — mint maga írja Döbrentei Gáborhoz és Toldy Ferenchez intézett leveleiben — magyar költői műveknek olaszra való átültetésével is, Kisfaludy Károly *Szeget szeggel*, *Leányörzö*, és *A csalódások* címűekével.

⁴ Kisfaludy-Társaság Evlapjai. VII. köt. XV—XVII. I.

⁵ A kijelölőbizottság tagjai: Döbrentei Gábor, Schedel Ferenc és Vörösmarty Mihály voltak. Választásuk a következő darabokra esett: *Alfierinek Oreste*, *Sofonisba*, *Virginia*, *Bruto primo*, *Bruto secondo* c. tragédiáira, *Federico Piascolo* (iroi nevén *Federici*) két vígjátékára és *Alberto Notának* egy vígjátékára. Az Akadémia pályázati feltételei között szerepelt az is, hogy a fordításoknak az *eredeti után* kell készülniök. Ld. A Magyar Tudós Társaság Évkönyve, I. köt.

⁶ Hajdú László, a Nemzeti Színház titkárának szíves közlése.

⁷ A Külföldi Játékszin XI. és XIII. kötetében.

⁸ Említi a Magyar Tudós Társasági Névkönyv 1839. évt.

Hogy mennyire valósult meg ez a terve, az ma már nem állapítható meg, mert e dolgozatainak kéziratai sem kerültek elő.

Olaszországból hazaérkezése után, a 40-es években Császár tevékenysége körülbelül egy évtizedig más irányba terelődött. Hivatali működése több idejét kötötte le és e körbe vágó jogi (váltójogi) munkákat tett közzé, publicisztikai tevékenységbe is belefogott, szerkesztette a Kliegl-könyvet, az Aradi Vészlapokat, kritikusi működést fejt ki, kiadja a Görög-római mythológiai zsebszótárt, megindít egy magyar történelmi sorozatot (Rákóczy Discursusai). E sokféle szerteágazó munkássága mellett szünetel műfordítói ambíciója. De hogy ez idő alatt is, más természetű munkája közben, fel-felfakad lelkében az olasz génusz felé vonzódása, azt elárulja költeményei elé írt címlapjának Manzoniól vett jeligeje: Celesti accenti.

Ricorderò se amica Dea m'ispira

és a *Hazámhoz* ódája elé írt jelszó: „Piango a Patria“ (Monti szavai).

Míg Alfieri korábban fordított egyetlen darabja sem került színre Nemzeti Színházunkban, viszont egy más író: Silvio Pellico *Francesca da Rimini* c. 5 felvonásos tragédiáját — ugyancsak Császár fordításában — bemutatta első színházunk 1849. szept. 27-én kitűnő szereposztásban.⁹

Az 50-es években tért vissza Császár újra „régí szerelméhez“, az olasz klasszikusok átültetéséhez. Dantével bizonyára már korábban is kezdett foglalkozni, de rendszeresen és tervszerűen csak ekkor foghatott hozzá, amint ez egyik olasz barátjának, G. Portanak hozzáintézett leveléből kitűnik.¹⁰ Nem a *Divina Commedia* fordításával kezdte, hanem Toldy tanácsát követve, előbb a *Vita Nuova* átültetéséhez fog, amelyet 1854-ben bocsátott sajtó alá.

Be sem várva az *Új Élet* kinyomatását, már hozzáfogott 1852 szeptember havában a *Divina Commedia* fordításához is. Saját bevallása szerint gyorsan ment ez a munkája, naponta átlag egy-egy énekel készült el. Egyéb munkái és tervei miatt azonban időről-időre félretette ezt a munkáját. Nem is fejezhette be és nyomtatásban csak a *Pokol* néhány éneke jelent meg, ez is csak később, 1857-ben, egy évvel halála előtt. Egyidejűleg Dante költeményeinek átültetésével prózai műveket is fordított, mégpedig időrendben Ugo Foscolo regényét: *Jacopo Ortis utolsó leveleit*¹¹ továbbá Silvio Pellico értekezését *Az emberi kötelességekről*¹² és részleteket Boccaccio *Decameronjából*.¹³ A váratlanul bekövetkezett halálát megelőző évben a már említett Dante-énekekkel együtt még két rövid elégia-fordítása is megjelent: Ugo Foscolonak *A sírokról* szóló (már említett) és Ippolito Pindemonte ugyanily tárgyú költeménye.

Adatszerűleg foglaltuk össze a fentiekben Császár Ferenc olasz műfordítói munkásságát. Tettük ezt azért, mivel ezeknek az adatoknak figyelembe-

⁹ Lanciotto szerepét Szigeti József adta, Paoloét ifj. Lendvay Márton, Guidóét Szilágyi Pál, Francescáét pedig Bulyovszkyné Szilágyi Lilla.

¹⁰ G. Porta Venéziából 1851. szept. 7-én kelt levelében ezt írja Császárnak: „Sento con piacere che Voi traducete il nostro Dante immortale.“

¹¹ Részletet már közölt Ugo Foscolo regényéből az Aradi Vészlapokban (1844). 19—41. l.

¹² Pest, 1853.

¹³ Divatesarnok. 1853. 485—489.; 1040—1044. l. — 1854. 385—390.; 943—947. l.

vótele adja meg a magyarázatát annak a készségnek, csiszolódásnak, mely az egymást követő fordításokon lépcsőről-lépésre, fokról-fokra feltűnik. Hogy kel-
léleg méltathassuk Császár műfordításait, időbeli sorrendben vesszük őket viz-
gálat alá.

Elsőnek közzétett fordításán, Alberto Nota *A nőtlen philosophus* című vigjáték¹⁴ magyar szövegén még nagyon szembeszökő, mennyire küzködik még a szavak és kifejezések találó visszaadásával. Nehézkesen dőcögő, erőltetett, sőt helyenként szórondjében is bántóan magyartalan itt a társalgási nyelv. Elég lesz erre e két példát felhoznom: (I. felv.) ... „nem érzem meghívott-
nak [hivatottnak] lenni reá magamat.“ (II. felv.) „A kisasszony a természet-
től nyert s atyjától adott utóbbi kiműveltetése által tökéletesített kellemes természetével nem lesz képes egy férj boldogságát eszközölni.“

Nem csodálhatjuk, hogy Kisfaludy Károlynak ugyanekkor színrekerült, frissen gördülő, könnyed társalgási nyelven írt vigjátékaival nem állhatta a versenyt ily tolmácsolásban az egyébként is elcsépeelt tárgyú olasz darab; mind-
össze kétszer adták a Nemzeti Színházban.

Nem volt nagyobb színpadi sikere Császár átültetésében Bon Ferenc Ágost: *Semmi rosszat* címen előadott vigjátékának sem. Ez is csak három előadást ért meg, pedig ügyes változatát nyújtotta a Goldoni-féle alakoknak és fordulatoknak. Ebben a szövegben is elég sűrűn akadnak még idegenszerű, nyelvünkben vontatottan hangzó szólások: ... „e felől tilalmazva lesz többé szólanod.“; — majd lejjebb: „s ritkán juthatván ily jó tulajdonú szolgálóhoz, úgy vélem, nem elmulasztandó tárgy megtartását kívánni.“ (Itt még az eredetinek gerundiumos szerkezetéhez is ragaszkodik.)

E vigjáték-fordításai után némi szünet állott be következő műfordításai-
nak megjelenéséig. Fordítói készsége meglepő fejlődésen, tökéletesedésen ment át ez idő alatt. Nagyobb elmélyedésről is tanúskodik legtöbb ezután követ-
kező munkája. Hazatérte után pedig állandóan magyar környezetben, iróhoni-
társaival való sűrű érintkezése folytán természetesen még nagyobb mértékben gazdagodott anyanyelvbeli szókincse, valamint a szavak és kifejezések árnya-
latainak finom átértéke is. E tekintetben, mint látni fogjuk, az 50-es évek folyamán megjelent műfordításai sokkal magasabb színvonalra emelkedtek.

Az általa is legnagyobbra becsült olasz drámaköltő, Vittorio Alfieri két szomorújátékának átültetését Császár már a költőnek és művének kijáró nagy gondnal és alapos elmélyedéssel végezte. Míg Silvio Pellico művét prózában fordította, Alfieri *Oreste* és *Sofonisba* c. tragédiáit — az akadémiai pályázat kikötéséhez is alkalmazkodva — versformában, mégpedig rímtelen hatodfeles jambussorokban ültette át.¹⁵ Nem tudja ugyan mindenütt visszaadni az eredetinek erőtlől duzzadó, magas szárnyalású, tömör mondatfűzését. Az eredetinek szerkezetéhez és szórondjéhez való merev ragaszkodása itt-ott mesterkéltséggel mondatfűzésre vezet: (Oreste:) ... „Távozta ellen már most szünj tehát magad szegezni.“

¹⁴ Külföldi Játékszín. Kiadja a Magyar Tudós Társaság. Pest, 1833. 3. köt.

¹⁵ Mindkét fordítás a Magyar Tudós Társaság kiadásában jelent meg 1836-ban, Budán a Külföldi Játékszín sorozatában. 11–12. köt.

Továbbá *Oreste* III. felv. 1. jel.:
 „Ad incontrar colui che dal tuo stesso
 labbro più volte udia nomar strumento
 d'ogni tuo danno?“
 és IV. felv. 4. jel.:
 „... Il mio ferro a te, cui poscia
 numerò madre, cedo...“
 Továbbá *Sofonisba* I. felv.:
 „Cortese forza io far ti vo' (voglio)

„Elébe annak, kit ten ajkaidból hal-
 lék ezerszer károd eszközének mon-
 datni?“
 „... Gyilkomat neked, anyámnak az-
 tán híni kit fogok, átengedem.“
 „Rajtad nyájasbitom az erő súlyos-
 sát.“¹⁶

De találunk a gyengébb és helytelenül értelmezett részletek mellett Császár fordításában számos sikerült helyet is. Ilyen az *Oreste* IV. felvonásának 1. jelenetében:

... ov'ebbe
 Oreste suo la cuna

„hol első napsugár köszönté Ores-
 tesét“,

és ugyanott a 3. jelenetben:

... oggi d'un colpo spenti fien
 tutti.

„... ma egy csapással oltom el mind-
 nyájuk éltét.“

A *Sofonisba* magyar szövegében is igen találó (I. felv.)

„... i mal portati ferri“

„... a reád nem való bilincsek“

A III. felvonás 3 jelenetében, némi változtatással:

„... ancor che Annibal crudo
 da tutta Italia ogni pietà sbandisca“

„... bár a durva Hannibál honom
 telkén kímélet nélkül dül“

és a IV. felvonásban, szintén kissé szabadabban:

„... Sofinisba intenta
 a smentire magnanima gli affetti
 del piagato suo cuore“

„... iparkodik befátyolozni
 - Sofonisba sebzett
 szívét előttem“

Itt mindenesetre hiba, hogy a magnanima értelmét nem adja vissza, holott Sofonisba tettének nemes indítóokát éppen ez a jelző fejezi ki. Másutt is előfordul különben egy-egy lényeges mondatrész elejtése. Még csak egy esetre utalok: (V. felv. 5. jel.)

Sof.: „Teco sottrarmi dal romano
 campo nol poss'io, se non perdo ap-
 pien mia fama.“

„Nem lehet híremnek teljes veszte-
 sége nélkül távoznom Róma tábo-
 rából.“

Pedig itt éppen a „veled“ (t. i. Syphax-szal) való együttes szökésen van a hangsúly!

A csupán kéziratban maradt Silvio Pellico-darabnak, a *Francesca da Rimini* c. szomorújátéknak¹⁷ szövegében ugyan még sok helyütt akadnak kevésbé szabatos kitételek, lapos, pongyola kifejezések is, de ezek itt már

¹⁶ Értelme: Megtisztelő erőszakkal élek veled szemben (t. i. azzal, hogy kérésed nélkül, akarated ellenére leoldom bilincsedet).

¹⁷ E kézirat az író utódjának, Kolgyári Császár Ferenének ajándékképpen nemrég a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi-Könyvtárának kéziratárába került.

inkább az elsietett, gyors munka rovására írhatók. Maga Császár jegyezte meg a kézirat végén, hogy az 5 felvonásos tragédia fordítását törökivölgyi nyaralójában 1848 aug. 13-tól 15-ig, tehát mindössze 3 nap alatt végezte el. De még így is nagy haladás ez az átültetés az előzőkhöz viszonyítva. Akadnak benne bőven költői fordulatok és találó részletek is:

„(I. felv. 1. jel.):

„... Oh sfogo di dolcissimo
lacrime!“

„... Hadd sírjak örömkönnyekeket!“

és lejjebb:

„... E il più gentile terren non
sei di quanti scalda il sole?“

„... S nem vagy-e te a legbájosabb
föld a nap sugári alatt?“

(II. felv. 3. jel.):

„... Non reggerebbe il tuo me-
desmo cuor, se tu l'udissi...“

„... Tenmagad szíve is megesnék, ha
hallmád...“

továbbá:

„... di lui pieno è troppo“ (il luogo)

„... e hely nagyon is emlékeztet ő rá!“

„... A'piedi de'miei paterni altar'
teco verrone“

„... Követlek atyáim oltárihoz“

(III. felv. 2. jel.):

„... Oh, quanta al core pietà sentii
di quell' afflitta figlia! Oh, qual con-
fuso palpitar!“

„... Oh, mennyire megesett a szívem
a bús leánykán e mily zavart szív-
dobogást érzék!“

(IV. felv. 5. jel.):

„Oblierò che regia fu tua culla.“

„Feledni fogom, hogy királyi bölcső-
ben ringattak.“

és alább:

„E or te nomando infuriava, or pieno
d'amor ti compiangea.“

„S majd bősülten említé nevedet,
majd ismét szerelemteljesen szánako-
zék rajtad.“

Egyébként Császár főelve a tolmácsolásban — mint maga is több ízben hangsúlyozta — minél hívebb ragaszkodás az eredeti szöveghez, ahol és amennyira csak lehetett.

Kevesebb nehézséggel kellett már megküzdnie Császárnak az 50-es évek elején egymásután elővett prózai művek átültetésénél és itt főelvét szem előtt tartva hívebben is ragaszkodott az eredeti szöveghez. Ugo Foscolo akkoriban igen népszerű „világfájdalmas“ regényének: *Le ultime lettere di Jacopo Ortis* címűnek 1851-ben megjelent fordítása volt az első ezek sorában.¹⁸ 1849. febr. havában írt Előszavát így fejezi be: „E regénynek egyik fődíszt és érdemét, nyelvezetében helyezik az olaszok. Ezt lehetetlen volt egészen visszaadnom a magyarban; de iparkodtam a lehetőségig hű maradni az eredeti szö-

¹⁸ A fordító ragaszkodott az azóta végleg eldöntött, de akkoriban még vitatott véleményhez, amely Ugo Foscolót vallotta szerzőjének.

veghez; miért is, ha a fordítási nyelv néműtt talán szaggatott, vagy homályosnak látszanék, vagy valóban az volna: ne rója fel nekem bűnül az olvasó. Egyik feltűnő sajátása ez az eredetinek, melyet tisztelnem, fordítói kötelességemnek tartottam.“

Csakugyan oly hű, szabatos és sok helyütt választékos nyelvű fordítását adta Ugo Foscolo regényének, hogy ez némi helyreigazítás után, korszerű módosítással ma is közzétehető volna. Alljon itt mutatóba két igen sikerült részlet:

(Az 1798. május 4-i feljegyzésből:)

„All apparir del suo volto ritornano le illusioni e l'anima mia si trasforma e obblia se medesima e s'imparadisa nella contemplazione della bellezza.“

„Ha arca feltűn előttem, megtérnek csalódásim, lelkem átváltozik s felejtí önmagát, *édent alkot magának* a szépség szemléletéből.“

(Az 1799. február 19-i naplójegyzésből.)

„Ah, Lorenzo! Eccolo quel demonio mio persecutore; torna a incalzarmi, a premermi, a investirmi, e mi accieca l'intelletto e mi ferma perfino le palpitazioni del cuore e mi fa tutto ferocia, e vorrebbe il mondo finito con me.“

„Ah, Lorenzo! Ime üldözö ördögöm; újra megrohan, fojtogat, helém fészkeki magát, megvakítja értelmemet s még szívem dobbanását is elszorítja, egészen vaddá tesz s azt akarná, szakadjon vége a világnak.“

Még 1850-ben fogott hozzá Császár Silvio Pellico *Dei doveré degli uomini* című értekezésének fordításához, de csak 1853-ban bocsátotta sajtó alá. Császár nemes írói felfogására vall, hogy e munka Előszavában jónak látja meg is indokolni, miért tűzte ki maga elé ennek átültetését. „Pellico Silvio — úgymond — az újabb olasz írók egyik legkitűnőbbike; a keresztény tiszta morálnak egyik legdúsabb szellemű hirdetője... Úgy jártam én e könyvecskével, mint szelídlelkű szerzőjük. Ő kedvelt növendéke számára írta s én *gyermekeim használatára* magyarítottam azt; de valamint ő, úgy én is, azon meggyőződésre jutván, hogy sok szülő, sok ifjú fogná e munkának hasznát vehetni, kötelességemül tekintettem azt közzétenni.“

Valóban szerencsés érzéssel fordult Császár éppen ennek az igazán erkölesnemesítő, a vallásos érzést mélyítő műnek átültetéséhez, melynek fejtegetései a következő nemzedékek előtt nemcsak hogy nem veszítettek érvényükből és hatásukból, sőt inkább később a századforduló beálltával felvetődött szociális problémákkal kapcsolatban ismét annyira időszerűvé vált, hogy Alleram Gyula tolmácsolásában új magyar kiadása látott napvilágot.¹⁹ Az újabb fordító megjegyzi Előszavában, hogy ámbár Császár Ferencnek, a „jeles itológus“-nak fordítása az addig lefolyt félszázad alatt elavult és nyelvezete különben is nehézkés, darabos, mégis több találó kifejezést átvett tőle, amiről egyébként e tanulmány szerzője is meggyőződött összevetések alapján.

Az 1854-ik esztendőben Császár az olasz irodalom nagy klasszikusaihoz nyúlt vissza. Ekkor jelent meg Dante „Új Élet“-e, míg a Boccaccio *Decameron-*

¹⁹ Bp., 1904. Szent István Társulat kiadása.

jából fordított részletek az általa szerkesztett „Divatcsarnok“ című hetilapban.²⁰ Hogy mily szempont szerint történt a szemelvények kiválogatása, erre nézve nincsen semmi támpontunk. Legfeljebb annyi állapítható meg a közzétett novella-fordítások tartalmából, hogy Császár sikamlós tárgyúakat nem vett fel, hanem csak romantikus szerelmi történeteket és csodás kalandokat, olvasói ízléséhez alkalmazkodva.

Alapos felkészültséggel, gondos elmélyedéssel és tiszteltreméltó ambícióval végezte Császár Dante-fordításait. Tulajdonképen először a *Divina Commedia* átültetése volt szándékában, de Toldy Ferenc tanácsát követve a *Vita Nuova* fordításának adta a sorrendbeli elsőséget. El is készült vele 1852 augusztusában, de csak a következő évben bocsátotta sajtó alá.²¹ Jelentős esemény volt irodalmunkban ez a legelső Dante-fordítás. Az első előfizetők az összes példányokat nyomban a megjelenés után megvették, úgyhogy még ugyanabban az évben második kiadását kellett kibocsátani. Mint ő maga említi, munkájánál a Veneziában 1757—58-ban megjelent Zatta-fele kiadás szolgált neki alapul, de figyelembe vette Pasquali kiadását is. E mellett német és francia fordításokra is támaszkodott, és pedig Förster, Delécluze, és Artand de Montor munkájára, a magyarázatokban pedig Witte-ére is, bár nem egyszer ezekétől eltérő értelmezés mellett foglalt állást.²²

A sok homályos részlet értelmezése tekintetében könnyebb helyzete volt hetven évvel később a *Vita Nuova* második magyar fordítójának, egyrészt nyelvünk roppant gazdagodása és finomabb esziszoltsága folytán, másrészt Barbi és

²⁰ Kaposi állítása szerint Császár teljesen elkészült a Decameron fordításával, azonban ennek sehol sem akadtam nyomára. A Kolgyári Császár-család tulajdonában levő eredeti kézirat 7 novella fordítását tartalmazza: az I. nap 1. novellájának egy töredékét, a IV. nap 4. novelláját, az V. nap 2., 5., 8. és 9. novelláját és a VII. nap 4. novelláját.

²¹ *Alighieri Dante Új élete*. Olaszból fordítva, szerző életrajzával, bevezetéssel és jegyzetekkel kísérve Cs. F. által. Pest, 1854. Müller Emil könyvnyomdája. Toldy Ferenchez intézett Ajánlásában (V. és VII—VIII. lapokon) így szól: „Kinek szentelhetném a nagy Dante e művét, az elsőt munkái közül nyelvünkön, mint Neked... Midőn ezelőtt sok évvel említém Előtted, hogy Dante *Divina Commedia*ja fordításáról gondolkozom, így kérdezél: Hát a *Vita Nuova* kész-e már? Meglepett igéd, mert én, mint bizonyára sok más csodálól is „a költők költő“-jének, elmerülve az *Isteni Színjáték* roppant nagyságába, ki-mondhatatlan szépségeibe, csak ezt s még ekkor birtokomban kevés magyarázatait olvastam. Prózai műveit s kisebb költeményeit csak nevékről s hallásból ismertem. Kérdésed kelté föl kíváncsiságomat ezek iránt s köszönet figyelemzettednek, már ezek nagy részével is megismerkedém... Az Új Elet eszerint Neked köszöni magyarságát.“

²² Dante: *Tutte le opere*. Dedicata alla sagra imperial maestà di Elisabetta Petrowna dal Conte C. Zapata de Cisneros. Venezia 1757—58. A *Vita Nuova* szövegét a IV. kötet tartalmazza. Ez a példány József nádor hagyatékából a budapesti Egyetemi Könyvtárba került és Toldy Ferenc, a könyvtár akkori őrre, hívta fel Császár figyelmét erre a kiadásra. (Ld. *Új Elet* II. kiad. 69. l. 1. jegyzetét.) — Dante: *Opere*, a cura di Pasquali, Venezia 1751. (V. köt. *Vita Nuova*.) — *Das neue Leben von Dante Alighieri*. Aus dem italienischen übersetzt und erläutert von Karl Förster, Leipzig, 1841. — *La Vie Nouvelle*, traduite la première fois par E. I. Delécluze. Nouvelle édition. Paris, Brizeux, 1843. — Artand de Montor: *Histoire de Dante Alighieri*. Paris, Adrien le Clerc et Cie 1841. — Dante Alighieri's *Lyrische Gedichte*. Übersetzt und erklärt von Ludwig Kannegiesser und Karl Witte. Leipzig, 1842; Zweite, verbesserte Auflage Leipzig, F. A. Brockhaus, 1852.

Scherillo kitűnő kommentárjainak használatával.²³ Császárnak ellenben sokszor sötétben kellett tapogadóznia, mikor kénytelen volt nélkülözni több oly magyarázatos olasz kiadást, amely munkájában nagy könnyebbségre lehetett volna. Ő maga panaszolja az *Új Elet* elé írt Előszavában e nehézségeket, amelyek igen jellemzőek a Bach-korszakbeli viszonyokra.²⁴ Egyébként a *Vita Nuova* átültetésénél felmerülő nehézségekre vonatkozólag Ferenczi Zoltán is elismeri, hogy neki is küzdenie kellett ilyenekkel, mivel „e mű minden vonatkozásaiban lefordíthatatlan, mint minden kiváló lírai mű.”

Császár fordítását azonban — amiről a nyomban szükségessé vált második kiadás is tanúskodik — a saját korabeli olvasóközönség éppúgy élvezhette, mint a mi korunk Ferencziét. A sűrűn előforduló latin idézeteket Császár nem adta magyarul, mint ahogy Ferenczi tette, mert hiszen a „táblalíró-világban” nemzetünk műveltebb rétege még jól megértette a deák nyelvet. Császár a prózai szövegbe szőtt költeményeket (szonettek, canzonoket) rímtelen sorokban ültette át, míg Ferenczi rímes versformában; ezért itt az első fordító nagyobb mértékben ragaszkodhatott a hűség elvéhez, a késő utódnak ellenben több szabadsággal kellett élnie. A két fordítás összehasonlása különben azt a benyomást, sőt határozott meggyőződést keltette bennem, hogy Ferenczi helyenkint figyelembe is vette munkájánál Császár tolmácsolását. E meggyőződésemet alátámaszthatja a híres XV. szonett egymás mellé állítása a két magyar költő átültetésében.

Császár fordítása:

Olyan nemesnek látszik s illemesnek
Hölgyem, mikor mást üdvözöl, hogy
Lesz mindenegy nyelv, elkezdvén
S ránézni szemnek bátorsága nincsen.
Megyen, ha hallja, mint dicsérik őtet,
Alázat s illem öltönyét viselve:
S mikéntha Égből szállott volna földre,
Hogy megmutassa, milyen az ígézet.
Ki látja őt, kedvesnek találja,
Mivel szemén át élet önt a szívbe,
Melyet nem érthet más, mint aki érzi.
És ajkáról, úgy látszik, mintha szende
Szellem lebegne, teljes szerelemmel,
Mely szállva, mond a léleknek:
[fohászkodj!

Ferenczi fordítása:

Olyan nemesnek tetszik s oly szerény-
Az én hölgyem, mikor mást idvezel,
Hogy minden ajk remeg s némán
S nem mernek rá fölnézni földi lények.
Elmén, ha róla dicsérről beszélnek,
Szendén alázattal ruházva fel
S hozzánk a mennyből látszik jöve el.
Csodát jelentni a föld emberének.
Oly bájos ő az őt nézők szemében,
Hogy szemén át üdvöt kelt a szívek-
Mit ki nem érzett, meg nem ért soha.
És ajkiról, vélnők, elszállt tova
Egy édes és gazdag szerelmű szellem,
És a léleknek „sóhajts”, szól ékképen.

²³ Dante: *Az Új Elet*. Fordította: Ferenczi Zoltán. Bevezetéssel ellátta: Berzeviczy Albert. A Korvin Mátyás-Egyesület megbízásából. Bp., 1921.

²⁴ (59. lap:) „Az olasz munkák megszerzésével igen szomorúan vagyunk, különösen mi magyarok. Köz- és magánkönyvtárainkban igazi fehér hollók azok s könyvárusaink boltjában is csak elvétve láthatunk egy-két olasz könyvet, azt is csak kezdő tanulónak valót s ha megrendelést teszünk: *évekig* kell várunk, mikor aztán megtudjuk, hogy amit legjobban óhajtánk birni, vagy éppen nem kapható, vagy *úton* van hazánk felé! Így vagyok én különösen Rossetti s még más egyéb írónak Dantera vonatkozó munkáival, melyeket évek óta hiába várok, hiába sürgetek s mindekkorig csak német és francia értekezésekből, kivonatok- s idézetekből ismerhetek.”

XV. szonett.

Tanto gentile e tanto onesta pare
 la donna mia quand'ella altrui saluta,
 ch'ogne lingua deven tremando muta,
 e li occhi no l'ardiseon di guardare.
 Ella si va, sentendosi laudare,
 benignamente d'umiltà vestuta;
 e par che sia una cosa venuta
 da cielo in terra a miracol mostrare.
 Mostrasi sì piacente a chi la mira,
 che dà per li occhi una dolcezza al core,
 che'tender no la può chi no la prova.
 E par che de la sua labbia si mova
 un spirito soave pien d'amore,
 che va dicendo a l'anima: Sospira.

A prózai részletek tolmácsolása Császárnál még sokkal nehezebb, homályosabb, mint a költeményeké. Ennek a fordító maga is teljesen tudatában volt. Elő is készíti rá olvasóit: „Fel fog ötleni a könyv igen sok lapján a nyelv darabossága. Ez olykor kellemetlenül akasztja meg az olvasót; mert napjainkban már igen is megszoktuk a csinos, síma előadást, s kivált szerelmi tárgyakkban. Azonban ne feledjük, mikép, ha az Új Életet olvassuk, hatodfél század előtt írt regény van a kezünkben! S oly szerző munkája, ki önmaga alkotó idomtalan zúrból a nyelvet, melyen érzésinek hangot, képzelődéseinek alakot adott. Ezen oknak tulajdonítható több helyütt a csak vélt vagy valódi homály is, mely olykor szinte érthetlenségévé lesz. Ennek nem Dante az oka, hanem a nyelv; még inkább a kor s ennek mysticus iránya a hitben, szokásokban és ábrándokban, melytől a lángész sem maradhatott egészen ment s hahogy hatott volna is, talán nem akarta azokat mindenütt és mindenben mellőzni; mert hiszen közvetlenül a korabelieknek írt s ő különösen a népnek, a nép kedvéért“.²⁵

Az itt kifejtett s a fordításnál követett elvei teljes mértékben érvényesülnek később a *Pokol* fordításánál is.

A *Divina Commedia* első részéből csak az első négy ének fordítását tette közzé 1857-ben, Ugo Foscolo és Ippolito Pindemonte egy-egy költeményével együtt.²⁶ Mintha csak előérzete súgta volna Császárnak egy évvel tragikus baleset folytán bekövetkezett halála előtt, e kiadás előszavát azzal kezdi, hogy nem tudja, lesz-e még elég ideje befejezheti tanulmányait a keresztény költők fejedelméről, Dantéről és befejezheti-e nagy eposzának fordítását. Ez okból tehát mutatványul közli a *Pokol* négy első énekét saját áttűtetésében. Jegyzeteket még nem írt hozzá, mert — mint mondja — ezeket akkorra halasztotta, amikor majd a nagyszerű és terjedelmes mű legalább egy részének fordításával elkészült. Még egy éneke, az utolsó, a XXXIII. maradt fenn Császár fordításában, amit Kaposi József közlésének köszönhetünk. Kaposi szerint kéziratban megvan a *Pokol* V., VI., VII., énekének

²⁵ A II. kiad. Bevezetésének 51. lapján.

²⁶ *Őszi lombok*. Olasz költőkből. Közli: Császár Ferenc. Pest, 1857. Beimel I. és Kozma Vazul könyvnyomdája.

fordítása is, azonban szorgos kutatásom ellenére sem akadtam ezek nyomára.²⁷

Császár előzetes tanulmányozás és gondos előkészület után magának a fordításnak munkájával gyorsan haladt. Saját bevallása szerint naponta egy-egy énekkel készült el. Bár igazat kell adnunk Szász Károlynak abban, hogy „nyelve nehézkes, szörendje erőltetett, kifejezései prózaiak”,²⁸ de viszont mi méltányoljuk tárgyilagos megbírálásban egyrészt azt a körülményt, hogy a múlt század közepén nyelvünk még nem volt oly hajlékony, oly gazdag, mint Arany János után a század végén, másrészt figyelembe vesszük magának a fordítónak álláspontját, aki kegyeletes tisztelettel meg akarta tartani az eredetinek régies patináját, itt-ott súlyosan dübörgő stílusát és misztikus homályosságát is. Azt sem szabad felejtenuk, hogy Császár úttörő volt s tekintetbe kell vennünk azt is, hogy Császár az átültetésben — mint a nyelvújítás kérdésében is — Kazinczy elvét követte; „görögöt görögösen, deákot deákosan, olaszt olaszosan”. Császár a szöveghez alázatos hűséggel ragaszkodva, lelkiismeretesen latolgatta mondanivalóját. Még akkor sem becsülhetjük le munkáját, hogyha Babits Mihály remekül ötvözött, finoman csiszolt, ragyogó és helyenkint szabadabban szárnyaló szövege mellé állítjuk.

Hadd álljon itt egy, sikerült tömörséggel és találó hűséggel átültetett terzina:

„Ma quell'anime, ch'eran lasse e nude
cangiâr colore e dibattero i denti,
ratto che inteser le parole crude.“

(*Inferno*, III. 100—103.)

Császár fordításában:

„De ama fáradt s mez nélküli lelkek
elképedének s fogaik vacogtak,
mihelyt megérték a kemény ígéket.“

Babits fordításában:

„Hanem a lankadt s hússal nem
[ruházott] lelkek, színik vesztíve, felvacogtak,
mikor a rémes szó fülükbe fázott.“

Mint a fenti részletekből is kitűnik, Császár megtartotta ugyan az eredeti sorok tizenegy szótagos beosztását, de a rímeket mellőzte, míg Szász Károly és Babits szövege az eredetinek zenéjéhez ebben is hozzáhangolódott. Császár is — mint bevallja — próbálkozott ugyan a rímeléssel, de arra a meggyőződésre jutott, hogy ez az erőltetés legtöbb helyt csak a hűség rovására történhetnék. „Ha hibáztam túlság miatt (a hűséghez ragaszkodásban) — jegyzi meg —, örömet viselem a komoly ítéset megrovását; de előre kijelentem, mikép ... Dante hatodfél százados könyvét szent ereklje gyanánt tekintvén, midőn azt nemzetem irodalmába átvinni magamban eltökélém, kötelességemnek tartottam lehetőleg minden fényei — s homályival adni át úgy, mikép az nagy mestere kezéből kikerült“.²⁹

²⁷ *Dante Magyarországon*. Bp., 1911. 118. l. Könyve végén közli az egész XXXIII. ének magyar szövegét Császár fordításában.

²⁸ *A Pokol*, írta Dante Alighieri. Fordította, bevezette s jegyzetekkel kísérte: Szász Károly. Bp., 1885. 5. l.

²⁹ Az *Új Élet* I. kiadásának 46. l. Ugyanez a szempont vezette a *Divina Commedia* fordításánál is.

Másutt szerényen megjegyzi, hogy a versebeöntés és az egésznek tökéletesebb kidolgozása azok számára marad, akik nálánál tehetségesebbek és még abban a szerencsés helyzetben is lesznek, hogy a Dante-irodalom több terméke fog rendelkezésükre állani.³⁰

Arra a gondoságra, amellyel Császár Dante-fordításán dolgozott, rávilágít saját kijelentése: „Vannak e könyvben sorok, melyek fölött én hetekig tündöttem s még maiglan sem tudom, vajjon megértettem-e, vajjon híven fordítottam-e azokat“. Aztán ezzel a jóslatszerű kijelentéssel végzi Bevezetését: „Hiszem erősen, fog jöni kor irodalmunkra is, midőn honfiai közül szinte igen sokan fogják tanulmányozni Dantet... , mint már évek óta buzgón és szorgalmmal tanulmányozzák Shakespeare-t“. A derék úttörő e jóslata valóban örvendetesen megvalósult Szász, Kaposi, Ferenczi, Gárdonyi, Babits és mások munkájával.

Időbeli sorrendben Császár műfordítói tevékenységének utolsó megnyilatkozása volt ugyancsak az *Őszi lombok*-ban Ugo Foscolo és Ippolito Pindemonte költeményeinek átültetése. A sírokról, a múlandóságról és a halhatatlanságról elmélkedő két szép elégiának búskomor hangulata rokon visszhangra talált a sok csapáson, kemény megpróbáltatáson és keserű csalódásokon átvergődött magyar költő lelkében.

Itt is megtartotta Császár híu és emellett választékos nyelvű tolmácsolásában a 11 szótagos (endecasillabo) jambus-sorokat, az eredetinek versmértékét. A történelmi eseményekre és személyekre sűrűn tett utalás bizony szükségessé tette volna e költemények számos helyén a magyarázatokat, amelyeknek hiányát itt nagyon is érezhette olvasójuk.

Amint e tanulmány során meggyőződhattünk, Császár Ferenc műfordítói munkássága igen sokoldalú volt. Kiterjedt minden műfajhoz tartozó olasz költemény és próza tolmácsolására. Az életben megért sok csapása és csalódása mellett itt e téren is tragikus sorscsapásnak tekinthető, hogy legfőbb célját, Dante *Divina Commediájának* teljes átültetését elvégezni nem adatott meg neki. Ő maga is szerényen, de amellett jelentőségének tudatában is munkásságáról az *Új Elet* I. kiadása elé Ajánlatában így nyilatkozik: „... ha valódi hasznot nem teszek is, legalább díszet szerzek általa irodalmunknak, melyben a nagy Dante név meglehetősen ismeretlen még. Ha van ebben, mint sok évi Dante-tanulmányom első gyümölcsében, legkisebb érdem: annak elismerése szinte csak a jövő kortól várható, mely előtt, mint a magyar Dante-irodalom útegyengetője fogok állhatni“.

Valóban tartozott is vele a mi nemzedékünk, amely megérte a magyar-olasz irodalmi kapcsolatok örvendetes gazdagodását, hogy lerója a kegyeletes hála adóját az első úttörőnek, akit hazája iránti szeretete még arra is ösztönzött, hogy elsőnek állítsa össze anyanyelvének grammatikáját olasz barátaink számára, sőt irodalmunk fejlődését is megismerteti velük. De ezen az irodalmi tevékenységen túl társadalmi téren is előmozdította a két nemzet kulturális értékeinek kölcsönös megismertetését. Erre jó alkalom nyílt, amikor a 40-es években Pesten gróf Nádasdy Lipót szeptemvir és főispán lelkes és nagyműveltségű neje, szül. báró Forray Julia csillagkeresztes és palotahölgy Zrínyi-utcai, finom ízléssel berendezett palotájában, irodalmi szalonjának

³⁰ *Új Elet*, II. kiad. 73. l.

első estőjén Császárt is szívesen látta előkelő vendégei, tudósok, írók, költők sorában.³¹

Újabban Litványi László alapos, de részletekbe nem hatoló tanulmánya hívta fel Császár Ferencre a figyelmet.³² S meggyőző befejezésül hadd idézzem Pintér Jenő bölcsen mérlegelő megállapítását: „Ha Császár Ferenc csak a maga előkelő méltóságának nyugalját élvezi s nem törődik az irodalom vívódásaival; ha Császár Ferenc úgy tesz, mint a legtöbb magasrangú vagy jó módú ember, akiknek egészen mindegy, vannak-e írók és tudósok Magyarországon; akkor nem hurcolja meg sem a maga kora, sem az utókor. De Császár Ferencben szent láng égett, az irodalom a lélek áldozatos ügye volt előtte, munkált és használt s nem kevésbé szerette hazáját, mint Petőfi Sándor vagy Vahot Imre“.³³

³¹ E főrangú hölgynek ajánlotta *Utazás Olaszországban* c. kétkötetes út leírását is. Ld. Tóth Lőrinc *Jubiláris visszaemlékezések*. Kisfaludy-Társ. Évl. Új folyam. 27. köt. 156. l.

³² Litványi László: *Császár Ferenc élete és irodalmi munkássága*. Bp., 1931.

³³ Pintér Jenő: *Császár Ferenc emléke*. Pohárköszöntő a Gyulai-serleggel a Kisfaludy-Társaság 1935. február 10-én tartott ünnepi lakomáján. Kisfaludy-Társ. Évl. Új folyam. 59. köt. Bp., 1936. 129–131. l.

A szél és a nap.

Gyulai Pál egyik legnépszerűbb költeményének, az 1846-ban írt *A szél és a nap*nak ötletes elgondolásra valló és epigrammás csattanóban végződő tárgya nem az ő leleménye.

Kétszer is volt módomban kimutatni, hogy Gyulai Pál szívesen engedett irodalmi hatásnak; ez sugalmasan kapta meg, de művészi erővel és egyéni színnel vetítette elénk.¹ Ezúttal *A szél és a nap* forrására esik tekintetünk.

Hegedüs Sámuel *Költői Próbáiban*² nem egy mesét találunk. Az olvasóhoz intézett ajánlásában a mese meghatározására törekszik; „atyafias“-nak találja a szatirával, melegen szól Péczeli Józsefről, „kinek meséi az ártatlan gyermeki kor formálásában különösen sokat befolytak“; még melegebben ír Fáy Andrásról; meséi, mint egyéb alkotásai is „akármely nemzet classica-literatúrájának becsületére szolgálnak“.

Hegedüs Sámuel is megpróbálkozik ezzel a műfajjal. Egy-egy történetének tárgya szellemességről és ötletes leleményről tesz bizonyosságot. (*Bor János végső órája, Ugyanazon portéka legolcsóbb és legdrágább, A Kanári és a varéb.*) Eleven sziporkázású *A szelesség mestersége* és *Az arany horoggal halászó*, fordultatos *A varjú éneke* és a *Róka-taktika*, elmés szatira nyilvánul *A filozóf és schuster*-ben. Sajnálatos azonban, hogy a szellemesség szikrája hamar elvillan, az ötlet ereje menten elbágyad a *Musa pedestris* útját járt, sivár fahangon szóló „költő“ fanyar unalmú soraiban.

Hegedüs Sámuel *Költői Próbáiról* már esett szó. Hegedüs István foglalkozott vele.³

Hegedüs Sámuelnek 11 szakos tanítómeséje, *A szél és a nap*, nem kisebb okulást nyújt (II. k., 148—150. l.). Esóptól furesát tanult; mint gyermek nevetett is rajta, de később sok hasznát vette:

A' szél és a' nap fogadnak,
A' fogadás tartalma,
A' mi felett perben vagynak:
Mellyiknek több hatalma.

A szél nekikerekedik, a vén erdő csikorog, dül-fül, mintha a világ vége jönne. Egy utas „lengeteg“ köpönyeggel tart a város felé; a köpenyt a szél „innét és túl“ fordítja, de még jobban „öszve szorítja“ azt az utast. Majd a nap áll elő: az utas alig mozog már; izzadsága „csorog“, egy ingre vetkezik. A szél nagy szelességével elvesztette a pirt, sugara melegével a nap nyert.

¹ *A Gonosz mostoha meséje*. Budapesti Szemle, 1911. — Gyulai Pál Szilágyi és Hajmási-ja s Vörösmarty Mihály Eger-je. EPhK., 1911.

² Bonyhai Hegedüs Sámuel (1781—1844) Nagyenyeden tanár, itt nyomtató műhelyt is alapított; egyházi szónok, a M. Tud. Akadémia I. tagja volt. Könyve Kolozsvárott, 1837-ben jelent meg.

³ *Egy adoma vándorútja — pár szó Arany Fülemüléjéről*. Budapesti Szemle, 1891. dec. sz.; ld. még Versényi György: *A fülemüle története*. Magyar Polgár, 1902; Voinovich Géza: *Arany János életrajza*, II. k., 308—309. l.

Kiderül: nem kicsiny mesterség az emberrel bánni tudás; kár erőszakhoz folyamodni ott, hol szelidséggel is nyerhetünk; a hideg szél fuvalmára a virág is bezárja magát, a szív is elzárkózik az erőszak elől:

Főkép, hogy ha a' nevelő
Férjfi csendességgel bán',
Megnyil' előtte a' szív 's fő.
'S ember lesz a' tanítvány.

Hegedűs meséjének kivált két sajátására kell rámutatnunk: verselése és nyelve kopár ridegségére, másfelől tanító törekvésének megállásra jutni nem tudó, újabb példákkal való megrakodásra kész, fakó unalmú pepecselésére.

Magunk elé képzeljük a fiatal Gyulai Pált: milyen függévé tudná ő átteremteni ezt a cammogó verset. Meg is cselekedte, mégpedig úgy, hogy a rideg nyelvet eltünteti; a versenyző szelet és napot a megszemélyesítés eleven életet sugárzó erejével indítja munkába; azt felfuvalkodottságában, „zúgó-búgó“ hatalmában láttatja velünk, ezt, a jó öreget, amint „hő sugárral“ indul a cél felé. Verselése is híven simul a költemény hangulatához. Művészi készséggel segített a másik bajon is: ne legyen elnyúlósodó a morál, mert erősen érzi, hogy így a tanító törekvés jeges közöny botlató kőven buknék el. Jól tudta, hogy több a kevés a soknál, ha ez a versenytörténet így ér véget:

Fgykor régen így nyere meg
Szél úrfit az öreg nap:
Többet ésszel, mint erővel,
Így közel, úgy hamarabb.

Gyulai úgy tett, mint *A fülemülét* (1854) Hegedűs Sámuelnek *Kinek énekel a fülemüléjéből* merítő Arany János: a versből költemény támadt, a holt anyag pezsgő életre kelt.

Fejtegetésünkben arra törekedtünk, hogy az érdeklődést rátereljük Gyulainak egy eddig figyelmen kívül rekedt forrására. Papp Ferenc nagyértékű *Gyulai Pál*ban élesen utal arra, hogy gyermekmeséiben az elbeszélés módja híven simul a műfaj szelleméhez: „Ezek közül *A szél és a nap* s *A tudós* már minden mesterkéeltség nélkül s mégis művészi számítással létrejött alkotások“ (I. k., 166. l.). Most, hogy *A szél és a nap* a szónak ősi valójában értelmezett *nyers* anyagára rámutattunk, aligha cselekedtünk egyebet, mint azt, hogy a filológia síkjára vetítettük Papp Ferenc ítéletét; igazoltuk, hogy a Hegedűs Sámuel szolgáltatta tárgyban Gyulainál valóban nyoma veszett a mesterkéeltségnek, mint Arany Jánosnál is, másfelől rámutattunk erre a mozzanatra is: olyan számítással *szűkíti* költői keretbe, majd önti művészi alakba, mint amilyen nekividámódó hangulatban *tágtja* Arany János a maga keretét s ömlesztí alkotására áradó kedvtelésében a komikai derű és a játékos gúny költői varázsát.⁴

Elek Oszkár.

⁴ Példakép Hegedűs és Arany egy-egy helyére utalunk. Hegedűs a fülemüle fütyyének tulajdonjoga miatt veszekedőkről ezt írja:

Kerten által, mint a' kutyák,
Egymást jól öszve rángatják
'S végre kádira mennek.

Babits Mihály Horatius-fordításai.

A szerencsés véletlennek köszönhető, hogy Babits Horatius-fordításainak, a fiatal Babits legkorábbi fennmaradt költői műfordítás-kísérleteinek eredeti kézírata éppen most került elő, amikor folyóiratunk legutóbbi számában Rédey Tivadar élményi színekben gazdag foglalatban közzétette Babits első bírálatát, műfordítói elveit megvilágító egyik első, talán legelső megnyilatkozását.¹ Ebben az 1905-ben készített, tanulmányá mélyült bírálatban a modern magyar essay legnagyobb művésze már említést tesz a saját Horatiusáról („a másik [Carm. Liber I. 38.], kisebb műfordítás nekem talán még jobban tetszett ennél, annál is inkább, mert *ezt a versikét egyszer magam is megpróbáltam lefordítani*“²), melyet, akárcsak a poétát, eléggé lesajnál: „nem

Arany János kedélyesen, ötletesen, perdülő elevenséggel és a nyelv izeszamatos erejével rajzolja Péter és Pál rossz szomszédságát:

Ez sem enged, az sem hagyja
S a két ház kiesinye, nagyja
Összehorgolnak keményen,
Mint kutyájok a sövényen
Innen és túl összeugat
S eszi mérgében a lyukát.

Valószínűnek tartom, hogy Arany János figyelmét jó barátja, Gyulai Pál, hívta fel Hegedűs Sámuel *Költői Próbáira*.

Földessy Gyula Waldapfel József *Katona József*éről írott bírálatában azt írja, hogy Gyulai Pál *A szél és nap* című verses meséjét Herderből *fordította*. (Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl., 1943.) Elég a 3. és 4. versszakokat összevetnünk a Herderével, hogy lássuk: ez a röptén útjára eresztett ítélet elfogadhatatlan.

Wird verzweifelt nun und ruht;
Und ein lieber Sonnenschein
Füllt mit holder, sanfter Glut
Wanderers Gebein.
Hüllt er nun sich tiefer ein?
Nein!
Abwirft er nun sein Gewand,
Und die Sonne überwand

Übermacht, Vernunftgewalt
Macht und lässt uns kalt;
Warme Christusliebe —
Wer, der kalt ihr bliebe?

Mosolyog a jó öreg nap
S hő sugárral, fényes-szépen
Megindul a tiszta égen.
Hát a vándor mit csinál?
Lassabban megy, meg is izzad,
A meleget alig állja,
Majd a köpenyt földhöz vágja,
S hogy pihenjen rajt', megáll!

Egykor régen így nyéré meg
Szél urfit az öreg Nap:
Többet ésszel, mint erővel,
Így közel, úgy hamarabb.

Tagadhatatlan, hogy tárgy történeti szempontból Földessy figyelmeztése értékes, de következtetése a kritikát nem állja ki.

¹ Babits Mihály kritikai „stílusgyakorlata“ 1905-ből. Irodalomtörténet. 1943. 81–86. l.

² A *dált betűs* szöveget mi emeltük ki.

valami római Burnsöcske, ő a filozófus-bonvivant, és erősen civilizáció-termék. Múgond az egyszerűsége, finomság az igénytelensége, s természetessége ravasz filozófia“, vagy „Berzsenyink... őszintébb, rokonszenvesebb és jobb költő Horatiusnál“. Rédey kísérletét, Horatiusnak „nemzeti méreteiben“ való bemutatását, érdekesnek tartja, bár a teljes Horatius hasonló módon való feloldozását megoldhatatlannak is.³

Babits egyéb Horatius-fordítását is fölemlíthette volna, hiszen kéziratának bizonyossága szerint ekkor már az általa említetten kívül kettő is volt készen. Az egyik, a Neobuléhoz szóló (Carm. III. 12.) alá nevének az iskolai értesítőkből és korai, nyomtatásban is megjelent kísérleteiből (még 1907-ben is!) ismert Babics-változatát írta. Ennek a Horatius-versnek formai sajátossága foglalkoztathatta Babitsot, amit az is bizonyít, hogy a negyedik versszak végéhez hozzáfűzte annak ritmus-alakját. A másik bizonyítékra a Neobuléhoz írt versfordítás ismerete nélkül mutattak rá: a *Laodameia* kórusaiban fedezve fel a horatiusi Neobule vesmértékét.⁴

Az Epodusok 14-ik darabja már megjelent két helyen: először a *Hangszóró* című ifjúsági „irodalmi és kritikai folyóirat“-ban,⁵ a következő jegyzet kíséretében: „Babits Mihály ezt a Horatius-ep[od]ost még 1900-ban, tehát 8-ik gimnazista korában fordította le s máig kéziratban maradt“. Az érdekes fordítás még egy alkalommal, a *Horatius Noster* (1935) gyűjteményben (1902)-es évjelzéssel látott napvilágot (116. l.) Az azóta előkerült kézirat kétséget kizáró véglegességgel eldönti, hogy a fordítást „*Irtam 1901. Szekszárd*“. Érdekes a vers alá írt megjegyzése: ez is műfordításainak formai problematikájához nyújt jellemző adalékot.

A fiatal Babits, mint láttuk, nem sokra tartotta Horatiust, azonban mire pályája végéhez jut, ez a felfogása érthető módon nagy változáson megy át: *Az európai irodalom történetében*⁶ már így ír az „arany középszer“-nek (fiatal korában nyilván ezért vetette meg Babits!) a világirodalomban legnagyobb poétájáról: „Horatius neve nemcsak egy nagy költőt idéz, hanem egy páratlanul életrevaló, okos és kedves embert is. Szellemessége és tapintata olvasóit is meghódítja mindenütt, ahol magáról és helyzetéről beszél. Ezt pedig sokszor teszi. Horatius nem a nagy világozsmék költője, mint Vergilius. Nem is a gyengéd, légies szépségoké. Ő gyalogjáró, szellemes, modern típusú és urbánus poéta, az emelkedettség legcsekélyebb igénye vagy póza nélkül. Az olvasóval szinte azonnal bizalmas viszonyba lép, akár egy modern napilap csevegő s népszerű cikkírója. Irónikus szellem, mindenről fölényesen és mulatságosan tud beszélni. Első könyvét, a szatírákat, *Sermón*knak nevezi, azaz egyszerűen *Beszélgetések*nek. Verse csakugyan egészen közele áll a prózához, valami könnyed, művelt, franciás. Anatole France-éhoz hasonlítható prózához. Született műélvező és kritikus“.

³ Nem is egy egész évtized múlva, hasonló magyaros formában a teljes Horatiust Szász Béla ültette magyar nyelvre. (*Ódái és epodusai*, 1913.)

⁴ Keszzi Imre: *A korai Babits kötetek ritmikájához*. Argonauták. 1938. 204–207. l.

⁵ 1933. (nov. 28-iki) 16. sz.

⁶ I. kötet. 1934. 97–98. l.

Most pedig jöjjenek az ifjúkori kísérletek:

Hor. Carm. III. 12.

Nyomorúság se szerelmet nem ízelt, sem az édes ital enyhét, hanem egyre remegőn a haragos gyám pörölésére figyelni.

Cytherēa fia töled kosarat, guzsalyat elszed, se Minerva műveit nem tűri nálad, Neobüle; te csupán Hebrusodért égsz.

Csinos ez kenve ha vállát bemeríti Tiberisbe, lovon is jobb lovas ő Bellerophonnál, se futásban se viván nem leli párját.

Ügyes ő ha a mezőn át hajigálva üzet ünőt, ugyanő ürge a cserjés magas aljába lopózó fene vadkant kicsapászni.

(

()	()	()	()
()	()	()	()
()	()	()	()
()	()	()	()

)

Babits Mihály.

Hor. Epod. 14.

Mérthogy agyamban olyan tétlenség, akkora fáradt feledékenység terhe nyom,

mintha a léthei álmatadó ital égne kiszáradt eltikkadt, forró torkomon?

kérdezed, ő Maecenas, kérdésed megöl engem: egy istenség, egy istenség

tiltja, hogy a megígért, elkezdett jambusi versem pálcára göndörítették:

— Mért nevetek, Hajdanta Bathyllost, samosi párját így neveté Anacreon,

Domború lanttal az is gyakran síratta meg álmát: de nem kimért verslábakon.

Égsz magad is. Lángod szépségben a trójai vésszel versenyez; örülhetsz te még.

Engem azonban olyan szabados lány, Phryne, emészt el, kinek egy férfi nem elég.

(Az első sor hexameter; a második négyes jambus.)⁷

Babits Mihály.

Cholnoky László úrnak

Irtam 1901. (vagy 1902)⁸ Szekszárd
Cholnoky úrnak adtam 1918-ban;
Budapest.

Babits.

Az eredeti kéziratot, annak tanúsága szerint, Babits 1918-ban Cholnoky Lászlónak adta, majd Stemmer Ödön antiquarius útján került alulírt tulajdonába.

Kozocsa Sándor.

⁷ (*Babits Mihály jegyzete.*)

⁸ A „vagy 1902”-t Babits tolla erősen áthúzta.

Barta János: Madách Imre. Bp., 1942. (Franklin.) 187 l. (Magyar Írók.)

A Magyar Írók sorozat fontosságát és jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint Barta János Madách-essay-je. Voinovich Géza valóban pontos és teljes Madách életrajza filológiailag feltárt mindent, ami Madáchra és életművére előtalálható volt, a mélyreható, filozófiai és lélektani szempontú, a szellemtörténet nyereségeit annak túlzásai nélkül felhasználó Madách-magyarázat azonban mind a mai napig hiányzott. Végre Barta János munkája méltó módon pótolja ezt a hiányt.

Barta Madách egyéniségét a késői romantikába állítja bele. Ennek a késői romantikának s így Madáchnak tipikus lelki-szellemi jegyei a következők: az élmény, mint az élet egyetlen értelme, intézmény-ellenesség, a valószínűs magyar sorsproblémák iránti csekély érzék, pesszimista emberlátás. A tipikus jegyek megállapítása után Madáchra fordítja figyelmét. A fiatal Madách romantikus lélek; erre az alapra a normatív élmény, a csodaváró, eszmehívó liberalizmus csak rétegeként rakódott. Ennek a kettősségnek világnézetileg jelentkező eredményei a monizmus és dualizmus, továbbá individuális szemlélet és emberközösség, pesszimista azonosság-tudat és fejlődésgondolat. Fiatalkorának egészen a házasságáig tartó nagy kérdése: az önmegvalósulás válsága. A teljes, a megvalósult élet elérésére több lehetőség van a kezében: az első a küzdelem a politikai reformokért, a második a romantikus élmény, az életvágy realizálása (barátság, szerelem), a harmadik a költészet. A fiatal Madách költői tehetségének korlátaira nagyon találóan világít rá Barta: erős élményvágya nagyon gyöngé átélőképességgel kapcsolódik, bizonyos aránytalanság van alkotásvágya és alkotóereje között. Ilyen módon a művészi hangulat megkívánta egyensúlyi helyzet nem jön létre benne. Ebből a válságból két irányban lehet szabadulni: az egyik az akarat erősödése, a türelmetlen alkotóvágy fékezése, a másik, a fontosabb: a felsőbbrendű megismerőképességek kifejlődése (értékek és szellemi alkotók szemlélete, a világ egy-egy darabjának fogalmi megismerése). A válság megoldását házassága sietteti. Ennek lényege a következő: megszabadult attól a nyomasztó tudattól, hogy nem él igazán, létezésének nincs metafizikai súlya és bizonyossága. A csendben érik az ember, érik a költő, most teszi meg az első lépést a művészi alkotáshoz szükséges nagy teremtő hangulat kialakítására. Kezdődik az anyaggyűjtés egy olyan műhöz, mely már nem akar a közvetlen élményből kisarjadni. A másik érlelő iskola: a szenvedés (családi, nemzeti és egyéni tragédia). Kialakul benne is az az erkölcsi realizmus, amely az embert eltéphetetlen szállal a földhöz kapcsolja, az életet inkább szemlélni, mint „élni“ kívánja. A nemzeti és egyéni tragédia örvénylésében metafizikai támasza, hite inog meg anélkül, hogy a materializmus karjaiba omlott volna: romantikus alapélménye megmaradt. Egyéni tragédiájához a hátteret a német materialista forrongás adja meg. Ezt a forrongást világosan, biztos filozófiatörténeti tudással rajzolja Barta. Madách ebben az időben sokat olvas, ez a sokféle olvasgatás az első konkrét lépés a válságból a nagy mű kialakulásáig.

lása felé. Tudása, ténybeli ismeretei bővülnek, látóköre szélesedik; egyéniségének intellektuális vonásai megnönek. Ennek nyomán bizonyos mélyebb érzelmi magatartás is kialakult benne: a lényeg utáni törekvés és az értelmi szintézis élménye okvetlen a dolgok fölé való emelkedés hangulatával töltötte el. De a döntő mozzanat az, hogy valamikor ebben az időben jutott el a világnézet gyötrő kérdéseinek végső feleletére: saját erkölcsi autonómiája, a személyiség erkölcsi döntésének öntudata lehet csak a szilárd pont, ahol megállhat. Itt *Az ember tragédiájá*-nak küszöbe, a nagy művészi hangulat kialakulása.

Barta a tragédia elemzése közben nagyon finom tapintattal letér az eddigi magyarázatok útrjáról. Az eddigi magyarázók egyetemes, általános szempontból vizsgálták *Az ember tragédiájá*-nak alapeszméjét, célkitűzéseit. Széleskörű értelmezéseket tulajdonítottak Madáchnak: mi az élet célja, vagy mitől függ az ember boldogsága. Barta a madáchi művet saját korának gondolatvilágába állítja bele s onnan eredezteti céljait, mondanivalóját. Így jut — alapos és sok részletgazdagságot feltáró elemzés közben — arra az eredményre, hogy a tragédiának két, az eddiginél szűkebbkörű főkérdése van; az egyik — mondja szöszerint Barta — ez: megállja-e még helyét a romantikus korszak emberfölötti, titáni emberideálja? A másik: képes-e az ember bárminő, metafizikai tudásra, s szüksége van-e rá életében?

Ebbe a keretbe természetesen illeszkedik bele minden más fontos kérdés. Az eszmei harc megfejtése az, hogy Lucifer Adám lázadását a maga lázadásának mintájára akarja átalakítani, Adám teremtő-romantikus-hősies titanizmusát át akarja formálni a maga romboló-ateista-materialista értéktagadásává. E mögött a mítikus értelmezés mögött tulajdonképpen korszerű eszme rejlik: a romantikus génusz küzdelme a fenyegető materializmus kíséretével ellen. A befejező köpben Madách romantikus vágya szemünk előtt alakul át szinte klasszikus beteljesüléssé: „autonóm, metafizikától független erkölcsi öntudattá“. Végül is az ember azért küzd, mert tudja, hogy küzdenie kell, függetlenül minden metafizikai érdeklődéstől. Ez a titok megfejtése: a személyiség szabad erkölcsi döntése. Az Úr kegyelmét csak a szabad erkölcsi cselekvésben vehetjük tudomásul. Ez a vonás lényegében túlmutat már a kései romantikán, legyőzve annak lelki alkatát. Viszont abban, amit a költő nem tételként hirdet, hanem költőileg ábrázol: a valódi romantikus szellem képviselője.

Jövőbemutató pozitívum is van a tragédiában — véli Barta. Madách már eleve tiltakozik az európai ember lelkének fenyegető elszegényedése ellen — s eme fenyegető elszegényedés számláját mintha túlságos egyoldalúsággal állította volna ki Barta János a demokrácia terhére. Csak itt nem tudunk egyetérteni a szerzővel: nem a megterhelő számla egyoldalú irányítása miatt, hanem azért, mert ezekbe a következtetésekbe már nem mentünk volna bele. Minden hatalmas műalkotás egyetlen és örökkévaló tiltakozás mindenféle lelki elszegényedés, a magasabbrendű európai életformák bárhonnán eredő szétrombolása ellen. A szabad ember erkölcsi autonómiája — amit Barta nagyon helyesen a legtöbbször értékkel a madáchi örökségből — nem egyféle, hanem sokféle veszélynek van kitéve századunkban.

Nem tudunk már rámutatni Barta János művének minden gazdagságára, eredményére, eszmemozdító hatására. Tudós és művelt olvasó egyaránt haszonnal és élvezettel forgathatja a nagy stílbiztonsággal megírt könyv lapjait. Csak még arra kell felhívunk a figyelmet, hogy Madách művének beleállítása nemzeti klasszicizmusunk folytonosságába s annak romantikus-klaszikus határterületére, egyike legfontosabb megállapításainak s nem mellőzhető irodalmunk fejlődésének rajzánál. Szerzőnk a magyar romantika legmélyebb gondolkodású ismerője s örömmel üdvözljük munkáját, mely nagy nyeresége irodalomtudományunknak.

Haraszthy Gyula.

Sötér István: Jókai Mór. (Magyar írók. Szerkeszti: *Eckhardt Sándor.*) Bp., (1941.) Franklin. 173 l.

Jókai egyik legnagyobb és legolvasottabb regényírónk, mégsem volt könnyen olvasható, magasabb igényt is kielégítő monográfiánk róla. Vagy csak a szakembereknek írtak róla, vagy egészen népszerű műveket állítottak össze. Az első igen jó példa Zsigmond Ferenc értékes Jókai-tanulmánya, amely az Akadémia kiadásában jelent meg, a másokra Mikszáth Kálmán verses Jókai-életrajza, amelyben minden szokásos túlzás és nagyotmondás megtalálható. Igaz, hogy hely sem volt, ahol ilyenféle írói arckép megjelenhetett volna. Ez is bizonyítja, hogy a *Magyar írók* sorozata az irodalomtörténet szempontjából „hézagot tölt be“.

A könyv szerzőjének nevét egy érdekes, újszerű regény címlapjáról és több egyéni-hangú tanulmányról ismerjük. Ez a könyv első nagyobb-igényű irodalomelméleti műve, s így fokozottabb érdeklődés fogadja. Ilyenkor helyezi el a közvélemény a szerzőt egyikébe az ismert kategóriáknak és méri föl, hogy betölti-e a szokásos kereteket, esetleg túlnő-e rajtuk?

Sötér István a szabadabban mozgó irodalomtörténések közé tartozik, akiket nem köt túlságosan az eddigi kutatások tömege. Jókainak csak legismertebb műveivel foglalkozik. Különösen kimerítően jellemzi első regényét, a *Hétköznapokat*, kimerítően foglalkozik az 50-es évek nagy regényeivel (*Erdély aranykora*, *Török világ Magyarországon*, *Egy magyar nábob*, *Kárpáthy Zoltán*). A többi regény közül általában azokat emeli ki, amelyeket az eddigi bírálat is a jobbak közé sorolt, csak az *Új földesúr* értékelésében tér el a tradíciótól. Egyéni kritikái szempontjával magyarázhatjuk csak, hogy éppen ezt a művét érzi gyengébbnek, amelyben Gyulai Pál is talált elismerésméltót. Sötérnek azonban éppen azért nem tetszik, amiért Gyulainak tetszett: talán ez a legjózanabb, legegyensúlyozottabb Jókai-regény. Viszont teljes mértékben elfogadja Beóthy Zsolt értékelését a *Sárga Rózsáról*, noha már hallatszottak hangok, amelyek itt újraértékelést sürgettek, emlegetvén, hogy ez a kis regény alig több, mint szépprózába ültetett népszínmű (a főhős még éncel [!] is).

A Jókairól szóló irodalmat is szabadon használja. Meg sem említi Szinnyi Ferenc művének azt a kötetét, amely éppen Jókai pályájának virágkorával foglalkozik, de ezenkívül is említhetnénk több olyan tanulmányt, amelyet gyümölcsöztethetett volna. Érdekes, hogy Herczeg Ferenc egyik szép gondolatát (Jókai alkotta meg a mult századi magyarság mítoszáét) Sötér is Szerb Antal nyakába varrja, azon az alapon, hogy annak könyvében olvasta.

Az ilyenfajta hiányok csak részben erednek felületességből. A szerző szempontja is kizárja művéből az eddigi kutatások nagy részét. A harmadik fejezet végén összefoglaló képet ad Jókairól, s egyúttal írói programját is kifejti. Hangja patétikus lesz, már nem értekezik, hanem szónokol: „Ünnepi gazdagság ez, a bőség és a fölösleg szertelen, pompázó ünnepe! Jókai hangja, amit sokan betegesen exaltáltak éreztek, öröm és hála érzelmességében fürdik, hisz szüntelenül egy csodás, tündérien felfokozott világban kell élnie, nap-nap mellett meg kell győződnie valóságáról: ha álom lenne csupán, régóta bele-tébolyodott volna már! Boldogabb, ujjongóbb hírekkel nem jött még angyal, mint ő, mikor alászáll világának magaslatáról, hogy hitet, bátortást hozzon magával, egy misztikus rajongó életszemlélet zálogait, bizonyítékait.“ Majd így folytatja: „Művét ma is újnak, időszerűnek érezzük: nem ártott meg neki támadás és féltreírás, nem ártott meg a magasztalás sem. Jókai újból megajándékoz bennünket a kalanddal és a csodával, melyet a realizmus és naturalizmus elvett tőlünk, felfedezi számunkra a lelket, melyről az elemző módszer letörölte a természetfeletti jegyeket... egy kifosztott, tündéri díszait levetkezte tájon Jókai példája ösztökélheti a költészetet az elpredált birtok visszaszerzésére.“ Aki ismeri némiképen Jókait, az idézet alapján megállapíthatja, hogy a szerző azt a már ismerős eljárást követi, hogy kiválaszt az író tulajdonságai közül egyet, amely legközelebb áll egyéniségéhez, és azt dagasztja, növeli, amíg a kiszemelt íróból olyanféle művész nem lesz, amilyent kíván.

Sötér István könyvéből nem a valódi Jókait ismerjük meg, hanem egy érdekes, modern, miszticizmussal és metafizikával kacérkodó író. Szerencsére azonban Jókai egyéniségének jelentékeny részét metszi az az elég élesen megvont kör, amely a szerző világnézetét zárja magába. A könyv tehát alapvető torzítása ellenére is tanulságos és érdekes olvasmány. Nagyműveltségű, iskolázott esztétikus mutatkozik be a kötettel, aki egyformán otthonos a világnézeti árnyalatok és a stilisztikai finomságok elemzésében. Ha képességeit, tanultságát elfoglaltság nélkül, kellő alázattal állította volna Jókai szolgálatába remekművet alkothatott volna. Könyve azonban így is maradandó értéke lesz a Jókai-irodalomnak. Mondanivalója mindig érdekes és sokszor eredeti. F.

Lám Friedrich: *Neue ungarische Lyrik*. Bp., 1942. (Ruszkabányai.) 93 l.

Költőink műveinek a német nyelvre régi és hűséges átültetője Lám Frigyes. Szép és áldozatos feladatot végez, mert hiszen a fordító munkája mindig önmegtagadás. Hamarjában nem is tudnók eldönteni, melyik nép szellemi vagyonának használ-e ezzel jobban: a magyarénak azzal, hogy költészetünk kinészeit a szűk nyelvhatárból kiszabadítva, a nagy német nyelvetterületre bocsátja át, vagy a németnek azzal, hogy hozzásegíti egy idegen, nem értett nyelvű nép nagy költői alkotásainak megismeréséhez.

Ebben a kötetben 37 költő 81 versének német fordítását bocsátotta közre. Lám Frigyes fordítói munkájának és ihletének idején nem ragaszkodik egyazon költőhöz, nem áll egyetlen költő, vagy költői csoport különös szugesztíója alatt. Erre következtetünk abból, hogy a XX. század négy évtizedének legkülönbözőbb költőit fordítja, s megtaláljuk gyűjteményében a leg-

nagyobbak — Ady, Babits — verseitől kezdve a jelenkor még nem értékelt költőinek alkotásaiig a legeltérőbb verseket.

Mindenesetre szuverén joga a fordítónak, hogy kinek melyik versét válassza ki fordításra. Ha azonban az előbb jelzett kettős kultúrfeladatra gondolunk, bármelyik szempontjából jobb lett volna, ha a versek nem a költők nevének betűrendjében, hanem valami más módon megkülönböztető sorrendben kerültek volna a kötetbe. Egy fiatal költő (Gellért Sándor) egyik versénél magyarázatot is ad. Ezt is jobb lett volna vagy elhagyni, vagy mindegyiknél két-háromsoros jegyzetben szólni az íróról. A betűsor megtartása esetén legalább a születési és halálozási év jelezhetette volna, hogy a majdnem félszázados időköz melyik részébe tegye az olvasó a költőt. Mert szemelvények fordításai még a legjobban szemű és fülű olvasónak sem adnak képet az egész költőről.

Lám Frigyes fordítói gyakorlata meglátszik ezen a kötetben is. Sorai könnyen, dallamosan gördülnek, verselése kifogástalan. Nyelve, stílusa egy régebbi költői korszak nyelvének, stílusának, szó- és kifejezéskincsének hatását tükrözi. Ez a költői nyelv nem tud annyiszor és annyira váltani, hogy minden magyar költő sajátos és a többitől annyira, eltérő nyelvi és stílusbeli sajátosságait olyan élesen megkülönböztetően éreztesse, mint az az eredetiben lehetséges. Igaz, hogy ez, sőt éppen ez a legnehezebb a fordításban. Ha tekintetbe vesszük, hogy Lám nem riad vissza a legnehezebb feladatokról sem, újból csak javára írhatjuk, hogy a korai Babits dús, különös és raffináltan művészi hangtést-képeit éppúgy megpróbálja visszaadni, mint Erdélyi népies-primitív, de éppen egyszerűségükben és természetességükben nem könnyen átültethető sorait.

Lámnak és fordítói művének szerencséje, hogy mindkét nyelvet tökéletesen ismeri s így félreértések — mint ahogy ilyenek nyersfordítások alapján dolgozóknál sűrűbben, mint gondolnók, előfordulnak — nem akadnak nála. Megesik azonban, hogy a fordítás nem fedti pontosan az eredetit. Ady: *Az öreg Künné* című genre-jában a második versszakban kétszer fordul elő a *künn* határozó. Lám az első megváltoztatta, azt hiszem, készakarva, hogy a *drinnen* — *draussen* — ellentétet megcsinálhassa. Aprily: *Madarak* c. verse végén a meleg, becéző *mesebeli nagyapó* kifejezésnek nem felel meg a komoly, fajbiológiai ízű *Ahnherr* szó. De nem akarjuk az érdemes munkát ezen az alapon végigbongészni. Hiszen az ilyen elkerülhetetlen elcsúsztatások mellett kiváló stírfái is vannak. Adynak: *En nem vagyok magyar?* c. verse a maga tömör, sűrített kifejezéseivel erős próbaköve a fordítói készségnek. A vers különösen nehéz utolsó sorait is igen sikerülten fordította Lám. *Szabó Richárd.*

Hankiss János: *A magyar irodalom közléről.* Bp. 1942. („Forrás.”)
[2] 1.

Ez a könyv barátokat, minél több barátot akar szerezni a magyar irodalomnak itthon. Ezért természetesen a nagyközönség igényeit tartja szem előtt. De a szakember is felfigyel reá, mert a népszerűsítés e nemes fajtája azt megérdemli. Ötletgazdag s helyenkint éppen ebből magyarázható merészebb föltevésektől sem visszariadó interpretációval van dolgunk. Már

a módszertani elgondolás is újszerű tényfelismerésen alapszik: „a műből áradó hangulatba beleszűrődik az olvasás hangulata...” A szerző ezen a kulcspontra kívül más módszerrel is sikeresen tárja-nyitja fel a könyv világába zárt irodalmat. Terünk azonban nem engedi, hogy valamennyivel kimerítően foglalkozunk. Bizonyos, hogy kitűnő érzékkel megválasztott példákat illeszt konstrukciójába (talán ezért maradt ki a humanizmus?), s azokat világos elemzéssel hozza az olvasóhoz közel. Helyenkint talán már túloz is a magyarázgatásban, a kifejtésben az olvasó rovására, de végeredményében a tárgyszeretet kit ne ragadna el. Általában az a benyomásunk, hogy ez a könyv inkább az előbeszédhez, semmint az írott szöveghez áll közelebb. S ez a körülmény, hisszük, újabb és sikeres biztosíték annak a célnak az elérésében, ami a szerző nyilvánvaló célja s amire utaltunk már fentebb is: minél több barátot szerezni itthon a magyar irodalomnak.

E mellett, kétségtől, olyan megfigyeléseket is tett, amelyek szaktudományunk szempontjából is értékesek és figyelemreméltók. —*ry.*

Csapodi Csaba: A magyar barokk. (Kincsestár, 16. szám.) Bp., 1942. Magyar Szemle Társaság. 76 l.

Heinrich Lützelzer egyik, a barokk-kutatást összegező cikkében a barokk szemléletének két alapvető metódusát említi. Az egyik a kör kerületén mozog, s az egyes barokkjelenségeket a felületen írja le. A másik viszont a kör középpontjából sugarasan indul ki, s a barokknak, mint szellemtörténeti egésznek megragadására törekszik. Az első inkább *fenomenológiai*, a másik inkább *existenciális* jellegű módszer. Csapodi összefoglalásában az első módszert követi. Művének értékei és hibái egyaránt innen erednek. A magyar barokkirodalom és művészet alapvető vonásait, stílusproblémáit illetően meglehetősen tájékozatlanságban maradunk Csapodi művének olvasása után. De téves volna Csapodi kis könyvét csak a negatívumok szempontjából megítélnünk. Mert ott, ahol a *történelem* lép előtérbe, és a történeti anyagon bizonyítja módszerét, kitűnő részleteket találunk. Pompásan sikerült a vallásos élet jellemzése, vagy a barokk államfölfogás rajza. A történettudomány szociológiai és ismeretelméleti eszközeit meglepő biztonsággal alkalmazza, s ennek kapcsán bőven ad ügyes, sőt frappáns meglátásokat. Egyik legnagyobb érdeme a magyar barokk-korszak *helyes értékelése*. Ma divattá vált Szekffü Gyula újszerű úttörését, a hazai barokk igazi fölfedezését bírálja és ócsárolni. A XVIII. század egyesek szemében még ma is „nemzetietlen kor”. Csapodi bátran és nyíltan kimondja, hogy a XVIII. század a magyar regenerálódás, újjáépítés, az új, boldog magyar élet megalkotásának kora. Rámutat a Regnum Marianum barokk gondolatának nagy jelentőségére: hisz ez biztosította hazánk magyar jellegét, a magyarság jogos vezetőszeropét a jövő számára. *Angyal Endre.*

Kovalovszky Miklós: Ady Endre önképzőkori tag. Bp., 1943. (Szerző.) 72 l.

Az alkotó zseni élete érdekes születése pillanatától kezdve. Hiszen mihelyt eszmélni kezd, már benyomásokat gyűjt, és az ifjúkori hatások mindig vissza-visszatérnek alkotásaiban. De különösen akkor válik érdekessé a művész élete, amikor megteszi első szárnypróbálgatásait. Amikor valóban alko-

tóvá válik, bár alkotásai még kezdő kísérletek, bizonytalan nekilendülések. az ifjúkor romanticizmusával telt szubjektív ömlengések. És mégis felismerhetjük bennük a művészt. Egy-egy odavetett színfoltjuk már sejteti számunkra, hogy itt „oroszlánkörmökkel“ lesz dolgunk. Különösen érdekes egy költő pályaindulása. Amikor először gondol arra, hogy érzéseit, lelkének lecsapódásait papírra vesse: ez a korszak minden irodalomtörténettel foglalkozó embernek gyönyörűsége. Ady Endre írói működését már számosan feldolgozták, az Ady-irodalom — éppen a folyton felburjánzó Ady-problémák miatt — egészen nagyszabású, csak a költő diákkoráról van kevés adatunk. Arról a korszakról, amikor a kis érmindszenti gyerek már költővé *akar* lenni. Első költői kísérletei Zilahhal függenek össze, itt lépi át a forrongó kamaszkor éveit, itt lesz ifjúvá, sőt férfivé. Kovalovszky Miklós könyve Ady zilahi éveiről szól. Az ifjú költő önképzőkori működését vetíti elénk, de ebből az iskola felügyelete alatt álló, szabályozott munkából már egy nagy költő profilja rajzolódik elénk. Olyan emberé, aki az önképzőkör gyakran sablonos életébe harsogó színfoltot kever a maga egyéni értékléseiével. Kovalovszky Miklós először az önképzőkörök multszázadi irodalmi jelentőségét tárgyalja, majd Ady zilahi diákévének adatait tárja elénk lebilincselő érdekességgel. Az ötödik gimnáziumtól kezdve járt Ady Zilahra, általában jó diák volt mindig, érettségije is igen szépen sikerült. Az önképzőkörnek buzgó munkása négy éven át, de érdekes, hogy többet bíralt más műveket, és kevesebbszer mutatkozott be saját munkájával. Működése általában sikeres volt. Ha összegezni akarnánk azt, hogy mi található a zilahi diákban a későbbi Adyból, akkor a következőt láthatjuk: Ady igen *zárkózott* ifjú volt már ekkor is, igazi barátot nem talált diáktársai között. Cimbora ugyan akadt *mulatozásai* közben. Mert a zilahi kollégium eléggé liberálisan kezelte a felnőtt diákokat, gyakran botrányokba fajult mulatozásaitak nem büntették. Az éjtszakai életet Zilahon szokta meg Ady. Önképzőkori működését általában a *gúnyos hang* és az *ellenzékieskedés* jellemzi, ebből érthetjük meg, hogy inkább *bírált*, semmint alkotott. Gúnyos bírálatok hosszú ideig iskolát teremtettek a zilahi önképzőkörben. Benyújtott versei valódi ifjúkori kísérletezések, Reviczky és Vajda bús borongásai érezhetők rajtuk. Kovalovszky Miklós kutatásaival újabb adatot nyújtott Ady életművének ismeretéhez, és jól megírt tanulmányával a magyar irodalomtörténet számára értékes forrást szolgáltatott.

Batizi László.

Kárpáti Aurél: *Néma hegedű*. Bp., 1943. (Singer és Wolfner.) 312 l.

A szerző e kötetben hírlapi cikkeit, tanulmányait, írói arképeit gyűjtötte össze. Hírlapírói munkásságának gerince kritikái: színházi előadásokról, képtárlatokról és könyvekről írt bírálatok. Stílusa egyéni, cikkei hangulatosak. Három ciklusba gyűjtötte össze ezeket: *Különös szünóra*, *Lezárt világ*, és *Dal az ifjúságról*. A ciklus címét egy-egy darab címétől nyerte. Sok a kötetben a megható ifjúkori emlék, a társadalmi elmélkedés, vannak benne cikkek óceánrepülőkről, népszokásokról, több leírás a Balatonról, a régi Pest-Budáról, tényérjósásról, az ú. n. östehetségről. E helyen irodalmi és művészeti rajzaira óhajtunk rámutatni. Az első ciklusban Swift *Gulliverjéről* és Turgenyev *Nemesi fészekjéről* találunk elmélkedéseket, a mai író nehéz helyzetéről tanulmányt.

a másodikban Prohászka Ottokárról, Gulácsy Lajos festőről, Ady Endre özvegyéről: Boncza Bertáról, Cholnoky Viktorról, Krúdy Gyuláról, Szini Gyuláról és egy hangulatos rajzot Petőfi utolsó óráiról. Van benne egy cikk egy ezektől meglehetősen távoli íróról: a francia Proust-ról. A kötet élvezését néhol megzavarják elhalványodott aktualitásokra utaló célzások. Egészben az ízléses kiállítású kötet, szépen megírt, hangulatos, elmélyedő cikkek gyűjteménye: anyagát érdemes volt könyvbe menteni az újságok és folyóiratok hamar elsárguló köteteiből. R.

Kardos Albert: Oláh Gábor s a Csokonai-Kör. Debrecen, 1943. (Városi Nyomda.) 57 l.

Kardos Albert kis munkája nemcsak Oláh Gábor életéhez szolgáltat fontos adatokat, hanem a költő és a Csokonai-Kör kapcsolatán keresztül bepillantást enged Debrecen századeleji irodalmi életébe is. A költő és a Csokonai-Kör kapcsolata a Kör mecénási tevékenységével kezdődött: 1906-ban anyagi támogatásával lehetővé tette a fiatal tanár egyik tudományos dolgozatának, a „Debreceni nyelvjárás“-nak a megjelenését. Közvetlen összeköttetésbe a százados Csokonai ünnepséggel kapcsolatban került a Körrel, amikor „Diákélet Csokonai korában“ c. egyfelvonásosa az ünnepség fénypontja volt. Később többször résztvett a Kör Pályázatain, mindig több-kevesebb sikerrel. Korán megkezdte felolvasói tevékenységét is; vagy irodalomtörténeti tanulmányaival, vagy költeményeivel szerepelt s nagyban hozzájárult a kör szellemi színvonalának emeléséhez. A Kör sem volt hálátlan országos nevű tagja iránt: 1911-ben anyagi támogatásával lehetővé tette a beteg költő felépülését. A Csokonai-Kör 1905-ben választotta Oláh Gábort tagjai sorába; 1908-ban már választmányi tag, 1920-ban pedig alelnök. 1942-ben pedig ezüst babérkoszorúval tiszteli meg őt az irodalmi társaság; a nagybeteg költőnek ez volt utolsó öröme életében; betegsége 1942. június 23-án a leggondosabb ápolás ellenére is végzett vele. Temetését a Csokonai-Kör rendezte s halott költő-tagjának megadott minden pompát, amit csak megadhatott. Oláh Gábor végrendeletében 5000 pengőt hagyott a Körre, s ezzel hálálta meg a Kör sok gondoskodását. A kis füzetet a költő 1912-ből származó fényképe díszíti. G.

Csorba Zoltán: Miskolc és Borsod az irodalomban. Miskolc, 1942. (Szerző.) 160 l. 6 t.

Lám Frigyes: Győr a magyar regény- és novellairadalomban. Győr, 1942. (Baross ny.) 49 l.

Az ilyen művekben mindig van valami a szűkebb pátria szeretetéből, s épp ezért, ha nem is elfogulatlanok, hasznosak, mert a szerző jól ismeri a tájat és történetét. Felkutat olyan kapcsolatokat, amelyek a nemzeti irodalomtörténet írójának is becsesek. Minél inkább érvényesül a teljesség szempontja, annál inkább különböznek az ismerttetett művek irodalmi értékben. Mégis, a bennük felbukkanó témák történeti alapja, eredete így kerül felszínre (pl. a győri Rézkakas mondája). Különösen érdekes és értékes e tekintetben Lám k's összeállításai. Egy hosszú és szorgalmas élet tapasztalata, élménye, kutatása

nyomja rá bélyegét. Csorba összeállítása, legalább is a bevezetés ígérete szerint nagyobb igényű és elyszerűbb. Újat azonban nemigen hoz, csupán ismert anyagot csoportosít. Feldolgozása még elveinek sem igen tud érvényt szerezni s így jelen műve nem alkalmas a meggyőzésre. Számbaveszi azokat az írókat, akiket Borsod adott a magyar irodalomnak; — ennyi az egész. Bevalljuk, bármennyire óhajtuk is a vidéki művelődés minél nagyobb megerősödését, ennek ily öncélú értelmezését nem tarthatjuk szerencsésnek. ry.

Lukács József: A magyar katonai hírlapok és folyóiratok bibliográfiája II. Rákóczi Ferentől napjainkig. (1705—1941.) Bp., 1942. (Lukács Sándor). 189, 3 l., 2 t.

Hírlapjaink tervszerű bibliográfiai és történeti feldolgozása id. Szinnyei József halálával abbamaradt és csak néhány év óta vettek a magyar sajtótörténeti törekvések új lendületet. Lukács József most a magyar katonai hírlapok és folyóiratok teljes jegyzékét bocsátja a tudományos kutatás rendelkezésére. A feldolgozott anyagnak a különleges időszerűségein kívül jelentőségeit kölcsönöz ez a körülmény, hogy a magyar időszerű sajtó első terméke, a *Mercurius Hungaricus* is hadi újság, majdnem a mai értelemben vett tábori újság volt és sajtónk történetének legnevezetesebb fordulópontjai — gondoljunk csak 1849-re! — a katonai hírlapokat ismételten nagy szerephez juttatták. Lukács művének főrészében 186 katonai jellegű időszerű sajtótermék pontos címlírását adja. Az egyes bibliográfiai felvételek az Orsz. Széchényi Könyvtárban kialakult modern szempontokhoz igazodnak; az azonosításhoz feltétlenül szükséges adatokban az idők folyamán beállott változásokat is feltüntetik, valóságos kis hírlapmonografiák. Különös dícséretet érdemel a katonai lapok jelenlegi lelőhelyének pontos feltüntetése. Az anyag jelentékeny része a köteleespéldánytörvényeken kívül áll s így közkönyvtárakban csak hiányosan található; szerző szorgalmát és lelkiismeretességét jellemzi az általa köz- és magánkönyvtáraknak a jegyzékből kitűnő nagy száma. A bibliográfiai részt módszertani bevezetés előzi meg; függelékében viszont a katonai sajtó időrendi, továbbá megjelenési helyek szerinti összeállítását, a katonaszerkesztők névjegyzékét, végül a Magyarországon feltalálható német katonaujságok címeit közli. Ez utóbbi részhez Szemző Piroska írt németnyelvű bevezetést, míg a magyar részt vitéz Rózsás József előszava vezeti be. D. B.

500 év humora. Vidám antológia. Szerkesztette: Keményfy János. Bp., [1942.] (Béta.), 420 l.

A könyv az előszó szavai szerint a nagyközönség számára készült, szórakoztatás céljából. Antológia, amely nem egy kornak vagy egy szerzőnek műveiből ad ízelítőt, hanem a történelmi fejlődés keretében olyan irodalmi alkotásokat mutat be, amelyekben a magyar lélek, a magyar nép humor iránti érzeke, illetőleg a humor nyelvi kifejlődésében való művészete nyilatkozik meg. Irodalomtörténeti szempontból érdekes és tanulságos áttekintést nyújt, s a nagyközönséget szórakoztatva irányítja emberi és örök értékeinek mélyebb megismerése felé. Leggazdagabban modern elbeszélő irodalmunk van képviselve, de helyet kap benne a magyar nép jóízű humora is, amely ez évszázadok folyamán semmit sem veszített üde frissességéből és jóízű zamatából. Cs. G. K.

Debreceni Szemle. — 1943. 4. sz. Tóth Béla: *Ady és Debrecen*. Szellemi kapcsolatuk nem mély, de Ady egész életére kiható és gyümölcsöző. — Balogh László: *József Attila*. Eredeti fejlődés-rajz.

Délvidéki Szemle. — 1943. 4. sz. *Dugonics András betegsége*. 1793. nov. 21-én kelt ismeretlen levele, melyben lázas betegségéről számol be. — Semjén Gyula: *Sík Sándor a költő*. „A kortársak mérlegén, s bizonyára az utókor mérlegén is Sík Sándor költői helyzetét elsősorban a kifejezett szépségnek nem pusztán esztétikai súlya, hanem egyben nevelő értéke határozza meg.“

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1943. 2. sz. Szabó Richárd: *Klasszikus hatás Ady Endre költészetén*. „Erős, egész életre kiható élménye volt a görög-római szellem.“

Erdélyi Helikon. — 1943. 6. sz. Paku Imre: *A magyar műfordítás nagy formai és fejlődéstörténeti jelentősége*.

Erdélyi Múzeum. — 1943. 2. sz. György Lajos: *Mátyás király és az erdélyi humanizmus*. Elnöki megnyitó az Erdélyi Múzeum Egyesület szakosztályi ülésén. — Kristóf György: *Fadrusz Mátyás királya és Vörösmarty Szép Ilonája*. Fadrusz Mátyás-szobra tulajdonképpen nem más, mint Vörösmarty Szép Ilonkája szoborba öntve; eszméje és kivitele a Vörösmarty költeményéből van kiragadva; Fadrusz képzetét Vörösmarty szelleme ihlette meg.

Erdélyi Szemle. — 1943. 5. sz. Kardos Albert: *Az ismeretlen Ady*. Ady Lajosné hasonló című könyvének méltatása: „Ady Lajosné a maga érdekes műve megírásával és gazdagon illusztrált kiadásával többszörös tartozást törlesztett: mint szerető hitves, mint hűséges sógornő, mint az Ady-szülék iránti szeretettől és tisztelettől áthatott családtag, de lerőta adósságát a magyar irodalomtörténet iránt is, melynek mennyiségben rendkívül nagy, minőségben majdnem felbecsülhetetlen értékű anyagot adott rendelkezésére.“ — Hangay Sándor: *Magyar trónő különös karrierje*. Mollinár Gizella írói arcképe.

Ezüstkor. — 1943. 2. sz. Passuth László: *Márai Sándor*. „Az olvasó kortársának érzi az író, aki vele, mellette él, nem vonja meg tőle sem varázsszereit... varázsa alá is kerül, nem feledheti el a káoszról kiemelkedő szellemfigurákat, az eseménytelen regények megrendítő élményeit.“ — Lovass Gyula: *Az esszéista Cs. Szabó*. „Első tanulmányai mögött egy gazdaságtörténészt, egy irodalomtörténészt és egy művészettörténészt sejtettünk volna. Mit akar ez a három? Nem azt, amire epigonjai törekszenek, nem akarja a tudomány népszerűsíteni, nem, műfajt, szépírói műfajt keresett magának.“

Forrás. — 1943. 5. sz. *Tóth Arpád kiadatlan levelei és versei*. Szülőihez és Térey Sándorhoz írt levelek pályáját kezdő és végző korszakából. — 6. sz. Rédey Tivadar: *Pethes Imre*. Tartalmas színész-portré.

Kalangya. — 1943. 3. sz. Bisztray Gyula: *Szenteleky Kornél, az irodomszervező*. Ifjúkorában költőnek készül, az összeomlás után azonban a vajdasági magyar szellemi élet őbrentartója, irodalmának legnagyobb szervező egyénisége. — Fuimus: *Szenteleky utolsó napjai* a mártonhegyi szanatóriumban.

Katolikus Szemle. — 1943. 4. sz. Szemző Piroska: *Ráskai Lea, a magyar középkor írónöje*. Pályakép. — Rudolf József: *Móricz Zsigmond*. „Aránytalanul sokat mutatott meg az állati részből és aránytalanul keveset az isteni örökségből.” — Kühár Flóris: *Középkori latin költészetünk*. Kniewald Károly zágrábi egyetemi tanár kutatásainak ismertetése.

Koszorú. — 1943. 3. sz. Gúspár Jenő: *Petőfi 1843-ban*. — vitéz Bodor Aladár: *A korszerűség a művészetben és az irodalomban*. — 4. sz. Hegedűs Loránt: *Jókai és kora*. A töredékben maradt tanulmány Hegedűs Loránt utolsó írása.

Litteraria Hungarica. — 1943. 1—2. sz. Haraszthy Gyula: *Der Wechsel der Literaturanschauung in Ungarn*. Pozitivizmus, szellemtörténet, kriticismus, hungarológia, filologizmus és essayizmus a magyar irodalomtörténetírás újabb állomásai.

Magyar Könyvszemle. — 1943. 2. sz. Máté Károly: *Az első magyarországi hírlap kérdése*. Eldönti a szakirodalomnak az első magyar újságra vonatkozó vitáját és Thaly Kálmánnal, Ferenczy Józseffel együtt az első magyar újságnak a Mercurius Hungaricust vallja, szemben Szentiványi Márton Ephemeredes Latinae c. kiadványával, mely csupán napi beszámolója a különböző tudományoknak. — Dezsényi Béla: *A hírlapkönyvtár gyűjtőköre*. A hazai hírlapkönyvtár gyűjtőkörét földrajzi szempontok határozzák meg: minden Magyarországon, valamint minden külföldön megjelenő és magyar vonatkozású periodikus sajtóterméken kívül gyűjtenie kell a környező államok és különösen közép- és délkelet-európa országainak periodikáit. — Morlin Adorján: *A magyarnyelvű élelapok első évtizedei*. Lauka Gusztáv „Dongó” (1848), „Charivari” (1848), Jókai „A Nagy Tükör” (1856—58) és ennek folytatása, a „Kakas Márton Albuma” (1858) s végül az „Ústökös” (1858) c. vállalkozásokkal foglalkozik.

Magyar Szemle. — 1943. 44. kötet. 5. sz. *Szekfű Gyula 60. születésnapjára készült ünnepi szám*. — Zolnai Béla: *Az író*. „Ő ma az a történetíró, akinek halk szava hangosabban szól, mint sokaknak páthosza.” — Bisztray Gyula: *A „Magyar Szemle”*. „Kortársai közt alig van, aki a fiatalság lelki világához annyira közel tudott volna férközni, mint ő.”

Magyarságtudomány. — 1943. 2. sz. Joó Tibor: *Szekfű Gyula 60 éve*. „Mint historikus vált a nemzeti élet irányító tényezővéjé, kinek tanító szavára egy nemzet figyel.” — Pukánszky Kádár Jolán: *A magyar színjátszás esztétikája* a magyar színésztudomány legfőbb célja.

Pásztortüz. — 1943. 1. sz. Janovics Jenő: *Csiky Gergely*. Születésének századik évfordulóját ünneplő pályakép.

Sajtó. — 1943. 4. sz. Tamás Ernő: *Reviczky Gyula, az újságíró.* „Reviczkyt, mint színbírálot, alig ismerik, holott bírálói módszere a legnemesebb és nyelve mindig művészi.“

Soproni Szemle. — 1943. 1. sz. Csatkai Endre: *Rákosi Jenő szerkesztői pályájának kezdetei Sopronban.* Adatok írói és szerkesztői pályájának megindulásához. — *Apró soproni adat Dukai Takács Juditól.* 1833-ban a soproni Zeneegylet tagja lett.

Sorsunk. — 1943. 1. sz. Rezek S. Román: *Lélek és stílus.* Prohászka stílusának lelki alakjai. — 2. sz. Féja Géza: *Krúdy Gyula.* „A világháború derekán bontakozott ki igazán.“ — R. Berde Mária: *Az erdélyi író lelkisége.* Értékes visszapillantás a húsz év irodalmára. — 5. sz. Zsikó Gyula: *Erdélyi József.* „Bármennyire paradoxonszerűen hangzik is, tulajdonképen epikus adottságú költő.“ — 6. sz. Rezek Román: *Ismeretlen adatok Gyulai Pálról.* Anekdotikus esetek.

Südost-Vorschungen. — 1942. 3—4. sz. Ambrovits, Hans: *Bibliographie der Zeitungen und Zeitschriften Pressburgs.* 1918 előtt 62 magyar, 12 tót és 76 német nyelvű, 1918 után 77 magyar, 260 tót és 57 német nyelvű időszaki kiadvány került ki a prés alól a régi magyar koronázó városban.

Új Magyar Museum. — 1943. II. köt. 1. sz. Sztipszky Híador: *Pázmány Péter és a szlovák irodalom.* Pázmány tót kapcsolatai: az 1648. évi magyar-latin-tót szótárról és a Kalauz tót fordításairól. (1634!, 1741/92) — vitéz Újváry Lajos: *A magyar hadifogoly-útra.* Magyar hadifogoly-költők: Gyóni Géza, Debreczeny Dezső, Bányai Kornél és Strém István. — Ágoston Julián: *A századforduló költészete.* Elvi jelentőségű megfigyelések. — Nyíresi-Tichy Kálmán: *Gyulai Pál levelei Pákh Alberthez.* (1851 és 1853 között.) — Gulyás József: *Wallaszky Pál Conspectusának egy érdekes példánya* bukkant elő a sárospataki főiskola könyvtárában, az író saját könyvtárából saját bejegyzéseivel ellátva. — 2. sz. *Kármán József nagyatyja.* A losonci ref. egyház anyakönyveinek ismeretlen adalékai. — *Kazinczy Ferenc ismeretlen levele* 1828-ból.

Vigilia. — 1943. 4. sz. Vidor Miklós: *Juhász Gyula.* „Tudta, éreznie kellett, hogy nem tűnhetik el nyomtalanul, s ha el is tűnik, versei előbb-utóbb átmennek a magyarság szellemi örökségébe.“

Kisfaludy Sándor levele Jankovich Miklóshoz.

Jankovich Miklós a Nemzeti Színház megnyitására „Corona Polyglotta” címmel emlékkönyvet akart kiadni, melyben Magyarország nemzetiségei, köztük még az örmények és zsidók is saját nyelvükön írt üdvözlő versekben köszöntötték volna a pesti Thaliát. Ehhez a kiadványhoz kérte fel Kisfaludy Sándort közreműködésre. Az összegyűlt kéziratú anyag a Jankovich-család rácalmási levéltárában van.

Sümegeh August. 1 jén 1837.

Tekintetes Táblabíró Úr,

Különösen tisztelt, Tagtárs és Barátom Uram!

B. Füreden mulatván mintegy két hétig, és az ott általam épített Színháznak fenntartására 's hiányinak pótlására egy színdarabot játszattván, csak házomhoz vissza térésem után, tegnap előtt vettem Tek: Uraságodnak igen becses Őri levelét, mellyben engem felszólítani méltóztatik, hogy a' Pesti nemzeti Színháznak megnyitására, mint nemzeti közörműre lantomat én is megpendítsem. De mind azért, mivel az időből már kiszorultam, mind azért, mivel mostoha időjárás okozta gondyaim, és aggodalmaim poézisem' forrását felzavarták, ha talán egészen el nem fojtották is, de leginkább azért, mivel a' magát önkényes hatalomba, 's hatalomszó-gyakorlatba helyezte Pesti költő és bíráló Társaság rossz néven vehetné, ha egy vidéki hazafi is szavát merné emelni ott, hol egygyik a' másíknak annyi kölesön fénysugárt rak fejére, hogy másoknak homályba kell előttük borulni; — meg fogja kedves, tisztelt Barátom Uram engedni, ha Regéimnek utolsó kötete után már szegre akasztott lantomat többé kezembe nem veszem, ha mindgyárt csak azért is, hogy a' fenn érintett hősöknek mérges nyálkájok azt le ne pökdösse: fenn tartván mindazáltal hazafiúi szavamat ott, 's akkorra, hol, 's mikor szükséges leend. Én megelégszem azon csekély, de nékem mégis sok gondomba, aggodalmamba, fáradságomba került hazafiúi tettemmel, hogy B. Füreden, életem' és értékem' veszélyeztetésével, egy olly csinos nemzeti Színházat építettem, és alapítottam, mellyben a' szegény, és idegen nyelvű zselléreink által félre nyomott 's taszított magyar Thalia, már hét év óta él, munkálkodik és díszlik.

Sajnálván egyébiránt, hogy T. Uraságodnak, becsületemre szolgáló kívánságát ez oldalról nem tellyesíthetem, midőn egy olly nagy érdemű, 's általam igen tisztelt hazámfiának minden másban örömet, és szíves készséggel szolgálnék, magamat becses nagy Őri jóvoltiba ajánlom, és igaz tisztelettel vagyok

Tekintetes Uraságodnak

alázatos szolgálója
Kisfaludy Sándor.

Kívül: Sümeghről. Tekintetes, Nemes, Nemzetes és Vitézlő, Jeszeniczai és Vadasi *Jankovich Miklós* Urnak, több T. N. Vármegyé' Táblabírájának a' Magyar Tudós Társaság' tiszt: Tagjának különös tisztelettel Pesten tulajdon házában.

Közli: *Korompay Bertalan.*

Arany János levele Hunfalvy Pálhoz.

Az alábbi levél válasz Hunfalvy Pál 1853. márc. 1-én kelt levelére, melyben felkérte Arany Jánost, hogy a „Hellén és római remekírók könyvtára“-ban megjelent két kötetet: Homérosz Iliásának első 13 énekét Szabó István fordításában és Hunfalvy fordításában Platon Enthüzionát, Szokratesz védelmét, Krizont és Zaidont ajánlja megvételre a nagykőrösi iskola tanári és tanulóifjúsága körében. Levelet ünnepélyes szavakkal fejezi be: Önben a szerencse prófétát adott nekünk; érezze ezen küldetését mint Ézsaiás (VI. r.), de legyen szerencsésebb Ézsaiásnál..., ki nem volt képes a zsidó nemzetbe új életet lehelni. — Április 26-án Hunfalvy már arról értesíti Aranyt, hogy a kért könyveket küldi: Nem kell kétségbe esnünk a csekély eredmény miatt; ami ma nincs, lehet holnap! Hunfalvy említett levelei a M. Tud. Akadémia levéltárában vannak; Aranyét Hunfalvy Pál kézirati hagyatékában a felkai Tártramúzeum őrzi.

Nagy-Kőrös, ápril 21. 1853.

Tisztelt Hazafi!

Bocsánat kéresem kell kezdenem, hogy becses levelére illy későn válaszolok: de mulasztásom oka az volt, hogy a rám bízott dologban nagyobb eredményre várahoztam — mind hiába! Fájdalom, itt a részvét irodalmi termékek iránt igen csekély, az ó-klasszikai irodalom iránt pedig, a mint látom, éppen semmi. A magasb osztályú tanulók száma kevés, azok részint igyekező fiúk, de szegények, részint agarász úrfiak, — a városbeli intelligentiáról e tekintetben jobb hallgatni. Így csupán az iskolai könyvtár részére mind Pláton, mind az Iliász fordításából egy, és ezenkívül az Iliásból még egy példányt kérnék küldetni, ha illy csekély mennyiségre is kiterjed a kiadó urak kedvezménye. Gyors szekéren, az itteni ref. iskolának czímezve, leghamarabb s legbiztosabban megkaphatnók. A pénzt, nem lévén így utasítva, előre nem vettem fel; a könyvek megkapása után rögtön küldöm.

De a milly kedvetlen hatással volt reám a közönyösség, amely a Kegyed becses bizalmának illy kevés mértékben engede megfelelnem: olly büszkévé tesz más felől eme bizalom és szerencsésnek érzem magamat, hogy ez érintkezés alkalmat nyujta Kegyed irántami jó indulatáról meggyőződnöm. Fogadja viszont nagyrabecsülésem bizonyosságát és szíves üdvözlömetem!

Teljes tisztelettel levő

alázatos szolgálja
Arany János.

A hátlapon: T. cz. *Hunfalvy Pál* urnak, a magyar t. társaság tagjának tisztelettel. *Pesten Szerritatór 7. szám.* A pecsétben A. J. jelzés.

Közli: *Korompay Bertalan.*

Kemény Zsigmond ismeretlen levelei.

Az Erdélyi Múzeum Egyesület levéltára őrzi gr. Gyulai Lajosnak, Döbrentei Gábor tanítványának, a legterjedelmesebb erdélyi naplóiornak (140 kötetes naplójából eddig csak rövid szemelvények jelentek meg gr. Kuun Géza közlésében) gyűjteményét. Gr. Gyulai Lajos, a lelkes irodalombarát egyike volt kora legnemesebben érző erdélyi vezetőférfiának. Az Erdélyi Múzeum Egyesületben levő hagyatékának nagyértékű darabja gazdag autografgyűjteménye. Gr. Gyulai Lajos korának csaknem minden jelentős nagy magyar íróját és politikusát ismerte, leveleiből, aláírásaikból állította össze gyönyörűen bekötött autografgyűjteményét. Az itt közölt levelek a kötet 257-ik oldalán találhatóak. Alattuk gyűjtőjük bejegyzése. Mindkét levélről hiányzik a dátum. Gyulai Lajos bejegyzése szerint 1849-ben íródott hozzá. A bejegyzés szövszerinti szövege: „Kemény Zsigmond br. barátomnak kétféle levele hozzám a forradalmi időkből 1849-ben“.

1.

Édes barátom!

12 órakor gyűlés van.

Ma tehát ismét nem mehetünk Déneshez. Ha tán délután nem választanánk időt. Hunyad vármegyében is kiütött a lázzadás. Nem vétél-é onnan tudósításokat? Mint mondják, Déváról akarnak az oláhok operálni,

igaz barátod
Kemény Zs.

2.

Édes Lajos!

Hogy a' kormány vagy tulajdonkép K... mennyi bajt okozott félénksége által, azt már te jól tudod --.

A' baj megvan, 's miután minden erő más felé concentráltatott, természetesen ha valahonnan ellenség érkezne Pestre; vagy Debrecenbe a' muszka, vagy más felőlről a' német.

En itt maradok, mind addig, míg az ellenség a' város előtt lesz. Az egész tartomány személyzetből csak Szemere és Kovács meg Csányi nem veszítették el fejüket. Ők regtől estig dolgoznak.

Velök együtt indulok.

Pénzed felvételét bíztad volt reám.

Adtak két százost és 55 aprót.

Akkor nagy pénzkrízis lévén, már harmad napra a' Százos 55 forinttal váltaték le, 's az egész bankvilág semmivé lett volna, ha Görgey győzedelme nem következik.

E' perczen a' magam százasait és a tiédből egyet fel váltottam aranyokra B. Gábor segítségével. Tíz forintot fizettem — Lehet, hogy sokallod; de többen 11 forintért is vettek, sőt én is úgy vettem az előtt 40 darabot. Csak két óra közzel az után akadtam B. Gáborra ki olcsóbban szereztetett.

E' pénzt, ha Szász és Csengery előbb induland, átalok, — s különben személyesen viszem.

Az eorpai külviszonyok iszonyuak.

Szardiniával készek a béke pontok.

Ancona bevéve, Velence alkuban Bruckkal és Monte-Roma kiéheztetve, az olasz lázzadás mindenütt lenyomva, a' német felkelő seregek szétverve, és Peuckert már Karlsruheban.

Porosz org. megújította a' Szent Szövetséget orosz és osztrák országokkal 's ígért segédet Ausztriának ellenünk —

Sehol kilátás. Csak Görgey csodálandó genialitásában van még némi remény.

A' szónyi ütközet iszonyú volt. Az osztrák halottak és sebesültek száma 6000. Azt mondja Nagy Sándor tábornok, hogy Görgey több mint hadvezér, — ő hadisten volt —

Kár e' nyomoru veszekedés, e' féltékenység!

En Debreczeni találkozásom óta Görgeyt nem kerestem; — de bámulnom kell, 's hiszem, miként hazafiságába is lehet bízni.

Unjátok e' magatokat Kecskeméten? Nem került e' oda Farkas Károly? Irj, kérek, de már ne nevemre czimezve leveledet 's ne aláírással.

Mondhatsz Monostory Zsigmondnak satb — Kmetty talán egyesült Görgeyvel 's úgy a Budai oldal nyitva áll a' Pápa felől előnyomult német két brigadenak.

Debreczenben tegnapelőtt óta oroszok; de ezt jobban tudhatod már, mint mi.

En a végső perczen indulok, 's így alig láthatlak egy hét előtt.

A levél végéről hiányzik az aláírás. A levél címzése: Gyulay Lajos képviselő úrnak. Kecskemét. A Kecskemét szó át van húzva és feléje idegen kézzel valaki Szegedet írt. A posta pecsétjén: Pest. 7/1.

Közli: *Jancsó Elemér.*

Egy ismeretlen Mikszáth-vezércikk.

Révai Mór János *Írók, könyvek, kiadók* című memoárjában¹ nagy megelégedéssel nyilatkozik Mikszáth összegyűjtött munkái kiadásáról, amelyet Rubinyi Mózes szerkesztésében bocsátott közre. A gyűjtemény utolsó kötete Rubinyi *Mikszáth Kálmán élete és művei* című munkáját tartalmazza. „Ennek függeléke egy negatív bibliográfia, amely igazolja azt, hogy lelkiismeretesen követtük az elhunyt szerző utasításait és hűségesen teljesítettük kívánságát“ — írja Révai Mór János. Majd így folytatja: „Azáltal, hogy ezt a nemleges bibliográfiát, a nem közöltéknek a jegyzékét is közzétettük, mintegy nyilvános ellenőrzés alá helyeztük a 'Hátrahagyott iratok' szerkesztésének a módját. Annak a gondosságnak, amellyel szerkesztő és kiadó ezt a kiadást létrehozta,

¹ Bp. 1920. II. köt. 235—238. 1.

eredménye az, hogy ebben a gyűjteményes kiadásban a legjobb magyar próza-írónak oly kritikai kiadását bírjuk, amely párját ritkítja nemcsak a magyar, de az egész világ irodalmában is...

Amennyire örülnénk, ha gyér kritikai kiadásaink között tisztelhetnénk egy teljes Mikszáth-gyűjteményt, éppannyira sajnáljuk, hogy a népszerű Mikszáth-sorozat — minden önreklám ellenére — sem tartozik ezek közé.

Az alábbiakban egy ismeretlen Mikszáth-vezércikket közlünk, amely egyfelől pozitíve kiegészíti Rubinyi Mózes „lelkiismeretes és gondos“ negatív bibliográfiáját, másfelől pedig érdekes adalékkul szolgál Mikszáth képviselőiségének történetéhez.

Mikszáth 1892-től szinte haláláig, közel két évtizeden át volt Fogaras képviselője.² 1903-ban, amikor Halmy Gyula gimnáziumi tanár Fogaras és Vidéke címmel hetilapot indított, „házánk nagynevű, aranytollú, koszorús írójától, a mi kis városunk szeretett országos képviselőjétől, büszkeségünkötől“ cikket kért az első szám részére. A becses kézirat későn érkezett, s így azt a szerkesztő (aki Vajda Jánossal és Lévy Józseffel is kapcsolatban állt) csak a 2. számban, 1903. február 22-én tehetta közzé. Mikszáth írását vezércikkben közölte, hadd gyönyörködjenek a választók „e gyémántszemek ragyogásában“.

Mikszáthnak a fogarasi hírharangban megjelent egyetlen s — mint látuk — összegyűjtetlen írásai bibliográfiájában sem szereplő cikke a következő:

Fogaras jelene és jövője.

(Levél a szerkesztőhöz.)

Egy vidék lap nélkül ügyszólcán olyan, mint a néma, aki nem tud fájdalmának örömeinek, bajainak hangot adni; pedig a legnagyobb orvos is, mikor a bajt gyógyítja, magától a betegtől is akarja hallani, hol fáj, miye fáj, s csak ezután meri megállapítani a diagnózist. Ez okból örömmel üdvözlöm az új lapot, mely — mely remélem — hű tükre lesz az ottani társadalomnak. Azonban hátránya is van a dolognak, mert a szegény ember könnyebben viseli el a szegénységét, ha folytonosan nem látja a tükörből a szakadozott ruháit és a saját bozontos, elkeseredett arcát.

Egy lapra kétségen kívül nehéz, de szép feladat vár Fogarason, ha helyes eszközöket használ és nemes célokat tűz ki s azokat komoly mérséklettel szolgálja; ha eleventti a társadalmat, fölpiszkálja a szunnyadó erőket s tevékenységre ösztökéli: ha feltárja a létező bajokat — de ha nem csinál újakat ő maga is, ami a vidéki lapokkal gyakran megtörténik, hogy fölzavarják a jótlkony békét, kivált ahol több nemzetiség van.

Ami a közbajokat illeti, azokra kétségtelenül az az axióma áll, hogy amely bajokat könnyű felismerni, azokat nehéz gyógyítani, — amelyeket ellenben nehéz felismerni, azokat könnyű orvosolni. Így pl. Fogaras megye legnagyobb baját, a szegénységet, könnyű felismerni, minél fogva gyógyítása a legnagyobb nehézségekbe ütközik; még szinte a fantáziát is igénybe kellene venni ehhez a kúrához. Szükséges lenne elsősorban az Olt szabályozása. Nagy

² Ld. Mikszáth és a kerülete c: tanulmányomat, Tükör 1939. máj. sz.

tökek, ipari vállalatok, gyárak kellenének e vidékre, hogy a munkás kéz és a föld termékeinek becse emelkedjék s a nagyobb jólét forrása legyen. De hát honnan jönnének ezek a tökek, ezek a gyárak? Az Aladin családampájának szellemei már beszüntették fürge szolgálatkészségüket.

Azért hát a helyi sajtónak nem az ilyen könnyen fölismerhető, sőt el sem titkolható bajok föltárása a feladata (mert a köhögést és a szegénységet úgyszólván mindenki észreveszi). Ezen az utóbbin segíteni csak szerencsés véletlenek képesek, vagy csodák. Hanem a nehezen fölismerhető bajok megfigyelésével okozhatnak hasznot, mert ezeken a jóakarattal könnyen segíthet. Ami pedig megvan Fogarassal szemben úgy a kormánykörökben, mint a magyar parlament és társadalom egyéb rétegeiben is.

Ez a jóakarattal a mi kincsesföldünk, ezt kell okosan fölhasználni, de nem kimeríteni, sőt kímélni, öregbíteni az irántunk való rokonszenvet. Ennek pedig az az útja, hogy nem másoktól kell mindent várni, hanem mozogjon maga a megye, illetve a község is, és tudjon áldozni azon eszközök megteremtésére, melyek a fokozatos emelkedés forrásai.

A szellemi és anyagi emelkedésnek pedig a legfőbb három követelménye:

Az egyik a béke a magyarok és a nemzetiségek közt, melyet a megye most élő faktorai dícséretes mérséklettel és önmegtartóztatással létrehozottak.

A másik: a közelet tisztasága, melyre nagy energiával törekedni kell. Mert csak a tiszta és friss levegőben van igazi fejlődés.

A harmadik: a társadalom összműködése. Sok széthúzó ember nagy gyengeség: kevés egy célra tartó ember is nagy erővel szemben. Hát még a sok emberre tartó ember!

E három irányban legyen részen az új lap, ha missziót akar betölteni; ne nyúljon hozzá a békéhez zavaró tollal, ébresztgesse a társadalmat és ügyeljen a közélet tisztaságára, de sohase a személyeket nézze, hanem a dolgokat. A spanyol kardokon olvastam a következő feliratot: „Ok nélkül ki ne ránts. becsülettel tégy a hüvelybe.“ Bár minden hírlapíró ráérettén a tollára: „Ok nélkül be ne márts a tintába és becsülettel tégy vissza asztalodra, mint olyat, aki az igazságot szolgáltam.“

Annnyira is inkább vár nagy és nemes feladat Fogaras új organumára, mert tény, hogy Fogaras megye helyzete kényesebb, mint általában némely más megyéké. Hiszen némely megyék azt is gondolhatják, amit Mátyás király restjei: „Ha kellünk az országnak, hát legyen ránk gondja, s ha az ország virulni fog, mi is fölpezsdülünk.“ Ámbár ez is csak önáltató frázis, mert a szív egészségesen lüktethet s az egyes testtagok ennek dacára sorradhatnak. De ha megállna is ez az okoskodás egyebütt, Fogaras primipilusainak nem lehet a szívük teljesen aggodalommentes a jövőre nézve s kötelességük praeventíve dolgozni bizonyos esélyek bekövetkezésének megátlására.

Semmi titok se lehet abban, hogy a közigazgatás megoldandó nagy feladatainak sorrendjében a megyerendezés kérdése is bennfoglaltatik, s ahhoz se kell próféta tehetség, hogy egy pár erdélyi megye e szabályozások és kikerekítések kapcsán el fog tűnni örökre. Isten mentsen meg attól, hogy Fogaras ezek között legyen. De ha komolyan szeretjük fészünkünket, lehetetlen, hogy a Damokles-kard gondolata ne nyugtalanítsa.

Könnyelműsége mutatna, ha ez a nyugtalanság nem jelentkezne. Az okos politika: a bajok előrevetődő árnyékát meglátni s kitérni előlük. Hiszen még ki lehet kerülni.

Lehet, hogy az idő még messze van: lehet az is, hogy már közel van: talán még én leszek a vármegye egyik képviselője, talán más, nálamnál erősebb ember — de az bizonyos, hogy nagy előrelátási hiány volna azzal a Pató Pál-féle filozófiával várni be azt, hogy hiszen majd felmegy egy kérő deputáció annak idején a belügyminiszterhez és majd közbevetik magukat a képviselőink.

Nem emberekre, nem protekciókra, nem jóakaratokra (ezek mind csak hajszálak) kell fölépíteni a jövőndöt, hanem bástyákra, intézüciókra. S itt főleg Fogaras városának jut nagy szerep. Fogarast, a vármegye szívét, kell fölségíteni, fölemelni, fölvirágoztatni utánjárassal, áldozatokkal, ernyedetlen munkával, téglát téglára rakni, morzsát morzsához tenni, míg végre olyan megyei empórium lesz, hogy egész természetes úton is egy nagy területnek a gyupontja, amelyből messze kiszármazik a vérkeringés.

Mert ha aztán mindazok a vármegyék, amelyek a kikerekítés vagy a földarabolás esélyeiben dolgoznak, meg fognak jelenni deputációkkal és képviselőikkel a miniszteri audienciákon, ahol a megyék új mappája készül: a sok pro és kontra érv mind pusztá szószátyársággá válik a nagy versenyben — hanem dönteni fog a városok ereje.

Merem mondani, hogy Fogaras városa jó úton van célja felé, de még a haladás elején. Torább kell menni a megkezdett úton. Nagy dolgokat persze nem lehet kívánni (egyetemet, kir. táblát nem kívánhat), de kis dolgokat kell megcsinálni, amiket lehet — azok majd maguktól odahúzzák a nagy dolgokat.

Lehetővé kell tenni, hogy a pénzügyi igazgatóság minél előbb odajöjjen: ki kell építeni áldozatokkal a felek—fogarasi vasútronalat. Különösen sülyt tudnék fektetni egy kis kulturális haladásra is; egy városi könyvtárt kellene szerezni, egy nyári színikört építeni, hogy a lélek is megtalálja a maga táplálékát Fogarason.

Jól tudom én azt, hogy századok mulasztását rövid idő alatt pótolni alig lehet; azt is tudom, hogy egy generáció nem bír meg annyi terhet és hogy a haladás mindenütt nemzedékek műve. De másfelől érzem a kötelességet nyíltan megmondani, hogy egy kis erőfeszítés soha se lehetne olyan gyümölcsöző, mint éppen most. Mert ránk nézve az első fötőrekrés az, hogy egyáltalán megéljünk.

Az aztán csak a mellék-kérdés, hogy jól megéljünk.

Mikszáth Kálmán.

Közli: Bisztray Gyula.

Hírek.

Tormay Cecile szobrát, az első írónőről készült szoborművet, a gróf Károlyi-parkban állították fel.

Pintér Jenő nagy Magyar Irodalomtörténetének VIII-ik kötetét *Századunk magyar irodalma* címmel az idei könyvnapokra egy kötetben adta ki néhai elnökünk özvegyének könyvkiadóvállalata. A nagy műhöz hasznos Kiegészítéseket állított össze *Batizi László*: az 1940 óta megjelent irodalom bibliografiáját, a hírlapirodalom és írók elhalálozási adatait. Az új könyvet Kartársaink figyelmébe ajánljuk.

„*Ady Endre összes versei*“ új kiadásának irodalomtörténeti jelentőségét ad az a 44. gyűjteményben eddig még meg nem jelent költemény, melyek hírlapok (Világ, Pesti Napló, Népszava, stb.) hasábjain szétszórta jelentek meg, a költő azonban nem vette fel kötetéibe. A sajtó alá rendezés gondos munkáját *Földessy Gyula* végezte.

„*Gyóni Géza ismeretlen versei*“ címmel jelentek meg a költő kötetben meg nem jelent, hírlapokban vagy kéziratokban heverő költeményei (*Erzsike könyve*, stb.) A könyvhöz minden irodalmi kérdésben tájékoztató, jó filológiai érzékű jegyzeteket készített a munkát sajtó alá rendező *Gyóni Ferenc*.

Az európai irodalom kincsesháza. 1941-ben indított meg az Athenaeum Európai Irodalom Kincsesháza címmel egy antológia-sorozatot, amely a jelentősebb európai népek irodalmát kívánta bemutatni, nem csupán költői szemelvényeknek, hanem a prózának, a drámának, sőt az irodalomtörténet, illetve a tudományos irodalom nagy egyéniségeinek is tért engedve. A sorozatból elsőnek a Magyar Irodalom Kincsesháza jelent meg *Alszegehy Zsolt* és *Baránszky-Jób László* szerkesztésében. A bevezető tanulmányt *Alszegehy Zsolt* írta. A kötet a magyar irodalmat bő szemelvényekben, kezdetektől napjainkig mutatja be, életrajzi vázlatokkal és jegyzetekkel. Az időhatárt (itt is és az egyéb kötetekben is) oly módon állapították meg, hogy a jelenkori irodalomból csak a kötet megjelenésekor már elhunyt nagy egyéniségeket vették fel. A Magyar Irodalom Kincsesházát a mai napig négy külföldi nagy irodalom kincsesháza követte: a Német Irodalom Kincsesházát *Keresztury Dezső* szerkesztette, az Olasz Irodalom Kincsesházát *Ruzicska Pál*, az Angol Irodalom Kincsesházát *Halász Gábor* és a Francia Irodalom Kincsesházát *Illyés Gyula*. Az egyes kötetekhez a szerkesztők írtak bevezetést vagy előszót, az olasz kötet kivételével, amelynek előszavát báró *Villani Lajos* írta. A külföldi kötetek összeállítása elsősorban irodalomtörténeti értékű régi fordításaink átmentésére volt tekintettel, s e törekvésében nemcsak Arany, Petőfi, Vörösmarty klasszikus értékű fordításaihoz fordult, de merített a korábbi műfordítókból. Balassából, Kazinczyból, Csokonaiból is. A költői fordítások legnagyobb része mégis a Nyugat generációhoz tartozó költők és műfordítók műve, a prózai fordítások viszont nagyjából a kortársak tollából valók, a kötetek így a nagy külföldi irodalmak vázlatos bemutatásán kívül egyrészt a magyar fordítás-irodalom multjának sok értékes emlékét elevenítik fel, másrészt nem egy olyan kitűnő fordítást találhatunk bennük, amely egyenesen e kiadványszerzősorozat számára készült.

Elhúnytak.

ARADI (1889-ig Ehrlich) BÉLA, dr. jur., m. k. kormányfőtanácsos, a Pestvidéki Ugyvédi Kamara volt elnöke, szül. Szolnokon 1871-ben, megh. Újpesten 1943. június 20-án. — R. kat. konvertita. 1902-ben megindította az első újpesti polit. lapot *Ellenzéki Ujs.* c.

BENCZS ZOLTANNÉ, l. *Ottlik Pálma*.

BENEDEK GYÖRGY, l. *Brachfeld György*.

BEZERÉDJ ISTVAN (bezerédi) dr. sc. pol., felsőházi tag, ny. főispán, szül. Budapesten 1866. február 22-én, megh. Szombathelyen 1943. május 24-én. — R. kat. Szülők: B. László, v. országgyűl. képviselő, verebi Végh Angela. 1888-tól 1910-ig Vasvm. szolgálatában állott, 1906-tól mint főispán. Szépirod., filozófiai és közgazd. műveket fordított franciából, németből és olaszból.

BRACHFELD GYÖRGY, a Belvárosi Szính., majd a Művészszính. gazdasági főnöke, szül. 1903 körül, megh. Budapesten 1943. június 17-én (40 éves). — R. kat. — Saját neve alatt megjelent *Új versek* (Bp., 1917) c. kötete. Benedek György néven számos verses és prózai fordítást tett közzé.

EREKY (1893-ig Wittmann) ISTVAN, dr. jur., egyet. ny. r. tanár, a M. Tud. Akadémia r. tagja, szül. Esztergomban 1876. december 26-án, megh. Budapesten, 1943. május 25-én (tem. napja). — Pályáját mint bírósági tisztviselő kezdte. 1904-ben az eperjesi jogakadémia, 1914-ben a pozsonyi, 1921-ben a szegedi és 1925-ben a pécsi egyetem jogtanára lett. — A XIX. sz. utolsó és a XX. sz. első éveiben több műfordítása jelent meg Béranger, V. Hugo és Lenau verseiből.

FEHÉR GYULA, dr. theol., nagyprépost, felsőházi tag, szül. Nagybonyban 1858. március 30-án, megh. Esztergomban 1943. április 25-én. — 1885-ben esztergom-belvárosi plébános, 1907-ben kanonok, 1929-ben nagyprépost lett. — Több szentbeszéde jelent meg.

FÖGEL SANDOR, dr. phil., tanügyi főtanácsos, ny. gimn. igazgató, szül. Szatmárnémetiben 1884-ben, megh. Budapesten 1943. június 22-én (temetés napja). — R. kat. — Báróczy és Kazinczy nyelvéről írt (1911).

HOLLÓ (1897-ig Holländer) MÁRTON (r. Mór), hírlapíró, szül. Tiszalökön (Szabolcs vm.) 1872-ben, megh. Budapesten 1943. április 10-én. — Izr. — A budapesti egyetemen filozófiát, majd jogot hallgatott, azután a hírlapírói pályára lépett. A *P. Napló*, *B. Napló*, *A Nap* stb. b. munkatársa volt. Elbeszéléskötete s több regényfordítása van.

IKLÓDY-SZABÓ (1914-ig Szabó) JÁNOS (iklódi), dr. jur., m. k. kincstári főtanácsos, szül. Veszprémben 1877. október 25-én, megh. Balatonfüreden 1943. május 7-én (temetés napja). — Pályáját 1898-ban mint a devcséri járás szolgabírája kezdte, 1907-ben belügymin. fogalmazó lett. 1910/18. nemz. munkapárti képviselő, 1920/26. nemzetgyűlési képviselő volt kiscsapatpárti, majd egységspárti programmal. — 1907-től publicisztikailag is működött.

NAGY (1902-ig Grósz) ANDOR, ny. hírlapíró, szül. Nagyváradon 1884. január 3-án, megh. Budapesten 1943. április 30-án. — Ref. konvertita. — Hírlapírói pályáját szülővárosában kezdte, ahol előbb a *Nagyvárad*, majd a *Szabadság*, azután ismét a *Nagyvárad* b. munkatársa volt. Később a *Szegedi Napló*hoz, 1919. február elején pedig Budapestre került, ahol a *B. Hírl.*, azután a *Világ* s végül a *8 Ó. Ujs.* b. dolgozótársa lett. Fel. szerkesztője volt a *Reggeli Ujs.*-nak. Novellákat és tárcákat is írt.

OTTLIK PALMA (dr. Bencs Zoltánné felsőozoróci és kohanóczy), hírlapíró, szül. Brassóban (?) 1890. január 10-én, megh. Budapesten hosszú szenvedés után 1943. május 31-én. — Ref. — Szülők: O. Géza, min. o. tan.; Balogh Ilona. A Zeneműv. Főiskolán énektanárnői oklevelet szerzett, majd a Szföv. F. Zeneiskolán elvégezte a zeneszerzés szakját. 1922—25. a *8 Ó. Ujs.*, 1925-től a *B. Hírl.*, utóbb a *Szính. Magazin* munkatársa volt. 1908 óta verseket is írt.

PADOS GABOR, dr. theol. et phil., r. k. plébános, szül. Pápán 1881. március 26-án, megh. Budapesten 1943. május 2-án (temetés napja). — 1905-ben szentelték pappá Rómában. Többévi káplánkodás után 1910-ben nemesvámosi, 1915-ben kőröshegyi plébános lett. — Cikkei és tanulmányai: *Alkotmány*, *Veszprémi Hírl.*, stb.

SZENDREY ZSIGMOND, ny. áll. gimn. tanár, szül. Szatmárt 1879-ben, megh. Balatonfenyvesen 1943. május 28-án. — R. kat. Mint latin-magyar szakos tanár Bártfán, Makón, Nagyszalontán és végül Budapesten működött. — Mesekutatással foglalkozott.

SZINNYEI JÓZSEF, dr. phil., nyug. egyet. ny. r. tanár, akad. főkönyvtárnok, a M. Tud. Akad. r. és ig. tagja, szül. Pozsonyban 1857. május 26-án, megh. Budapesten 1943. április 14-én. — R. kat. Szülők: id. Sz. József, m. nemz. múzeumi osztályigazgató, gancsházi Gancs Klementina. Pályáját 1881-ben mint a M. Nemz. Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtárának tisztviselője kezdte. 1886-ban a m. nyelvtudomány és irodalomtört. ny. rk., 1888-ban ny. r. tanár lett a kolozsvári egyetemen. 1893—1928. az uraltáltji összehasonlító nyelvtudomány ny. r. tanára volt Budapesten, 1928-ban a gr. Teleki-nemzettség alapító ága kinevezte a M. Tud. Akad. főkönyvtárnokává. A M. Tud. Akadémia 1884. l., 1896. r. és 1922. ig. tagjává választotta. 1906—1938. az I. o. titkára is volt. Tudományos működésének súlypontja a magyar és finn-ugor nyelvészetre esik. Fiatal korában irodalomtörténettel és szépirodalommal is foglalkozott.

VIKAR VERA, dr. phil., ny. múzeumi őr, megh. Budapesten 1943 július 26-án. — Mostohaatyja: Vikár Béla, országgyűlési elnöki főtanácsos. — A *Petőfi a világirodalomban* (Bp., 1911) c. kötetben ő írta a *Petőfi az angoloknál* c. fejezetet.

WINTER IMRE, fürdőigazgató, szül. 1880 körül, megh. Pöstyénben 1943 június 29-én (temetése napja). — A laptudósítások szerint kiadta gr. Gvadányi József *Pöstyéni fürdés* c. munkáját.

G. P.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

I. Tisztviselők.

Elnök: Alszeghy Zsolt. — Alelnökök: Gulyás Pál, Sík Sándor, Szász Károly, Szinnyi Ferenc. — Titkár: Brisits Frigyes. — Szerkesztő: Kozocsa Sándor. — Jegyző: Kerecsényi Dezső. — Pénztáros: Regényi Sándor. — Ellenőr: Batizi László.

II. Választmányi tagok.

Agárdi László. — Angyal Dávid. — Ágner Lajos. — Barabási Zoltán. — Baránszky-Jób László. — Barta János. — Bán (40 éves). — Bánhegyi Jób. — Bencze István. — Berczik Árpád. — (40 éves). — Birkás Géza. — Biró Imre. — Bodor Aladár. — (40 éves). — Borsos Mihály. — Császár Ernő. — Dezsényi Béla. — Dénes (40 éves). — Edes Jenő. — Fábián István. — Farkas Gyula. — Fest (40 éves). — Főris Miklós. — Galamb Sándor. — Gálos Rezső. — Gulyás József. — Gyomlay László. — György Lajos. — Gyulay Agost. — Hajnóczy Iván. — Halász László. — Hankiss János. — Havas István. — Helle Ferenc. — Horváth Béla. — Horváth János. — Imre Sándor. — Kardeván Károly. — Kardos Albert. — Kardos Tibor. — Keményfy János. — Kéký Lajos. — Klemm Antal. — Kocsis Lénárd. — Korpás Ferenc. — Kömives Kolos. — Kristóf György. — Kürti Menyhért. — Lám Frigyes. — Lengyel Miklós. — Madzsar Imre. — Marcinkó Ferenc. — Melich János. — Merényi Oszkár. — Mitrovics Gyula. — Mixics Lajos. — Nagy Sándor. — Nedeczey Jenő. — Pais Dezső. — Pap Károly. — Papp Ferenc. — Petri Mór. — Pitroff Pál. — Prónai Lajos. — Radó Antal. — Radványi Kálmán. — Sándor István. — Solt Andor. — Solymossy Sándor. — Staud Géza. — Szabó Richard. — Szemkő Aladár. — Szira Béla. — Szomolányi József. — Thienemann Tivadar. — Timár Kálmán. — Vajthó László. — Vargha Damján. — Varjas Béla. — Ványi Ferenc. — Várdai Béla. — Várkonyi Nándor. — Vikár Béla. — Voinovich Géza. — Zolnai Béla. — Zsigmond Ferenc.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékozást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ára egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Kozocsa Sándor szerkesztő címére küldendők (Budapest VIII, Rákóczi út 19).

A folyóirat szétküldésére vonatkozó kérelmek és panaszok Regényi Sándor pénztárosnál jelentendők. (Bp. VII, Barcsay-utca 5.)

Az Irodalomtörténet Füzetei.

Szerkeszti: Kozocsa Sándor.

	P
1. Fábíán István: Az irodalomtörténetírás módszereiről..	2—
2. Varjas Béla: Ferenczfi Lőrinc és az első Balassa-kiadás	2—
3. Lovass Gyula: Török Gyula	2—
4. Dezsényi Béla: Kovacsóczy Mihály és az első magyar napilap terve	2—
5. Brisits Frigyes: Babits Mihály	2—
6. Alszeghy Zsolt: Nemzetietlen-e irodalmunknak ú. n. „nemzetietlen kora“?	2—
7. Agárdi László: Bartóky József az elbeszélő	2—
8. Birkás Géza: Az ember tragédiája és a franciák	2—
9. Pap Károly: Adalékok a Debreceni Csokonai Kör történetéhez	2—
10. Cs. Gárdonyi Klára: Farsangi játék a XVIII. századból	2—
11. Török Pál: Új vonások Eötvös József báró arcképén	2—
12. Szemző Piroska: Petőfi Sándor követjelöltségének egykorú hazai sajtója	2—
13. Sík Sándor: A magyar romantika kérdése	2—
14. Alszeghy Zsolt: Faludi Nemes ember-ének rokonai	2—
15. Gáldi László: „Ludas Matyi“ román átdolgozása.....	2—

A füzetek a szerkesztőségben kaphatók!

Felelős szerkesztő és kiadó: Kozocsa Sándor, Budapest VIII, Rákóczi-út 19.
43.147. — K. M. Egyetemi Nyomda, Budapest 1943. (F.: Thiering Richárd.)

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

KOZOCSA SÁNDOR

HARMINCKETEDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

BUDAPEST, 1943

TARTALOM

TANULMÁNYOK.

Barta János : Baróti Szabó Dávid és a romanticizmus.....	Oldal 158
--	--------------

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Agárdi László : A Boldogasszony Anyánk egy ismeretlen változata	170
Kristóf György : „Ne sírj pajtás, ne könnyezz” — kezdetű népdalunk történetéhez	173
Dezsényi Béla : Egy felvidéki hetilap két ellejtett cikkírója	174
Radnóti Miklós : Kaffka Margit kallódó verse és három Dehmel műfordításai	177

BÍRÁLATOK.

Sík Sándor: Esztétika. — Jezsuita történeti évkönyv. — A pannonhalmi főapátsági Szent Gellért-főiskola évkönyve. — Magyar piaristák a XIX. és XX. században. — Bölöni Farkas Sándor: Nyugateurópai utazás. — Gyóni Géza: „Repülj már levelem...” — Kalmár Ödön: Bártfay László. — Tihanyi Károly: Kis Károly irodalmi munkássága. — Németh Mária: Beniczkyné Bajza Lenke. — Mándy Stefánia: A gyermek a magyar regényirodalomban	178
--	-----

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Folyóiratok	184
-------------------	-----

FIGYELŐ.

Egy színházi ujság története. — Adat a „Hitel” fogadtatásához. Hírek. — Elhúnytak	187
---	-----

Baróti Szabó Dávid és a romanticizmus.

Írta: BARTA JÁNOS.

1.

Régebbi irodalomkutatóink természetesnek tartották, hogy az úgynevezett deákos költők, Baróti Szabó, Rájnis, Révai, Virág Benedek költészetük formáját és szellemét tekintve egy táborba tartoznak. Ugyanígy magától értetődőnek vették azt is, hogy Berzsenyi Dániel csak a náluk megkezdett irányt folytatja és fejleszti tökéletességre. Azt a szellemet pedig, amely mindannyiukban közös és legfeljebb csak alacsonyabb fokról magasabbra fejlődik, a „klasszicizmus“ szóval jelölték meg.

Már Toldy Ferencnél találkoznak ezzel az egységesítő elnevezéssel. *A magyar költészet történetében* a három úttörőt a „classica iskola“ neve alatt foglalja össze; beszél a „classicismus köz érvényrejutásáról“,¹ később pedig hozzáfűzi, hogy „Berzsenyi a nemzet a legmagasabb polera emelte“² Ugyancsak Toldy középiskolai tankönyvének 1868-as kiadásában irodalmunknak 1808-tól 1830-ig terjedő időszakát egységes, különálló korszaknak tünteti föl, s „a nyelvújítás és szépités s a költői classicizmus korá“-nak nevezi.³ Az irány tetőpontjait gyanánt Kazinczyt, Berzsenyit, Kölcseyt és Bajzát tünteti fel; szerinte Kazinczy „görög szellem egészen“,⁴ Berzsenyi pedig „egész lélekkel a classicai iskolához csatlakozott“⁵. A jövő azonban már az ő megállapításában is előreveti árnyékát. Nem tudja eltitkolni, hogy Berzsenyi költészetét nem érzi tisztán klasszikusnak; elég jó füle volt ahhoz, hogy egy másfajta hangot is kihalljon belőle — még ha aztán tudatos elméletében nem vette is figyelembe. Azt mondja ugyanis említett tankönyvében: „Dacára a classicai külsőségeknek, Berzsenyi költészete szelemben az újkoré, azon bensőségnél és természetképeknél fogva, melyek a keresztény művészet sajátjai.“⁶

Toldynak ezt a sejtelmét a közvetlen rákövetkező kutatók nem vették figyelembe, s láthatólag azon buzgólkodtak, hogy az 1772-vel kezdődő irodalmi korszak valódi vagy vélt klasszikus jellegét minél inkább kidomborítsák. A Képes Irodalomtörténet korszakelnevezéseiben ugyan már — Toldy megjelöléseivel szakítva — ilyesféle irodalmi irányt vagy ízlést jelölő szavak, mint klasszicizmus, romanticizmus, nem fordulnak elő; az 1772-től 1820-ig terjedő időszakot pl. „az irodalmi megújulás korá“-nak nevezi el; a „romantikus“

¹ Második javított kiadás. 359. l.

² U. o. 371. l.

³ Második kötet. 3. l.

⁴ U. o. 15. l.

⁵ U. o. 18. l.

⁶ U. o. 19. l.

szó először Kisaludý Károlyval és Vörösmartyval kapcsolatban merül föl benne; a deákosaknak nevezett költők jelentősége pedig már eléggé terebélyesre növekedett. Négyesy László, aki az idevágó fejezeteket írta, „klasszikai iskolá“-nak is mondja őket, s a következőkép beszél róluk: „Az iskola voltaképp egy nagyszerű végjelenete volt a renaissance-nak, mely nálunk Mátyás korában szépen megindult, de a közbejött zavarok miatt nem mehetett át nyugodtan fejlődése fokain“. Majd így folytatja: „Ébredő irodalmunk különféle irányai közt ... ez lépett fel legtöbb eréllyel ... legnagyobb hatással ... csakhamar uralkodó állásra jutott ... a nyelvújítás műve hozzáfűződik ... belőle ágazott ki a németes irány, mely néhány évtized múlva felváltá“.⁷ Baróti Szabó Dávid első kötetéről pedig teljes határozottsággal azt mondja: „nyelvében van bizonyos klasszikai szín“.⁸ A kezdeményezőkörhöz pedig ugyanilyen határozottsággal hozzákapsolja Berzsenyit. Ezt olvashatjuk róla: „A klasszikus művészet híve lesz, szellemben és formában annyira klasszikus, hogy a régi hivatásos írók nem győzik bámulni, s Kazinczy csak külsőségekben tudja költészetének klasszikai színét fokozni“.⁹ Összefoglaló ítélete pedig így szól róla: „Irodalomtörténeti szempontból a klasszikai iskolának legfelsőbb kivirágzása és a magyar klasszicizmus legtokéletesebb megvalósulása“.¹⁰

Ezek a megállapítások egynéhány évtizedre megszábták irodalomtörténe-szeink magatartását. Az a vélemény, amelyet részletelesen idéztünk, ha más szavakkal is, de azonos módon meglelhető Beöthy Zsoltnál is, Pintér Jenő művének első kidolgozásában is, s még 1928-ban is jelent meg olyan középiskolai tankönyv,¹¹ amely irodalmunknak 1772-től kezdődő korszakával kapcsolatban hű maradt „a megújulás és klasszicizmus kora“ elnevezéshez.

Podig akkor már az irodalmi kutatás berkeiben más szelek fujdogáltak. Már az első világháború előtt kifogások merültek föl az ellen, hogy irodalmunk fejlődésének korszakait csupa a politikai vagy vallásos történelemből vett nevekkel neveztük el, s felmerült az a javaslat is, hogy ezt az idestova ozeréves fejlődést az irodalom szellemének megfelelőbb módon, tehát az irodalmi stílus változásai szerint próbáljuk korszakokra osztani.¹² Ami akkor még inkább csak óhaj és javaslat volt, az az első világháború befejezését követő évtizedekben lassan már alakot is kezdett ölteni. Akárcsak a németeknél, a mi irodalomszemléletünkben is meghonosodtak azok a stílus kategóriák, amelyeket — az ú. n. szellemtörténet egységesítő látásának folyományaként — nem is az irodalomból magából vettünk, hanem a művészettörténetből kölcsönöztünk. Az irodalmi korszakoknak az a sora, amely azelőtt a keresztény középkorral kezdődött s a reformáció és ellenreformáció korával, majd a „nemzetietlen“ koral és a felújulás korával folytatódott, féligmeddig már átalakult a képzőművészetből vett

⁷ Harmadik kiadás, I. k. 649. l.

⁸ U. o. 651. l.

⁹ U. o. 844. l.

¹⁰ U. o. 845. l.

¹¹ Bakács Istvámnak és Vincze Frigyesnek a felső kereskedelmi iskolák részére készült *Magyar Olvasókönyve*, III. kötet.

¹² A korszakfelosztás vitájának irodalmát l. a nagy Pintér I. kötetében, 13. l.

nevekkel elnevezett stíluskorszakok sorozatává; s ha a középkorral kapcsolatban gótikát csak a merészebbek emlegetnek is, ma már senki sem ütközik meg azon, ha a XV. században renaissance-ot, a XVII—XVIII-ban barokkot és a XIX. elején romantikát emlegetünk.

Az irodalomszemléletnek ez az átalakulása azonban különös módon befolyásolta azt a képet is, amelyet régebbi kutatóink az ú. n. klasszikus triászról és Virág Benedekről, aztán Berzsenyiről s a valamennyiük közt fennálló kapcsolatról oly nagy határozottsággal megalkottak. Érdekes és feltűnő, hogy az elsők között, akiket az új szempont átértékel, Baróti Szabót már ott találjuk. Horváth János ismeretes Magyar Figyelő-beli tanulmányában¹³ jelenik meg ez az átértékelte Szabó Dávid. Ez a tanulmány már nemcsak hogy stílustörténeti szempöngből nézi irodalmunk fejlődését, de félreérthetetlen utalást tartalmaz arra is, hogy az irodalom vizsgálatához szükséges stílustörténeti kategóriákat a konkrét nyelvi stílusból, tehát az irodalmi nyelvből kell levonnunk. Ha pedig az újabbkori magyar költői nyelv fejlődését áttekintjük, két egymással ellentétes stílusalakotó elvnek uralmát látjuk benne; egyik a stílromantika, másik a stílrealizmus. Az előbbi 1772-től 1840-ig, a másik 1840 után uralkodik, s a letűnő stílrealizmust a XX. század elején a Nyugat mozgalmának újabb stílromantikája váltja fel. Az első stílromantikus pedig nem más, mint éppen Baróti Szabó Dávid, ez az „istenadta nyelvtերemő zsenialitás“, „az újabb magyar költői nyelv első kűtfeje“, — hogy Horváth János szavaival éljek.

Nyilvánvaló, hogy ez a felfogás teljesen szakít azzal a szemlélettel, amely irodalmunknak 1772-től 1820-ig terjedő korszakát klasszikusnak nevezte és benne csak klasszicizmust látott, — viszont azonban nem szakítja el azokat a szálakat, amelyek Baróti Szabót Berzsenyihez fűzik. Hiszen Berzsenyi maga is a stílromantikuskok közé sorozandó; stílusa is nagyrészt Baróti Szabó hatására alakult ki. Az egykori klasszikus elődről tehát kiderült, hogy stílusa alapján inkább romantikus; művének folytatójáról és tökéletesítőjéről, Berzsenyiről pedig egy évtizeddel később ugyancsak Horváth János részletesen is kimutatja, hogy a klasszikus külső mögött modern, érzékeny, romantikus lelket takar.¹⁴ A kapcsolat tehát fennáll kettejük közt továbbra is, csak éppen nem a klasszicizmusban, hanem a romantikában.

Vizsgáljuk meg most azokat az irodalomtörténeti összefoglalásokat, amelyek az említett tanulmányok után jelentek meg. Azt kell tapasztalunk, hogy az egykori deákosoknak, klasszikus költőknek ez a megváltozott szemlélete nem jutott olyan döntő súlyra, mint az előző felfogás, s ha a kutatók elég bőven idézik is, de vérvé, alapvető meggyőződésévé a kutatásnak nem vált. Azt minden szaktudós vita nélkül elfogadta, hogy Berzsenyi, lelki alkotás és stílusát tekintve, első romantikusaink közé tartozik; maga az egész Berzsenyi-kutatás az utóbbi két évtizedben örvendetesen föl is lendült. A három deákos költőről azonban mintha megfedekezünk volna; a kezdeményezést nem követte sem

¹³ *Forradalom után*. 1912. III. kötet.

¹⁴ *Egy fejezet a magyar irodalmi ízlés történetéből*. A Kisfaludy-Társaság Evtáplái, 1924. 56. kötet.

a három deákosnak egymásközt való összehasonlítása, sem a fölük Berzsenyihöz vezető száznak alaposabb fölfjtése. Sőt a'übb meglátjuk majd, hogy éppen ezekben a kérdésekben újabb irodalomtörténetírásunkat olyan bizonytalanságféle jellemzi; mintha nem tudnának Szabó Dáviddal, Révaival, Rájnissal mit kezdeni.

Mindenesetre van ennek a tanácstalanságnak néhány mélyebb oka is. Hye mindjárt az, hogy a már említett stíluskorszakok egyike: a barokk, az utóbbi negyedszázad alatt egyre jobban kiterjesztette határait. Hozzájárult ehhez a felélenkülő barokk-kutatás keretében a XVIII. századi magyarországi latin költészetnek, tehát Baróti Szabóék szellemi talajának alaposabb figyelembevétele s ezzel az egész XVIII. századközépi magyar irodalomnak új, megváltozott értékelése. Végül pedig az is szeme előtt lebeghetett egyik-másik szak tudósnak, hogy a XVIII. század európai szemmel nézve már csak kései korszaka a barokknak, s benne már lépten-nyomon, irodalomban is, képzőművészetben is, tudományban is feltűnik egy zártabb, megformáltabb, fegyelmeztettebb emberi és művészi ideál, nevezzük azt akár újklasszicizmusnak, akár újhumanizmusnak. Ez az a stíluskorszak, amely a mi irodalmunkban, mióta megszoktuk képzőművészeti elnevezések szerint tagolni, a barokk és a romantika között sehohsem találja a helyét, bár kötségtelen, hogy kifejlődésének jó talaja volt a magyar szellemi életnek évszázados antik-humanista hagyománya.

Szóval tehát: ezek és még egyéb okok is mostanra már eléggé vitássá tették az ú. n. klasszikai triász stílusbeli hovatarozóságot. Maga Horváth János mondja róluk később, hogy „költészetük a barokknak egy újabb változata“,¹⁵ — ezt a barokkhoz és rajta túl a magyar renaissance-hoz vezető szílat emeli ki Farkas Gyula is *A magyar romantikáról* szóló könyvében.¹⁶ Csakhogy meggondolandó: minél közelebb kerül a három deákos a barokkhoz, annál távolabb kerül a romantikától. Farkas Gyula p. o. a magyar irodalom fejlődéséről adott egykötetes összefoglalásában még annyira tartja a kapcsolatot, hogy Baróti Szabót „stíliromantikusaink ősó“-nek nevezi.¹⁷ Szerb Antal *A magyar preromantikáról* szóló tanulmányában már csak annyit tart meg, hogy szerinte a klasszikus versforma megmagyarosítása is preromantikus lelkő okokra vihető vissza.¹⁸ Mélyebb kapcsolatot sem a barokk, sem a romantika irányában nem állapít meg. Pintér Jenő e kérdésben is, mint általában, tartózkodik attól, hogy fejlődéstörténeti vonalakat rajzoljon meg. A deákos költőkkel kapcsolatban sem barokkot, sem romantikát nem emleget; egyszerűen csak deákos iskolának, óklasszikus triásznak nevezi őket. Ugyancsak kitaranak a régi elnevezés mellett az újabban megjelent tankönyvek is, és az óklasszikus példaképeken kívül legfeljebb még a jezsuita újlatin költészetre utalnak. Olyan tankönyvünk is akad, amely következetesen keresztülviszi a stíluskorszakok szerinti tagolást; van tehát benne barokk-kor is, romantikus is; Baróti Szabót és társait azonban sem az egyikbe, sem a másikba nem sorozza, hanem a kettő közé iktatott „újklasszikus“ stílusjegységbe, Kazinczy és Kölesy elébe. Mind-

¹⁵ *Barokk írás irodalmunkban*. Napkelet, 1924. II. kötet.

¹⁶ 1930. 29. 1.

¹⁷ *A magyar irodalom története*. 1934. 126. 1.

¹⁸ *Minerva*. 1929. 68. 1.

ebből kiviláglik, hogy az ú. n. deákosokkal összefüggő stílus- és fejlődéstörténeti kérdések Horváth János emlékezetes utalása óta alig haladtak valamit a megoldás felé.

2.

Tanulmányom keretében természetesen nem vállalkozhatom arra, hogy ezt az egész kérdés-szövedéket tisztázzam. Csupán egy részletét ragadom ki s arra is inkább csak vázlatos formában adom meg a feleletet.

Hova, irodalmunk melyik korszakába, a stílusok fejlődésének melyik irányvonalába tartozik Baróti Szabó Dávid? Milyen természetűek azok a szálak, amelyek a magyar romantikához fűzik? Van-e jelentősebb része a magyar romantizmus előkészítésében?

Legyen szabad, a könnyebb áttekintés kedvéért, a feleletet tétel formájában előlegeznem.

Baróti Szabó költészetében valóban van valami olyanmű eredetiség, amely indokolttá teszi azt, hogy kiemeljük két társa: Rájnisi és Révai közül s a fejlődéstörténetben külön helyet adjunk neki. Ez az eredetisége nem mondható kiváltképpen romantikus jellegűnek, sőt olyan vonások is lehetők benne, amelyek a romantizmussal ellenkeznek. Nyelvének, stílusának vannak azonban olyan jegyei is, amelyek már határozottan romantikus színezetűek; részletesebb vizsgálat azt mutatja, hogy deákos társai mellett kiváltképpen ő fejlesztette ki azoknak a nyelvi és stilisztikai kifejezőeszközöknek jórészt, amelyeken aztán később a magyar romantizmus megszólalhatott.

Vessünk mostan, a tétel első felének részletezéséül, egy rövid pillantást Baróti Szabó költői egyéniségére. Eddigi kutatóink valósággal versenyeznek egymással abban, hogy ezt az egyéniséget minél igénytelenebbnek, minél szimplábbnak tüntessék föl. Kiemelik ólményekben való szűkölködését, versei tartalmának silányságát, tárgyainak költőietlenségét, izléstelen cícomait s általában — nemes érzelmei mellett is — egész költői kifejezésének erőtlenségét. Legtovább Szerző Antal megy: „Az „óklasszikai triász” verskötetei pusztán verselési gyakorlatok. Nem is akartak mások lenni, csak minták a különböző versmértékekre. Többnyire forma szerint csoportosították a verseket, nem tartalom szerint. Tartalom szerint nem is lehetett volna, mert nincs tartalmuk. Mondanivalójuk nemesak költői mondanivalónak kevés, de mint egy emberi lélek tartalma is megdöbbentően kevés...“¹⁹ Császár Elemér viszont a másik túlzáshoz közeledik, amikor Baróti Szabóról kijelenti, hogy intenzív érzelmi életet élt.²⁰ Ez sem lehet így szó szerint véve igaz. Intenzív érzelmi élet ekkora nyelvi kifejezőképességgel okvetlen nagyobbrendű költészetet termelt volna.

Nekem sem szándékom azt kimutatni, hogy Baróti Szabó remekíró volt. Jó lélekkel még középszerű költőnek sem mondhatom. Az, ami egyéniségben barokk, eléggé lényeges, de nem eredeti. Tekintélytisztelőének, rendi hazafiságának, orkölesi eszméinek, antik mitológiájának nincs semmi egyéni színe vagy különös mélysége. Ugyanígy hiába keresnénk lelkében a romantizmus felszabadult emocionális gazdagságát, a tér és idő végtelenségét megjáró képzelőerőt és

¹⁹ *Magyar Irodalomtörténet*, I. k. 1934. 232. l.

²⁰ *Deákos költők*, 1914. 73. l.

a metafizikai érzékenységet is. Egyben azonban mégis felülmúlja alkalmi versfaragó társait. Lelke valóban nem mély és nem is gazdag. De jó a szeme, frissiek az érzékei, s költői kifejezéseiben bámulatosan el tudja találni a közvetlen érzéki benyomás eleven pillanatnyiságát. *A magyar huszárokhoz* írt költeményében olvassuk p. o. a következő hasonlatot: Az egyik huszártisztről van szó:

Alig jelenék meg: az ellen-
Fél omlott, valamint a dús rét kénese, midőn a
Görbe kaszák remegő szárát harsogva metélik.

Különösen sűrűn hallunk ilyen hangokat természeti jelenségek leírásában. Például a tavaszról:

A visszatérő napnak új sugáritól
Éledni kezdvén a puhább lélekzetű
Szellőeske, megritkulnak a torlott havak:
Mormogva mennek a fagyok rabláncain
Erőt-hatalmat vett folyók: felnyílik a
Föld keble, zöldül a verőfényes mező...²¹

Az olvadás leírása *A Dunának nagy áradásáról* szóló költeményben:

Melly minap ősz gyapját halmozva kirázta mezőkre,
Eszterhát megjégesapozott s erdőkre fejező
Sátorokat vont, a vad tél oszlatja haragját.
A vizeken jég-hídat emelt s hó-halmokat hányott
Eurusunak végtére megáll lélekzete. Délről
Felkel az olvasztó Notus, és két szárnyait egybe-
Csapdosván, vízesen kirepül; feketéllik az égnek
Tág kebelén; mint hólyagokat, felfújja pofáját,
S rút felhőköt emel...²²

Igy bukkan fel verseiben olykor-olykor saját környezete is a maga csupasz valóságában:

Ah, szünjetelek meg, raj gyanánt mindenfelől
Fejenre gyűlő gondok!... E mezítelen
Hajlék, ezen fedetlen és rongyos szoba,
Ezen megégett s pernye-fogta kis lakhely
Néktek nem illik...²³

²¹ *Virág Benedekhez*. Megjobbított költeményes munkái, II. k. 101. l.

²² Talán nem lesz érdektelen ideiktatni két szakaszt a *Kemény János emlékezetének* abból a leírásából, amelyet Baróti ebben a versében szem előtt tartott (III. könyv. V. rész, 70. sk. vszak.):

Megszűnik Aquilo szárazsító szelével,
Ki eddig erősen szorított derével,
A nagy vizeket is hídlotta jegével,
A tudós természet bölcs mesterségével.

Az olvasztó Notus röpül ki szárnyával,
Szelel mindenfelől felfűt pofájával,
Rút felhőköt emel nedves homályával,
Elűzi a deret olvadtott fagyával...

Az összehasonlítás világosan mutatja Barótinak friss szemléletességre való törekvését, s azt a stílus-elvet is, amelyet alább többszólalásúagnak nevezünk.

²³ *Virág Benedekhez*. Deákos költők, 139. l.

Baróti költészetének igazi fogyatékossága ott van, hogy ez a friss érzéki szemlélet sem ömlik lelkéből valami bőven, s nem is tud onné fogva önállósulni. Nem teremt magának költői tárgyakat, hanem csak a barokk allegóriák és mítikus elvontságok bágyadt alapjára fest rá itt-ott egy-egy eleven színt. De mégis ez a friss érzéklés teszi lelkének eredetiségét. Ez különbözőteti meg költőtársaitól, s költészetének igazi hangjai belőle fakadnak.²⁴

Belőle származik azonban Baróti Szabó stílusának további ismertetőjegye is: bizonyos változékonyság, kevert többoldalúság. Az érzéki szemlélet nem nyújt önálló ihletforrást, tehát jellegében, színezetében, árnyalataiban sem egyforma; alkalmazkodik a vers tárgyához, voltaképeni gondolatköréhez. Ezért Barótit egy kis joggal a XVIII. század végének valamennyi stílusirányzata magának követelhetné. Megfelelő tárgy, p. o. egy csatakép leírása, emeltebbé teszi hangját, nekilendíti képzetét, s a vers képes olmei már-már elérni a romantika mítikus nagyarányúságát. Mint p. o. ebben a hasonlatban:

... Amottan

Képirót szemlélem az hare közepére rohanni:
Mint a fergeteges felhők szakadási, veszélyt szül
Rándulása. Halál fut elől, valamerre hatalmas
Kardja forog, s folyamokra dagadt vér árad előtte...

(*A magyar hűsárokhoz.*)

Másutt ellenkezőleg: a tárgy az érzéklést a könnyed, játszi, kicsinyded jelenségek felé irányítja — s a versben tiszta rokokó-hangokat hallunk. Gyakoribbak ezek költészetében, mint általában gondolnók, s ami őket a pusztá divat vagy játék fölé emeli, az éppen a kellemes, behízelt érzéki benyomások átélte volta. A *Ráday Gedeonhoz* írt, egyébként meglehetősen száraz és hosszadalmas versben, amelyben a magyar nyelv hanyatlását panaszolja, egyszerre a következő sorokat olvassuk:

... Aljunk,

Aljunk meg: gyönyörű szellő kezd leugeni, s vídám
Hírt emelít puha szárnyaival...

A szokásos Benedek-napi üdvözlő versek egyike így kezdődik:

Már itt van Benedek. Mindenek életet
Kezdenek venni: szabad lábra kap a patak,
S a tágasb folyományt újra nevelgeti.
Sűrűn fejti puhább selymeit a mező,
S tél-túl közbe virágszálakat egyvelít.²⁵

Pyber Benedekre érte szól így egy másik versében a tavaszhoz:

Szeressed őt, Virtnek életben maradt
Egyetlen ékét. Lány verőfényed szagos
Violákat állítgasson útjában...²⁶

²⁴ Igazolja a mondottakat nyelvújításának iránya is. Igen sok képzett (gyakorító, műveltető, denominális stb.) igét alkot, jelentékeny a száma újszerű határozós (különösen igekötős) összetételű igéinek és jelzős összetételű főneveinek is. Ld. Klemm Antal: *Baróti Szabó Dávid nyelve nyelvújítási szempontból*. 1908. Nyelvészeti Füzetek, 50.

²⁵ *Virág Benedekhez*. Megjobbított költeményes munkái. II. k. 104. l.

²⁶ *A tavaszhoz*. U. o. 127. l.

Egy másik tavaszi versből:

A kemény télnek fagya felfakadván
Békőszönt a lágy kikelet közinkbe —
Jertek, ó gyengén-pihető Szelecskék!
Gyűljetek össze!

A verőfényesb helyeken siessen
Szóke tokjából kükörics feselné...²⁷

Váratlan színfoltként jelenik meg ebben a tarkaságban egy olyan stílusfajta, amelyre Barótinál nem is gondolna az ember, t. i. a realizmus. Ez is persze csak csirában található, de nem egyszer, és nem is véletlenül; megvan már korai verseiben, a későbbiekben meg éppen elég gyakran megszólal. Különösen olyankor van módja erre, amikor a vers tárgya, a költő életének valamilyen egyszerű mozzanata, maga is megkívánja a szemléleti képeknek s az élményi elemeknek fokozott élességét. Tudjuk, hogy p. o. több olyan verse van, amelyben Virttől, boldog nyaralásainak színhelyétől búcsúzik. Egyikükben kedvetlenül vet előre egy pillantást komáromi tartózkodására, a kezdődő iskolai évre:

Mintegy rabot, összeszorítand
A kettős Duna karjaival, benn kelletik ülnöm,
Oskola-port nyelnem, szemeim lankasztanom, és jaj!
Ami nagyobb: fellelt erkőleseit hallanom egynek
S másnak is: és némely faragatlan, otrombu deákknak
Csúnya parasztságán elnyögnöm mérget...²⁸

Idézet helyett csak utalok arra a néhány versre, amelyeket szembetegségéről írt, ezekből is meg lehetős realisztikus hajlam ütökzik ki. Ennek a stíluslehetőségnek legjellemzőbb példái ugyanis nem azok a — többnyire csak versrészek, amelyekben a szemlélet vagy élmény élessége, olykor vaskos nyeresége teszi a realizmust, hanem az a néhány egész költemény, amelynek realizmusa inkább már lélektani irányú, amelyekben tehát a nyelv nem törekszik semmiféle önálló hangulati hatásra, hanem tisztán és közvetlenül a gondolatok eleven játékához, a lelkiállapot fordulataihoz simul. Ezekben a versekben már olyasmit is megsejt az ember, ami a későbbi nagy realistáknak stílusát vonzóvá teszi: a kedély derűs melegségét. Vegyük p. o. azt a versét, amelyben azért mentegőzik, mert egyik barátjának már két levelére nem válaszolt:

Két leveled vettem; választ egyikre sem adtam;
S most örömet fedném vétkem, ha volna mivel.
Teplekedem; de haszontalanul: a vízbe csuszamlott
Ember nem kap imigy már ide, már meg oda. —
No kis eszem, szedd egybe magad, s tisztíts ki hibámból,
Mert (meg-is érdemlem) majd szemeimre veti.
Vagy pedig a szeretet meglankad benne, s ezentúl
Bosszúját állván, egy levelemre sem ír.
Ilyképp aggódván, kettős mentsegre találék,
Mért nem rántottam tollamat eddig elő:
Halljad, megmondom; de ne hírelj mások előtt ki:
Ez vala késtemnek főbb oka: túnya valék.

²⁷ *Pyber Benedekhez*, U. o. II. k. 33. l.

²⁸ *Virttől búcsúzás*, U. o. III. k. 15. l.

Gondolnám, megelégszel, ezen vallásomat hallván:
 Jaj! bánom! fogadást tészek, örökre pedig.
 Újlesztendőben eltörlöm hibáimat; és ó
 Bőrömet elvetvén, szert teszek újra megint.
 Hogyha talán kirekeszted ezen melegséget; e más
 Minden vétek alól felszabadítja fejem:
 Irnom nem volt mit: gyakrabban újságokat hozzáunk
 A környül-vévő két Duna bé nem ereszt.²⁹

Szó sincs róla: nem éri utól, sőt meg sem közelíti Arany és Petőfi levelezésének derűsen kötöködő hangját, de abban, ahogy töprengését megjárta és önmagán humorizál, mégis már ugyanaz a stílusbeli szándék látszik. Éppen nem romantikus az a mód sem, ahogy önmaga szemlélete *Az őszről* című versben felbukkan:

Az éjtszakákkal öszvefűzik a ködök
 A nappalokat: alusznak a volt énekes
 Apró madárkák: csak a farkasok komor
 Szózatjuk hallik. Bennrekedt, náthás, köhög,
 Kedvetlen a poeta, s méese bágyadott
 Világa mellett rágja körmit, s tördeli
 A versnek írására nem lágyulható
 Tollát...³⁰

Bármilyen kisarányú is tehát Baróti Szabó egyénisége, összetettebb, majdnem azt mondtam: sokoldalúbb annál, hogysém egyetlen stílusfaj képviselőjét lássuk benne. Szerény költői műve is a fejlődésnek több irányvonalába kapcsolható. A korviszonyok azonban úgy hozták magukkal, hogy a jövő felé a legerősebb szálak a romantizmushoz fűzik. Már említettem, hogy nyelve, nyelvi kifejezőmódja kapcsolja későbbi nagy romantikusainkhoz. E révén valóban a romantikus nyelvi stílus egyik előkészítőjének tekinthetjük.

3.

A romantikus nyelvi stílusnak két különösen uralkodó vonása van; mindkettő magából a romantikus lelki alkatból következik.

Az egyiket többszólamúságnak nevezhetnénk. Minden nyelvi kifejezés lényegéhez hozzátartozik az, hogy valamilyen módon a valóságra utal. Ha nyelvi kifejezést hallunk, azt azonnal úgy próbáljuk megérteni, hogy a valóságra, a valóságnak valamilyen mozzanatára vonatkoztatjuk. A költői nyelv kiváltsága pedig éppen abban van, hogy nemcsak utal erre a valóságra, hanem teljesen fel tudja kelteni átélésének illúzióját; mintha a kellős közepébe helyezne bennünket. Mármost mindenemű realista, tárgyas vagy klasszikus stílust az jellemez, hogy következetesen keresztülviszi a valóságnak egyfajta szemléletét, egyfajta szempontból való átélését. Ami ezen az egy uralkodó szemponton kívülesik, azt nem hallgatja el teljesen, hanem háttér gyanánt olvasztja bele, mondjuk p. o. a tárgyi vagy lelki valóság ábrázolásába.

A romantikus stílus nem ismeri ezt a következetes egyvonalúságot. Keveri a szempontokat, s a valóságot egyszerre többfajta, egymást volta-

²⁹ Holló Mártonhoz. U. o. III. k. 83. l.

³⁰ U. o., II. k. 129. l.

képen kizáró megnyilatkozási formájában éli át. Ismert dolog p. o., hogy a romantikában van valami mítikus-metafizikai szemléletmód; hozzátartozik az, hogy tágítsa, megnövelje az arányokat s a földi létet a végtelen tér és végtelen idő kozmikus távlatába olvassza bele. Azonban nem maga ez a távlat a romantikus; ilyesfélélt bizonyos fokig már a barokkban kimutathatunk. Romantikus azonban az, ahogy ezt a mítikus nagyarányúságot p. o. Berzsenyi vagy Vörösmarty rikítóan, sokszor nyersen realista szemléletmóddal keveri; náluk a végtelen messzi a közvetlen közelivel, az elvont eszmé impresszionista pillanatképekkel, az allegorizálás konkrét, friss érzéklésekkel vegyül. Éppen ez az az említett romantikus többszólamúság: mítikus és realiztikus, allegorikus és érzéki, impresszionista szemléletmód keveréke. Amikor Berzsenyi a *Wesselényi hamvaihoz* írt ódájában azt mondja:

Bitkán talál itt enyhelyet a derék,
A virtus útját szörnyetegen lesik.
Pályája küzdés; ámdé végre
Talpa alá szegi a chimaerát...

akkor ennek a nyelvnek különös romantikus szépsége éppen abban rejlik, hogy az elvont allegóriákat csupa konkrét szemléletté, mozzulattá, erő kifejtéssé eleveníti.

Ennek a stilizálásnak első példái Baróti Szabó költői nyelvében találhatók. Többször már a szókincsben meglátszik a szólamok, szemléleti módok vegyülése: klasszikus-allegorikus neveket tájszavakkal és konkrét szemléletet kifejező igékkel kever:

Ott lakozik Ceres, ott szánt, vet, rakogatja keresztjét,
Ott hemlít Bacchus, s érleli, szűri borát.
Ott járattja derék sőrét Titirus: ott megy
Sípolván, Mopsus díszke gidói között.³¹

Berzsenyinek *Magyarország* c. ódája jut itt eszünkbe, különösen az ilyen sorok:

Árpád gazdag arany hantjain, ó hazám,
Ceresnek koszorús homloka illatoz...

De eszünkbe juthat az is, hogy Berzsenyi, akinek költői nyelve tele van elvont, eszmei jelentésű szavakkal, milyen gondtalanul keverte ezek közé a maga dunántúli tájszavait.

Vannak aztán ennek a többszólamúságnak egyéb eszközei is Baróti Szabó nyelvében. Ilyen p. o. az, amikor elvont alanyhoz konkrét, sokszor impresszionista állítmányt tesz hozzá, vagy jelzöt és jelzett szót kever így a két-féle nemből. Lássunk csak egynéhány példát:

Már egyszer bészárta setét üregébe legényit
Eol, az ég is már törteni kezdi szemit.³²
Janusnak bészáródott már temploma: láncott
Ul már a fene Hare, s rágja bilincse vasát.
A szent béke fejér lovain már futja világot,
S a népekre feles kincseit önti megint.³³

³¹ Sturmann Ferenchez. U. o. II. k. 39. l.

³² A bátorkeszi szállóbe való menetel. U. o. III. k. 121. l.

³³ Gvadányi Józsefhez. U. o. II. k. 25. l.

Károlyi testőrzők kapitánya. Nagy hanggal a hirnek
Messzire tárogató síjja kifűtta minap.³⁴

Egy költőársnak:

Sokra ne várj: kimeréd a kasztali kűtat elűttem,
A zavarossából sem jűta nekem elég.³⁵

Ugyanaz a stűluselv ez, amelyet Berzsenyinél lépten-nyomon megtalálunk, de tűkéletesebben. Pűldául ő ugyanígy beszél az Atridák ragyogó dagályáról, amelyet egyesek tarka pűrázon mosolyogva nyűgnek; elvont alanykonkrét állítmány, elvont jelzett szó és konkrét jelző ugyanígy keveredik az ő ver-seiben is:

Nem kér kínai pamlagot,
Sem márványpalotát a Megelégedés...

A halandóság köde fel nem érhet
Fényes egedre...

ő beszél a jűvendűnek sivatag homályiról, a szent igazság titkon égű menny-kűvűrűl; a „rettenetes veszély“ őnálá

Zűg, mint dagadt felhűk morajja
S Bosporusok zokogű nyűgűse.

S ugyanaz a stűluselv teszi oly széppű az ismert verssorokat:

Forr a viláგ bűs tengere, ő magyar!
Ádáz Erynnis lelke uralkodik,

S a föld lakűit vűrbe mártott
Tűre dűhűs viadela készűti.

Tűrjűnk most rá a romantikus kűltűi stűlus másűk uralkodű jegyűre. Nem lesz szűksűgűnk hosszás fejtegetűse; kűzűismert dolog, hogy a romantikus kűltűi stűlusban a nyelv hangulati kifejezűeszkűzei tűlsűlyban vannak a pusz-tán kűzlű. jelentűst kifejezű eszkűzűk fűlűtt. Ennűlfogva mindenfajta roman-tűcizmusnak olyan nyelvi kifejezű eszkűzűket kell alkotnia, amelyek a kűltűi hangulatot mintegy függetlenítűk, önállűsítűjűk, s a mondat jelentű, értelmi elemeirűl a figyelmet elterelűk. A cél az, hogy az olvasűban elűbb hangulati el-műnyek tűmadjanak, s csak azután jusson tudatába az a dologi, tűrgyű valű-sűg, amely ezűket a hangulatokat hordozza — s akkor is esetleg csak ön-magűban nem fontos hordozű gyanánt.

A romantikus kűltűi nyelvben tehát a hangulatteremtűsnek, a hangulati elemek kiemelűsűnek tisztán nyelvi eszkűzei is vannak. Magatűl értűtűdik, hogy ezek csak ott őrnek valaműt, ahol a lélek valűban őraszt hangulatot, ame-lyet kifejezűzenek. Rendszeres őrszehasonlítással nűgy őrdevűgű csoportot kűlűn-bűtűtetűnk meg: a beolvaszűtű, a kűsleltetű, a nyomatűkűsítű őr s a nyűlt nyelvi formákat. Ezűttal csak az elűsű kűttűt őrhajűjuk szeműgyűre venni.

Lássuk tehát elűsűzűr a *beolvaszűtű* csoportot. Beszűltűnk már arról, hogy a romantikus léleکben az egyenűsűgnek affektűv, hangulati őrűi viszik a fű-

³⁴ Károlyű *Antalrűl*. U. o. II. k. 16. 1.

³⁵ *Grűf Telekű Jűzsefhez*. U. o. II. k. 18. 1.

szerepet. Ismert lélektani tény továbbá, hogy minden hangulati vagy érzelmi állapotnak erős hajlama van az egységbe olvasztásra. Akin valamilyen erősebb érzelm vagy hangulat uralkodik, annak lehet a mindenkori élménye, mindenkori tudattartalma igen gazdag; de ebből a gazdagságból az egyes részek, egyes elemek nem emelkednek ki világosan, hanem határozott körvonalak nélkül átjárják egymást, s végülis beolvadnak egyetlen nagy, egységes szövevénybe. A romantikus nyelv egyik feladata éppen az, hogy ezt az egységbeolvadást kifejezze. Ebből a törekvésből következik a romantikus nyelvben elsősorban a jelzős és határozós szerkezetek nagyarányú kifejlődése.

Nézzük először a jelzőket; emeljünk ki egy fajtát a sok lehetőség közül. Ha Berzsenyit figyelmesen olvassuk, fel kell tűnni, hogy mennyire szereti a melléknévi igenevet jelzőként használni. Ez kétszeresen is szolgálja az említett beolvasztó hajlamot. Először azért, mert igoi elemot, tehát cselekvést, történést olvaszt be névszói kifejezésbe; másodsor és főként azért, mert az igenév ilyenkor gyakran magávalhozza még igekorából tárgyát vagy határozóját. Így keletkeznek azok a különös, zsúfolt tömörségű kifejezések, amelyekkel a nagy ódakban találkozunk. Gondoljunk p. o. erre az ismert verssorra: „a szent rokonvérből fűrésztő visszavonás tüze“. Itt a főnév meg van toldva birtokosjelzővel (visszavonás), annak tulajdonságjelzője van melléknévi igenéből (fűrésztő), ez magávalhozta határozóját (rokonvérből), s ennek megint tulajdonságjelzője van (szent), s ez az egész kifejezés még csak része a bővebb mondatnak. Az idézeteket szaporíthatjuk: „nemzeteket tapodó harag“, „régén félt veszedelmed“, „a szent igazság titkon égő mennyköve“, „balzsamlehellő“ hyblai fűrtök“, „édent mutató sorhegyek oldalán“. „az Egész javát titkon segítő mennyei tünemény“ stb.

Közvetlen példaadója Berzsenyinek ezekben az alakzatokban Baróti Szabó lehetett. Nála már ugyancsak ilyesfélét olvashatunk: „a rája felesküdt ellenség vívó seregét poklokra leverte“. Különösen tanulságos a következő hely:

Kivont éjjeli gyászokat
Elvervén, az eget boltozatán imigy
Kél a száz-meg-ezer szív-szakadással hitt
Aldott nap...³⁶

Különös erőt ad ennek a kifejezésmódnak az, hogy legtöbbször tárgyas iget, azaz cselekvés, aktivitás olvad bele a jelzőbe; még fokozódik ez az erő és tömörség akkor, ha a melléknévi igeneves szerkezetbe egy teljes, önállóságtól megfosztott mondat van beleszorítva.

Barótinál olvashatunk ilyeneket: „annyi szelvésczen diadalt nyertt fa“, „a bércék fel-részit arany sugarival hínzó hajnal“, „s hát meggyengessem már nyűgödalomra bocsátott kis lantomnak omolt húrjait?“, „kőszálakkal eget rémítő bércék“, „az iskoláknak régi vastag szennye közt halomra gyűjtött fényes érdemid“. De ugyanígy alkot Vörösmurty is tömör, zsúfolt jelzős kifejezéseket: „oldala mellett ősei harcáiból maradt nagy kardja világolt“, „őket azért soha nem fáradt bánattal utolsó napjaimig keseregni fogom“, „a hadat

³⁶ *Abauj vármegye ünnepe napjára*. U. o., II. k. 79. l.

és a had munkáit büszke Szigetnél égi sugalmaktól ihlett lelkedbe fogadtad". „a már százak előtt küzdött viadalnak hangja"; ilyesmivel lappang Vorösmarty egyik kedvelt szóösszetételében: „lángforralta sohajtás", „örzi nehéz méltóságát zaj-szilte művednek". „a titkos s szíve-jegyezt. osztály" stb. Berzsényi néhol még tovább megy a tömörítésben:

Mely majd szabad-lelked-nemismert
Jármot akaszt te szilaj nyakadra...

Gyakori beolvasztó eszköz még, s nem is kizárólag romantikus sajátosság: a jelző kibővítése határozóval, határozó beolvasztása jelzős kifejezésbe, a birtokviszony megkettőzése vagy mindkét tagjának: birtokosnak és birtoknak tulajdonságjelzővel való földszítése. Ezekre ezúttal nem hozok példákat.

Példák alapján mutatom azonban be a romantikus stílusnak egyik leghatékonyabb, legdinamikusabb beolvasztó eszközét: az ige megkettőzését, a mondat igei állítmányának két taggal való kifejezését. Egyik módja ennek az, amikor valóban kettős igei állítmánya van a mondatnak; másikban az ige-állítmány egy vele legtöbbször rokonértelmű igeinek a határozói igenevével van mintegy megerősítve. Berzsényi él ezzel az eszközzel; nem nagyon sűrűn. — rendszeren a legnagyobb ódák dinamikus lendületét növeli vele. Ilyen az „ohajtva sejt" kifejezés a *Foháskodás* elején:

Isten, kit a böles lángesze föl nem ér,
Csak titkon érző lelke ohajtva sejt...

További példák az ige megkettőződésre és megerősítésére: „Róma ledől s rab-igába görbed", „Birközva győztél, s Herkulesként Ércbuzogány rezegett kezéd-ben", „Rémülve megszűnt a fene háború", „Ezer nemes vállvetve törtet s gátakat ront", „Mindent ront s megemész, mint heves Afrika búsult tigrise", „Mint a setét völgy csermelye, életem elrejtve lappang", „Villámok adáz zápora vérözön toldult s rohant rád számtalanszor", „A mennybe gyémánt fegyverével fényes utat tusakodva tör s nyit".

A szerkezet forrása a régebbi deákosoknál van. Példák Barótiból: „Töredeztek, omoltak záporként a régi kövek", „Mint mikor a mord felhőkből ordítva lacsapván mellettiünk az heves mennykő, némulva megállunk", „Lelkétől szakadott Dafnist jajgatva kiáltá", „A visszhang röviden kérleli s űzi bajom";

Révpártra jutván, a szelek hareait,
A mennyköveknek szerterepült tüzeit
S a tornyokat képző haboknak
Ütközetit mosolyogva nézi...³⁷

„Hogy jobbágyinak hasznait mindenben szemesen űzze, keresse", „Arany kalással fénylik és nevet Ceres", „Ó de te futva követed a lement napot" stb. De nemcsak Barótinál, hanem Révainál is találunk erre az alakzatra különböző jellemző példákat:

³⁷ *Orczy Lőrinc haláltára*. U. o., II. k. 70. l.

Nem fér énhozzám te dicsőségedre rohanni,
Sem nagy Múzsádnak dúlva ragadni nevét...³⁸

Ott a Módosság bágyadt feje csüggve leesdik,
És fájdalmában mellye szorulva lehell...³⁹

Ott a Nyájasság, Ember-szeretésnek ölében
Megdölvén, panaszát félbeszakasztva nyegi...³⁹

Második csoportként említettem a hangulatteremtés nyelvi eszközei között az ú. n. *késleltető* alakzatokat. Ezek úgy akarnak az olvasóban hangulatot támasztani és ezt a hangulatot önállósítani, hogy késleltetik a mondatnak értelmes, kerek, közlő beszédegységgé való kikerekedését. Azt a részét a mondatnak, amely az értelmet teljessé tenné, megvilágítaná — késleltetik, feltartóztatják; új meg új bővítvényeket, szórendi szakaszokat iktatnak elébe, vagy megfordítják természetes, nyugodt sorrendjét, s előrebocsátanak olyasmit, ami esetleg a mondatnak csak néhány sor mulva következő részében világosodik meg.

Egyszerűbb ilyen eszközök:

a) A birtokviszony megfordítása vagy meglazítása. Vagy előre teszem a birtokot, utána a birtokost, vagy a kettőt a mondat állítmányának és határozóinak közbeiktatásával messzire eltávolítom egymástól. Már Gyöngyösi teljes mértékben kiaknázza ennek a szórendi formának művészi lehetőségeit. A birtokosjelzős kifejezés két tagja változatosan helyezkedik el a négyes-rímű szakasz hangsúlyos és hangsúlytalan helyein:

Mostoha sorsából a bal szerencsének
Nem tudván egyebet hozni kedvesének,
Igaz szeretetét hozza meg szívének,
Kit semmi veszélyek el nem vihetének.⁴⁰

A hexaméterben, általában a hangsúllyal nem tagolt versmértékben, még szabadabb a részek mozgása: „Vára körül vala véve török kelevézzel Egernek“, „Mihelyest a csípős ősznek elindul kedvetlen postája“, „Valahányszor az holdnak látni fogod teljes kerekét“ — ilyesfélét találunk Barótinál. Sűrűn fordul elő ez az alakzat Vörösmartynál:

És ha ki szürke világánál félholdas időnek
Jöne felé...

Sokszor az ősz Romhoz lemosolyga az égutszó hold,
Fellegeket gyakran látott harcolni, s koronként
Dúlva sötét vésznek ment által rajta haragja...

b) A vonatkozó névmással kezdődő mellékmondat előrebocsátása, a rámutató főmondat elébe, úgy hogy az sokszor csak néhány sor mulva következik. Ilyen Barótinál az *Egy ledölt diófához* ismert kezdete:

³⁸ Baróti Szabó Dávid úrnak. Deákos költők, 232. l.

³⁹ Pálffy Leopoldina grófkisasszony halálakor. U. o., 235. l.

⁴⁰ Kemény János, II. könyv. IX. rész, 63. vszak.

Mely magass, égnek szegezett fejjel
Mint király állasz vala társaid közt,
Tégedet látlak, gyönyörű diófa,
Földre terítve?

Egy példa Berzsenyiben is akad:

Melly a maconi böles lelkét levezted az Orkus
Tornácába, hogy ott Ithakának lássa királyát,
Lássa, kibozza erős Achillest és Agamemnont
A feledékeny idők torkából bajnoki kürttel:
Múzsai! te Horváthot hajdan szárnyadra emelted...⁴¹

Vörösmarty, nyelvi stílusa egész jellegének megfelelően, igen gyakran használja:

Mely réműlve buvék, hallván a dulakodó vészit,
Zöld kapujánál ült immár a kis tücsök...
... Képetlen ijedség.

Rémület, és, mely mint villám futá által idegjein,
A szörnyű csalatás megtörték teste hatalmát...

c) Ilyen hatást el lehet érni a képes beszéd sorrendjének megfordításával is. Ha úgy szerkesztek, hogy a hasonlatot előrebocsátom, terjedelmét esetleg meg is növelem, s a hasonlítottat csak utóbb nevezem meg, akkor az olvasóban már föltámad valami sejtelemféle, valami hangulati visszahatás, mielőtt tudná, miről is van szó. Kedvelt eszköze már Gyöngyösinek is. Hogy csak rövidebb példát idézzünk:

Mint tüzeztől pirult éjjeli időnek,
Vagy nap sugáritól sebesült felhőnek,
Személye olyan színt vészen mindkettőnek,
Amikor egymásnak ellenében jönnek.⁴²

Berzsenyi már nagy dinamikus lendületet tud vele kifejteni:

Te, mint az orkán s mint az olympi láng,
Megráztad a gőztorlatok alpesit...

Vagy *A felkölt nemességhez* c. (későbbi) versnek első két szakasza:

Mint majd midőn lángszárnyakon eljövend
A nagy bírónak cherubi angyala,
És kürtje harsány hangja a mély
Sírba leszáll hidegült porunkhoz:

Mindenfelé dob s tárogató riad.
Úgy tetszik, elhúnyt párducos őseink
Támadtanak fel hamvaikból
Vereiket fedező karokkal.

Vörösmartynak is kedvelt alakzata. Egyik oposzhőséről:

Mint zivatar-kergette levél, bujdossa hazátlan
A neki szűk földet...

⁴¹ Horváth Adámhoz.

⁴² Kemény János, I. kv. V. r. 30. vszak.

... Valamint a sárga halálnak
Birtoka, oly szomorú, csendes most vára...

A közvetlen példakép itt is Baróti Szabó lehetett. Nála is találunk terjedelmes verskezdő hasonlatot:

Mint a régi vitéz a véres tábori helytől
A diadalnak után búcsúzik végre, letézi
Nyugodalomba magát, és felfüggeszti fogasra
Drága borostyánnal megővedzett fegyverit: úgy te
Hivatalod terhét tíz s hét aratásig emelvén
Jegyző könyvednek s fáradt tolladnak ezentül
Megpihenést kívánsz...⁴³

írja egy megyei jegyző nyugalombavonulására. Csak az a hiba, hogy itt, mint Barótinál többször, a hasonlatban rejlő hangulati elem magáramaradt, nem tud átáradni a hasonlítottra.

A romantikus stílus kéleltető alakzatai ott érvényesülnek igazán, ahol egy egész hosszú mondatra kiterjedhetnek. A hangulat önállósításának, függetlenítésének leggazdagabb szintaktikai eszközeit Vörösmartynál találjuk meg. Ő az, aki különös művészettel tudja csökkenteni a mondat közlő jellegét; változatos módon lassítja, hátráltatja, kélelteti egyenes előrehaladását és értelmes egészé váló kikerekedését. Mondatai — főként elbeszélő műveiben — nem egyenesen haladnak céljuk felé, hanem vissza-visszakanyarognak, előre és oldalt pillantanak. A mondatot akár újra is kezdi; egy-egy mondatrésznél megállapodik, megkettőzi, megduzzasztja, önállósítja, mellékmondatná növeli. Máskor a már befejezett, lezárt mondathoz tesz még hozzá utórezgés gyanánt appozíciós szerkezetet. Az összetett mondat arányait hatalmasra duzzasztja, de az egyes tagok közt meglazítja a nyelvtani kapcsolatot.

Csak egyetlen példát lássunk a számtalan közül. A költő a *Rom* ifjának második álmát festi:

S lát vala álmában bérecekkel büszke vidéknek
Sziklafejű esüését vetekedni egekkel: az erdő
Méla, bérús folyosóival és — hol az álmadozásnak
Szent országa van, agg lomboktól rejtve világnak,
Ahova ormairól forráshoz jára le a vad,
És egyedül zavarú robajával az alkonyi csendet:
A titkos teremű völgyek megnyíltak előtte.

A mondatnak két alanya van; a kettőt azonban nemcsak az első alany után tett határozó választja el: az erdő méla, bérús folyosóival... hanem a két alany közé hosszú jelzős szerkezet van beiktatva, három mellékmondat és egy appozíció alakjában, — s csak akkor következik az összetett tulajdonságjelzővel díszített második alany és utána az egész hosszú mondattömb állítmánya.

Ez a stílus a Vörösmartyé. De a csirái megint föllelhetők Baróti Szabó egyik-másik költeményében. Szerényebb méretek közt ő is él a kéleltetés eszközeivel.

⁴³ *Pyber Ferenchez*. Megjobbított költeményes munkái. I. k. 25. l.

Hámjokból kifogott lovait nyugtokra bocsátá
Titán...⁴⁴

a mondatot beolvasztott jelzős szerkezetű tárggyal kezdi, folytatja a határozóé igével, s az alanyt a végére teszi. Tehát látjuk magát a cselekvést, újabb részleteiben, s csak a végén tudjuk meg a cselekedtetőt. Jellemző példája az állítványi szakasz késleltetésének:

A pati szálásban, dellyest, egy tölgynek alatta
Mély álom puha karjai közt nyugszom vala...⁴⁵

A kép csak lassan, derengve tisztul ki. Egy-egy helyen aztán megsejtjük Vörösmarty mondatainak széles, kanyargó hömpölygését: (a Neumann-féle *Lapsus protoparentum* fordításának Orczy Lőrincchez szóló ajánlásából)

Melly a rómaiak s görögök példáira nézvén
Újabb hangzatokon szeretett mulatni hazánknak
Értelmes polgári között: lantomnak örökké
Tartandó búcsút akarék vala mondani, s nyíló
Hajnalban a esermely zöld völgyébe leszállván,
Pázsitos ér fejinél, terebólyes tölgynek alatta,
Egy felemelt s mohval bévont kőhátra leülék...

4.

A fentiekben foglalkoztunk a romantikus költői stílus többszólamúságával, beolvasztó és késleltető nyelvi eszközeivel, s felkutattuk nyomukat Baróti Szabó költészetében. Ezúttal mellőznünk kell a „nyílt“ és a „nyomatékosító“ eszközök bemutatását. Munkánk azonban egyébként is távoláll a teljességtől. Még több más szempontot is szándékosan elhanyagoltunk. Így p. o. nem voltunk figyelemmel Baróti Szabó költői fejlődésére. Pedig ő kiadásról kiadásra javíttatta, helyenként alaposan átírta verseit, s dercsak út vezet az *Új mértékre vett különb versektől* a „megjobbított“ gyűjteményig. Nem szerepelt kutatásunkban a romantikus ritmus eredetének kérdése sem, pedig ennek kialakulásához is a „deákosok“ adták az első lökést a klasszikus metrum meghonosításával és prozódiajának tisztázásával. Szabó Dávid verseiben a metrum mögött még ritkán lüktet igazi eleven ritmus. Hogyan telik meg az, ami az úttörőknél csak pusztá keret, a fejlődés során romantikus ritmus szügesztív áradásával?

Míndezekre a kérdésekre csak hosszas, alapos részlettanulmányok feltehetnek, mert mind részei egy hatalmas központi problémának: Hogyan alakult ki a magyar romantieizmus a latinos, egyházas szellemű, tradicionális kései barokk költészetből?⁴⁶

⁴⁴ *Egy nimfa*. U. o., III. k. 16. l.

⁴⁵ *Alom*. U. o., I. k. 122. l.

⁴⁶ Hogy a magyar romantieizmus történeti gyökerét itt kell keresnünk, az Farkas Gyula könyve (*A magyar romantika*) óta nem kétséges. Kérdés azonban, hogy a megoldáshoz elégségesek-e az ő találó, de mégis egyoldalú szempontjai.

A Boldogasszony Anyánk egy ismeretlen változata.

E régi hazafias és vallásos érzelmeket kifejező versünk hosszú időn át csak templomi ének gyanánt szerepelt. A figyelem akkor terelődött rá, mint költői alkotásra, amikor *Tárkányi Béla* megírta ismeretes költeményét. A különféle irodalomtörténetek és irodalomtörténeti értekezések csak általánosságban tettek említést keletkezésének idejéről, szerzőjét azonban nem törekedtek megállapítani. Ezekben az írásokban már keletkezésének korára nézve is több tévedés fordul elő, s a tekintélyre hivatkozó tudományos eljárás méltán kompromittálja. Az eredeti költemény felkutatása és pontos adatok megállapítása sokáig késett.

Elsőnek *Perényi József* piarista tanár vállalkozott, hogy a szép egyházi ének keletkezésének korát és szerzőjét kiderítse. Tanulmánya a „Katólikus Szemle” 1929. évi IV. füzetében és különlenyomatban is megjelent. Alapos és széles filológiai készültséggel tette vizsgálat tárgyává írásának idejét és íróját. Kutatásainak eredménye azonban már megjelenésekor sem elégszítette ki a hozzáértőket. Keletkezésének korául az 1797. évet későinek tartották, szerzőjéül pedig Szentmihályi Mihály egri kanonokot több nyomós ok alapján nem akarták elismerni, és átírónak vélték. A kérdés tudományos vizsgálatára és eldöntésére azonban egyideig senki sem vállalkozott.

1938-ban jelent meg azután Pannonhalmán egy fiatal bencés értekezés: *Szoszna Demeter György kéziratos énekeskönyve (1714—15). Irtá: Gacs B. Emilián O. S. B.* Ez a munka a pannonhalmi kolostor egy értékes egyházi énekeket tartalmazó kéziratos kötetének teljes ismerete és felhasználása alapján készült, és ráért a Boldogasszony Anyánk keletkezése kérdésének tisztázására. Míg Perényi a rendelkezésre álló eredeti források hiánya miatt a problémával éppen csak foglalkozni tudott, addig ez a tanulmány széles alapon, alapos készültséggel és tárgykörében való teljes tudományos jártassággal a lehető legközelebb vitte a megoldáshoz. Ezt a Szoszna-féle kéziratos énekeskönyvben fennmaradt és eddig legrégebbnek tekinthető Boldogasszony Anyánk énekszövege tette lehetővé. A teljes bizonyosság még mindig nem állapítható meg, de a legszélesebb körben folytatott kutatás és összevetés alapján a szép ének keletkezését, illetőleg első írásba foglalását az 1710—1720. évek közé tehetjük. Szerzőjét nem lehet határozott biztonsággal megnevezni, de sok belső és külső mozzanat alapján Lanesics Bonifác bencés szerzetesre lehet következtetni.

Ezt a kort és szerzőt illető eredményt a szerencés és hozzáértő kutató a Boldogasszony Anyánk reánk maradt *kilenc* szövegének egybevetéséből állapította meg. (Tárkányi feldolgozása a tizedik változat.) Perényi József irodalmi hagyatékában azonban maradt egy hat éneket tartalmazó énekgyűjtemény, és ebben a Boldogasszony Anyánkról szóló ének. Ez a füzet, úgy látszik, értekezése megjelenése után jutott birtokába. A *Boldogasszony Anyánk e változatáról sem az ő, sem pedig Gacs értekezése nem tesz említést.* E kis gyűjtemény korát megállapíthatjuk a nyomtatás évről, de összeállítóját és

a nyomtatás helyét nem. Legjellegzetesebb vonása a Gacs könyvében felhozott változatokkal szemben az, hogy míg ezekben csaknem kivétel nélkül *két* sorra következik a refrén, ebben végig *három* sorra. E tekintetben közel van hozzá a Szentmihályi-féle változat, de ez tartalmát tekintve már az első versszakban meglehetősen eltér a mi ismeretlenünktől származótól. A többiek közül legközelebb áll a Szoszna-féle énekhez. Ebben azonban két sorra következik a refrén. Van mégis egy verselésben mutatkozó jelenség, amely azt jelzi, hogy az eddig ismeretlen énekszöveg később keletkezett. Ugyanis töredékben megállapítható a versfejekbe rejtett Bonifacius név. A Szoszna-féle szöveg ezt hiány nélkül tartalmazza, míg a többi nem. A most ismertetett énekszöveg eme verskezdő betűi ezt a szót adják: Bonifs! (Egyéb változatok: Bonfcs, Bonsfc.) Ebből is látszik, hogy a Gacs értékezésében először kiadott eredetinek rövidített alakjában előforduló egyik, eddig ismeretlen szövegváltozata ez az ének. Az átdolgozó 10 versszakot 6-ra vont össze, a bibliai vonatkozású részt teljesen elhagyta és a versszakokat harmadik sorral bővítette ki. Az ilyen rövidítés a többi változatnál is előfordul. Jellemző továbbá a -ról ragnak -rúl alakja. Ez a ragnahasználat a kilenc változat közül csak a Szoszna-féle versben olvasható, továbbá az 1793-ban megjelent Váci énekeskönyvből vett idézetben. Ez is a Szoszna-féle eredetire utal, akár a versfők kezdőbetűi.

A kis gyűjtemény nyolc oldalon hat egyházi éneket tartalmaz. Magassága 15·5, szélessége pedig 10 cm. Az ü betűt az u-ra helyezett o betűcske jelzi, az s f-szerű betű. Az énekek előtt csak a másodiknál fordul elő Ad Not: Üdvöz légy tengernek &c. A címlap beosztása a következő:

Szép hat új

ÉNEKEK.

Első

Uram Jézus! édes Jézus, &c.

Második.

Üdvöz légy Kristusnak drága Szent Teste, &c.

Harmadik.

Bóldog Asszony Anyánk, &c.

Negyedik.

Életének hajója Istennek Szent &c.

Ötödik.

Oh melly sok idők folytaig szomorkodik, &c.

Hatodik.

Siess oh Jézusom Samaritáusom, &c.

Hármas, magyar rajzmotívumokat feltüntető négyzet alakú keretben a keresztben függő Megváltó alakja látható.

Nyomtatt: 1766-dik Esztendőben.

A negyedik oldal tetején kezdődő és a következő lapra is átterjedő eddig ismeretlen és prózaszerűen nyomtatott szöveg a következő:

Harmadik.

1.

Boldog Asszony Anyánk régi Nagy Pátronánk, nagy iuségben lévén tekintsél mi reánk, ki valál eleint nekünk kegyes Dajkánk: Magyar-Országról Pannóniárúl, ne felejtkezzél-el árva Magyarokrúl.

2.

Oh Atya Istennek kedves szép Leánya, Kristusnak Szent Anyja, Szent Lélek Mátakája, meg-térőknek kegyes Párfogója: Magyar-Országról Pannóniárúl, ne felejtkezzél-el árva Magyarokrúl.

3.

Nyisd-fel az egeket sok kiáltásinkra, hajtsd-le füleidet sok óhajtságinkra, tégy méltóvá bennünk régi grátiánkra: Magyar-Országról Pannóniárúl, ne felejtkezzél-el árva Magyarokrúl.

4.

Imé ládd mint kérünk, bününkbul ki-térünk, te hozzád óhajtván szívbül mi könyörünk, engesztelő szókkal néked így éneklünk: Magyar-Országról Pannóniárúl, ne felejtkezzél-el árva Magyarokrúl.

5.

Fordíts-el Hazánkrúl ennyi sok inséget, kárvallást, háborút, minden irigységet, mellyben torkig uszunk, nyerj már békességet: Magyar-országról Pannóniárúl, ne felejtkezzél-el árva Magyarokrúl.

6.

Sirnak és könyveznek sok árvák szemei, zokognak özvegyek keserves szívei, Hazánknak lakosi, és az ő hivei: Magyar-Országról Pannóniárúl, ne felejtkezzél-el árva Magyarokrúl.

Ez az énekszöveg teljesebbé teszi a Gacs könyvben olvasható s a Boldogasszony Anyánkra vonatkozó gyűjteményt. Nyilvánvaló, hogy ez a most ismertetett ének korábban keletkezett vers után készült. Habár csupán változat, eléggé folyamatos ritmusával és új alakjával gyakorlott átdolgozóra enged következtetni. Ez eddig éppoly ismeretlen, mint az első költője. Egyéb-ként érdekes példa az énekekkel és dalokkal kapcsolatosan a vándorlás közben történő változtatásokra.

Agárdi László.

„Ne sírj pajtás, ne könnyezz“ — kezdetű népdalunk történetéhez.

Mennyi idő alatt népszerűsödhetik el egy műdal oly mértékben, hogy aztán mint közzsájon, a nép ajkán élő valóságos, tehát ismeretlen, névtelen szerzőtől származó népdal jeltezzék s mint ilyen emlegessék, jegyezzék föl és közöljék? Ma a rádió, fejlett színházi és zenei élet korában: máról holnapra. Régebben természetesen sokkal lassabban, jóval hosszabb idő, évek, sőt évtizedek multán. Az elnépszerűsödés gyorsabb vagy lassabb üteme ma is és régebben is sok mellékes, külső, kísérő körülménytől is függ és függött. De általában véve mégis a műdal költői szépsége, benső hatóereje, művészi értéke az az alkotó elem, mellyel a műdal elnépszerűsödése egyenes arányban áll. Bizvást elfogadható tétel az, hogy a rövid idő alatt elnépszerűsödött műdal rendszerint művészi alkotás.

Az igazi és a műnépdal gyors és könnyű összekeverésének szemléletes példájául ismerteti Horváth János: *A magyar irodalmi népiesség Faludítól Petőfiig* című kitűnő művében (115—116. l.) a *Ne sírj pajtás, ne könnyezz* kezdetű dalunk történetét. Ezt a költeményt Orosz Adám egri egyházmegyei áldozópap írta 1828-ban. Nyomatásban először 1831-ben jelent meg *A ro-nuagló testvér* címmel a Koszorúban. Négy évvel később már mint Szatmár tájékán a köznép között is ismeretes dalról emlékezik meg róla ifj. Szabó József a Társalkodóban, a népdalról szóló értekezésében. A költemény címe itt már kifejezőbb is és népiesebb is: *A haldokló testvér*. Am az értekezés a szövegben már érezhető valami műdalszerűséget is, mert fölveti a kérdést, vajjon nem valamelyik ismert író műve-e? Kérdésre a szerkesztő felel is: szerzője Orosz Adám. E dal különben valóban népszerű lehetett s a népdalkultusz korában csakugyan népdallá vált, — fejezi be a dal történetének ismertetését Horváth János.

Ez adatokból az következik, hogy az Orosz Adám költeménye hét év alatt már szinte valóágos népdallá népszerűsödött. Az akkori viszonyok között gyorsan, szinte a szelek szárnyán. Túlzás nélkül használható e kifejezés, mert a Szabó adatánál jóval korábban, 1831-ben, tehát a nyomtatásban megjelenés évében már találkozunk vele, mint népdallal.

Nevezetesen az *Aglája* című Kelemen János szerkesztésében és kiadásában Kolozsvárt megjelent évkönyv 1831-i negyedik kötetében (66—67. l.) „közöltetik“ a következő költemény:

BÜCSÜ-SZO

Ne sírj Ninám, ne könyez (sic)!

Életünknek képe ez,

Ne sírj, ha tudodra lesz,

Hogy engem a sír fedez.

Esztenedeje laukadok,

Mint a virág hervadok —

Érzi szívem minden ír

Számomra már csak a sír.

Itt a holtak mezején
Egy új sírban nyugszom én.
Melyik az én halmom itt,
Sír-keresztet megtanít.

Rósa virít mellette
Azt a hűség ültette,
Szakassz egyet s emlékezz,
Hogy életünk képe ez.

Mond meg az ifjúságnak,
Ne higgyen a világnak
Osa'fa volt az s lenni fog —
Isten hozzád, légy boldog! —

(aláírva): közöltetik — —

Közöltetik — természetesen mint népdal, amelyiket az évkönyv valamelyik olvasója, barátja küldött be. Honnan, mely vidékről, sajnos megállapítani nem lehet. Ismerve azonban az Aglája olvasókörét (az előfizetők — többnyire literátus emberek — névsorát mindenik évfolyamban a kor szokása szerint kinyomtatta a szerkesztő), bizvást állíthatjuk: Erdélyből. Talán a Szatmárral érintkező Sziágyságból. És pedig „közöltetik“, már mint népdal 1831-ben, amikor a Koszorú még csak mint Orosz Adám szerzeményét, mint műdalt közölte. Vagyis a költemény csakugyan nagyon hamar, keletkezése után három évre már elnépszerűsödött, népdallá vált. Ha t. i. csakugyan Orosz Adám szerzette 1828-ban. Elnépszerűsödött kéziratból, eleven közvetítéssel o'ly hamar, hogy a szöveg nyomtatásban megjelentekor már Erdélyben is ismeretes *népdal*. Amit azonban Csajághy, úgy látszik, nem tudott, nem is sejtett, különben ő is oda írta volna: népdal.

Felmerülhet az a költemény elnépszerűsödése szempontjából különben nem lényeges kérdés, hogy vajjon melyik nyomtatott szöveg az első, az Aglájáé-e, melyre Méhes Sámuel királyi könyvbíró 1831. augusztus 2-án adta meg az engedélyt, hogy *Nyomtattassék* — ki, — vagy a Koszorúé? Véleményem szerint az akkori sajtóviszonyok között az egyazon évben megjelenő két közlés között összefüggés, hatáskapcsolat nem tételezhető fel. A két közlés párhuzamos ugyan, de független egymástól. Nem lehetséges, hogy Csajághy csak azért adta volna közre, hogy az Aglája névtelen közlőjére rápirítson. De az is, hogy az Aglája névtelen költője a Koszorú szövegét adaptáltatta volna. Egyiknek sem volt erre fizikai ideje és lehetősége.

Megállapítható azonban, hogy az Aglája szövege népiesebb, mint a Csajághy közölte eredeti, kivéve a címet. (*A vonagló testvér — Búcsú-szó*. Igazában véve egyik se népies. Az elsőben a vonagló szó nem az, a másodikban az erőtlen összetett szó almanach-ízű.) Az Aglája első sorának *Ninám*-ja ugyan erősen személyesízü és műköltőre utal, de a továbbiakban egyszerűbben, népiesebben pereg a költemény. P. o.

Koszorú

1. vsz. 2. sor: Mindnyájunknak köz sors ez
„ „ 4. „ Hogy eugen *sírhan*t fedez
2. „ 1. „ Két hete, hogy hervadok
3. „ 3. „ Melyik az én hantom itt
4. „ 2. „ Ezt a hűség ültette
„ „ 3. „ Szakíts egyet...
„ „ 4. „ Hogy élted jelképe ez

Aglája

Életünknek képe ez
Hogy eugen a *sír* fedez
Észteudoje lenkadok
Melyik az én halmom itt
Ezt a hűség ültette
Szakassz egyet...
Hogy életünk képe ez.

Kristóf György.

Egy felvidéki hetilap két elfelejtett cikkírója.

Az *Irodalomtörténet* hasábjain Gulyás Pál nemrég hosszabb cikkben hívta fel a figyelmet az írói árnevek változatos sokféleségére, megválasztásuk ezerféle módjára.¹ A magyar írói árneveknek ez az érdekfeszítő seregszámlejtése készített arra, hogy az 1848-as idők két előtörben álló publicistájának, Hunfalvi Pálnak és Hunfalvi Jánosnak a kassai *Képesűjség* hasábjain kifejtett munkásságára emlékeztessünk; a Hunfalvi-testvérek cikkeinek nagyrésze nem saját nevükön, hanem „3^a” illetve „5^a” számjellel aláírva jelent meg és talán ez a különös „álnév” is hozzájárult ahhoz, hogy hírlapirodalmunk történetében az őket megillető helyet nem foglalhatták el.

Az 1848. január 1-én indult *Képesűjség* (eredetileg *Abrázolt Folyóirat*) magábanvéve is fordulóponthoz jellel a magyar sajtótörténetben. Ez volt az első hazai képes hetilap; a néhány évvel előbb indult angol, francia és német képes újságok mintájára nemcsak cikkeket, hanem képeket is közölt az aktuális eseményekről. Érthető, hogy 1848. mozgalmas tavaszán ez a vidéki városban megjelenő lap országos jelentőségre tett szert: a pesti újságok is elismerően méltatták a szerkesztőnek és kiadónak, Werfer Károly kassai nyomdatulajdonosnak úttörő érdemét.² Werfer Károly szerencsésen választotta meg munkatársait. Lapja újszerűségének és céltudatos vezetésének eredménye volt, hogy az 1848. ápr. 29-én megjelent 18. számban bejelentette: „Hunfalvi Pál és János tudor urak kegyesek voltak megígérni, hogy lapunkat tudós dolgozataikkal ezután is ökesíteni fogják.” Azért „ezután is”, mert már ebben a számban megjelent egy-egy cikk Hunfalvi Pál, illetve Hunfalvi János aláírásával. Másfél hónap múlva pedig, a június 10-én megjelent 24. számhoz mellékelve külön „Tudósítást” hozott a *Képesűjség*, amelyben Hunfalvi Pál adja tudtára a folyóirat közönségének, hogy rendes munkatársul szegődik Werfer lapjához. Elhatározását azzal indokolja, hogy a kizárólag Pestről irányított irodalmi és politikai élet veszélyeket rejt magában. A közvélemény meghamisítását jelentené, ha azt kizárólag a főváros csinálná és a vidéket nem juttatná szóhoz. Pedig már-már itt tartunk. „Budapesten kívül nehéz magyar lapot fenn tartani; nehéz nem azért, mivel Pest szint'oly hatalmas mint Párizs; hanem inkább azért, mivel a magyar társadalmi és irodalmi állás nem az még, melyet a magyar állam igényel.” „Werfer Károly Képes Újsága — folytatja Hunfalvi — látszott alólírtnak és Hunfalvi Jánosnak azon lehető útul, melyen a vidéki közlöny szüksége némiképp kielégíthetőnk.”

Azonban az április 29-i bejelentés és a június 10-én megjelent „Tudósítás” között egyetlen egy cikket sem találunk folyóiratunkban; amely Hunfalvi Pál vagy Hunfalvi János nevével volna jegyezve. Június 10. után is összesen csak kétszer találjuk egy-egy cikk alatt Hunfalvi Pál nevét, Jánosét pedig egyszer sem. A nagyhangú bejelentések tehát üres ígérettel kápráztatták

¹ Az írói árnevekről. *Irodalomtörténet*, 1941. 153–161. l. — Ugyanattól: *A bibliográfia kézikönyve*. Bp., I. köt. 1941. 182–192. l.

² Dezsényi Béla: *Az első magyar képes hetilap*. Magyar Könyvszemle, 1940. 17–35. l.

volna az olvasókat? Összesen négy cikk miatt írta volna meg Hunfalvi Pál szépen fogalmazott külön tudósítását? Nem. Még akkor is a névtelen vagy az álneves cikkek között kellene keresnünk a két jönevű kismárki akadémiai tanár első nagyvonalú publicisztikai kísérleteit, ha erre határozott adatunk nem volna. De ilyen határozott adatuink is van. Már említettük, hogy a június 10-i tudósítás után két cikk alatt látjuk Hunfalvi Pál nevét; ez a két cikk egymás folytatása, mindkettő „Pénz és hitel“ címmel jelent meg a jún. 24-i és júl. 1-i számokban. Ha e két cikket elolvassuk, kiderül, hogy már az első cikk is folytatás: előzménye a jún. 17-i 25. számban jelent meg „Pénz és tőke“ címen. E cikket aláírás helyett „3“ számmal jegyezte szerzője. Most azután nyilvánvalóvá válik, hogy a 3. számmal jelzett valamennyi megelőző cikk is Hunfalvi Pálé; külső bizonyítékokra alapított megállapításunkat belső, stílusbeli és tárgyi egyezés is tökéletesen igazolja. De a 3-as számmal kezünkre szolgáltatja Hunfalvi János álnevét is: ő ugyanis szintén számmal, az „5“ számjeggyel jegyzi cikkeit. A cikkek tárgya ebben az esetben is igazolja a szerző azonosságát. Különbösen is, számot aláírás helyett a Hunfalvi-testvéreken kívül más nem használ a lapban. Abban, hogy éppen a 3. és az 5. számokat választották, része lehet annak is, hogy Pál keresztneve három. Jánosé öt betűből áll.

Ezek szerint Hunfalvi Pál cikkei a következő számokban jelentek meg: ápr. 29. 18. sz. (Május elsőjére 1848. Aláírás: Hunfalvi Pál.) Máj. 6. 19. sz. (Vezércikk. Aláírás: 3.) Máj. 20. 21. sz. (Vigyázzunk. Aláírás: 3.) Máj. 27. 22. sz. (Mult és jelen. Aláírás: 3.) Jún. 3. 23. sz. (Szabad-e szerényen kérdezni? Aláírás: 3.) Jún. 17. 25. sz. (Pénz és tőke. Aláírás: 3.) Jún. 24. 26. sz. (Pénz és hitel. Aláírás: Hunfalvi Pál.) Júl. 1. 27. sz. (Pénz és hitel. Aláírás: Hunfalvi Pál.) Hunfalvi János cikkei: ápr. 29. 18. sz. (Futólagos tekintet történelmünkre. Aláírás: Hunfalvi János.) Máj. 6. 19. sz. (A szerb petíció. Aláírás: 5.) Máj. 13. 20. sz. (Országvédelem. Aláírás: 5.) Máj. 20. 21. sz. (Legközelebb feladatunk. Aláírás: 5.) Máj. 27. 22. sz. (Országvédelem II. Aláírás: 5.) Jún. 3. 23. sz. (Országvédelem III. Aláírás: 5.) Jún. 10. 24. sz. (Körültekintet. Aláírás: 5. Országvédelem IV. Aláírás: 5.)³

A június 10-i „Tudósítást“ nem számítva, tehát mind Hunfalvi Pál, mind Hunfalvi János 8—8 cikket írt a *Képes Újság*ba. Nem szárnypróbálgatások már ezek a cikkek: a belpolitika kényes kérdéseiről, a nemzetiségi politikáról, a honvédelemről, a hitelpolitikáról egyaránt tisztult, elavultnak ma sem mondható szempontokat hangoztatnak. A vidéki irodalomról, a kulturális és politikai decentralizációról pedig a június 10-i tudósítás sorai egy még ma is fontos nemzeti probléma magas színvonalú, korai megfogalmazását adják. — Július 1. után több Hunfalvi cikket nem találunk folyóiratunkban. 1848. július 5-én azonban már ott találjuk Hunfalvi Pált a Pesten megnyíló országgyűlésen. A Werfer-féle képes hetilapnak pedig éppen ebben az időben tiltják meg a politikai tartalmú cikkek közlését, mert az új sajtótörvény, az

³ Szinnyei (*Magyar írók*) csak az ápr. 29-én megjelent cikkeket ismeri. Sem Hunfalvi Jánosnál, sem Pálnál nem tünteti fel az álneves cikkeket.

1848 : XVIII. t.-c. értelmében a politikai lapoktól megkívánt kauciót a kiadó nem tudta letenni. A lap augusztus 5-én be is jelenti, hogy ezentúl újra politikamentes lesz, mint március előtt.

1848. júliusától kezdve Hunfalvi Pál és János neve ismét feltűnik, de most már az újonnan induló *Kossuth Hírlapja* hasábjain. Hunfalvi Pál publicisztikai munkásságában ettől kezdve nincs szakadás: a Debrecenbe menekült országgyűlés idején ismét új lapban, Jókai „Esti Lap“-jában, de a régi eszmékkel harcol az egyre harciasabbá váló országgyűlés böképartjának egyik vezére. Publicisztikai alkotó munkájának csak a szabadságharc bukása vet véget. Az abszolutizmus enyhülésével újra megkezdett frói munkásságát már teljesen a nyelvtudománynak szenteli.

Dezsenyi Béla.

Kaffka Margit kallódó verse és három Dehmel műfordítása.

A Franklin-Társulat kiadásában most jelennek meg Kaffka Margit *Összes Versei*. A könyv megjelent versesköteteinek teljes anyagát közli s feldolgozza a költemények szövegváltozatait is. Nyomdai munkálatainak befejezése után került a Társulat birtokába egy huszonegylapnyi Kaffka-kézirat. A nagyformájú, egyvonalas iskolai füzetlapokra tintával írt és keltezés nélküli kézirat 1906-ból való s az ugyanez évben megjelent *Kaffka Margit Könyve* (Bp., Athenaeum) című verseskötet egyik részlete, huszonegy vers nyomdai kézírata, a nyomda jelzőseivel. A huszonegy versből húsz megjelent a fentemlített kötetben, egy azonban nem, — s a költő későbbi könyveiben sem található. S mert nyomdai jelzősek vannak e vers szövegében is, nyilvánvaló, hogy Kaffka Margit a kefelevonat javítása közben rostálta ki az előtte levő anyagból. E közlés követi a kézirat központozásának hanyagságait is:

SZERETTELEK

Szerettelek téged	Meggyászoltalak én
Hajnalhasadéskor, —	Pillangós ruhába
Harmatos hajnalon	Sírattalak minden
Rózsapíruláskor	Hangos kacagásba, —
El is feledtelek	Pénteken pirosba
Első kakasszóra	Szombaton fehérbe, —
Mindennap feledlek, —	Ma is gyászollak tán
Máig is temetlek	Virágvasárnapján
Azóta, azóta	Rózsapíruláskor, talpig feketébe.

E jegyzet írója 1934-ben *Kaffka Margit művészi fejlődése* (Szegedi Fia-talok Művészeti Kollégiumának kiadása, Szeged) címen értekezést jelentetett meg. A könyv bibliográfiájához kiegészítésül közli most Kaffka Margit három, iro-dalmi szempontból kallódó Dehmel-műfordításának adatait. Mindhárom meg-érdemli, hogy versfordítás-gyűjteményeinek közlés szempontjából számontart-sák. A Világ című napilapban jelentek meg 1917-ben: *A munkás dala* (126. sz. 9. l.); *Szegények* (171. sz. 11. l.); *A hárfa* (195. sz. 9. l.).

Radnóti Miklós.

Sík Sándor: Esztétika. Bp., [1943.] (Szent István Társulat.) I. A szépség. 327 l. II. A mű és a művész. 429 l. III. A művészet. 401 l.

Sík Sándor bár kis tükrű, de több mint ezer oldalon tárgyalja a horizontjába eső összes esztétikai kérdéseknek szinte áttekinthetetlen tömegét.

Figyelemmel van a fölmerülő kérdések tudománytörténeti előzményeire, bár nem törekszik teljességre. Csak helyeselni lehet, hogy az elért eredményeket felhasználja. Az ellentétes vagy párhuzamos felfogásokkal szemben azonban nem egyszer még engedékenyebb is kell lennie. Megtörténik azért, hogy olyan megoldások kerülnek nála egymás mellé, egymást mintegy kiegészítően, amelyek fölöslegessé teszik vagy néha ki is zárják egymást. Így, bár a művészetet jóval többnek tartja *utánzás*nál, ennek az elméletnek minden lehetőségét ki akarja meríteni és még az építészetre és a zenére is kiterjeszti a programzene határait is túl (I. 56—57.).

A *játékelmélet*nek is túlságos engedelményt tesz, midőn a játékot a művészet értelmének, igazi művoltának mondja (I. 61.). A játékkal szemben lényeges különbség az esztétikai tevékenység eredménye, az alkotás. Szerzőnk is érzi ezt, de csak az „alakítás“ fogalmáig jut el.

A *kifejezés* fogalmának nagy jelentőségét is elismeri, de fejtegetéseinek eredménye mégis az, hogy az esztétikum ábrázolás is, kifejezés is, hirdetés is, alakítás is, de sem egyik, sem másik egymagában (I. 63.). Minket azonban nem tudott meggyőzni arról, hogy ezekben a fogalmakban volna annyi elhatároltság és önállóság (ábrázolás-alakítás, kifejezés-hirdetés), hogy egymás kiegészítő jelenlétét szükségképpen föltételeznék.

Szerzőnknek saját invenciója az *esztétikai aprióri*, melynek a legalapvetőbb szerepe van rendszerében; bár a fejtegetések közepe felé mintha a „személyi állandó“ (érzelmi, gondolati, erkölcsi és egyéni állandó) váltaná fel (?) (II. 31—47.). Nagyérdemű szerzőnk figyelmét talán kikerülte, hogy ha alaposan szemügyre vesszük, az eltagadhatatlanul egy régi elméletnek más néven való felújítása. Azonos ez a különálló lelki tehetségek elméletével. Mai tudásunkkal tehát ellenkezik. Azért ha valljuk is az esztétika autonomiáját, ezt mindig relatíve kell értelmeznünk. Az esztétikai élmények a lelki élet strukturális egészébe ágyazódnak bele és pszichológiailag is így kell megvilágítanunk.

Az elvet: qui bene distinguit, docet, sokhelyt kissé túlzásba viszi. Külön választja a *tartalom*, *tárgy* és *anyag* fogalmait. E fogalmak profilja mégsem válik szét egymástól elég éles konturral. A fogalmak és az anyag széthasogatása mellett még nehezebbé válik az áttekintés amiatt is, mert pl. a *tartalom* szónak második értelmét is adja; a „kifejezésnél“ pedig éppen ötféle értelmet különböztet meg (II. 25.). Egy helyen egyébként a *kifejezés* fogalmát így határozza meg: „a *kifejezés* semmi más, mint az ábrázolásban megjelenő aktuális érzelmi tartalom“ (tehát csak az érzelmeket lehet kifejezni,

például gondolatot már nem) (II. 23.). Viszont „az ábrázolás semmi más, mint az esztétikai élmény tárgyi tartalmának érzéki szemléletességbe való öntése (érzéki: tehát a költő nem ábrázolhat). A tárgy tehát (itt már) a külső valóság esztétikai képe (így a lírának nem lehet tárgya) (II. 14.). Végül a *jelentés* nem más, mint a „személyi állandónak“ az alkotásban, a műben, illetőleg a befogadásban való érvényesülése; első és legszembevetőbb mozzanata a totális jelleg (II. 39.).

Metodikai szempontból egyik legfeltűnőbb tulajdonsága könyvünknek a fogalmak szigorú osztályozása. Azért mélyen sajnáljuk, hogy ezzel nincs mindig szerencséje. Csak természetes, hogy felsorolja a *szép* fajait 1. minőségi kategóriák és 2. fokozatok szerint. Az előbbi oldalon megkülönbözteti a jellemztes, hangulatos, festői és plasztikus; az utóbbi szerint a fogvatkos szépséget és a rútat. Mint tudjuk, az osztályozás föltétele a teljesség és egymás kizárása. Ezekből a szempontokból itt valahogyan hibát érzünk. A festői is, a plasztikus is lehet jellemztes és hangulatos is. Ezen fölül meglepő, hogy a legtöbb esztétikában a szép kategóriái közé sorolt tragikum, komikum stb. nem itt, hanem az esztétikai tartalom „rétegei“ között, mint „sorsérzés“ majd ismét a formaelvek között, tehát mint alaki kérdése található. Vajjon ki keresné ezeket a fogalmakat a „transcendens típusok“ és a „nyugvó sorsérzések“ sorában, ha valaki ezek fölül tájékozódni óhajtana?

A *művészetek felosztásánál* némi indokolást találunk. Helyes, hogy külön értékesíti a tér- és időbeliség választóelvét és aztán az ő tartalmi és formai elvei szerint egy másik felosztást is ad. De ezekkel a felosztási alapokkal nem elégzik meg, mert ezektől többé-kevésbé függetlenül szól az összetett, majd ismét közvetítő és összefogó művészetekről. Ezekkel előbbi felosztásait mintegy kiegészíti. Ezzel kapcsolatban könyvtelenek vagyunk kifogásolni, hogy külön szól a szavalókórusról, amelyben magam részéről semmi fejlődési lehetőséget nem látok; ellenben nem szól a filmről, amelynél pedig annyi aktuális kérdés vetődik fel s vár megoldásra.

Az ellentétes álláspontok és lehetőségek közötti kiegyenlítést keresve, talán legtovább megy akkor, amikor hirdetve az egyéni szabadság jogainak korlátanságát az esztétikumban, az I. k. zárófejezetében nem kevesebb, mint 30 eszt. törvényt állít fel. Valóságos esztétikai kódex, csakhogy a büntetőszankció helyett az utolsóelőtti §-ban törvénybe iktatja az esztétikai szuverénitást, amivel elvben valamennyinek élet veszi.

Részleges taglalásokba nem mehetünk bele.

Szerzőnk minél mélyebben hatol tárgyának elemzésébe, annál több szálra bontja szét az első részekben kezébe vett fonalakat. Így a véleményünk szerint hibásan értelmezett gondosság hajszálfínomságú megkülönböztetésekkel nehezen kibogozható szövevényt fon problémái köré, melybe — olvasóinak legtöbbje leginkább — mind jobban belebonyolódik. De fölemészti a hasáboakat is, melyeket gyakorlati alkalmazásokkal talán gyümölcsözőbben használhatott volna fel. Így irodalmi és művészeti aplikációkra már nagyon kevés hely jutott. Röviden végez az esztétikai kategóriákkal; az építészetre 12, a festészetre, rajzra és szobrászatra 23, a zenére 18, a költészetre 32 lap jut; a lírára, epikára, drámára együtt egy lap.

Pedig van okunk ezt mélyen sajnálni. Elemzései, főleg költői műveknél, mélyrehatóak, gazdagok új szempontok fölvetésében, sok helyt klasszikus szépségűek. De éppen azért, mert nem volt tere s így ki kellett térnie a részekbe hatoló taglalás elől, nem volna részünkről méltányos eme fejezetek kritikai elemzése...

Szerettük volna fenntartás nélkül ünnepegni szerzőt a nagy mű megírásáért és kiadóját is a nemes áldozatért. A könyv megjelenése nagy szolgálatot jelent az elméleti, tudományos esztétika számára. Mindenekelőtt azt, hogy sokakat figyelmeztet arra: tudományos esztétikai elmélet van, él és alakul hazánkban is és a felett nem lehet hallgatással napirendre térni. Nagy érdeme, hogy igen komoly és igen nemes törekvéssel iparkodott hálóját minél mélyebbre meríteni; hogy hangsúlyozta az esztétika bölceleti jellegét; helyes bölceleti és pszichológiai módszerekkel kísérletezett; kimutatta az esztétikumnak elsősorban érzelmi jellegét és intuitív eredetét; tartalom és forma válthatatlan egységét, mint legfőbb jellegzetességet, végül, de nem utolsó sorban, azért, mert mindhárom kötetten keresztül érvényesül a gondolat: műalkotás és műélvezés olvi azonossága, melynek érvényesülésében csak fokozati és erőbeli különbség lehetséges. Ez a gondolat még oly szerzőknél is elhalványodik tárgyalás közben, akik máskülönben ennek az álláspontnak a képviselői.

A kérdések komoly megbeszélésére azért éreztünk bátorságot, mert ezt szerzőnk súlyos és nemesveretű tudományos és írói egyénisége nemcsak megbírja, hanem egyenesen el is várhatja.

Mitrovics Gyula.

Jezsuita Történeti Évkönyv. Szerkeszti: *Gyenis András S. J.* Bp., [1942.] (Stephaneum.) 522 l.

A pannonhalmi főapátsági Szent Gellért-főiskola évkönyve az 1941/42. tanévre. Közléteszti: *Kocsis Lénárd.* Pannonhalma, 1942. (Új folyam 2. sz.) 282 (2) l.

Kívánatosnak látszik, hogy e két gazdag és változatos tartalmú évkönyvre felhívjuk irodalomtörténetíróink figyelmét, mert bennük számtalan feldolgozás és könyvészeti adalék fordul elő.

Különösen figyelemreméltó *Csóka J. Lajos OSB.* tanulmánya a magyar tudományosság XVIII. századi megszervezésének kísérleteiről a pannonhalmi évkönyvben; ugyanott jó bibliográfiát találunk a magyar liturgia történetéhez *Radó Polikár* összeállításában. Függlékként kapjuk a főiskola tanárai irodalmi működésének felsorolását.

A Jezsuita Történeti Évkönyv anyagából kiemeljük *Kishán Emil* lelkismeretes életrajzi tanulmányát Hell Miksáról és a kötetnek majd egyharmadát kitöltő eddig kiadatlan szöveg közlését: *A trencsényi jezsuita noviciátus anyakönyve 1655—1772* címmel. Irodalomtörténetünk így számtalan életrajzi adattal gyarapodott! Az Évkönyv „Adalékok“ és „Könyvészeti adatok“ c. fejezetében is nem egy eddig ismeretlen adatra bukkanunk, amelyekért csak hálás lehet az irodalomtörténetíró.

-ry.

Magyar piaristák a XIX. és XX. században. Életrajzi vázlatok. Többek közreműködésével szerkesztette: *Balanji György*. Bp., 1942. (Szent István-Társulat) 463 (3) l.

A hazánkban immár háromszáz esztendeje megtelepedett piarista-rend kegyeletes emlékezőse a régi piarista atyákra hívta életre ezt a könyvet. Atyáink és nagyatyáink, de még a mi nemzedékünk tanárai is élénk lépnek meglepően hű jellemképben, amit tárgyvilágos tollal vázolnak fel a napjainkban működő piaristák. Tehát a piarista-szellem és hagyomány egysége kapcsolja össze azokat, akikről íródott ez a kötet. Más esetben talán egyszínűvé válna az ilyen vállalkozás. Ettől a veszélytől azonban nem kell az olvasónak tartania; mind a megelevenítetttek, mind a megmintázók megannyi egyéniség. Eger-váry Ignácól (1751—1809) a csak minap elíratott Sebes Ferencig (1883—1941) a magyar irodalom- és művelődéstörténet áldozatos életű munkásainak és hőseinek Pantheonjába mi is kegyelettel tesszük le szerény koszorúinkat.

— 77.

Böloni Farkas Sándor: Nyugateurópai utazás. Sajtó alá rendezte: *Jancsó Elemér*. Kolozsvár, 1943. 180 l., 12 mell. (Erdélyi Ritkaságok, 11. sz.)

A múlt század első felének utirajzai között előkelő helyet foglal el Böloni Farkas Sándor útinaplója, amelynek gerincét párizsi tartózkodása adja. És ez nem véletlen: Párizs a kor utazó fiataljainak nagy élménye, amelyről mindegyikük beszámol ízlése, temperamentuma, politikai és irodalmi állásfoglalása szerint: Széchenyi titokzatos és sokat sejtető, Wessolényi rajong, Erdélyi János bámul, Böloni Farkas megjegyzi, hogy „az utazott és nem utazott“ idegen egyaránt Párizs varázsa alatt áll, tehát már számot ad róla, hogy kortársai kész Párizs-szemlélettel mennek ki. Ő maga nem romantikus, nem Ady Párizs-rajongásának előhírnöke. Azt írja le és csak annyit, amennyit lát és tapasztal, az idegen hűvös tárgyvilágosságával, még amikor a forradalom véres napjait pergeti is előttünk. A drámai események közepette is inkább Párizs intézményeiről ad beszámolót és a látnivalókról, amelyeknek pontos statisztikai adatait is följegyzi. A francia romantika hatása pedig csak akkor villan meg a könyvben, amikor a Morgueról és Dupont „Anatomiai és Pathologiai kabinet“-jéről mesél, amelynek pontos címét is megadja; itt is inkább a tárgyválasztás jelzi a kordivatot, mint a feldolgozás. Párizs irodalmi életéről nincs mondanivalója. A színházakról és a műsordarabokról megemlékezik ugyan, de a harmincas évek példátlanul érdekes francia irodalmi élete iránt közömbös és ez annál feltűnőbb, mert hiszen ez az egyetlen korszaka a szellemi életnek, amikor az író egyúttal néptribun. Böloni Farkas ebből mitsem látott meg; nem vette észre Victor Hugo forradalmi szereplését — még a neve sem szerepel az útinaplóban — és Beranger oly jellegzetes tevékenységéről sem vesz tudomást. Irodalmi vonatkozású feljegyzéseket nem is találunk a naplóban; nem veszi észre a fejlett francia újságírást sem, amely tizenöt évvel később Irányít az első magyar újságíróvá nevelte. Inkább Párizs társadalmi és gazdasági problémái érdeklik, amelyek a hazai reformeszmék támogatására üsztökének és módot adnak a keserű összehasonlításokra. Böloni Farkas sóhajai, utalásai a magyar elmaradottságra a harmincas-nyolcvanas

övek útirajzainak közös jellegzetessége. A napló friss hangja, sok szempontból érdekes mondanivalói kíváncsivá teszik a laikus olvasót Bölöni Farkas másik nagy művére, az *Amerikai utazásra* és ez a legtöbb, amit könyvről mondani lehet. Jancsó Elemér bevezetése egészíti ki az útirajzot. Sok megértéssel, szeretettel és alapos felkészültséggel adja Bölöni Farkas lelki rajzát. Érdekes, szép egykorú Párizs-képek egészítik ki az „Erdélyi ritkaságok” sorozatnak ezt az új, érdekes kötetét.

Gedeon Jolán.

Gyóni Géza: „Repülj már levelem...” (A katonaköltő „Órangyal“-ához írt szerelmes levelei.) Sajtó alá rendezte: Gyóni Ferenc. Bp., 1942. (A Vitéz Rend Zrínyi csoportja.) 184 l.

Gyóni Géza sorsa igazi magyar költősors. Tehetsége a legjobbak közé utalja, de eszményien finom és mégis megrázó erejű poétalelkét az első világháború tragikusan véres eseményei közé sodorja az élet. Itt kell megállnia a helyét és úgy állja meg, ahogyan csak az igazán nagy lelkek tudnak: soha nem csügged, soha nem gyáva és mindvégig bízza bízika a győzelemben. Honnan veszi az erőt, milyen gyökér az amibe kapaszkodik? Leveleit és verseit egy asszonyhoz intézi, akit mindig csak távoli eszménykép gyanánt tisztel, de aki itt, a messze idegen harcerekén azt jelentette számára, amiért érdemes küzdeni: a békét, az otthonot, a szerelmet. „Minden lelkesítő szózatnál lelkesítőbb a messze táborozó katonára az a gondolat, hogy van, aki minden lépését drága aggodással kíséri és van kiért kiállni a szenvedést, fáradtságot.” Ezt találja meg Gyóni a „lélekasszony“-ban. Külön ki kell emelnünk a bevezetést és az összekötő szöveget író Gyóni Ferenc élvezetes stílusát, amivel növeli a levelek és versek hangulatának megértését. Egyébként a kötet megjelenése soha sem lehetett volna idősebb, mint éppen most, a legközelebbi múlt történelmi eseményeivel kapcsolatban.

G. K.

Kalmár Ödön: Bártfay László. Bp., 1942. (Szerző.) 58 l.

Bártfay László és neje, Mauks Jozefin pesti szalónjában jött össze Kisfaludy Károly, majd Vörösmarty, Bajza és Toldy írói társasága. A művelt és szíves házigazda a vendéglátás materiális örömeit litterátori élvezekkel tudta fűszerezni, a bájos háziasszony pedig eszményi lelkesedéssé varázsolta a nyeresőbb férfinem írói harciasságát. Jogos tehát az a feltevés, hogy közvetve vagy közvetlenül jelentős részük volt a reformkor irodalmi életének kialakításában és irányításában. Kalmár Ödön nagy szorgalommal és körültekintéssel gyűjtötte össze a nem éppen nagy számban található adatokat, s ügyesen rekonstruálta belőlük ennek a tipikusan biedermeier irodalmi szalónnak életét és légkörét. Alapos tájékozottságra vall az a mód, ahogyan kijelöli Bártfayék működésének irodalomtörténeti helyét, megértő szeretettel a ház uráról és asszonyáról rajzolt szellemi portréja.

rtr.

Tihanyi Károly: Kiss Károly irodalmi munkássága. (1793—1866). Bp., 1938. (Szerző.) 46 l.

Kiss Károly neve ma már csaknem teljesen elmosódott, munkásságáról még a legrészletesebb szakirodalom is alig néhány sorban emlékezik meg. Pedig érdemes és megbecsült munkása volt irodalmunknak a múlt század első felében.

sőt novelláival kapcsolatban bizonyos fejlődéstörténeti értékről és jelentőségéről is beszélhetünk. Tihanyi Károly ügyesen megírt dolgozatában világos, áttekinthető részletességgel és különösen sikerült kortörténeti keretben rajzolta meg az elsősorban katona és tudós Kiss Károly pályafutását. Találóan és meggyőzően jellemzi az ember, az író és a tudós alakját, bemutatja alapos elemzésben szépirodalmi munkáit, ahol sem feledkezve meg az előzményekről, tárgytörténeti vonatkozásokról, hatásokról vagy egyéb fejlődéstörténeti mozzanatokról. Ertekezésének egyetlen szürke része a tudósról szóló fejezet, ez inkább csak egyszerű felsorolás, pedig sok szempontból bizonyára érdekes lett volna a tulajdonképeni irodalomtörténeti anyagon kívül eső munkák szakzerű és tüzetesebb megvizsgálása is.

Bikácsi László.

Németh Mária: Beniczkyné Bajza Lenke. Bp., 1943. (Szerző.) 76 l.

A szerző — rövid életrajzi ismertetés után — három jellegzetes regényén keresztül elemzi a maga idejében oly nagyraértékelt Beniczkyné írói módszerét, magatartását és munkáinak jellemző sajátosságait. Külön fejezetekben foglalkozik az író nő problémáival és elmékedéseivel, regényeinek kor- és tájrajzával, valamint a szereplő típusokkal. Gondos felsorolásban mutatja be a korabeli kritikusok véleményét a „magyar Öbnet“-ről, végül közli néhány irodalomtörténeti vonatkozású levelét. Németh Mária mindent összegyűjtött és elmondott Beniczkynéről, amit csak lehetett, aprólékos és részletes kidolgozásában azonban a szempontokkal adós maradt. Értékelésében némi enyhítéssel csatlakozik Császár Elemér véleményéhez, az író nő nagy kedveltségének, hatásának irodalomtörténeti, társadalmi okait azonban csak érinti, de nem kutatja. Pedig éppen ilyen esetben, amikor nem igazi írói egyéniséggel, hanem elsősorban irodalomtörténeti jelenséggel állunk szemben, az irodalomszociológiai vizsgálgódnak kellett volna előtérbe helyeznie és fölfedni a felszínes író, a selejtes, hazugvilágú mű és a könnyű szórakoztatásra vágyó, sznob olvasó viszonyának kibogozásában a feltűnő siker és népszerűség szálait.

B. L.

Mándy Stefánia: A gyermek a magyar regényirodalomban. Bp., 1941. (Szerző.) 89 l.

A dolgozat szerzője pedagógus, nem vehetjük tehát tőle rossznéven, hogy a magyar regényirodalom gyermekhőseit kizárólag neveléstani és gyermeklélektani szempontok szerint ismertette, s az ábrázolás művészi vonatkozásait teljesen figyelmen kívül hagyta. Viszont nem ártott volna, ha fejtegetéseibe belevonja a neveléstörténet eredményeit is: meg lehetett volna keresni például a kapcsolatot az egyes regényírók gyermek-látása és koruk pedagógiai felfogása között, s ily módon a hosszú és nem is mindig érdekes tartalmi ismertetéseket egy közös pedagógiai-irodalomtörténeti problémakutatás szolgálatába állítani. Így a dolgozat mindössze azzal a tanulsággal szolgál, hogy regényirodalmunk gazdag a gyermekábrázolásban — ezeknek módszeres történeti elemzése és kritikai méltatása továbbra is nyílt kérdés marad.

rtr.

Délvidéki Szemle. — 1943. 7. sz. Firtás Oszkár: *Az ötvenéves Dugonics-Társaság.* A Társaság kulturális jelentősége. — Gulácsy Irén: *Tömörkény szobra előtt.* Ünnepi beszéd. — Bálint Sándor: *Móricz Zsigmond Szegeden.* Levelek 1940 és 42 között. — 8. sz. Szirmai Károly: *A halál költője.* A halál gondolat Kosztolányi költészetében.

Erdélyi Helikon. — 1943. 8. sz. Kovács László: *A három nemzedék trója.* „Mély hit sugárzik elő gondolatai mögül, s ad erőt arra is, hogy esetleg önmaga eszméivel, a maga teremtményeivel... hareba szálljon.“

Forrás. — 1943. 8. sz. Juhász Géza: *Szabó Lőrinc* „... az emberrel nem bír összebékülni. Hiába hódol neki még szinte gyermekkorában a siker. Befogadja Babits köre, nagyrabecsüli Móricz Zsigmond, részül jut neki a legkülönbök barátsága, később, nemzedékéből elsőnek, a hivatalos irodalom elismerése is, kezdettől magasztalja a kritika, előtárul egy nagy közvéleménygyár, a legnagyobb újságüzem belseje, önként leveti előtte páncélját és baráti leekét ad neki emberismeretből a nagytöke; minden kortársánál gyorsabban elrendeződik a pályája... öneki már lészko van, felesége, gyermeke, külföldre jár, szabadjeggyel száguldja az országot; de záporozhat rá akármi... az ő gyanakvása nem csitul soha.“ — Bognár Gyula: *Kosztolányi Dezső, a szahadkai diák.* Adalékok diákkorához.

Győri Szemle. — 1943. 3. sz. Vitnyédi Németh István: *Harsányi Lajosnak.* (Üdvözlő vers.) — Bánhegyi Jób: *Harsányi Lajos lírájának esztétikai értéke.* „Vallásos lírájának újszerűsége abban van, hogy az embernek és papnak Istenhez való viszonyát... megindító bensőséggel, gyermeki bizalommal és közvetlenséggel zengi el.“ — Sándor István: *Harsányi Lajos fantáziája.* „A Harsányi-versekben egészen sajátos, egyéni fantázia-alkat bontakozik ki előttünk.“ — Lám Frigyes: *Harsányi Lajos prózai művei.* „Harsányi regényei, ha elfogadjuk regényekül a legendás történetet, a maguk nemében kedves és tetszetős alkotások... azért íródtak, hogy visszavezessék a lelkeket a keresztény eszményekhez.“

Hitel. — 1943. 7. sz. Salamon Sándor: *A románság képe a magyar irodalomban 1875-ig.* „Eckhardt Sándor mintaszéri nemzetkép-kutatásában beszámolt arról, hogy milyennek lát bennünket a külföld. Nem érdektelen megkísérelni a viszontkutatást: milyennek látja a magyarság a környező népeket?“ — a válasz a felvetett kérdésre: „Janus Pannoniustól Endrődi Sándorig nincs magyar író, aki azért írna rosszat a román népről, mert román.“

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1943. 1. sz. Papp Ferenc: *Petőfi és a romantika.* Petőfi költészetének romantikus gyökerei. — Gálos Rezső: *Német hatás XVIII. századi költészetünkben.* Kiegészítő és helyreigazító adatkozás Császár Elemér: A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században

(1913) című munkájához. — Nagy Sándor: *Kemény Zsigmond és az erkölcsi világ.* (1.) Kemény általános emberi és írói jellemvonásai. Keresi Kemény peszsimizmusra hajló világszemléletének és etikai szigorának alapját. — *Balassi Bálint kortársai.* (1.) A XVI. század második felében Kisvárdán humanista iskola állott fenn a Várday-család támogatásával. Gyarmathy Imre rektor latin verses panasza (1593) a hanyatló iskola állapotáról. — *Döbrentei Gábor levelei Buczy Emilhez és Horvát Endréhez.* (1.) Levelek az 1812. és 1837-es évek közötti időből. — *Szabolcska Mihálynak Kardos Alberthez intézett levelei* (1904—1916). — *Könyvismertetések.* — 2. sz. Galamb Sándor: *Magyar drámai költemények.* A múlt század utolsó harmadának drámai költemény-terméséről szóló áttekintés. Amint a szerző mondja, „a felsorolt művek egyike sem tartozik irodalmunk jeles alkotásai közé, de mint Madách főműve hatásának kisugárzásai” jellemzőek a korra. — Nagy Sándor: *Kemény Zsigmond és az erkölcsi világ.* (2.) Sorra véve Kemény regényeit és nagyobb essayit, az azokból kibontakozó erkölcsi világnézet tárja előnk, sokszor finom érzékkel tapintva rá a nagy analista etikumának lelki gyökereire. — Nagy Péter: *A francia klasszikus dráma a magyar klasszicizmus korában.* Egyedül Molière találkozott nálunk osztatlan elismeréssel. Corneillet és Racinet azonban — talán éppen német hatásra — alig méltányolták. Egyedül Gyulai küzdött megértetésük érdekében. — *Balassi Bálint kortársai.* (2.) Telegdy Pál levele az 1594. évi hatvani ütközetről s néhány adat a fintai Darholz-családban dívó humanista költői gyakorlatról. — *Döbrentei Gábor levelei Buczy Emilhez és Horvát Endréhez.* (2.) 1827 és 1839 közötti levelek. — *A német érzelmes dalköltészet magyar emlékei.* Szemere Pál néhány költeményének német fordítása. — *Madách Imre két levele Pajor Istránhoz.* (1864.) — *Könyvismertetések.* — *Repertorium.*

Kalangya. — 1943. 7. sz. Urr György: *A felvidék magyar szellemi harca.* A magyar sajtó problémái a megszállás éveiben.

Magyar Könyvszemle. — 1943. 3. sz. Horváth János: *„Próféták által szólt rígen...”* Sylvester János distichonainak keletkezése. A görög-római ritmusok magyar nyelvre való alkalmazhatóságát Sylvester bibliafordításának vége felé fedezhette fel. észrevéve, hogy prózájának néhány mondata véletlenül hexameterszerűen lejt. — Eckhardt Sándor: *Balassi Bálint az Oceanum mellett.* A költő először 1577-ben látta a tengert, mikor Báthory István szolgálatában Danzig alatt járt. Másodszor és utoljára 1591-ben, bujdosó útján került a keleti tenger partján épült Braunsbergbe, hova a jezsuiták kollégiuma és a magyar kolónia vonzotta. — Trócsányi Zoltán: *A XIX. század első három évtizede magyar nyomtatványainak meghatározása.* Az egyéni helyesírási módorosságok és részben a tájnyelv használata szolgálhatnak a meghatározás kiinduló pontjául. — Szemző Piroska: *Könyvkiadásunk a múlt század elején.* A könyvkiadás elé tornyosuló nehézségek s azok okai. — Dezsényi Béla: *Olvasóegylet Budán száz év előtt.* Az 1843-ban alakult budai kölesönkönyvtár.

Magyar Szemle. — 1943. 45. köt. 1 sz. Makay Gusztáv: *Irányzatok irodalom.* „A régi költő individualitásán keresztül is nemzetét vélte szolgálni, vagy legalábbis szolgálni vélte nemzetét is. Becsvágya az volt, hogy elismert értékekkel képviselje nemzetét a világ színe előtt... Az irányított irodalom”

az írók „beszervezése” a magasabbrendű irodalom halálát jelentené... A (mai) író nem elméleti kinyilatkoztatásokkal felel a kornak, hanem alkotásokkal.” — 2. sz. Staud Géza: *Színházi mérleg*. „A legmagasabbrendű politikum nem a múlt napok pillanatnyi érdekeiben rejlik, hanem elsősorban a művészetben, amely egy nemzet sokkal örökebb értékeit ápolja.” — Kovalovszky Miklós: *Egy magányos költő*. Fodor József költői fejlődésének rajza.

Múlt és Jövő. — 1943. 11. sz. Komlós Aladár: *Kiss József születése századik évfordulójára*. „Költészete annak a nagy kulturális folyamatnak művészi reflexe, amelynek során a zsidóság a maga zárt világából a modern magyar életbe olvad bele. Nem az asszimilált, hanem a még asszimilálódó zsidóság kifejezője. Ennek köszöni, hogy lába egyszerre két nép világában áll, tekintete két kultúrát fog át, még romlatlan a helyzetérzéke és tiszta a szeme. Ennek köszöni, hogy költészete gazdagabb, mint utódaié.”

Nevelésügyi Szemle. — 1943. 3—4. sz. Megyer József: *Ady a gimnáziumban*. Több évi pedagógiai gyakorlat után megállapítja, hogy „Adyval a gimnáziumban foglalkozni ma már nem tanítási érdem, hanem kötelesség”.

Pásztorút. — 1943. 8. sz. Reményik Sándor: *Berde Mária*. Régebben írt, de kéziratban maradt Berde-tanulmány. „A magyar összeomlás forgószele” érlelte meg benne a művészt. — Kolozsvári G. Emil: *Regényhősök*. Az európai regény kialakulásáról.

Protestáns Szemle. — 1943. 9. sz. Trombitás Dezső: *Bornemisza Péter életregénye*. Kapi Béla *Olthatatlan jáklya* c. regényének ismertetése. — Török Pál: *Jókai-regény, mint történeti forrás*. Jókai „figyelmeztet történelmünk olyan jelenségeire, amelyeket eddig észre nem vettünk, vagy eléggé nem hangsúlyoztunk”.

Szabolcsi Szemle. — 1943. 1—3. sz. Merényi Oszkár: *Magyar lélek, magyar szellem*. A hét fejezetből álló, könyvalakban is megjelent nagyobb tanulmány ismertetésére később még rátérünk. — Vajthó László: *Bessenyei eredetisége*. „Nem tud eposzt írni, tanítókölteményt, regényt sem, de mindenáron át akarja hozzánk telepíteni ezeket a műfajokat.”

Termés. — 1943. Nyár. Bözödi György: *Kathy Lajos*. „Társadalombírálatával nem állott egyedül kortársai között, a szociális felelősségérzet egy századig nem volt olyan erős és olyan általános a nemzet jobbainál, mint abban a korban.” — „Résztvett a politikai életben, ... de ez nem jelentette azt, hogy ne látná a közügyeknek éppen nem helyes alakulását.” — „Életében vesztes maradt, de nem a szellemében.”

Új Magyar Múzeum. — 1943. III. köt. 1. sz. Eckhardt Sándor: *Balassi Bálint Kassán*. A költő kassai tartózkodásával kapcsolatos új adalékok. (Részletesen kifejtve *Az ismeretlen Balassi Bálint* című könyvében.) — Mohr Gedeon: *Merényi Gyula*. (1894—1925.) A fiatalon elhunyt jeles kassai poétának finom vonalakkal megrajzolt pályaképe. — *Trattner János Tamás pesti cs. és kir. könyvnyomdász levele Gombos Imréhez a „Tudományos Gyűjtemény” ügyében*. (1816. VIII. 12.) — Kaszab Andor: *Losonczi verseskötöny*. A XVIII. századvégi kéziratos könyv 52 költeményt tartalmaz s három kézírásban maradt fenn.

Egy színházi újság története.

(Színházi Látcsó, 1863—64.)

Napjainkban a színházi újság a legnépszerűbb sajtótermékek közé tartozik. Munkatársai az írófejedelmektől grófnőkn át egészen a kartáncosnőig mindenajta tollforgatókból toborzódnak, olvasótáborra pedig határtalan; nincs olyan magasan álló és nincs olyan mélyre süllyedt tagja a társadalomnak, aki koronkint ne forgatná lapjait. Képanyaga a sztár premier-plan arcképtől a karikatúráig, a gyermek- és kutyaszépségsversenyek győzteseitől egy tragédia nagyjelenetének a megörökítéséig mindent tartalmazhat. Nagyráhatótt műfaj, bár ennek még nincs tudatában.

A XIX. század színházi újságjai többnyire lelkes színészek próbálkozásai voltak. Nem szolgáltak reklámcélokat, tisztán a kultúra talajából nőttek ki, és ennek megfelelően csekélyszámú olvasóközönséggel rendelkeztek. Hasábjaikat színházelméleti cikkek, szakviták és bírálatok töltötték meg, kísérő képek, mivel a fényképezés még gyermekcipőben járt, nem voltak. A tartalom a szorokszó egyéniségének megfelelően változott, volt szárazabb vagy szószakosabb, egyben azonban valamennyi megegyezett: a kísérleteket nem követte anyagi siker. Magyarországon nem élt annyi színész és színházbarát, hogy azok el tudtak volna tartani egy szaklapot, amint pl. a nagy francia színházi újságokat eltartotta a francia színházi világ.

Egressy Gábor rövidéletű lapja után (Magyar Színházi Lap, 1860), 1863 áprilisában Szerdahelyi Kálmán, a híres bonvivant vállalkozott arra, hogy a Nemzeti Színház érdekeinek képviselőjeként újságot indít. Szerdahelyiben nem hiányoztak a jó zurnaliszta alaptulajdonságai: éles ész, jó megfigyelőképesség s nem utolsó sorban írói készség. Mégis gondolkodóba ejtethet cselekedetének rúgója: miért vállalt magára, kis vagyonszájának kockáztatásával, ekkora terhet olyan színész, akinek ragyogó jókedve egy országot vilányozott fel, s akinek bő teret volt önmaga, művészete kifejtésére? Mi indította arra, hogy a reggeli próbák, az esti játék, a sok műfordításban töltött óra mellett még a szerkesztőségi munka porát is vállalja? Elhatározásában bizonyára szerepet játszott a hatalom kérdése. Szerdahelyi nagyrabecsülte a sajtót; jól ismerte befolyását az olvasókra, súlyát az ítéletek megformálásánál. Barátságban élt kora minden jelesebb újságírójával és gondosan ápolta is ezt a jóviszonyt. A gondolat, hogy maga is részese lehet a sajtó-képviselő hatalomnak, aligha hagyta hidegen. A pusztá becsvágy azonban nem adott volna annyi ösztönzést, amennyi a fiatal vállalat fenntartásához kellett. Az érvényesülősi törekvés mögött eszmei tartalom is állott; a XIX. század közepén nem volt magyar színész, aki hivatása érdekében, a hazai színjátszás szolgálatában ne vállalt volna missziót. Szerdahelyinek, aki színésztársai között a legműveltebbek

egyike volt, igen tiszta elgondolásai voltak a magyar színészképzésről, az előadások színvonalának emeléséről, a színpad és a drámairodalom viszonyáról. 1863-ban, amikor új intendáns, az intézethez teljes szívvel ragaszkodó Radnótfáy került az ügyek élére, megragadta az alkalmat, hogy a színház védnökség alatt teret szerezzen gondolatai kifejtésére.

A lap megindítását jelentő szerződést Radnótfáy és Szerdahelyi, a szerkesztő-kiadó, dícséretes derülátással három évre kötötték meg. Az 1000 példányban megjelenő lap előfizetési jövedelme Szerdahelyit illette. Ugyancsak ő nyomatta, a szerződés tartama alatt, a naponta szükséges 130 színlapot is, amelyekért a színház napi 3 frt-ot fizetett. Ezek voltak a kiadót illető előnyök. A kontraktus többi pontja — 13 volt összesen — inkább teherként számított és bizonyára mindenkit gondolkozásra készítetett volna, aki nem látja olyan rőzsás színen a világot, mint a fiatal vállalkozó s nem érzi olyan mélyen egy színházi újság szükségességének gondolatát. Mert a lapnak minden nap meg kellett jelennie, első oldalán színlappal, amikor csak játszottak a Nemzeti Színházban, tehát hétszer egy héten és pl. karácsony második ünnepén is; a kész lapot minden este nyolc óráig be kellett mutatni a színháznál felülvizsgálat végett, reggel kilencre pedig szétküldeni az előfizetőknek; a színlapokat Budán kiragasztatni¹ — a pesti színlap-terjesztés külön vállalkozó feladata volt —; este hatig minden nap színlap-korrektúrát kellett küldeni a színházi titkárhoz, hogy az esetleg történő változásokat bejegyezhesse, és mindezt pénzbírság terhe alatt. Ha a műsor változott — már pedig ez, a kor egészségtelen életmódja következtében lépten-nyomon előfordult, mert egy-két tag majd mindennap beteget jelentett —, a színház megfizette ugyan az újra nyomtatandó színlap szedési díját, de az új korrigálás stb. fáradságát bizony nem. S kikötötték, hogy abban az esetben, ha az évi tiszta haszon 875 frt fölé emelkednék, Szerdahelyi visszafizeti az intézetnek azt a napi 3 frt-ot, amit a színlapokért kapott.²

Könnyű megállapítanunk, hogy a lelkiismeretes intendáns nem tette kockára színháza anyagi érdekeit. Sőt azt is kikötötte, hogy minden, a Nemzeti Színházat illető közleménynek helyet kell a lapban szorítani. Hűségösen örködött intézménye érdekei felett, azonban tagadhatatlan, hogy jóindulatú buzgalommal próbálta túlni Szerdahelyi szekerét is. Még az újság megindulása előtt folyamodott a helytartótanácshoz, hogy a hírlapok után járó, elég magas bélyegilleték felét, tekintettel arra, hogy a lap a Nemzeti Színház érdekeit szolgálja, engedjék el. 1863-ban azonban, négy évvel a kiegyezés előtt, efféle érvnek nem volt súlya. Az illetékeket teljes egészében meg kellett fizetni.³ Ugyanígy rosszindulattal kezelte a hatóság Radnótfáynak azt a másik kérel-

¹ Buda város legforgalmasabb pontjainak ebben az időben a következők számítottak: az Alagút és a Lánchíd fő, a Vizivárosban az Erzsébet-apácák temploma és a Harmincadház (a Gyorskoesi-utcában), a Rácvárosban a Hidkávéház és a Szarvas-ház, a Krisztinában a templom előtti tér és a Horváth-kert, a Várban a Vízikapu, a kamra épülete (a régi jezsuita rendház), a Levéltár, a Főörség a palotánál, a Városháza, a „volt Casino“, a helytartótanács; a királyi palota és a helytartóság számára is kellett színlapot küldeni.

² Országos Levéltár, Nemzeti Színházi Iratok, Fasc. 1863—64. 237/1863—64.

³ U. ott, Fasc. 1862—63. 452/1862—63.

mét is, hogy tiltsák meg a német színházi újságnak, a Zwischenakt-nak a nemzeti színházi színlapok közlését. Worafka rendőrfőnök talán meghallott valamit azokból az örömhangozból, amelyek a magyar színházi újságot fogadták, s hangsúlyozták, hogy most a színlap miatt kénytelen lesz magyar újságot vásárolni az operába siető német polgár is —. mindenesetre süket maradt az intendáns kérésével szemben és nem lépett fel a Zwischenakt ellen. Hymódon Szerdahelyit jó csomó jövedelemtől, a közönséget pedig megbízható színlaptól fosztotta meg.⁴

A nehézkes császári bürokrácia nem nyomta rá bélyegét az újságra, amelynek bölcsője felett olyan rideg szigorral állott. A címlaptól kezdve — rajza látcsövet ábrázolt, egyik üvegjében a színpad sürgés-forgásával, másikban a közönség, a páholsorok képével és a hosszú ideig Franciaországban élt Országh tervezte — vidám és kedves sajtótermék volt. A mindenkori színlap melletti szépirodalmi közlemények, napi és társasági hírek és imitt-amott szakcikk adták a tartalmát. A színházról naponta volt benne egy-egy rövidke tudósítás, Vadnay vagy Szerdahelyi tollából: ez mindig tárgyilagos volt és sohasem fordult elő benne a színész Szerdahelyi dicsérete. Vadnay Károly volt a szerkesztő jobbkeze és a különféle csevegések ügyestollú szerzője. Havi Mihály, régi kiérdemesült vidéki színigazgató segített az adminisztrációs teendőkhöz. A színészettörténeti cikkek két író tollából kerültek ki: Egerváry (Potemkin) Odön- és Szigligetiéből. Az előbbi emlékezett meg, egyebek között, Dérynérről, Katona József hajdani szerelme ekkor még élt Miskolcon és biedermeier mosolyának bája már ismét megértésre talált ezeknél az ifjú embereknél, akik csaknem két nemzedékkel jártak mögötte. Szerdahelyi tolla nem mozdult meg nagyon gyakran. „Beköszöntő”-jében vázolta álláspontját: „az én gondom az összeállítás”. — „Én nem leszek egyéb, mint azon igénytelen kéz, mely a jó kertészek által növelt virágok friss bokrétáját reggelenkint átnyújtja a közönségnek.” A szerkesztéssel kapcsolatos fáradozást úgy fogta fel, hogy az „nem ellensége a színpadi haladásnak: sőt az olvasmányokból merített elmélet, a színvilág eseményeinek közlő megismerése... segíteni fog a gyakorlaton...”⁵

Az elméleti tudás ápolására szolgáltak azok a külföldi folyóiratok — címük, sajnos, ismeretlen —, amelyeknek előfizetésére a szerkesztőség kilenc hónap alatt 60 frt-ot áldozott.⁶ Érvényesítésére viszont a szükség vitte rá a szerkesztőt. Köztudomású, hogy a Nemzeti Színház igazgatóit és szervezetét támadni jó időtöltése volt az újságírók egy részének; ez a beszéd-tárgy gyakorta állandó érdeklődésre tarthatott számot és kitűnően megtöltötte az üres hasabokat. 1863 júniusában ismét roham indult az intendáns ellen s a színház lapjára várt a feladat, hogy kivédje. Szerdahelyi rámutatott a fent vázolt szokás helytelenségére és igyekezett megértetni a közönséggel, hogy az egyik legtöbbet panaszolt sérelem: jó operáénekes hiánya, igazán nem a vezetőség bűne, hanem elsősorban a képezde, — az utánpótlás hiánya. Arról sem az igazgató tehet, ha a színházi szervezet bürokratikusabb

⁴ U. ott, Fasc. 1863—64. 31/1863—64.

⁵ A Színházi Látcső, 1863. ápr. 6. 1. szám.

⁶ O. L. i. h., Fasc. 1863—64. 237/1863—64.

a kelleténél. A drámai játérend bibéje, hogy t. i. egy-egy tag folyton szabadságon van, azzal magyarázható, hogy a kevés fizetés mellett gyakoribb szabadságolással kell kárpótolni a színészeket. Ezen úgy lehet segíteni, ha nyáron nyolc hétre bezárnák az intézetet — a Nemzeti Színház fennállásának első idejében 12 hónapon át játszott —, ebből hat hetet minden tag tetszése szerint tölthetne, a végső két hétben pedig folyhatnának az új évadot előkészítő próbák. Ezt a hatheti szabadságot vidéki turnékra lehetne fordítani, emelve ilymódon a kisvárosi színjátszás színvonalát és fiatal tehetségek után kutatva. A nyolcheti szünet elmúltával a fővárosi közönség is újult kedvvel járna színházba. A drámaírók gyakori panaszát, hogy darabjaikat a dráma-bírálok hosszú ideig elfektetik, azzal az intézkedéssel kellene orvosolni, hogy kimondják: minden megfelelő eredeti darab hat héten belül színre kerül, és pedig a bemutató utáni két hétben legalább háromszor; az egyik előadás, a jövedelem fokozása céljából, vasárnapra essék. Ha meggondoljuk, hogy ebben az időben évi 18 előadás már óriási sikert jelentett egy darab számára. Szerdahelyi indítványát nagyon előnyösnek mondhatjuk. A fordításokat két hét alatt kellene elbírálni s ha megfelelnek, azonnal kifizetni a fordításért járó díjat.⁶

Irodalomtörténeti szempontból az előbbieknél jóval érdekesebb Szerdahelyinek az az indítványa, hogy minden előadásra elfogadott darabot nyomasanak ki. A dolog anyagi oldalát megoldhatónak vélte, mert 50—60 frtból kikerül egy színmű kiadása, s ha minden vidéki színingazgatót köteleznek arra, hogy annyi példányban vegye meg a darabot, ahány szerep abban van, az előadás napján pedig a közönség soraiban is árulják: a nyomtatás, korrektúra és a szerzői díj meg fognak térülni.⁷ Indítványa mellett több órvet sorakoztat fel. „Ha a színész szerep helyett darabból tanulhat, tágabb tér nyílik meg előtte a mű tanulmányozására s ezáltal szerepét is helyesebben adhatja elő. (Az eddigi szokás szerint a színész csak az olvasópróbából ismerhette meg a darabot, vagy — a törvények értelmében — csak 24 óráig tarthatta magánál, az pedig sokkal csekélyebb idő, mintsem az alatt a legkönnyebb darabot is átérthesse, hát még arra, hogy azt tanulmányozhassa is.)“ „...buzdításul szolgál a színésznek szerepéből oly alakot teremteni, mellyel még a mű ismerőjét is meglepje.“ De jól meg is kell tanulni a szöveget, nehogy a közönség baklövésen kapja az embert! A kritikuskoknak is könnyebb dolguk lesz, ha ismerős darabról mondhatnak ítéletet; a felújítások simábban fognak menni, gondosabbak lesznek a fordítások, jobbak az előadások s több újdonságra is kerülhet sor évente az eddiginél, mert nyomtatott szövegből sokkal könnyebb tanulni.

1863-ban Szerdahelyi elgondolása még nem valósult meg. De 1866-ra sikerült Radnótfáyyval és Szigligetivel megértetnie a dolog jelentőségét s csakhamar megindult a Nemzeti Színház Könyvtára című sorozat, értékes forrásul mindazok számára, akik a kor irodalmi ízlését akarják tanulmányozni.

⁶ Színházi Látcső, 1863. jún. 19., 20. — 73. és 74. szám.

⁷ U. ott, 1863. jún. 24. — 78. szám.

⁸ O. L., i. h., Fase. 1865—66., 1866—67. 145/1866—67.

A Színházi Láteső napihírei gyakorta számoltak be a mágnavilág társadalmi eseményeiről; otthonos volt ebben a szerkesztő is, a főváros egyik első gavalérja. Színházi hírei ügyesen igyekeztek fölkelteni az érdeklődést a Nemzeti Színház soron következő újdonsága iránt. Azonban sohasem tárgyaltak meg botrányokat ezeken a hasábokon és sem Szerdahelyi, a színház egyik oszlopa, sem Vadnay, a színházi befentes nem szellőztettek rajtuk kulisszatitkokat. Az újság első lapján ékeskedő látcső hí címere maradt a tartalomnak: a színpadot és a közönséget figyelemmel kísérte, de ami a színpad mögött történt, arról nem tett említést.

Szerdahelyi folyóiratának tárgyilagos szelleme mindenkinek feltűnhetett, aki néhány évvel korábban Egressy lapjának is olvasója volt. Míg Egressy mindig személyiségének teljes súlyával akarta befolyásolni közönségét, tapasztalatai és emlékei, véleményei és színháztudományi dogmái özőnét özőn, addig Szerdahelyi, finom tartózkodással, híreinek csupán csoportosításával igyekezett rávezetni olvasóit a kívánt nézetekre.

A vidéki színészet ügye azonban Egressy lapjában több teret talált. Szerdahelyi nagyvárosi ember volt, aki szívesen keres vidéken szórakozást: Egressy számára a magyar glóbus minden színházi vonatkozása életbevágóan fontos ügy volt.

Azzal az udvarias mosollyal, amellyel lapja beköszöntött, vált is meg a szerkesztéstől Szerdahelyi. 1863—64 telére közte és az intendants között olyan személyes természetű ellentétek támadtak, amelyek — mindkét férfit jellemző lovagias jóindulattal — néhány hónap alatt elsímítottak ugyan, de egyelőre feszélyezteté tették volna a lapkiadással járó szoros együttműködést. Elvi ellentétek is merültek fel. 1863-ban két magyar színház játszott a fővárosban. A Nemzeti Színház mellett a Budai Népszínház iparkodott közönséget szerezni a magyar színházi kultúrának. A két intézmény nem volt egymással jóviszonyban. A kis Népszínház igyekezett borsot törni hatalmasabb társa — mint képzelte, vetélytársa — orra alá, Radnótfáyék pedig megvetéssel nézték Molnár György vidékiességét. A Színházi Láteső ebben a kérdésben nem állott feltétlenül a Nemzeti Színház pártjára, hanem megkísérelte megőrizni jóindulatú semlegességét mindkét fél iránt. Ezen a ponton azután határozott ellentét mutatkozott az intézet és hivatalos lapja között és akadtak, akik ebből az ellentétből magyarázták Szerdahelyi lemondását a szerkesztésről. Azonban a legfőbb ok, amely a szerkesztő-kiadót arra bírta, hogy 1863 decemberében felmentését kérje a vállalat további folytatásától, anyagi volt: kilenc hónap alatt 6977 frt 49 kr bevétellel szemben 9870 frt kiadás állott.⁹

⁹ A jövedelemből 4549 frt. 70 kr. volt előfizetési díj — egész éves előfizető mindössze 51 akadt —, 1613 frt. 19 kr. a hirdetések utáni bevétel és 814 frt. 60 kr. jött be a példányonként eladott lapok után. A „kiadás“-tételnél 6067 frt. 12 krt tett ki a bélyeg- és nyomdászámra, 1080 frtot Vadnay és Havi tiszteletdíja, 1569 frt. 40 krt a segédszemélyzet fizetése és 1153 frt. 63 krt a „külön kiadások“: a szerkesztői szállás bére és fűtése, bebútorozása, az előfizetési felhívás és az újság címkéjének elkészíttetése, külföldi újságok díja, stb. O. L., Nemzeti Színházi Iratok, Fasc. 1863—64. 237/1863—64.

A színházat nem érte veszteség, mindössze csak nem kapta vissza a színlapok után kifizetett napi 3 frtot. Kárt legfeljebb a kiadó vallott, Szerdahelyi, és esetleg Emich Gusztáv, a nyomdász. A közönség bizonytalansággal sajnálkozott a kedves lap korai elhűlésén, de szintén nem szenvedett érzékeny veszteséget, mert a befizetett előfizetési díjak fejében az 1864. január 1-én, Vadnay Károly szerkesztésében és ugyancsak Emich kiadásában megjelent Fővárosi Lapok-at kapta cserébe. A Fővárosi Lapok számos nemzedék kedves újságjává fejlődött. Külső formátuma, hangjának kedvessége és finomsága, állandó színházi rovata igaz örökösévé tették Szerdahelyi lapjának s maga Szerdahelyi is munkatársává szegődött. Az egykorú magyar színházi kultúra számára azonban mégis érzékeny veszteségnek számított egyetlen, jól szerkesztett és külföldi hatásokat ügyesen közvetítő közlönyének megszüntése.

Még 1864 júniusában egy Bródy Zsigmond nevű újságíró is megpróbálkozott színházi újság kiadásával. Ugyancsak Emichel szerződött, lapja Láteső címet viselt, a közönség azonban, amelyre építeni akart, bizonyára más lehetett, mint a Szerdahelyié. Ennek megválogatott hírei és úri szemlélete helyett itt a leghajmeresztőbb rémhírek és botránykrónikák sorakoztak egymás mellé. Azonban ez az alacsonyabb néposztályokra és a szegény zsidóságra appelláló színházi lap még annyi ideig sem élt, mint elődei: 1864 augusztusában, egymásután 100 szám megjelenését sem érve meg, megszűnt.

A Színházi Láteső már régen a feledés homályában pihent s szerkesztője, az egyre elfoglaltabb és egyre ünnepelebb Szerdahelyi, sok műfordítása, vendégzereplése, házi gondja mellett már maga is elfeledkezett ezirányú működéséről, amikor „azon kedves meglepetésben részesült, hogy 600 frtnyi helyegadó megfizetésére szólíták föl azon színlapokért (Budai Népszínház!) s múzeumi jelentésekért stb., melyeket a Színházi Láteső-ben ez intézetek iránti jóakarattól közölt. Nem lévén ezekre eleve, lapja megindításakor, figyelmeztetve, a meglepetés tökéletes volt. Ennél fogva e napokban Császár Ő Felségénél volt kihallgatáson, azon kérelemmel, hogy őt e hátrálék fizetésétől legkegyelmesebben fölmenteni méltóztassék.”¹⁰ Ferenc József „kegyteljesen” fogadta a kihallgatáson megjelent színészt és „vígasztaló biztatással” bocsátotta el. A humoros epilógust még mulatságosabbá tette a császár előzékeny tapintata, amikor anyanyelvén beszélt Szerdahelyivel. Holott ez sokkal jobban tudott németül, mint az uralkodó magyarul.

M. Császár Edit.

¹⁰ Fővárosi Lapok, 1864. okt. 26. sz.

felszínre hozni. Társaságunk egyik alapítójának, mindnyájunk mesterének ezen jubileumán kedves kötelességünknek tartjuk mi is, Öt meleg szeretettel köszönteni.

Kerecsényi Dezsőt, Társaságunk jegyzőjét a Kormányzó a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére a debreceni Tisza István Tudományegyetem bölcsészettudományi karán a *magyar irodalomtörténet* nyilvános rendkívüli tanárává kinevezte.

Papp Ferenc halálával nagy veszteség érte tudományunkat. Halálakor a Magyar Tudományos Akadémia a következő gyászjelentést adta ki: „Gyulai Pál tanítványai körébe tartozott; innen vitte magával az életbe az igazság és az irodalom tiszteletét és szeretetét, a lélek és szó egyenességét. Háláját mestere iránt életrajzának megírásával róttá le, feltüntetve abban egy félszázad irodalmi életét s azon kor eszményeit. Másik nagy műve a legtragikaibb magyar költőnek, Kemény Zsigmondnak pályáját, egyéniségét és műveit rajzolta, nagy alaposággal, lelkiismeretes gondossággal, mi az előadás szépségével a ritka ízléssel párosult. Elvonult ember volt; munkáinak élt — és munkáiban él tovább.” Társaságunknak alapítása óta választmányi tagja volt; emlékét kegyelettel őrizzük!

Baros Gyula emléke. Az Új Idők ezévi 41. számának „Szerkesztői üzenetei”-ben olvastuk a következő meleghangú sorokat folyóiratunk néhai szerkesztőjének, a hét éve elhunyt Baros Gyulának szeretőszívé egyéniségéről: „EGY RÉGI ELŐFIZETŐ. Egyedül vagyok itthon és hallgatom a rádió esti műsorát. Bajor Gizi kedves szavait, a Bizánc hatalmas, örökéletű mondatait, Kornis Gyula előadását és elgondolkozom... Egyszerre magam előtt látom régi osztályomat, a Veres Pálné gimnáziumban, nyolcadikos osztálytársaimat és néhai magyar tanárom jóságos, komoly arcát. Herczeg Ferenc volt a legkedvesebb írója és fájó szívvel gondolok arra, milyen kár, hogy olyan korán elment az élők sorából Baros Gyula tanár úr és nem hallhatja kedves írója ünnepsését. — Ha egy-egy íróról tanultunk, a tanár úr mindig felszólította tanítványait, hogy akinek megvan az író valamelyik műve, hozza magával a legközelebbi órára. Komoly ember volt a tanár úr, nem lehetett vele egy-egy órát 'átbeszélni', szigorúan alkalmazkodott a tanmenethez és minden hiábavaló szószaporítást még csírájában elfojtott. Egyszer azonban sikerült őt kiközköztetni és sikerült elérni, hogy a következő órára kevesebb leckét kapjunk. — Irodalomtörténeti könyvünkben Herczeg Ferenc volt soron. Ismertük a tanár úr érzelmeit; annyi Herczeg-kötetet hoztunk, hogy csak úgy roskadozott a katedra. A tanár úr láthatólag örült, hogy annyi Herczeg-könyvünk van és hogy annyit olvastunk a nagy író műveiből és addig-addig beszélünk a művekről, míg váratlanul megszólalt a csengő.

— No, maguk alaposan kihasználták ezt a gyenge oldalamat, a leckével sem haladtunk tovább, — mondta és mosolyogva hagyta el az osztályt.“

Magyar Századok címen, irodalomtörténeti szempontból is értékes könyvsorozat indult meg, *Tolnai Gábor* szerkesztésében. A 12 kötetre tervezett sorozat a régi magyar prózastílus történetét óhajtja bemutatni, önálló művekkel

és antológiákkal. Eddig a következő kötetek láttak napvilágot: *Legendák könyve* (Kardos Tibor); *Heltai Gáspár Magyar Krónika* (Varjas Béla); Bothlen Miklós *Önéletírása* (Tolnai Gábor); *Erzelem és okosság*. A magyar próza a felvilágosodás korában. (Baróti Dezső); Széchenyi István *Naplói* (Bóka László); Kemény Zsigmond: *Özregy és leánya* (Keresztury Dezső).

Sajtótudományi Könyvtár. Régebben az irodalomtudomány a maga feladatának tartotta a hírlapok és folyóiratok történeti tanulmányozását. Az első sajtótörténeti munkákat irodalomtörténészek írták; Ferenczy József is „a magyar hírlapirodalom történetének” nevezte sajnálatos módon folytatás nélkül maradt nagy művét. Az irodalomtörténeten kívül azonban az újságnak, az időszaki sajtónak, mint egységes egésznek vizsgálata még számos más tudományág harmónikus együttműködését feltételezi: a történezm., a társadalomtudós., a statisztikus, valamint a nyomdászat és a sokszorosítás műszaki vonatkozásainak kutatója a maga szorosabb szakterületén veti fel és oldja meg az egyes részletkérdéseket. Az 1936-ban alakult Magyar Sajtótudományi Társaság azt a célt tűzte maga elé, hogy az időszaki sajtó tudományos problémáival foglalkozókat egy munkaközösségben egyesítse. A társaság jelenlegi elnökének, Egyed Istvánnak vezetésével elhatározta, hogy a felolvasóülésin előadott dolgozatokat *Sajtótudományi Könyvtár* című kiadványsorozatban teszi közzé. A sorozatban eddig a következő füzetek jelentek meg: 1. Vitéz Nagy Iván: *A külföldi magyar sajtó*. — 2. Elekes Dezső: *A szellemi kultúra, különösen az időszaki sajtó számbartételének problémái*. — 3. Máté Károly: *Az első magyarországi hírlap kérdése*. — 4. Dezsényi Béla: *A hírlapkönyvtár gyűjtőköre*. — 5. Lukács József: *Régi magyar haditudoosítók*. — 6. Egyed István: *A sajtószabadság fogalma*. A Sajtótudományi Könyvtár eddig megjelent, valamint a jövőben kiadásra kerülő számai igazolják, hogy a külföldön már elfogadott „sajtótudomány” elnevezés magyar viszonylatban is jogosult. Az eddig megjelent füzetek alapján komoly várakozással tekinthetünk a Társaság további munkássága olé.

Elhunytak.

BALOG (1897-ig Blaustein Náthán) IMRE, dr. jur., ügyvéd, szentszéki ügyész, szül. Nagylakon (Csanád vm.) 1873-ban, megh. Budapesten 1943. szeptember 18-án (tem. n.). — Róm. kat. Az 1890-es években hírlapíróskodott. — Verseskötete: *Könyvek*. Bp., 1898.

CSANKI BENJÁMIN, ny. egyet. ny. r. tanár, szül. Füzesgyarmaton (Békés vm.) 1868. január 3-án, megh. Debrecenben 1943. június 5-én. — 1914—1938. a debreceni egyetem ref. hittud. karán a ker. erkölestan tanára volt. — Verseket és egyh. szónoklatokat is írt.

DOMBI MARK (János), dr. phil., zirci alperjel, szül. Nagyatádon (Somogy vm.) 1869. ápr. 14-én, megh. Zircen 1943. szeptember 1-én. — M. irodalomtörténész volt. Főműve: *Kölesy mint kritikus*. Székhely., 1896.

GLATTFELDER GYULA (1911-től móri), dr. theol. h. causa, m. kir. titkos tanácsos e. érsek, esanádi püspök, szül. Budapesten 1874. március 18-án, megh. u. o. 1943. augusztus 30-án. — Szülők: G. Jakab kocsigyáros, Kováts Hermin. 1896-ban szentelték pappá, 1910-ben az egyh. ékesszólástan ny. r. tanára lett a budapesti egyetemen, 1911-ben pedig esanádi püspök. 1942-ben ki-nevezték kalocsai érsekké, de széköt betegsége következtében nem tudván elfogadni, ér. címmel megmaradt esanádi püspöknek. Fiatal korában tárcákat is írogatott, később mint hitszónok tűnt ki.

LENKEI (1881-ig Guttman) HENRIK, e. igazgató, ny. főreáliskolai tanár, szül. Pécsen (Baranya vm.) 1863. június 26-án, meghalt Budapesten 1943. július 5-én. — Izr. Szülők: Gutmann Joakim tanító, Fuchs Regina. 1887—1920. (?) a budapesti V. ker. áll. főreáliskola német—francia-szakos tanára volt. Az *Újság* szerint 1937. kapott igazgatói címet. 1881. óta írt verseket, tárcákat, cikkeket külföldi, budapesti és vidéki lapokba. 1892—1895-ben társszerkesztője volt az *Elet*-nek. Többkötetnyi verse s néhány verses színműve is van. *Leáldozás* e. tragédiájával 1910-ben és *Kató bosszúja* e. vígjátékával 1918-ban elnyerte a M. Tud. Akadémia Teleki-díját.

ÜJHAZY LÁSZLÓ (ros-nóbányai), e. igazgató, ny. áll. gimn. tanár, szül. Pozsonyban 1855-ben, megh. Pestszenterzsébeten 1943. július 20-án (tem. n.). Róm. kat. Atyja: Ü. László 1848—1849. honvédszázados. 1877—1893. mint világi tanár a debreceni, majd a nagykikindai piarista gimn. tanára volt. 1894. áll. szolgálatba lépett s előbb a VIII. ker. áll., 1906—1920. a gyakorló gimnáziumban működött. — Történeti tankönyvein kívül néhány füzetnyi beszéde is megjelent.

VARGA BALINT, dr. phil., e. igazgató, ny. ref. főgimn. tanár szül. Szentleányfalván (Arad vm.) 1856. június 23-án, megh. Budapesten 1943. szeptember 16-án. — 1893—1896. a debreceni, 1896—1922. a budapesti ref. gimn. tanára volt. Hódmezővásárhelyen temették el. — Alhitólag róla mintázta Móricz Zsigmond *Légy jó mindhalálig* e. regénye egyik főalakját. — Eredeti verseket és műfordításokat írt. A *Gazette de Hongrie*-ban (1881—1882.) Madách *Ember Tragédiáját* is közölte francia nyelven.

WALLESZ JENŐ, volt hírlapíró, szül. Balassagyarmaton (Nógrád vm.) 1871. szeptember 22-én, megh. Budapesten 1943. augusztus 23-án. — Izr. Szülők: W. Mór, Weisz Fáni. A négy középiskola elvégzése után lakatosmesterséget tanult budapesti műhelyekben és az áll. felsőipariskolában. A műhelymunka megviselvéen egészségét, pályát változtatott s egy ideig nevelősködött, mia'att magánúton képezte tovább magát. Kétévi működés után a Demokrata Párt tikára, majd az *Új Század* e. hetilap s.-szerkesztője lett. Azután a *Népszava*, *P. Napló* s 1910-től az *Újság*, később *Újság* b., 1927-ben főmunkatársa lett. Szépirodalmilag is működöt s 1898—1900 a *M. Génusz*. 1908—1915. az *A Hét* s.-szerkesztője is volt. Álnevei: Lynkeusz. Tövis. G. P.

Felelős szerkesztő és kiadó : Kozocsa Sándor, Budapest, VIII. Rákóczi-út 19. 44.005. — K. M. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1943. (F.: Thiering Richárd.)

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

I. Tisztviselők.

Elnök: Alszeghy Zsolt. — Alelnökök: Gulyás Pál, Sík Sándor, Szász Károly, Szinnyei Ferenc. — Titkár: Brisits Frigyes. — Szerkesztő: Kozocsa Sándor. — Jegyző: Kerecsényi Dezső. — Pénztáros: Regényi Sándor. — Ellenőr: Batizi László.

II. Választmányi tagok.

Agárdi László. — Angyal Dávid. — Ágner Lajos. — Baranyai Zoltán. — Baránszky-Jób László. — Barta János. — Bán Aladár. — Bánhegyi Jób. — Bencze István. — Berczik Árpád. — Biczó Ferenc. — Birkás Géza. — Biró Imre. — Bodor Aladár. — Clauser Mihály. — Császár Ernő. — Dezsényi Béla. — Dénes Tibor. — Edes Jenő. — Fábián István. — Farkas Gyula. — Fest Sándor. — Fóris Miklós. — Galamb Sándor. — Gálos Rezső. — Gulyás József. — Gyomlay László. — György Lajos. — Gyulay Agost. — Hajnóczy Iván. — Halász László. — Hankiss János. — Havas István. — Helle Ferenc. — Horváth Béla. — Horváth János. — Imre Sándor. — Kardeván Károly. — Kardos Albert. — Kardos Tibor. — Keményfy János. — Kéky Lajos. — Klemm Antal. — Kocsis Lénárd. — Korpás Ferenc. — Kömives Kolos. — Kristóf György. — Kürti Menyhért. — Lám Frigyes. — Lengyel Miklós. — Madzar Imre. — Marczinkó Ferenc. — Melich János. — Merényi Oszkár. — Mitrovics Gyula. — Mixics Lajos. — Nagy Sándor. — Nedeczey Jenő. — Pais Dezső. — Pap Károly. — Papp Ferenc. — Petri Mór. — Pitroff Pál. — Prónai Lajos. — Radó Antal. — Radványi Kálmán. — Sándor István. — Solt Andor. — Solymossy Sándor. — Staud Géza. — Szabó Richard. — Szemkő Aladár. — Szira Béla. — Szomolányi József. — Thienemann Tivadar. — Timár Kálmán. — Vajthó László. — Vargha Damján. — Varjas Béla. — Ványi Ferenc. — Várdai Béla. — Várkonyi Nándor. — Vikár Béla. — Voinovich Géza. — Zolnai Béla. — Zsigmond Ferenc.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ara egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Kozocsa Sándor szerkesztő címére küldendők (Budapest VIII, Rákóczi út 19).

A folyóirat szétküldésére vonatkozó kérelmek és panaszok Regényi Sándor pénztárosnál jelentendők. (Bp. VII, Barcsay-utca 5.)

Az Irodalomtörténet Füzetei.

Szerkesztő: Kozocsa Sándor.

	P
1. Fábian István: Az irodalomtörténetírás módszereiről..	2—
2. Varjas Béla: Ferenczi Lőrinc és az első Balassa-kiadás	2—
3. Lovass Gyula: Török Gyula	2—
4. Dezsényi Béla: Kovacsóczy Mihály és az első magyar napilap terve	2—
5. Brisits Frigyes: Babits Mihály	2—
6. Alszeghy Zsolt: Nemzetietlen-e irodalmunknak ú. n. „nemzetietlen kora“?	2—
7. Agárdi László: Bartóky József az elbeszélő	2—
8. Birkás Géza: Az ember tragédiája és a franciák	2—
9. Pap Károly: Adalékok a Debreceni Csokonai Kör történetéhez	2—
10. Cs. Gárdonyi Klára: Farsangi játék a XVIII. századból	2—
11. Török Pál: Új vonások Eötvös József báró arcképén	2—
12. Szemző Piroska: Petőfi Sándor követjélölségének egykorú hazai sajtója	2—
13. Sík Sándor: A magyar romantika kérdése	2—
14. Alszeghy Zsolt: Faludi Nemes emberének rokonai	2—
15. Gáldi László: „Ludas Matyi“ román átdolgozása	2—
16. Barta János: Baróti Szabó Dávid és a romanticizmus ..	4—

A füzetek a szerkesztőségben kaphatók!

Főlelő szerkesztő és kiadó: Kozocsa Sándor, Budapest VIII, Rákóczi-út 19.
44 005 — K. M. Egyetemi Nyomda, Budapest 1943. (F.: Thiering Richárd.)

